

umb

UNIVERZITA
MATEJA BELA

V BANSKEJ BYSTRICI

David Cole, Mária Murray Svidroňová
Jolana Gubalová, Radoslav Koziak

OPUSTENÉ BUDOVY V KONTEXTE ROZVOJA SAMOSPRAV NA SLOVENSKU

2020

 BELIANUM

**Ekonomická fakulta
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici**

David Cole, Mária Murray Svidroňová,
Jolana Gubalová, Radoslav Kožiak

**OPUSTENÉ BUDOVY V KONTEXTE ROZVOJA
SAMOSPRAV NA SLOVENSKU**

Studia oeconomica 73

 BELIANUM

2020

Schválila redakčná rada Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici ako vedeckú monografiu.

Editor

prof. Ing. Marta Orviská, PhD.

Recenzenti

prof. Ing. Juraj Nemeč, CSc.

prof. Wojciech Sońta

doc. Ing. Gabriela Vaceková, PhD.

Preklad a jazyková korektúra

Mgr. Dagmar Škvareninová, PhD.

Autori © David Cole, Mária Murray Svidroňová, Jolana Gubalová,
Radoslav Kožiak, 2020

Prvé vydanie.

Všetky práva vyhradené.

Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat' bez súhlasu
majiteľov práv.

Printed in Slovakia.

Publikácia vyšla s podporou projektu VEGA 1/0786/18 - Opustené
Slovensko: Efektívne riešenie kreatívneho využitia opustených
budov v prostredí mimo väčších miest.

ISBN:978-80-557-1820-0

OBSAH

PREDSLOV	7
ČASŤ I - MESTSKÉ VERZUS VIDIECKE PROSTREDIE A KOMUNITNÝ AKTIVIZMUS.....	15
1. SOCIOLOGICKÉ KONCEPTY MODERNÉHO ŽIVOTA: MODERNITA VERZUS NOSTALGICKÝ SENTIMENT Z HĽADISKA PREFERENCIÍ BÝVANIA..	16
1.1. Preferencie bývania: mesto verzum vidiek	16
1.2. Koncepty modernity a nostalgického sentimentu z hľadiska preferencií bývania	22
1.2.1. Modernita a kozmopolitizmus z hľadiska preferencií bývania	22
1.2.2. Nostalgický sentiment a preferencie bývania.....	26
1.2.3. Úvahy o modernite a nostalgii z hľadiska životných podmienok	28
1.3. Vidiecke spoločenstvá a s nimi súvisiace negatívne očakávania	31
1.4. Tekutá modernita a výzvy vidieka.....	32
1.5. Zhrnutie	35
Prípadová štúdia zameraná na Československo: mylné predstavy studenej vojny vzťahujúce sa k moderným konceptom preferencií bývania a plánovanie miest v krajinách strednej a východnej Európy.....	37
ČASŤ II - LEGISLATÍVNE A INÉ NÁSTROJE RIEŠENIA PROBLÉMOV NEVYUŽITÉHO A OPUSTENÉHO MAJETKU	45
2. LEGISLATÍVNE A OBČIANSKE NÁSTROJE PRE OPUSTENÉ A RIZIKOVÉ BUDOVY V MESTSKÝCH A VIDIECKYCH SAMOSPRÁVACH.....	46
2.1. Definície slova opustenosť	46

2.2. Úrovne intervencií na podporu opustených objektov....	53
2.3. Mäkké intervencie	56
2.3.1. Zber dát v Spojenom kráľovstve	57
2.3.2. Národná stratégia regenerácie brownfieldov v Českej republike	59
2.3.3. Formálne a neformálne registre na Slovensku	60
2.4. Stredné intervencie	62
2.4.1. Dohľad nad dodržiavaním záväzných noriem týkajúcich sa údržby majetku	63
2.4.2. Zakonzervovanie	65
2.4.3. Prevencia vandalizmu.....	66
2.4.4. Dotácie a daňové stimuly	68
2.4.5. Iniciatívy a výnimky týkajúce sa usadlostí.....	72
2.5. Silné intervencie	73
2.5.1. Nútená zmena vlastníctva.....	74
2.5.2. Pozemkové fondy a tokenový predaj nehnuteľností	76
2.5.3. Opätovné adaptívne využitie majetku	78
2.5.3.1. Sociálne inovácie a ko-kreácie	81
2.5.3.2. Ko-kreácia pri prestavbe a zmene účelu verejných objektov	83
2.5.4. Strategické zbúranie	93
2.6. Prostriedky na záchranu opustených nehnuteľností v slovenských podmienkach.....	96
2.6.1. Historické udalosti, ktoré ovplyvnili súčasnú situáciu na Slovensku	96
2.6.2. Možnosti nakladania s nehnuteľným majetkom obcí a miest v Slovenskej republike	97
2.6.3. Účely a spôsoby nakladania s municipálnym majetkom	100
2.6.4. Možnosti miest a obcí pri nakladaní s nevyužívaným nehnuteľným majetkom na jej území.....	104

Prípadové štúdie vybraných objektov v Banskobystrickom kraji	109
---	-----

ČASŤ III - VÝSKUM O VIDIECKYCH ZMENÁCH, HROZBÁCH A PRÍLEŽITOSTIACH PRE MALÉ MESTÁ A OBCE	135
--	-----

3. VÝSLEDKY VÝSKUMU MIEST A OBCÍ V REGIÓNE BANSKÁ BYSTRICA

136

3.1. Vývoj počtu obyvateľov v zapojených mestách a obciach.....	137
3.2. Atraktivnosť zapojených miest a obcí.....	139
3.3. Opustené budovy v zapojených mestách a obciach	143
3.4. Zhrnutie	150

4. PREFERENCIE BÝVANIA A ŽIVOTASCHOPNOSŤ VIDIECKYCH MIEST A OBCÍ.....

152

4.1. Vplyv zmien na malé obce a mestá a postavenie jednotlivca	152
4.2. Skúmanie životných preferencií mladých ľudí	158
4.2.1. Esej zameraná na budúce očakávania.....	160
4.2.2. Grafický dotazník založený na výbere z dvoch možností.....	161
4.2.3. Meranie preferencií bývania podľa obrázkov....	172
4.3. Zhrnutie	176

5. METÓDY A VÝSLEDKY MERANIA A POROVNÁVANIA BUDÚCEJ PERSPEKTÍVY ROZVOJA MIESTNYCH SAMOSPRÁV V BANSKOBYSSTRICKOM KRAJI ...

178

5.1. Kvantitatívne meranie atraktivity miest a obcí.....	178
5.2. Vytvorenie jednoduchej multikriteriálnej dátovej analýzy humánneho aspektu kvality jednotlivých miest a obcí.....	179
5.2.1. Zmeny počtu obyvateľov.....	180
5.2.2. Rómsky faktor	182
5.2.3. Efekt výstavby ciest v mestách a obciach na vidieku	185

5.2.4. Možnosti nákupu	188
5.2.5. Estetické hľadisko hodnotenia miest a obcí	190
5.3. Rozšírená multikriteriálna dátová analýza	192
5.4. Výsledky oboch multikriteriálnych dátových analýz..	195
5.5. Odporúčania a diskusia	199
ZÁVER	200
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	203
PRÍLOHA: TABUĽKY BODOVÉHO HODNOTENIA MIEST A OBCÍ.....	234
Skóre 1. Vymedzené sociálne sídelné typy	234
Skóre 2. Jednoduchá multikriteriálna dátová analýza.....	235
Skóre 3. Rozšírená multikriteriálna dátová analýza	237
AKO ČÍTAŤ TABUĽKY BODOVÉHO HODNOTENIA	239
VÝSLEDKOVÉ TABUĽKY MIEST A OBCÍ V ABECEDNOM PORADÍ.....	240

PREDSLOV

Každého návštevníka zábavného parku Disneyland už pri vstupe víta idealizované americké mesto, ktoré svojimi črtami verne pripomína tie z prelomu 20. storočia. Táto vízia akoby skutočného mesta dostala názov Main Street USA (Hlavná ulica USA) a návštevníci ju môžu vidieť v každom zo všetkých Disneylandov. Je to ulica, ktorá ich vnáša späť do minulosti. Walt Disney v tejto súvislosti vyriekol jeho povestnú vetu: „Tým z nás, ktorí si ešte stále pamätajú bezstarostný čas, Main Street evokuje šťastné spomienky. Pre mladších návštevníkov je to dobrodružstvo, keď v kalendári času môžu nazrieť do dní mladosti ich starých otcov“ (Shaffer, s. 123). Mnohí ľudia teda túto malú americkú víziu mesta vnímajú emocionálne, pretože sa v ňom naprieč prelínajú tradičné cnosti minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Je teda zrejmé, že takmer všetky menšie mestá a dediny ponúkajú istý stupeň nostalgie, pretože sa v nich prelína história, hodnoty tradičného a súčasného života, čo vnímame ako ich nepopierateľnú výhodu.

Ak chceme definovať preferencie bývania, tak potom by sme mali porovnať filozofické koncepty viažuce sa s mestom a vidiekom. Podľa Eurostatu (2016) v roku 2016 v mestách žila viac ako polovica Európanov. Predpokladá sa, že do roku 2050 sa tento počet zvýši až na 75 % obyvateľstva. V súvislosti s týmito údajmi sa vynára otázka, čo sa stane s malými mestami a dedinami, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou Európy, a aké bude ich postavenie v novej globálnej ekonomike. Bude poľnohospodárstvo, ťažba nerastných surovín a malosériová výroba jedinou úlohou malého mesta aj v dobe postupujúcej digitalizácie a automatizácie? Ak teda predpokladáme, že veľké mestá sa budú aj naďalej zväčšovať, potom je tu riziko nevyhnutnej kultúrnej straty, keďže typické malé mestá a obce budú postupne zanikať, a tým sa bude vytrácať aj ich historické a kultúrne bohatstvo. Navyše, ak berieme do úvahy aj demografické posuny a následkom toho aj znižovanie počtu pôvodných obyvateľov týchto miest a obcí, tak potom vidiek v Európe nemá práve najlepšie vyhliadky do budúcnosti.

Ekonomovia zastávajúci neoklasicistický prístup často vykresľujú rozmach miest ako istý manifest ich vyššej hospodárskej efektívnosti (Duranton, 2015). Ľudia sú ale bytosti sociálne, nie hospodárske. S rastúcou ekonomickou nerovnosťou medzi regiónmi sa teda čoraz naliehavejšie vynárajú aj nesúhlasné postoje. Jasným dôkazom toho je aj vzostup výrazne nacionalistického sentimentu, ktorého prejavom boli napríklad nedávne politické hnutia ako Brexit, Trump, protesty žltých viest vo Francúzsku a iné. V čase, keď táto práca vznikala, pandémia COVID-19 zmenila spoločnosť spôsobom, ktorý bol ešte pred pár rokmi nepredstaviteľný. Je zrejmé, že staré formy spoločenských štruktúr sa zmenili, a mnoho „staréhoprírodného“ sa postupne nahrádza „novým prirodzeným“. Nikto však nevie, čo tieto zmeny prinesú v blízkej či vzdialenej budúcnosti. V tejto súvislosti by sme si teda mohli položiť otázku, či proces neobmedzenej urbanizácie sa aj naďalej bude vo veľkom skloňovať vo všetkých jeho podobách, a či predsa len nie je príliš skoro začať zanevieriť na vidiecke prostredie.

Zámerom monografie je nájsť skryté hodnoty, ktoré prostredie malých miest a obcí nepochybne ponúka. Zastávame názor, že práve tieto hodnoty by sa mohli využiť ako alternatíva k bývaniu v aglomerovanom prostredí. Náš výskum sme zamerali na región strednej a východnej Európy, pretože tento sa považuje za križovatku Európy a teda aj priestor, v ktorom sa v toku času mohli rozvíjať rôzne koncepcie a myšlienky. Druhým dôvodom nášho výberu tohto regiónu je aj skutočnosť, že poskytuje vhodný zdroj výskumu aj vzhľadom na jeho rýchly prechod z centrálne riadenej ekonomiky v minulosti na trhový kapitalizmus súčasnosti. Minulý ekonomický režim bol v tom čase predsa len priaznivejší pre malé mestá a dediny, pretože tie boli istou formou podporované vtedajšou vládou. Prechod na trhový ekonomiku bol určitým šokom, pretože mnohé z regiónov strednej a východnej Európy museli čeliť procesu rýchleho vyľudňovania a opustenia. Náš výskum sa taktiež sústreďuje aj na špecifickú oblasť regiónu Banskej Bystrice.

Banskobystrický kraj je najväčším regiónom Slovenska, a preto poskytuje dostatok obcí na výskum. Na druhej strane je tento región primerane malý, a tým umožňuje koncentrovanejšie zameranie výskumu. V tomto regióne sú lokalizované dve partnerské mestá, Banská Bystrica a Zvolen, ktoré sú, aj s ich

okolím, relatívne prosperujúce. Paradoxne, mnoho iných menších miest a obcí tu bojuje o prežitie. V rámci nášho výskumu sme oslovili všetky obce a mestá v tomto regióne s počtom obyvateľov viac ako 1 000. Zamerali sme sa nehnuteľný majetok obcí, čo znamená nehnuteľnosti s ich architektúrou, pretože práve tieto vizuálne prvky mesta vyvolávajú prvý dojem u návštevníkov. Sú to objekty s ich historickou rozmanitosťou, čo evokuje pocit nostalgie. Mnohé z týchto nehnuteľností sú však v stave núdze, sú to opustené či chátrajúce objekty, a preto im venujeme našu pozornosť. Nazdávame sa, že práve ony by mohli byť podnetom ekonomickej revitalizácie. Z tohto sa odvíja aj názov našej práce „Opustené budovy Slovenska“. Naše zameranie na nehnuteľný majetok sa líši od iných výskumov a iniciatív zameraných na vidiek v tom, že pozornosť zameriavame skôr na vizuálnu stránku, ktorá je charakteristická pre tieto oblasti, než na ľudí a pracovné miesta.

V monografii sa zaoberáme problémami úpadku regiónov, a to z hľadiska makro, ako aj mikroekonomických aspektov, pričom pozornosť sústreďujeme na rozdielne podmienky, ktoré poskytujú mestské a vidiecke oblasti. Úspech miest je predurčený ich akumuláčnou výhodou, ktorá sa viaže jednak na kapitál, ako aj na talenty. Táto výhoda však môže byť oslabená procesom digitalizácie, ktorý čoraz viac neguje potrebu bezprostredného kontaktu. V tejto súvislosti by sme si z makroekonomického hľadiska mohli položiť otázku, či pokračujúca urbanizácia je skôr reflexným javom, alebo či je skutočne nevyhnutná. Tento problém je dosť podstatný, a to vzhľadom na náklady na bývanie v mestách, ktoré sú výrazne vyššie ako náklady v menších obciach mimo prímestských zón. Práve z tohto dôvodu kladieme dôraz aj na možnosti obnovy majetku v malých mestách a obciach (ako aj v Banskej Bystrici a vo Zvolene). V tejto súvislosti treba poznamenať, že Európa má dlhšiu históriu ako väčšina ostatných častí sveta, čo sa prejavuje v jej architektúre a kultúre. Mestá a obce Európy majú svoju niekoľko storočnú existenciu. Práve toto je príznačné aj pre miesta, v ktorých robíme náš výskum. V každom skúmanom meste či obci sú objekty z rôznych časových období. Keďže sa zameriavame na problematiku majetku a opustenosti, vytvorili sme hodnotiacu škálu a metodiku, pomocou ktorej môžeme merať úroveň potenciálu pre budúcu životaschopnosť miest a obcí.

V texte pracujeme s viacerými špecifickými pojmami. Prvou tematickou líniou, ktorá sa v monografii objavuje na viacerých miestach, je tzv. koncepcia „*denníka o sebe*“. Ide o imaginárny denník, v ktorom ľudia píšu o sebe v zmysle ich osobných rozhodnutí, prostredníctvom ktorých sa snažia spraviť ich život zmyslupnejším. Denník, ktorý máme na mysli my, si vyžaduje prepojenie a istú sieť jednotlivcov, ktorí nám môžu pomôcť dotvoriť náš príbeh. Táto sieť, teda sociálny kapitál, existuje nielen vo veľkých mestách, ale aj v menších mestách a obciach. Ak by bolo možné dosiahnuť nižšie transakčné náklady, dá sa získať potenciál na vybudovanie niečoho významného. Dá sa to realizovať len za predpokladu, že sa posilnia siete vzťahov jednak na individuálnej úrovni, ale aj medzi ľuďmi, organizáciami občianskej spoločnosti, súkromným alebo verejným sektorom a všetkými, ktorí žijú, pracujú a pôsobia v danej komunite. V prípadoch mnohých ľudí tento „denník“ zahŕňa aj hmotné veci, pretože tie sa zvyčajne stávajú pamätníkom ich bytia. Je všeobecnou pravdou, že všetko to, čo vytvoríme, nás prežije až do budúcich generácií.

Hoci žijeme život súčasníkov, sú to práve historické korene minulosti, ktoré vytvárajú našu identitu, hoci v diskusiipopisujúcom hospodárske a kultúrne podmienky spoločnosti chýba primeraný opis či dokonca akési uznanie tohto historického aspektu. Namiesto toho sa zvyčajne preferujú termíny evokujúce budúcnosť, ako napríklad modernosť, postmodernita, kozmopolitizmus a iné. Nazdávame sa preto, že v tejto súvislosti je potrebné použiť termín, ktorý by vyplnil túto medzeru, a pôsobil by ako protiváha modernite a modernosti vo všetkých jej formách. Použili sme preto termín *nostalgionomika*, ktorý v sebe zahŕňa aj historický sentiment, aby sme takto mohli hodnotiť municipality komplexnejšie. Dnešná ekonomická realita prostredníctvom modernej architektúry, stavebnej techniky a urbanistickým plánom akoby predurčuje vzhľad, dojem a dizajn každého miesta. Napriek tomu často vyhľadávame a túžime práve po starších budovách, pretože prostredníctvom nich sa nám vynárajú spomienky z minulosti. Vo väčších metropolitných mestách sú to práve historické objekty, ktoré sa prioritne zachovávajú. V menších mestách a dedinách to tak ale vždy nemusí byť. So zmenšujúcim sa počtom obyvateľov sa v dnešnej modernej dobe väčšina menších miest a obcí snaží nájsť

vhodné využitie pre tieto objekty, čo ale nie je ľahké. V monografii sa preto zaoberáme problematikou regionálneho rozvoja v malých mestách a obciach z hľadiska ich existujúcej infraštruktúry, najmä budov a urbanistického usporiadania. Domnievame sa totiž, že tieto budovy spolu s celkovou nostalgickou príťažlivosťou by sa mohli využívať ako stimul pre investície a revitalizáciu.

Medzi hlavné ciele monografie tak patrí poukázať na problematiku opustenosti, charakterizovať súčasné nástroje využívané na riešenie problémov s opustenými budovami v národnom aj medzinárodnom meradle, zmapovať opustené budovy v Banskobystrickom samosprávnom kraji vrátane informácií o úspešných projektoch obnovy a taktiež navrhnúť perspektívne riešenia, ktoré by mohli mestá a obce realizovať na zlepšenie postupov pri riešení problémov s opustenými budovami/objektmi/nehnutelnosťami¹.

V rámci nášho výskumu identifikujeme objekty, mestá a obce, ktoré by potrebovali určitú formu podpory, pretože v dôsledku nečinnosti, byrokratickej letargie alebo zanedbávania zo strany komún by mohli stratiť svoje hodnoty. V tejto práci sa namiesto veľkých metropolitných centier primárne venujeme vidieckym oblastiam, pretože týmto sa zvyčajne dostáva len veľmi málo pozornosti. Ako malé mesto či obec sa chápe samospráva s počtom obyvateľov medzi 1 000 a 10 000 a stredné mesto ako mesto s počtom obyvateľov medzi 10 001 a 80 000.

Monografia je rozdelená do troch častí, ktoré majú spolu 5 kapitol a prílohy. Kapitoly sú radené od všeobecného ku konkrétnemu: po filozofickom úvode „mestské verzus vidiecke prostredie“ a definovaní základných pojmov charakterizujeme nástroje na riešenie problematiky opustených budov v teoretickej rovine, ako aj reálne prostriedky používané na Slovensku i v zahraničí a tiež rolu neziskového sektora a občianskej spoločnosti pri záchrane opustených budov vrátane prípadových štúdií o opustených budovách a projektoch či iniciatívach na ich záchranu. Nasledujú výsledky vlastného výskumu konkrétne mapujúce súčasný stav opustených budov v Banskobystrickom

¹ V monografii pracujeme s pojmami opustená nehnuteľnosť, opustená budova, či opustený objekt alebo majetok ako synonymami. Kľúčový je aspekt opustenosti.

kraji, preferencie na bývanie a návrh metodiky na meranie atraktivity a životaschopnosti miest a obcí. Členenie je nasledovné:

Časť I – Mestské verzus vidiecke prostredie

Východiskovým bodom diskusie v tejto časti sú podmienky, ktoré určujú preferencie bývania. Tie posudzujeme zo sociálneho, ako aj ekonomického hľadiska. Uvádzame taktiež aj prípady často prehliadaných menších komunít, ktoré chápeme ako realizovateľné alternatívy, a poukazujeme aj na potrebu začlenenia miestnych občanov do rozhodovania v samospráve. Táto časť má jednu nosnú kapitolu a jednu prípadovú štúdiu o Československu.

Kapitola 1: Sociologické koncepty moderného bývania: Modernita verzus nostalgický sentiment z hľadiska preferencií bývania - Medzi mnohými ekonómami, demografmi a sociológmi panuje všeobecná zhoda v tom, že veľké mestá budú naďalej rásť, zatiaľ čo menšie mestá a obce budú zaznamenávať pokles. Táto úvodná kapitola prináša argumenty v prospech malých miest a obcí. Predstavujeme tu aj pojem *nostalgionomika*, pretože sa týka preferencií bývania ako protikladu mnohých urbanistických koncepcií.

Časť II – Legislatívne a iné nástroje riešenia problémov nevyužitého a opusteného majetku

Táto časť pojednáva o silných a slabých stránkach rôznych zákonov a predpisov, ktoré sa vzťahujú na opustený majetok. Zahŕňa právny rámec, ako aj nástroje občianskej spoločnosti, ktoré sa dajú využiť na riešenie problémov opustených a rizikových budov na Slovensku i v zahraničí. Táto časť má jednu kapitolu a 10 prípadových štúdií.

Kapitola 2: Legislatívne občianske nástroje pre opustené a rizikové budovy v mestských a vidieckych samosprávach – V tejto kapitole pojednávame o zákonoch, nariadeniach a stimulačných nástrojoch riešenia problému opustenosti. Diskutujeme aj o vhodnej miere intervencií (zásahov), ktoré sú potrebné na riešenie problému opustenosti. Pozornosť venujeme aj tzv. tretiemu sektoru, vzhľadom na to, že nie každé riešenie je možné prostredníctvom

firiem, ktoré sú motivované ziskom alebo prostredníctvom miestnej samosprávy. Jedinec či občan sa často stáva jedinou logickou voľbou pri hľadaní vhodných prostriedkov, ktoré by mohli slúžiť na znovuobnovenie nevyužitých alebo opustených objektov. Skúmame tak aj potenciál organizácií tretieho sektora (organizácií občianskej spoločnosti) pri hľadaní inovatívnych riešení súvisiacich s opusteným majetkom miestnych samospráv. V poslednej časti druhej kapitoly sa zameriame na konkrétne prostriedky na záchranu opustených nehnuteľností v slovenských podmienkach. Pokiaľ ide o majetok kultúrnej a historickej hodnoty, podmienky na Slovensku sú sťažené dosť komplikovanou históriou druhej svetovej vojny, socializmom a prechodným obdobím po roku 1989. Táto časť sa zaoberá zodpovednosťou vlády a jej možnosťami riešiť problémy opustených budov.

Prípadové štúdie vybraných objektov v regióne Banská Bystrica v závere druhej kapitoly prinášajú príklady jednotlivých objektov, ktoré upadli do stavu zabudnutia ako aj tých, pre ktoré sa našlo vhodné riešenie. Vybrali sme desať objektov rôznych typov, aby sme ilustrovali ich problémy a vhodné riešenia.

Časť III– Výskum o vidieckych zmenách, hrozbách a príležitostiach pre malé mestá a obce

Táto časť predstavuje výsledky výskumu preferencií bývania a mieru túžby bývania v malom meste či dedine. Rozhodnutie presťahovať sa alebo zostať v danej komunite je pravdepodobne podmienené aj objektmi, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou tejto komunity. Diskusia o opustených budovách na Slovensku je teda prepojená aj so záujmom samotnej komunity, hlavne v prípadoch vidieckych oblastí. Táto časť sa delí do 3 kapitol.

Kapitola 3: Výsledky výskumu miest a obcí v regióne Banská Bystrica – V tejto kapitole predstavujeme výsledky prieskumu primátorov a starostov 115 obcí s počtom obyvateľov nad 1000. Načrtávame reálne problémy komunit, najmä tie, ktoré sa priamo dotýkajú všetkých typov nehnuteľností.

Kapitola 4: Preferencie bývania a životaschopnosti vidieckych miest a obcí - Táto kapitola sa zameriava na výskum preferencie bývania z pohľadu budúcich generácií. Prestavujeme v nej

výsledky niekoľkých štúdií a prieskumov, ktoré sú zamerané na preferencie vidieckeho alebo mestského bývania generácie dospievajúcich a mladých ľudí.

Kapitola 5: Metódy a výsledky merania a porovnávania budúcej perspektívy rozvoja miestnych samospráv v Banskobystrickom kraji – V tejto kapitole vykonáme kvantitatívne merania a určíme ratingové skóre, ktoré by sa mohlo použiť na identifikáciu silných a slabých stránok a príležitostí alebo hrozieb miestnych samospráv.

V závere sumarizujeme výsledky nášho výskumu.

Autori by týmto chceli poďakovať doc. Mgr. Ing. Martinovi Boďovi, PhD. za významnú pomoc pri spracovaní rozšírenej multikriteriálnej dátovej analýzy v kapitole 5 a Mgr. Ľube Kubišovej, PhD. za cenné pripomienky počas písania monografie.

Prílohy – TABUĽKY BODOVÉHO HODNOTENIA MIEST A OBCÍ

V tejto časti predstavujeme výsledky nášho prieskumu vo forme tabuliek bodového hodnotenia pre všetky mestá a obce Banskobystrického kraja. Táto tabuľka obsahuje hodnotenie založené na faktoroch týkajúcich sa demografických, dopravných, nákupných, kultúrnych zariadení, verejných služieb, ako aj fotografie reprezentatívnych objektov v danej samospráve.

ČASŤ I - MESTSKÉ VERZUS VIDIECKE PROSTREDIE A KOMUNITNÝ AKTIVIZMUS

Najčastejším, no nie vždy dobre zvoleným pojmom pre diskusie o mestách a obciach vo všeobecnosti je prídavné meno „urbánny“. Znamená to, že len mestá a obce, ktoré majú veľkú populáciu, sú hodné diskusie a záujmu. V podmienkach Slovenska to vylučuje mnoho menších a malých miest a obcí. Táto časť sa v prvom rade zaoberá rozdelením urbánne verzus vidiecke. Súčasťou sú tiež koncepty modernosti a nostalgie ovplyvňujúce životné preferencie. Táto časť tiež pojednáva o spôsoboch, ako sa môžu miestni občania podieľať na komunitnom rozvoji bez ohľadu na veľkosť mesta či obce.

1. SOCIOLOGICKÉ KONCEPTY MODERNÉHO ŽIVOTA: MODERNITA VERZUS NOSTALGICKÝ SENTIMENT Z HĽADISKA PREFERENCIÍ BÝVANIA

Pozornosť nášho výskumu je zacielená nielen na opustené a chátrajúce objekty v malých mestách a obciach, ale aj na úpadok samospráv vo vidieckych oblastiach. Práve z tohto dôvodu je potrebné presvedčivo a na základe logických argumentov poukázať na životaschopnosť menších obcí ležiacich mimo väčšieho mesta či jeho prímestskej zóny. Mnohí odborníci v oblasti demografických výskumov a ekonómie sa domnievajú, že veľké aglomerácie sú kľúčové jednak z hľadiska ekonomického úspechu krajiny, ako aj pre jednotlivcov, ktorí majú svoje ambície týkajúce sa naplnenia ich životných cieľov. Kult urbanizácie sa postupne zakorenil natoľko, až sa stal dôležitým aspektom ekonomického plánovania. Tento kult sa stal tak presvedčivým „príbehom“, až začal negovať iné možnosti, napríklad aj tie, že aj malé mestá a obce vidieckeho charakteru môžu mať strategickú úlohu v spoločnosti (v tejto monografii budeme používať pre vidiek aj pojem „zázemie“). Práve z tohto dôvodu sa v tejto kapitole snažíme priniesť argumenty týkajúce sa rozptýlenejšieho rozloženia obyvateľstva, berúc do úvahy aj menšie municipality nachádzajúce sa mimo metropolitných centier. Naše tvrdenia a postoje sa zväčša zakladajú na filozofických/sociologických rozdieloch, ktoré ľudia vnímajú medzi vidieckymi a mestskými oblasťami.

1.1. Preferencie bývania: mesto verzus vidiek

Z hľadiska celosvetového vývoja je nepopierateľným faktom, že mestá sa nezadržateľne rozrastajú obrovským tempom, čo predstavuje mnohé výzvy pre predstaviteľov vlád a miestnych samospráv (Marans, 2015). Mnohé z týchto miest sa rozrástli do mega-konglomerácií. V celosvetovom meradle má v súčasnosti už 548 miest viac ako 1 milión obyvateľov (OSN, 2018). Globálne

trendy neustále poukazujú na pokračovanie tohto vývoja smerom k hromadnej aglomerácii. Odhaduje sa, že 55,3 % svetovej populácie žije v súčasnosti v mestských usadlostiach. Zároveň sa očakáva, že do roku 2030 bude v mestách s veľkosťou najmenej pol milióna ľudí žiť až 60 % populácie.

Ak chceme diskutovať o preferenciách ľudí na život, mali by sme spomenúť výhody, ktoré ponúkajú veľké mestá. Zdá sa, že koncentrovaná aglomerácia je ekonomickou nevyhnutnosťou a pokračovaním vývoja mesta, založeného na Marshallovom koncepte (1920), ktorý predpokladá znižovanie nákladov na dopravu. Po prvé, firmy sa musia nachádzať v blízkosti dodávateľov alebo zákazníkov, aby ušetrili náklady na dopravu; po druhé, zoskupovanie podnikov s podobnými konceptmi a zameraním pomáha stimulovať inovácie v konkrétnej oblasti; a nakoniec intelektuálny prienik pomáha pri zakladaní nových podnikov, čo taktiež prispieva k vytváraniu aglomerácií. Aglomerácia sa tak v modernej spoločnosti stáva ekonomickou jednotkou s jej vlastným predurčením, vrátane všetkých častí, ktoré boli považované za bezvýznamné alebo sa zameriavali na primárny sektor a výrobu základných komodít.

V súčasnosti väčšina makroekonomických konceptov a teórií týkajúcich sa preferencií bývania zdôrazňuje akumulačnú výhodu väčších metropolitných centier. Laureát Nobelovej ceny P. Krugman (2017) uvádza príklad tzv. zruinovaného hráča. Tento príklad aplikuje na väčšie a menšie mestá a tvrdí, že v tejto hre menší hráči (malé mestá a dediny) poväčšine strácajú viac v porovnaní s väčšími hráčmi. To znamená, že v prípade ekonomického neúspechu menšie mestá utrpia vyššie straty ako väčšie mestá. Giannone (2017) pri výskume amerických miest zistila, že regionálna konvergencia, z hľadiska ktorej sa chudobnejšie oblasti stávajú bohatšími, začala klesať v 80. rokoch. Pripisovala to technickým zmenám, ktoré poskytujú rôzne výhody aglomerovaným oblastiam. Tieto výhody ale vedú k tomu, že menšie mestá a obce trpia nedostatkom príležitostí. Bettencourt a kol. (2007) zistili, že mestský systém sa riadi istými vzťahmi, ktoré súvisia s mierou populácie. Táto miera potom charakterizuje rozsah inovácií, tvorby bohatstva, spotrebiteľských vzorcov a správania ľudí. Podobné problémy možno pozorovať aj na Slovensku, ktoré

je predmetom výskumu tejto monografie, a kde regionálne rozdiely poukazujú na silnú urbanizáciu väčších miest (Kožiak, 2011).

Nedá sa poprieť akumulčná výhoda veľkých metropolitných oblastí, napriek tomu existujú negatívne externality, ktoré sa nedajú prehliadnuť, obzvlášť pre jednotlivca. Z uhla pohľadu sociológie sa zdá, že prechod do väčších miest je prirodzený, keďže veľké metropolitné oblasti poskytujú veľa odbytísk a rôznych ekonomických príležitostí, ktoré jednotlivcom pomáhajú uspokojiť ich najdôležitejšie potreby. Tieto potreby boli predstavené v známej Maslowovej hierarchii potrieb. Patria sem základné fyziologické potreby (jedlo, voda, spánok atď.), bezpečnostné potreby fyzického útočiska a psychologické istoty, a sociálne potreby lásky, priateľstva a sociálnej interakcie. Domnievame sa, že ak sú tieto potreby uspokojené, jednotlivci hľadajú vyššie potreby, ku ktorým sa radí úcta (úcta k iným ľuďom) a sebarealizácia (plnohodnotná realizácia potenciálu človeka). Vo veľkomestskom prostredí by ale práve tieto potreby mohli byť limitované nákladmi na ich dosiahnutie. Aj keď z hľadiska veľkosti tu existuje akumulčná výhoda, je potrebné zohľadniť vôľu jednotlivca. Michalski a kol. (2018) naznačujú, že človek sa snaží maximalizovať svoj úžitok, zatiaľ čo firmy sa snažia maximalizovať ich zisky. Autori zároveň konštatujú, že v prípade maximalizovania ziskov nie vždy ide len o firmy, ale týka sa to aj istých elitných skupín. Logan a kol. (2013) vidia mesto ako mechanizmus/stroj rastu, ktorý môže zvyšovať celkové nájomné a získať tak prostriedky pre tých, ktorí z toho môžu profitovať. Túžba po raste a prosperite vytvára konsenzus medzi širokou škálou elit bez ohľadu na to, aké rozdielne postoje by tieto skupiny mohli mať v prípade iných problémov. Práve toto oddeľuje elitné skupiny od ľudí, ktorí využívajú mesto ako miesto na život a prácu. Aj keď hlavnými aktérmi územného plánovania sú miestna samospráva, spotrebiteľia strednej triedy a ďalší občania, developeri, miestne médiá a iné záujmové skupiny, ktoré mimochodom tiež môžu tvoriť režimy, sú to predovšetkým elity, ktoré využívajú princíp konsenzu rastu, aby tak mohli eliminovať akúkoľvek alternatívnu víziu miestnej samosprávy alebo komunity. Dokonca aj politická moc sa zvyčajne sústreďuje do rúk tých ľudí, ktorí sú najviac ochotní udržať rast a expanziu (Melosi, 1983). Lobovanie, manipulácia a kaoling môžu predstavovať

kritické aspekty pre rast veľkých miest. Takáto expanzia môže v konečnom dôsledku viesť k mimoriadne nákladnému životu a boju o dopravné a komunikačné výhody, ako aj o prvotriedne služby (Logan a kol., 2013). Stone (1993) uvádza, že výhody, ktoré poskytujú jednotlivci, môžu byť účelové, ale aj materiálne, napr. príležitosť dosiahnuť konkrétne ciele, ako sú občianske práva alebo kúpa vysnívanej nehnuteľnosti (podľa Maslowovej teórie ide o naplnenie potrieb úcty a sebarealizácie).

Potreba neobmedzenej urbanizácie sa javí ako vyhovujúca a vhodná pre existujúce elitné inštitúcie, ako sú korporácie a rôzne vládne byrokratické mechanizmy, keďže ľudské zdroje v nich sú ľahko dostupné z hľadiska veľkej koncentrácie populácie. Pokiaľ ide o podporu vidieckych oblastí, tu existuje pocit duplicity. Na malé mestá a obce a ich idylické prostredie sa pozerá nostalgicky, sú však ale „zabudnuté“ pokiaľ ide o ich hospodársky pokrok. Vyzerá to, akoby v Európe malé samosprávy vždy nejako existovali a akoby tam vždy niekto chcel žiť.

Giddens (1991) tvrdí, že každý jednotlivec neustále hľadá svoj vlastný životný príbeh, v ktorom zohráva dôležitú úlohu životný priestor. Uvádza, že „totožnosť osoby by sa nemala hľadať v jej správaní, ani v reakciách ostatných – nech sa to javí akokoľvek dôležité, ale v jej schopnosti udržať konkrétny „príbeh“, aby pokračoval“. Hovorí o tom ako o „prebiehajúcim príbehu o sebe.“ Jednotlivci sa snažia žiť svoj „životný príbeh“ na základe výberu možností. Tieto možnosti im umožňujú dosiahnuť materiálne uspokojenie, ale aj spoločenské postavenie. Tento životný príbeh môže byť označený aj ako tzv. „denník samého seba“. Berúc toto hľadisko do úvahy, sú to práve vidiecke oblasti, ktoré môžu poskytnúť rôzne detaily pre životné naplnenie jednotlivcov a ozvláštniť tak ich príbehy.

Je potrebné povedať, že vo všeobecnosti sa veľmi málo pozornosti venuje vidieckym oblastiam, pretože väčšina ekonómov a sociológov upriamuje pozornosť na veľké mestá a rastúce metropoly. Keď sa spomína rozvoj vidieka, tento sa často zamieňa s pojmami poľnohospodársky rozvoj v zmysle technologického pokroku, ktorý umožňuje poľnohospodárskym farmám vykonávať prácu s menším počtom ľudí (Torre & Wallet, 2016). V prípade, že pojem vidiecke oblasti sa týka aj agro-výroby, potom vidiecke regióny

môžu byť vnímané ako celky poskytujúce širšiu škálu vybavenia ako je biodiverzita, priestor, krajina, voľný čas a pod. (Vollet, 2002). Vidiecke oblasti sa taktiež vyznačujú stratou vedomostného kapitálu a poklesom obyvateľstva. Chambers (1994) zdôraznil potrebu upustiť od rozvojových stratégií založených výlučne na efektívnom využívaní hmatateľných výrobných faktorov, a namiesto toho sa viac sústrediť na sociálny rozmer procesu rozvoja. Easterlin a kol. (2011) sa vo svojom výskume zamerali na spokojnosť so životom. Ich výskum dokázal, že v prípade nízkej úrovne hospodárskeho rozvoja existujú značné rozdiely zvyhodňujúce mestá pred vidieckymi oblasťami v príjmovej, vzdelávacej a profesijnej štruktúre, čo logicky vedie k väčšej spokojnosti s mestským prostredím pred vidieckym životom, aj napriek problémom so znečistením, dopravnými zápchami a preťažením, ktoré sú typické práve pre mestá. Keď však hodnotili pokročilejšiu úroveň rozvoja, potom tieto ekonomické rozdiely mali tendenciu zaniknúť, a vidiecke usadlosti sa tak môžu priblížiť k mestským oblastiam, alebo ich dokonca predstihnúť z hľadiska spokojnosti so životom v nich.

Vzhľadom na to, že populácia v metropolitných oblastiach neustále narastá, tieto sa často javia ako dobrá voľba pre každého, kto má ambície. Architekt Louis Kahn uvádza, že „mesto by malo byť miestom, kde malý chlapec prechádzajúci ulicami môže intuitívne cítiť a snívať, čím by chcel v budúcnosti byť“ (McCarter, 2005). Malé mestá sú často vnímané negatívne, väčšinou z hľadiska nedostatku rozmanitosti príležitostí, kultúry a stupňa vzdelania. Na malé mestá sa preto často nazerá ako na protiklad kozmopolitizmu. Tento pojem Ulrich Beck (2006) opisuje ako schopnosť „byť si vedomý a vnímať toho druhého“, čo znamená vnímať a prijať iné kultúry, regióny a iné praktiky, čo v konečnom dôsledku umožňuje lepšiu schopnosť riešenia globálnych problémov. Vidieckym oblastiam chýba práve toto poslanie, táto schopnosť.

Ak sa rozhodujeme pre život v malom meste, potom by sme mali zvažovať rôzne faktory, nielen tie ekonomické. Antropológ a sociológ Howell (2013) poznamenal, že mladší ľudia z rôznych ekonomických prostredí mali v menších mestách lepšiu možnosť bližšie spoznať lekárov, právnikov a iných významných ľudí. Inak povedané, človek má možnosť byť veľkou rybou v malom rybníku. Carr a Kefalas (2009) vo svojej štúdií zameranej na malé mestá

v USA zistili, že mladí ľudia majú pocit „byť súčasťou niečoho väčšieho ako oni sami“. Prieskum Gallop (Newport, 2018) na vzorke 1 499 respondentov, ktorú reprezentovali náhodne vybraní dospelí, zistil rozdiel medzi ich túžbami a realitou, pretože len 15 % Američanov skutočne žije v malých vidieckych mestách, zatiaľ čo 27 % respondentov uviedlo, že by tam chceli bývať. Iná štúdia s názvom Život vo vidieckej Amerike (2019) v prípade 1 405 respondentov, ktorými boli dospelí žijúci na vidieku v Amerike, prišla k záveru, že tieto spoločenstvá sú občiansky a spoločensky angažované a vážia si svoju kvalitu života. Štúdia však odhalila aj negatívne javy, a to problémy s finančnou neistotou, internetom a prístupom k zdravotnej starostlivosti.

S podobnými výsledkami prišiel aj prieskum nadácie Eurofound (2019) v Európskej únii (EÚ), ktorý zistil, že vyšší podiel obyvateľov vidieka ako obyvateľov miest silne pociťuje pocit spolupatričnosti vo svojej komunite. Prieskum na druhej strane poukázal na negatíva vidieckeho života, ku ktorým sa radí nízka kvalita verejnej dopravy, problémy s prístupom k zdravotnej starostlivosti a vysoká úroveň sociálneho vylúčenia staršej generácie. Finančné ťažkosti vidieckych oblastí boli výraznejšie v južnej a východnej Európe, najmä v porovnaní s ich mestskými náprotivkami. Avšak Noronha Vaz a kol. (2013) zistili, že staré poňatie vidieckeho prostredia ako miesta s nedostatočnou vybavenosťou a nižšou vzdelanosťou ľudí sa už postupne vytráca. Okrem hustoty obyvateľstva a ekologického vybavenia sa rozdiel medzi mestskými a vidieckymi oblasťami v mnohých krajinách rýchlo stráca, pretože sa výrazne znižuje aj rozdiel v životných štýloch, vzdelaní, dostupnosti služieb a prístupe k informačno-komunikačným technológiám (IKT).

Čierno-biely pohľad na vidiek či mestá je v súčasnosti zavádzajúci, a myslieť si, že tieto sú úplne protikladné, by bolo nesprávne. Predmestia a priliehajúce mestské časti predstavujú ďalšiu možnosť bývania, ktorá nie je mestská ani vidiecka. Conn (2014) poznamenal, že prímestský život sa teraz stal skutočnou alternatívou k malému mestu alebo mestskému prostrediu. Je to miesto, ktoré nevytvára svoj vlastný hospodársky život, ani veľmi netvorí svoj kultúrny život, a bývanie v rodine sa často rozširuje na komunitu. Urbanisti budú zrejme zaskočení tvrdením, že predmestie je v podstate nežiaducim dôsledkom rozmachu a

plánovania veľkého mesta. Aj napriek nevýraznosti predmestí, práve tie v americkom štýle sa postupne objavujú vo všetkých krajinách strednej a východnej Európy, a pre mnohých sa stali prijateľnou možnosťou života.

1.2. Koncepty modernity a nostalgického sentimentu z hľadiska preferencií bývania

Ak uvažujeme o preferenciách bývania, na rozdiely medzi vidiekom a mestom sa nedá striktne pozerat' len z hľadiska hustoty obyvateľstva. Tu je potrebné zohľadniť aj filozofickú perspektívu. Mestská oblasť je experimentálnym východiskom pre nové perspektívy bývania a hospodársky rozvoj, ktorý si často vyžaduje práve jej rast. Dá sa povedať, že mestské oblasti sa koncepcne zameriavajú na modernitu v jej rôznych formách, hoci problematika modernity je pomerne rozsiahla. Veľmi ľahko by sme sa v tejto súvislosti vedeli dostať do spleti názorov filozofickej sociológie. Preto sme sa rozhodli pre účely monografie predstaviť túto problematiku v zjednodušenej podobe akcentujúc tie aspekty, ktoré sa vzťahujú priamo na preferencie bývania, pričom venujeme pozornosť nedávnej histórii, ako aj súčasníkom. Zdá sa, že modernite a všetkým jej variáciám chýba potrebná kontrastná filozofia. Práve preto je ťažké špecifikovať jej protiklady. V rámci tohto výskumu sme sa rozhodli zamerať na *nostalgický sentiment*, ktorý podľa nášho názoru môže byť vhodným protikladom konceptu modernity.

1.2.1. Modernita a kozmopolitizmus z hľadiska preferencií bývania

Giddens (1998) opisuje modernitu ako pojem súvisiaci s modernou spoločnosťou alebo priemyselnou civilizáciou. Je to svet otvorený ľudskej intervencii. Modernita sa taktiež charakterizuje ako komplex inštitúcií, ktoré žijú viac v budúcnosti ako v minulosti. Calinescu (1987) popisuje modernitu ako „vek ideológie“. Následky druhej svetovej vojny zanechali svetu dve vzájomne si konkurujúce ideológie: trhovo orientovaný kapitalizmus a

štruktúru socialistického riadenia. Tieto dve ideológie sa dajú opísať z hľadiska modernity zdola nahor (kapitalizmus) a zhora nadol (riadenie a kontrola príkazov).

Prístup zhora nadol je zmysluplný z hľadiska toho, čo Scott (1998) nazýva vysokou modernitou. Ide o pojem, ktorý označuje silnú dôveru vo vedecký a technologický pokrok; spoliehanie sa na odborníkov (vedcov, technikov a byrokratov); pokus o ovládnutie prírody tak, aby sa uspokojili ľudské potreby; priestorové usporiadanie (územné plánovanie, bývanie a doprava); a všeobecné ignorovanie historických, geografických a sociálnych súvislostí vo vývoji. Z uhla pohľadu zástancov tejto teórie by sa masové potreby mohli uspokojiť prostredníctvom rozsiahleho plánovania. Prvotná verzia sa viaže na dosť katastrofickú víziu, ktorú predstavil Le Corbusier v pláne, na základe ktorého sa mal priniesť poriadok do Paríža (obr. 1). Táto vízia sa našťastie nikdy nezrealizovala, avšak rozsiahle panelové bloky prefabrikátov sa stali súčasťou architektúry v krajinách strednej a východnej Európy. Práve tu väčšie mestá zaujali vysoko modernistický prístup k plánovaniu miest, ktorý chápali ako jediný možný prostriedok na uspokojenie potrieb obyvateľstva.

Obrázok 1 Ville Contemporaine podľa Le Corbusier (1922)

Zdroj: Walkins, 2000, s. 611.

Je potrebné si uvedomiť, že náhly koniec studenej vojny bol pre všetkých na oboch stranách politického rozdelenia veľkým prekvapením – bolo evidentné, že v 70. a 80. rokoch sa komunizmus ešte hlbšie zakorenil. Udalosti v roku 1989 boli prekvapením ako aj pre CIA, tak aj pre KGB. Po týchto udalostiach sa západný kapitalistický model javil ako niečo, čo by mohlo fungovať. Stredná a východná Európa vedela, že stará doba s jej mechanizmami je nenávratnou minulosťou, a preto si uvedomovala, že treba rýchlo napredovať a systémy meniť. Dá sa povedať, že skončenie socializmu s ľudskou tvárou viedlo k poznaniu, že cisár v podstate nemal žiadne šaty, a že utopická vízia socializmu bola vlastne klam. Toto trpké poznanie bolo len výsledkom poslušného dodržiavania systému, ktorý ponúkal len utópiu. Tento systém zjavne nebol schopný konkurovať systému, ktorý ľudia poznali zo Západu. Táto utopická vízia mala predstihnúť jednotlivca – malo ísť o vytvorenie „veľkej schémy“. Lyotard (1979) tvrdil, že veľké ideály, ako napríklad „vedecká znalosť“, „pokrok v histórii“ a „absolútna sloboda“, boli koncepciami, ktoré stratili svoju podporu na konci 20. storočia. Tento jav možno nazvať kolapsom jedného *veľkého príbehu*. Fukuyama (1989) v tejto súvislosti vyhlásil, že pád komunizmu znamená ukončenie histórie, pretože ho chápal ako koncový bod ideologického vývoja ľudstva.

Obdobie po studenej vojne prinieslo zmenu z vysokého stupňa modernity na jedinečnú formu modernity, ktorej základom bolo uctievanie hyper-technológií (Appignanesi a kol., 2000). Tento princíp bol založený na pokuse dobehnúť industrializované krajiny. Z hľadiska geografického rozvoja sa mestské centrá v tomto období stali východiskovým bodom. Pre strednú Európu to znamenalo, že hlavné mesto sa stalo domovom zvyškov starej, ale aj novej byrokracie. Je teda logické, že vidiecke oblasti sa museli podriadiť tomuto vývoju.

Beck (1992) vidí novú formu modernity ako posun paradigmy z nacionalistického teritoriálneho svetonázoru k nadnárodnému globálnemu pohľadu. Tento jav označuje ako kozmopolitizáciu spoločnosti. Vníma ju ako nevyhnutný krok k riešeniu problémov, ktoré už nie sú limitované hranicami krajín. Na prelome tisícročia možno pozorovať vyššie povedomie týkajúce sa rizika, ktoré je príznačné pre všetky formy života. Táto skutočnosť súvisela s

tým, že koncept modernity sa od samotného počiatku vyrovnával s problémom nedostatku. Beck (1999) toto označil ako sekundárnu modernitu, keď procesy industrializácie vytvorili nové riziká. Tieto riziká predstavuje na jednej strane človek, ale tiež sú to riziká, ktoré súvisia s prírodou. Medzi tieto riziká patrí globálne otepľovanie, ničenie prírodných biotopov a znečistenie všeobecne. Na druhej strane, vírusová kríza COVID-19 opäť posilnila národnú suverenitu, pretože blokácia prinútila krajiny zatvoriť hranice. Národná identita sa tak stala opäť dôležitou, aj keď iba kvôli obavám o verejné zdravie.

Keďže komunizmus bol neúspechom, pre obyvateľov krajín strednej a východnej Európy prišla naliehavá potreba prijať nové koncepcie a postupy, ktoré boli pre spoločnosť kedysi neakceptovateľné. Z altruistického hľadiska je to práve veľké mesto, ktoré sa stotožňuje s povedomím o „tom druhom“, v zmysle transnacionalizmu, ľudí, iných praktík a nápadov. Je všeobecne známe, že k zmene nedochádza bez súhlasu vodcov. Preto k zmenám došlo najskôr v hlavných mestách, ktoré boli sídlami nadnárodných spoločností (obr. 2). Táto koncentrácia sa, žiaľ, stáva trvalou.

Obrázok 2 Rozloženie spoločností typu Business Service Centre na Slovensku

Zdroj: Slovak Spectator Newspaper, 2018

1.2.2. Nostalgický sentiment a preferencie bývania

Modernita, a najmä v jej vysokom stupni, zväčša prehliada minulosť a historické javy, ktoré formujú našu identitu. Ak sa pozrieme na význam pojmu modernita v slovníkoch zistíme, že antonymami tohto slova sú neutrálne alebo dokonca negatívne výrazy ako zvyky, banalita, vek, tradicionalita, zvyklosť alebo dokonca stagnácia. V našej práci preferujeme skôr pojem *nostalgia*, keďže tento pojem sa spája s motivačnou silou v ľudskom správaní a symbioticky súvisí s modernitou. Nostalgia naznačuje túžbu, stav sentimentu v súvislosti s minulosťou alebo miestom, ktoré v nás evokuje pocit šťastia. Pokiaľ ide o demografický priestorový vzťah, malé mesto sa viaže s nostalgiou, a mestské centrá s modernitou. Aj keď sa toto vyhlásenie môže zdať rudimentárne, v tejto súvislosti existujú isté historické odkazy filozofov, umelcov a sociológov. Baudelaire (in Mayne, 1964) opisuje moderné mesto ako nedokonálny domov básnika. Boym (2001) charakterizuje nostalgických sociológov (ako Weber, Simmel, Lukacs a iní) ako tých, ktorí nie sú antimoderní, ale skôr nesúhlasia s dôsledkami modernizácie, z ktorých väčšina je typická pre mestské prostredie.

Z historického hľadiska bola nostalgia vnímaná ako stav, ktorý je podobný túžbe po domove. V tejto súvislosti uvádzame, že slovo nostalgia je vytvorené z gréckeho slova *nostos* (návrat domov) a *algos* (bolesť). Dnešné koncepcie nostalgie však vnímajú význam tohto slova pozitívnejšie. Batcho (2013) zistil, že hoci nostalgiu môžu vyvolať negatívne stresory prostredia, v ktorom žijeme, tento jav by napokon ale mohol viesť k vývoju metód úspešného zvládania týchto stavov, ako aj plánovania a implementovania s cieľom dosiahnuť lepší výsledok. Zhou a kol. (2008) sa domnievajú, že nostalgia vedie k pocitu sociálnej podpory a vzťahov, ktoré v konečnom dôsledku môžu pomôcť človeku vyrovnáť sa s osamelosťou. Štúdia Vess a kol. (2012) naznačuje, že jedinci s nostalgickými spomienkami majú vo všeobecnosti lepšie mechanizmy zvládania tohto stavu v porovnaní s tými, ktorí len očakávajú vzrušujúcu budúcnosť. Okrem toho jedinci s budúcimi očakávaniami zväčša vykazujú znaky sebeckta a svoje správanie zameriavajú len na seba.

Je zrejmé, že nostalgický sentiment má stále svoje miesto v modernej spoločnosti, a práve preto mu venujú pozornosť aj ekonomické teórie. S ohľadom na uvedené skutočnosti sa preto začal používať aj termín *nostalgiomika*. Tento termín označuje vplyv správania na ekonomické rozhodnutia, a nemal by sa zamieňať s Krugmanovou ekonomikou nostalgie. Nostalgiomika sa vzťahuje na koncept, v ktorom sa ekonomické a sociálne rozhodnutia robia s ohľadom na históriu a tradície, preto sa aj zdroje finančného a sociálneho kapitálu hľadajú v objektoch z minulosti. V metropolitných oblastiach sa kladie veľký dôraz na ochranu starých objektov, malé množstvo historických objektov je často ohrozované modernými štruktúrami. Ak niekto preferuje nostalgiu bývania, musí preto ísť na vidiek. Pozostatky našej minulosti za prijateľnú cenu sú dostupné v menších mestách. V tejto súvislosti si musíme uvedomiť, že staré typy domov a štruktúr sa už nikdy nebudú dať znova postaviť – to, čo sa nezachráni teraz, je už stratené navždy. A práve preto treba konať správne a včas.

Nostalgia má určitú výhodu oproti konceptu modernity v tom, že jednotlivé aspekty tohto konceptu sú z historického uhla pohľadu vždy otvorené ich reinterpretácii. Každý jednotlivec, ktorý má skúsenosti s nostalgickým sentimentom, je schopný nájsť pozitíva v minulosti, čím vie minimalizovať negatíva budúcnosti. To znamená, že investor, ktorý hľadá nostalgické prepojenie, je často ochotný prehladnúť negatívne aspekty výberu a aj malé výhody, ktoré má z ekonomického hľadiska. Nostalgia však môže mať aj negatívny vplyv vtedy, ak sa ideologicky príliš pridŕža konceptov z minulosti. Nostalgia preto môže viesť aj k fatálnym chybám hlavne v prípadoch, keď úplne popiera a vylučuje inováciu, teda modernitu.

Nemôžeme tvrdiť, že nostalgia je úplne neprítomná v urbanistických oblastiach, keďže aj veľké mestá majú svoju históriu. Otázkou v tejto súvislosti sa javí byť len proporčné zastúpenie toho, čo je staré a nové. Výskum, ktorý realizovala plánovacia a dizajnerska spoločnosť Sasaki Associates (2014) a zahŕňal odpovede 1 000 respondentov šiestich rozvinutých amerických miest ukázal, že 58 % týchto respondentov používa najčastejšie auto, 41 % sa sťažovalo na dopravu, a 23 % na nedostatok parkovacích miest. Paradoxne ale, títo respondenti

obdivujú historické budovy (58 %) a vonkajšie prostredie, ktorými sú park alebo ulica, a tie v nich vyvolávajú najkrajšie spomienky (65 %). Tento prieskum tiež naznačuje, že v mestách je nedostatok historických a humanistických faktorov, ktoré nás definujú ako spoločnosť.

Početné zastúpenia nostalgických prvkov vo vidieckych oblastiach a malých mestách predstavuje ich jedinečnú konkurenčnú výhodu. Autori Martin (2002, 2005) a Kitson a kol. (2004) tvrdia, že regionálna konkurenčná výhoda musí zahŕňať nielen „tvrdú“ produktivitu, ale tiež zohľadniť „mäkšie“ dimenzie ekonomiky. Ak uvažujeme o „mäkších“ dimenziách v prípade regionálneho rozvoja, potom jeho špecifické črty a atraktivita predstavujú skutočné hodnoty pre zákazníkov/konzumentov (obyvateľov, turistov, podnikateľov, ako aj investorov), a títo zákazníci uprednostňujú práve tieto hodnoty pred tými, ktoré ponúkajú iné konkurenčné regióny (Borseková & Vaňová, 2011). V súvislosti s vidieckymi oblasťami sa domnievame, že ich konkurenčnou výhodou sú hlavne „mäkké zdroje“, medzi ktoré sa radí okolitá krajina, či historické a kultúrne dedičstvo. Tieto mäkké zdroje môže komunita malých miest využiť na nostalgický sentiment, ktorý reprezentujú (Han, 2014).

1.2.3. Úvahy o modernite a nostalgii z hľadiska životných podmienok

Diskusie o modernite a nostalgii poukázali na kognitívne nesúlady ľudstva, ktoré má na jednej strane tendenciu pozeráť sa vpred, ale na druhej strane je jeho myslenie stále zakorenené v minulosti. Je zrejmé, že tieto filozofické koncepty sa pohybujú v istých medziach, a preto aj my na ne budeme nazeráť z hľadiska aspektov nášho výskumu, ktorý sa zameriava na preferencie bývania, architektúru a územné plánovanie.

Komunistický režim s jeho striktným ekonomickým prístupom zhora nadol vytvoril panorámu mesta plnú panelových blokov s ich dosť „drsnou“ architektúrou. V tomto ohľade išlo o prístup vysokého stupňa modernity vzhľadom k akútnemu nedostatku bývania. V tej istej dobe byrokracia nepostihovala menšie mestá

až do takejto miery, pretože v nich boli jednotlivci, ktorí začali budovať svoje vlastné domovy v súlade s historickými normami. Preto práve v malých mestách a dedinách môžeme badať menšie škody, ktoré sa zvyčajne napáchali pod rúškom progresu. Máme na mysli predovšetkým nahrádzanie starého novým, no často oveľa menej atraktívnym. Jedným z takýchto tragických príkladov ničenia na Slovensku bolo odstránenie jednej tretiny starého mesta v Bratislave, aby sa vytvoril priestor pre Nový Most (obr. 3). Tieto dva extrémny sú len zjednodušenými príkladmi poukazujúcimi na prehlbujúcu sa priepasť medzi mestom a vidiekom. Modernistickú architektúru a dizajn pripomínajúci starý svet ale môžeme nájsť v oboch oblastiach. V krajinách strednej a východnej Európy sa však panelové bloky stali typickými pre väčšie metropolitné oblasti.

Obrázok 3 Fotky Starého Mesta pred a počas stavby Nového Mosta (v súčasnosti Most SNP)

Zdroj: archív TASR, autor K. Cích.

Architekt Louis Sullivan tvrdil, že „forma kopíruje funkciu“. Tento výrok znamená, že účel budovy by mal podmieniť aj jej dizajn. Ak sa teda zmení funkcia, potom by sa mala zmeniť aj forma. Moderné financovanie výstavby predpokladá, že funkcionálnosť stavby by mala maximalizovať profit, a ten by mal byť vždy vykalkulovaný vopred. Odhliadnuc od projektov špecifických „megalomanských“ objektov (napr. niektoré mrakodrapy a múzeá), dnešná moderná architektúra je navrhnutá tak, aby bola funkčná, hospodárna a jednoduchá. Znamená to, že na každú takúto špecifickú stavbu, ako napríklad „the Shard“ alebo „the Gherkin“ v Londýne, pripadá výstavba stoviek obchodných centier ako Tesco, Lidl, a tzv. strip centier (vonkajšie nákupné

centrá)². Mestské a obecné úrady vybudovali mnoho funkčných budov navrhnutých tak, aby vyhovovali našim každodenným potrebám, a tým dosahujú primeranú návratnosť investícií. Tento výpočet sa už nerobí z hľadiska dlhodobého plánovania, robí sa krátkodobo. V dnešnom svete je teda pre architektúru príznačná „krátkodobá prosperita“, ktorá prevláda nad dlhodobými zámermi, ako aj potreba flexibility a funkčného dizajnu.

Ak sa vrátíme k pôvodnej otázke tejto kapitoly, či môžu byť vidiecke obce životaschopné v modernom svete, potom musíme diskutovať o troch faktoroch, ktoré spochybňujú ekonomickú životaschopnosť kozmopolitizmu / urbanizmu z dlhodobého hľadiska, a to najmä v Európe:

1. Štúdia Nemeckého federálneho inštitútu pre výskum budov, mestských záležitostí a územného rozvoja (2013) zistila, že väčšina všetkých mestských regiónov rastie rovnako v strednej a východnej Európe, zatiaľ čo polovica Európanov žije v zmenšujúcich sa regiónoch. Zmenšujúce sa regióny existujú takmer vo všetkých krajinách.
2. Podľa štúdie „State of Housing in the EU“ (Pittini a kol., 2017) sa bývanie stalo problémom kvôli cenám (kúpa domu je najdrahšia pre Európanov, ceny domov vo väčšine členských štátov rastú rýchlejšie ako príjmy, zatiaľ čo nerovnosť a nedostupnosť bývania sa vzájomne posilňujú).
3. V súvislosti s nedávnymi politickými hnutiami v EÚ možno vidieť, že kozmopolitizmus má svoje hranice pokiaľ ide o to, čo je spoločnosť ochotná akceptovať, a to aj napriek problému so starnúcou populáciou.

Aj keď máme národnú identitu, stále žijeme vo svete, ktorý je zároveň miestny aj globálny. Giddens (1990) usudzuje, že žijeme v dobe odlúčenej od času a priestoru, v ktorej dochádza k stieraniu línií, ktoré oddeľujú miestne od globálneho a minulosť od budúcnosti. Jednotlivci už nemusia byť vo vzájomnej fyzickej prítomnosti, aby mohli mať interakciu. Tento jav Giddens nazýva dištanciou v časovom priestore, čo naznačuje existujúci paradox k masovej urbanizácii. Ak technológie vedú k limitovaniu

² Strip centrum – nekryté nákupné centrum pripomínajúce ulicu, po ktorej strane sú obchody a pred ktorým je veľké parkovisko.

fyzickej blízkosti, tak potom prečo urbanizovaná metropolitná oblasť naďalej rastie, aj keď sa stáva ekonomicky a duchovne represívnou?

1.3. Vidiecke spoločenstvá a s nimi súvisiace negatívne očakávania

Vo všeobecnosti sa takmer vždy očakáva, že ak región stagnuje, tak táto stagnácia bude aj naďalej pokračovať. Veľa komunít v strednej Európe čelilo problémom s nedostatkom ekonomických stimulov, takže tieto sú stále vnímané ako tie, ktoré sú v zúfalej situácii a potrebujú pomoc. Sociológ Robert K. Merton (1968), ktorý skúmal, ako výhody môžu viesť k ďalším výhodám, vytvoril teóriu nazvanú Matúšov efekt na základe Evanjelia podľa Matúša (13,12): „Ten, kto má hojnosť, dostane ešte viac. Ten, čo má málo, môže stratiť aj to málo”. Znamená to teda, že tí, čo majú veľa, toto bohatstvo ešte kumulujú. Ak sa na problém pozrieme z uhla pohľadu demografie, tak potom môžeme predpokladať, že úspešný región bude vždy úspešný, a teda bude priťahovať aj pozornosť investorov. Lucasov paradox (1990) tvrdí, že kapitál bude vždy tiecť z jednej rozvinutej oblasti do druhej, a nie do oblasti, ktorá je zaostalá, hoci práve tá môže ponúknuť lacnú pracovnú silu. Tento jav je evidentný aj na Slovensku, kde kapitál poväčšine prúdi do ekonomicky stabilných regiónov, a nie do tých, ktoré ho potrebujú. V podstate ani nikto neverí, že táto situácia by sa mohla zmeniť k lepšiemu. Preto sa predpokladá, že tí, ktorí chcú byť úspešní, sa musia presťahovať do mestských centier.

Ak je krajina z geografického hľadiska považovaná za malú, tak hlavné mesto v nej má špecifické postavenie, pretože je centrom všetkého. Toto ale vyžaduje dostatočnú základňu jeho populácie. Veľké mestá ponúkajú veľké kongresové sály, centrá a športové zariadenia, ktoré sú postavené s cieľom organizovania podujatí určených pre celú krajinu. Taktiež zbierky národného dedičstva, ktorými sú múzeá, galérie, divadlá, balet, opera a orchestre majú svoj domov v hlavných mestách krajín. Hlavné mestá sa tak stávajú prizorom, cez ktorý celý svet vníma identitu krajiny. Toto aleneplatí v prípade Švajčiarska, keďže jeho hlavným mestom

je Bern, najväčším mestom je Zürich, a najznámejším mestom z hľadiska kultúry je Ženeva. Žiadny z regiónov tejto krajiny však nie je považovaný za chudobný.

Jedným zo spôsobov, ako porovnať mestské centrum, ktoré má výhodu akumulácie, by bolo priradiť mu atribúty hospodárskeho monopolu alebo takmer monopolu. Dá sa povedať, že moc monopolu je obmedzená pravidlom inverznej elasticity (Tirole, 1988), ktoré naznačuje, že čím citlivejšie sú ekonomické subjekty na zmenu cien, tým menšiu moc monopol má. Inými slovami povedané, ak je monopol príliš drahý, potom ľudia budú hľadať iné alternatívy (substitučný efekt inflácie), a noví hráči tak majú otvorené dvere na trh, aby uspokojili jeho potreby. Na druhej strane, ak je určité množstvo ekonomických subjektov umiestnených v hlavnom meste, potom toto bude naďalej prosperovať aj na úkor iných regiónov (v podstate hlavne mesto produkuje negatívne externality, ktoré znášajú ostatné časti krajiny). Ak ale hlavné mesto je jediným ekonomickým subjektom v krajine, potom sa stáva monopolom legálne. Treba tu však poznamenať, že samotné monopolné správanie nemusí byť nevyhnutne zlé, keďže aj v tomto systéme je možné mať pozitívne externality. Ak dynamika hlavného mesta vie priniesť benefit celej krajine, tak potom to nie je problém. Problém však nastáva vtedy, keď sa správanie hlavného mesta a mestských centier mení na obohacovanie sa, pričom tvorba bohatstva je obmedzená na málo vyvolených miest. V utopickom svete by príležitosti existovali vo všetkých regiónoch v krajine a prerozdeľovanie príležitostí v celej krajine by bolo pokračujúcim dynamickým procesom. V záujme väčšieho počtu vidieckych oblastí musí byť nájomné a ceny bývania podstatne lacnejšie v porovnaní s vysokými cenami v mestách.

1.4. Tekutá modernita a výzvy vidieka

V období socializmu spoločnosť mala nastavené mnohé pravidlá, na základe ktorých každý jednotlivec hral svoju úlohu, a teda bol jedným ozubeným kolieskom v celom mechanizme. Manažéri týchto individuálnych koliesok (robotníkov) požadovali osobnú interakciu s jednotlivými skupinami, a uznávali potrebu

základnej bezpečnosti. Na základe toho, sloboda jednotlivca robiť rýchle zmeny bola limitovaná, pretože tento chcel mať v prvom rade istoty. V tomto zmysle budúcnosť jednotlivcov bola akoby prednastavená. Bauman (2000) charakterizoval predvídateľnosť ako pevnú modernitu. Tú opisuje ako formu poriadku na pozadí črtajúceho sa chaosu. So stratou moci štátu voči nadnárodným hráčom sa svet stal tekutejším – neustále sa meniacim, aby čelil novým výzvam. Tento stav Bauman nazýva *tekutou modernitou*. Politici v tejto súvislosti používajú výraz *flexibilný*. Keďže výhoda akumulácie miest ponúka priestor kozmopolitizmu (tekutá modernita), potom sa vidiecke oblasti stávajú nositeľmi tradicionality (pevná modernita). Bauman opisuje aj sociálne dopady globalizácie, ktorá rozdeľuje ľudí na dva tábory – tých, ktorí majú prístup k informáciám, a tých, ktorí tento prístup nemajú, a sú teda nevyužitelní ako pracovná sila. Prvú skupinu prirovnáva k „turistom“, ktorí cestujú, menia sa, „letia“ naprieč spoločnosťou, a druhú charakterizuje ako „domasedov“, ktorí nie sú schopní zmeny (Bauman, 2011).

V modernom svete je dosť ťažké si predstaviť vidiecke oblasti, ktoré by mohli byť inkubátorom inovácií. Toto ale nebolo vždy pravidlom, keďže v minulosti mnohé z inovácií vzišli práve z oblastí mimo mesta (napr. spaľovacie motory, elektrifikácia, atómová bomba). Mnohé z inovácií boli pokrokové a vzišli z rôznych zdrojov a miest, čo v konečnom dôsledku podporovalo regionálnu konkurenciu. Súčasný výskumy OECD (Andrews, Cruscuolo & Gal, 2015) naznačujú, že táto konkurencia už nie je taká výrazná, pretože najproduktívnejšie globálne firmy rastú oveľa rýchlejšie ako iné spoločnosti. Výskumy tiež uvádzajú, že tieto veľké nadnárodné prosperujúce firmy predstavujú 5% priemyslu, za ktorými zaostáva takmer 95% firiem. Tieto veľké prosperujúce firmy sú globálne, a zároveň sú súčasťou nadnárodných celkov. Spolu s inými spoločnosťami tohto druhu potom nastoľujú benchmark. To znamená, že priepasť medzi týmito mimoriadne prosperujúcimi firmami sa znižuje v celosvetovom meradle, kým priepasť medzi prosperujúcimi a zaostávajúcimi firmami sa na druhej strane zväčšuje. Predpoklad, že menšie firmy by sa mohli stať lídrami na trhu, je preto dosť otáznny. Toto platí hlavne v prípade služieb. Využívanie digitálnych inovácií v nadnárodných

prosperujúcich firmách môže viesť k neuveriteľne rýchlemu rozšíreniu sietí a tým pádom aj k zníženiu marginálnych nákladov, čo znamená, že konkurencia nie je schopná reagovať v dôsledku nedostatku času alebo prostriedkov. Zisky z produktivity týchto prosperujúcich firiem zostávajú poväčšine v nich a neplynú do národnej ekonomiky ako takej. V globálnom kontexte môže mať krajina konkurenčného lídra, ktorý môže preraziť aj vo svete. Na druhej strane ale dochádza k tomu, že krajiny môžu mať vysoký počet zaostávajúcich firiem, ktoré nemajú miesto v tejto modernej flexibilnej utópii.

Ľudská vrozená túžba vybudovať a zanechať odkaz (vrátane detí) je ako postaviť miniimpérium, ktoré môže byť zviditeľnené v práci, pri výstavbe domu alebo v rôznych formách materiálneho zabezpečenia. Toto pripomína výstup na Maslowovu pyramídu. Dnešný kapitalistický svet už nie je len o spoločenských úspechoch, pretože éra kolonizácie a veľkých projektov otvorila cestu využívania jednotlivcov (príbeh Lyotardovho kolapsu v časti 1.2.1). Spojené štáty Americké, kde sa mnohé rodiny snažia si vytvoriť ich vlastné kráľovstvo na malom kúsku pôdy môže byť príkladom akéhosi predmestia (podľa porekadla môj dom, môj hrad). Otázkou ale je, čo vtedy, ak tento scenár nie je realistický. Čo sa stane s mladšou generáciou, ktorá si toto impérium nebude môcť dovoliť? Jednotlivec v tejto situácii tak môže nadobudnúť nepriateľský postoj k nástrahám konzumerizmu a k tým, ktorí tento komfort majú. Na druhej strane sa ľudia, ktorí si svoje impérium už vybudovali, paradoxne stávajú nepriateľskými voči tým, ktorí zastávajú názor, že bohatstvo by sa malo zdieľať, čím nastolili akési hranice buržoáznej extravagancie.

Keď sa ľudia zhlukujú, rozvíja sa vzťah lásky a nenávisť, ktorý súvisí so záujmom o vplyv našej existencie na miestne prostredie. Nárast populácie spôsobuje, že globálne otepľovanie a znečistenie v mnohých podobách sa v súčasnosti stávajú príliš reálne. Prostredníctvom masmédií sa dopady našej spotreby dostávajú do centra pozornosti predovšetkým vo veľkých centrách s vysokou populáciou. Keďže sme obyvatelia rôznych miest, cítime kolektívnu vinu za problémy, ktoré sú typické pre aglomerovanú oblasť. Giddens (1990) uvádza, že existuje zvýšené povedomie o riziku industrializácie, čo viedlo k reflexívnej modernite, a tým aj

k snahe o zníženie miery rizika. Táto snaha môže následne viesť k vysokému stupňu modernity. V tomto stupni bude možné konať až potom, ako všetky riziká zväžia niektorí elitní etablovaní aktéri, či už vládni alebo korporátni. Snaha o zmiernenie viny by tak mohla viesť k zvýšeniu daní pre jednotlivca, čo predstavuje ďalšiu záťaž pre rodiny. Avšak táto vina sa neposudzuje v rovnakom meradle v prípade menších usadlostí. V tejto súvislosti môžeme uviesť príklad komínov, ktoré zamorujú územie. V malom meste sa krb považuje za nevyhnutnosť, niečo romantické. Na druhej strane, vo veľkom meste 1 000 000 komínov sa považuje za nebezpečné a ohrozujúce existenciu. Taktiež vplyv automobilky sa vníma inak vo veľkom meste ako na vidieku. Vo veľkom meste existuje výrazná snaha o to, aby boli automobily stále ekologickejšie alebo aby boli dokonca úplne zakázané. Výhody ekologických automobilov či menšieho počtu automobilov sú však väčšinou v malom meste s nízkou koncentráciou automobilov takmer bezvýznamné. Ľudia sú pri hodnotení globálneho rizika nekritickí a pravdepodobne sa spoliehajú len na dobrý pocit (pozn.: v tejto monografii netvrdíme, že globálne hrozby neexistujú; tvrdíme len, že tento problém sa inak vníma v závislosti od toho, či berieme do úvahy mestá alebo vidiecke oblasti, čo má potom vplyv pri posudzovaní a rozhodovaní).

Náš výskum naznačuje, že v malých európskych krajinách je v podmienkach modelu zameraného na mestá ťažké podniknúť kroky na budovaní majetku (vlastníctva), čo môže viesť k demoralizácii budúcich vyhládok. Je to podmienené cynizmom a konceptom „mať to, čo mali naši rodičia“, ktorý je akýmsi fenoménom. Koncept celoživotného materiálneho zhromažďovania (materializmus) sa stáva neúprosným k tým, ktorí sú vylúčení zo spoločnosti. Táto reflexná reakcia vedie k tomu, že hmatateľný pokrok sa často prehliada tam, kde ho nikto neočakáva.

1.5. Zhrnutie

V tejto kapitole sme našu pozornosť zacielili na mestské a vidiecke prostredie v ich dichotomickom postavení, ktoré je vyjadrené termínmi modernita verzus nostalgický sentiment. Pozornosť sme venovali krajinám strednej a východnej Európy,

keďže v týchto krajinách sú dané rozdiely v dôsledku ekonomických štruktúr oveľa viditeľnejšie. V dnešnej dobe vidíme, že toto čierno-biele ponímanie sa už vytráca, preto aj kombinácia čiernej a bielej už akoby nemala svoje opodstatnenie. Predmestia a prímestské časti ponúkli inú možnosť bývania, a tá už nie je ani mestská, ani vidiecka, ale teší sa čoraz väčšej popularite. Staré koncepcie vidieka, ktoré ho považujú za miesto s nedostatkom vybavenia a menej vzdelaných ľudí sa javia ako dávno zastarané. Je to napokon aj v súvislosti s informačno-komunikačnými technológiami, ktoré tieto rozdiely stierajú. Túto skutočnosť potvrdzuje napokon aj súčasný celosvetový vývoj, keď kríza COVID-19 prinútila mnohé firmy a jej zamestnancov pracovať z domu s využitím IKT.

Bremeno nákladov v blízkosti mestského a prímestského bývania spôsobuje potrebu obmedziť hmotný majetok (autá, veľkosť domu, pozemky, atď.) z dôvodu ich nedostupnosti. Ak by sa ekonomické prínosy života merali skôr prostredníctvom hmatateľnej akumulácie než nehmatateľnými skúsenosťami s mestským životom, vidiecke spoločenstvá by sa mohli považovať za miesta s vyššou úžitkovou hodnotou. Zjednodušene povedané, človek poväčšine vlastní oveľa viac vecí, čím je ďalej od centra mesta. Týka sa to najmä pozemkov a metrov štvorcových obytnej plochy. Na Slovensku je veľkosť nových bytov rozlohovo menšia v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami (Tvrdoň, 2013; Murray Svidroňová et al., 2017). Je potrebné si uvedomiť, že človek je tvorivý jedinec, ktorý buduje akési svoje impérium, čím chce dať zmysel svojmu životu a zanechať tak odkaz budúcim generáciám. Pre mnohých sa táto kreativita spája s obrábaním pôdy alebo budovaním domu. Toto je poväčšine do značnej miery limitované v urbanistickom prostredí a centrách miest.

Moderné IKT neustále viac a viac umožňujú neviazať prácu na konkrétne miesto. To prináša alternatívy mestského alebo prímestského bývania, čo znamená, že ekonomické príležitosti nemusia závisieť výlučne od blízkosti veľkého mestského centra. V modernom digitálnom svete s možnosťou pripojenia kedykoľvek a kdekoľvek, ktoré teoreticky nemá geografické hranice, by mal byť možný udržateľný rozvoj prostredníctvom podpory vidieckych komunít. Ak teda nazeráme na ekonomické aspekty, nemusia to byť vždy len metropoly, ktoré ich vedľa ponúknuť.

Prípadová štúdia zameraná na Československo: mylné predstavy studenej vojny vzťahujúce sa k moderným konceptom preferencií bývania a plánovanie miest v krajinách strednej a východnej Európy

Slovensko ako spoločnosť čelilo trom seizmickým vlnám; prvou bol pád socializmu (1989), druhou bolo rozdelenie Československa (1992), a tretou bolo obdobie kapitalistov za vlády Vladimíra Mečiara (1992-1998). V týchto chaotických časoch nebola žiadna možnosť nastoliť etické či spoločenské otázky, pretože prioritou bolo hlavne prežiť (Theodoulides a kol., 2019). V tomto čase firmy čelili problémom dezorganizácie, pretože mnohé z nich stratili starých zákazníkov, a aj v prípade, že získali zákazníkov nových, strácali ich dodávateľov (Schnitzer, 2005). Toto obdobie trvalo dlhšie ako sa očakávalo, a u mnohých viedlo k názoru, že trvalý pokles je nevyhnutný.

Jedným z problémov novovytvorených krajín sa spravidla stáva otázka kam a na čo by mala byť zameraná história. Mladým ľuďom na Slovensku je potrebné pripomenúť, že osoby narodené pred rokom 1993 sa narodili v inej krajine, a to v Československu. Staré návyky a staré vnímanie sa spravidla dajú len ťažko vykoreniť, a ešte ťažšie je to v prípade starších generácií. Starší ľudia sa na vízie mladých pozerajú cez inú optiku. Mnohí obyvatelia Západnej Európy a Spojených štátov ešte stále vnímajú Strednú Európu ako „krajinu za železnou oponou“, pre ktorú je typická šedá farba, továrne s komínmi a panelákové bloky. Túto politickú priepasť prehľbuje ešte aj obdobie krutých bojov a nehumánností druhej svetovej vojny (Theodoulides a kol., 2019). Táto vízia je ale problematická v tom, že je príliš myopicky zameraná na veľké mestá, zatiaľ čo menšie mestá sa neberú do úvahy. Komunizmus ako nasledovník socializmu viedol k značnému kontrastu medzi malými a väčšími mestami. Keďže komunizmus je považovaný za neúspech, potom je tu tendencia ignorovať všetko pozitívne z tejto doby, najmä preto, že väčšina sveta sa otočila chrbtom k štruktúre riadiacej ekonomiky. Komunity menších miest Strednej Európy neboli pre nikoho centrom pozornosti, a ani sa nepokladali za „kvázi oficiálnu dogmu“. V čase studenej vojny bolo všeobecne známe, že socializmus poskytuje len o čosi viac ako základné životné podmienky, ktoré boli zhmotnené panelákovými blokmi.

Tento systém sa taktiež spája s nedostatkom väčšiny tovaru. Čo sa ale poväčšine prehlíada, je neoficiálna ekonomika výmeny a sociálnych sietí. Táto neoficiálna sociálna sieť poskytla stimul zdola nahor, ktorý sa neobjavil v oficiálnych výpočtoch, ako sú napríklad čísla hrubého domáceho produktu (HDP) a produkcia práce. Ľudia si dokázali vymyslieť vlastnú súkromnú identitu, ktorá sa tiež premietla do rozvoja nehnuteľností.

Predchádzajúci štát, Československá socialistická republika 1945 - 1992 (ČSSR), bola z uhla pohľadu sociológie klasickým príkladom národného ekonomického experimentovania, najmä počas štyridsaťdvaročného obdobia vlády socialistickej (komunistickej) strany. Jeho históriu formovali netrhové a neoficiálne trhové normy. Politika ČSSR a jej ekonomika prispeli k podpore malých miest. Regionálna politika socialistickej štátnej praxe redistribučnej ekonomiky zmiernovala rozdiely medzi regiónmi (Illner & Andrlé, 1994). Väčšie mestá zároveň trpeli vážnym nedostatkom bývania obmedzujúcim vnútornú migráciu (Duží & Jakubínský, 2013). Úroveň miezd udržala rozdiely v príjmoch (menej vzdelaní robotníci v porovnaní s vysokokvalifikovanými robotníkmi) na nízkej úrovni, robotníci v malých mestách však mali výhodu neformálnej ekonomickej siete, v ktorej mohli využiť materiál, stroje a pracovný čas na výstavbu ich vlastných domov (Večerník, 1999). To znamenalo, že ČSSR mala relatívne prosperujúce mestá a obce tvoriace značné množstvo stabilných obytných nehnuteľností vo forme domov v súkromnom vlastníctve. Opak je pravdou vo väčších mestách, kde boli postavené panelákové bloky z betónových panelov (známe ako paneláky), aby vytvorili obrovské sídliská, v ktorých sa obyvateľia stali nájomcami.

Monografia nemá v úmysle ponoriť sa do sféry politiky, avšak počas „obdobia normalizácie (1969 - 1978)“ na pozadí politického útlaku môžeme badať aj určité ekonomické výhody. Od roku 1970 do roku 1988 sa hrubý národný produkt (HNP) zvýšil v Českej republike o 100 %, na Slovensku o 174 % (Pätoprstý, 1996; Prucha, 1996). Miera pôrodnosti sa tiež zvýšila, keď slovenská populácia narástla z 3 878 miliónov v roku 1970 na 4 511 miliónov v roku 1991. Tí, čo sa narodili v 70. rokoch sú známi ako Husákové deti, po vodcovi komunistickej strany Gustávovi Husákovi. Vláda

aj zvýšila dodávky spotrebného tovaru a poskytovala obytné priestory s cieľom zamedziť odporu. Medzi vládnuou politickou stranou, ktorou bola Komunistická strana Československa (KSČ), a obyvateľstvom existovala akási všeobecná nepísaná zmluva. Tá sa spájala s vierou v stranu, na rozdiel od niektorých iných socialistických krajín, KSČ zaručovala relatívnu materiálnu bezpečnosť (Gawdiak, 1987).

Roky pred druhou svetovou vojnou a po nej boli v Československu obdobím nedostatku priestorov na bývanie (Soňta, 2014). V súvislosti s novým, vysoko modernistickým prístupom bol zriadený inštitút na skúmanie panelových konštrukcií alebo budov, ktoré sa neskôr stali známe ako paneláky (Zarecor, 2010). Architekti, inžinieri a štát to považovali za jediné praktické riešenie na splnenie požiadaviek plánovanej ekonomiky vzhľadom na dostupné zdroje a politické ciele. Postupom času sa panelák stal štandardizovaným, čo umožňovalo rýchlu výstavbu. Jedným z príkladov tohto bol kúpeľňový / kuchynský modul, ktorý sa vystaval v továrni, priviezol na stavenisko nákladným autom a bol osadený pomocou žeriavu.

Do 60. rokov minulého storočia sa panelový systém bývania mimoriadne rozmohol, čoho príkladom je napríklad Jižné Město - Praha, ktoré má 100 000 obyvateľov. Táto časť je postavená výlučne z konštrukčných panelových budov podľa jednotného územného plánu (Lizon, 1996). V 70. rokoch sa budovy panelákov stali vyššími a boli stavané v jednoduchom štýle. Toto bolo súčasťou Husákovho normalizačného procesu ako nevyhnutnej požiadavky na uspokojenie potrieb spotrebiteľov a dopytu po bytoch. Na Slovensku sa v roku 1974 začal masívny projekt výstavby bytov v Petržalke, s priemernou plochou 3,12 izieb na 67 m² (obr. 4). Táto samostatná časť rozľahlých osem až desať poschodových panelových budov s celkovým počtom 50 000 bytov na brehu Dunaja je ukázkovým príkladom štýlu urbanistického plánovania, ktorý nevhodne reagoval na existujúce urbanistické vzorce a infraštruktúru (Zarecor, 2010). Časť Jižné Město ako aj Petržalku charakterizuje výstavba bez stromov, pešej zóny, alebo použiteľných spoločenských priestorov, čo bolo typické pre mestské časti veľkomiest v Československu v 60. a 70. rokoch. Tento štýl sa úplne odkláňal od štýlu starých miest v okolí. Od pádu komunizmu tieto fádne budovy reprezentujú všetko,

čo bolo s týmto systémom spojené. Bývalý prezident Václav Havel ich označil ako „nedôstojné kráľičie chaty (*králikárny*)“ (Renolds, 2005).

Obrázok 4 Panelák v Petržalke v roku 2003

Zdroj: Zarecor, K. 2010

Obyvatelia mesta dostali príležitosť na tvorivosť mimo mesta, pretože im bola pridelená pôda na záhrady. V ČSSR malo záhradníctvo a súkromná poľnohospodárska výroba významný úžitok, ktorý sa nevzťahoval len na vypestovanie si potraviny. Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (2001) je evidovaných 987 záhradkárskeho súkromného obhospodaruje okolo 100-tisíc ľudí. Zhruba 20-tisíc ľudí si založilo záhrady mimo osady na samostatných pozemkoch. Priemerná výmera pozemkov je 400 m². Záhradný pozemok bol miestom, kam mohli obyvatelia miest „utiecť“. V čase, keď cestovanie bolo obmedzené, sa záhrady stali víkendovým relaxom. Obdobie studenej vojny preukázalo význam dopestovania potravín v záhradách, avšak mnohé z týchto záhradných osád sa nachádzali na malebných stráňach, kde bolo potrebné rozsiahle terasovanie, ako aj výstavba chaty na víkend.

Tieto chaty sa môžu odlišovať vo veľkosti, mnohé z nich majú aj druhé a tretie poschodie spolu s kuchyňou a kúpeľňou (obr. 5). Na základe rozsahu stavieb pestovanie potravín nemohlo byť považované za primárnu funkciu záhradných pozemkov či za jediný účel ich existencie. Záhrady boli príležitosťou postaviť niečo odlišujúce sa od jednotvárných panelových blokov. V západných krajinách by takéto pozemky boli príliš drahé na to, aby si ich priemerná rodina mohla dovoliť, napriek tomu existujú v celej strednej Európe.

Obrázok 5 Záhradné pozemky umiestnené na kopci v “malebnom” prostredí

Zdroj: vlastné spracovanie

Keďže obce boli pred hospodárskym poklesom chránené zabezpečením ekonomických príležitostí zo strany vlády, ľudia mali možnosť vybudovať si svoj vlastný nový domov. Štúdiom populárnych časopisov zo 70. rokov, ako aj stavebných dokumentov tej doby sme dospeli k poznaniu, že socialistický étos stvoril takzvaného sebestačného človeka, čo sa odzrkadlilo aj v súkromnej výstavbe. Prostredníctvom rozhovorov s mnohými staršími ľuďmi, ktorí vlastnia domy v menších obciach, ako aj prostredníctvom osobných skúseností nášho výskumného tímu, sa dá načrtnúť ich spoločný osud.

Stavba domu bola totiž záležitosťou celej rodiny, a taktiež susedov, ktorí prišli pomôcť. A reciprocita bola samozrejmosťou. Pokiaľ išlo o odbornejšie komplexnejšie práce ako elektrické rozvody, inštalácie práce, pokrývanie strechy a iné, tu prišli na pomoc profesionáli. Domy sa v tej dobe stavali aj pre budúce generácie, keďže bolo nepísaným pravidlom, že aspoň jedno z detí zostane bývať s rodičmi. Preto sa často stávalo, že aj tri generácie žili pod jednou strechou. Každá z týchto generácií ale chcela svoj vlastný priestor, a preto sa často budovali aj viaceré kuchyne, obývačky, či kúpeľne. Stavba domu preto poväčšine trvala aj niekoľko rokov. Barter, teda výmenný obchod, mimo oficiálnych obchodných kanálov bol zvyčajným spôsobom, ako získať tovar a služby (napríklad niekoľko fliaš vína mohlo zabezpečiť tehly potrebné pre dom).

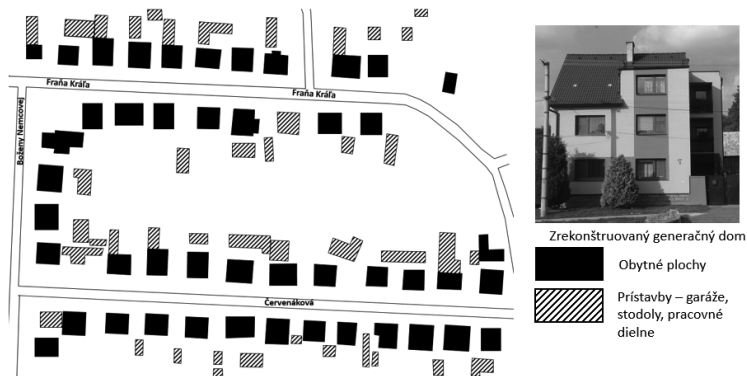
Budovanie rodinného domu však neskončilo len pri dome, pretože vo väčšine prípadov boli potrebné ešte stodoly, prístrešky a rôzne prístavby. Z tohto dôvodu existovalo a do istej miery ešte stále existuje schopnosť maximálne využiť aj pozemky malého rozsahu. Tento jav odzrkadľuje obrázok 6 (časť mesta s budovami pochádzajúcimi z druhej svetovej vojny) a obrázok 7 (časť mesta, kde dominujú generačné domy) v malom meste Pliešovce. Obidve oblasti mesta možno vnímať ako značne zastavané. Aj v týchto prípadoch ide o súkromnú iniciatívu obyvateľov.

Obrázok 6 Časť mesta s budovami pochádzajúcimi z druhej svetovej vojny

Zdroj: vlastné spracovanie

Poznámka: Typická bola parcela s dlhými a úzkymi pozemkami siahajúcimi ďaleko za dom. Bol to spôsob, ako spojiť domy v susedstve, a zároveň sa tým poskytoval priestor na dopestovanie potravín.

Obrázok 7 Časť malého mesta na Slovensku s prevahou veľkých generačných domov

Zdroj: vlastné spracovanie

Poznámka: Vráťane suterénov tieto domy môžu mať až štyri úrovne.

V tejto časti sa črtajú jasné rozdiely medzi prístupom zhora nadol, ktorý sa uplatňoval v mestskej výstavbe, a medzi individuálnymi iniciatívami obyvateľov menších miest a obcí, ktorí uplatňovali princíp zdola nahor. Malé mestá a dediny sa často neberú v úvahu, keďže zvyčajne sa posudzuje len ekonomická racionalita. Prístup zdola nahor sa do veľkej miery spoliehal na sociálny kapitál zo strany danej komunity. Hoci tento sociálny kapitál už v súčasnosti nie je taký výrazný, je nepopierateľné, že existuje ešte aj v dnešných časoch.

ČASŤ II - LEGISLATÍVNE A INÉ NÁSTROJE RIEŠENIA PROBLÉMOV NEVYUŽITÉHO A OPUSTENÉHO MAJETKU

Táto časť pojednáva o zákonoch a predpisoch týkajúcich sa opusteného majetku. Zahŕňa právny rámec, ako aj nástroje občianskej spoločnosti pre opustené a ohrozené budovy. Právne nástroje možno rozdeliť na mäkké, stredné a silné intervencie a je dôležité určiť, ktorá úroveň je vhodná pre konkrétnu krajinu a obec. V tejto časti sa budeme venovať nástrojom, ktoré sa vyskytujú na Slovensku aj v zahraničí, pričom pozornosť venujeme najmä prostriedkom, ktoré majú k dispozícii slovenské samosprávy.

2. LEGISLATÍVNE A OBČIANSKE NÁSTROJE PRE OPUSTENÉ A RIZIKOVÉ BUDOVY V MESTSKÝCH A VIDIECKYCH SAMOSPRÁVACH

Táto kapitola sa zaoberá využitím opusteného majetku ako nástroja revitalizácie pre mestá a obce. Skúma nástroje a riziká spojené s revitalizáciou historických a významných objektov. Kľúčovým bodom k revitalizácii je úroveň potrebnej intervencie, ktorú možno klasifikovať ako mäkkú, strednú alebo silnú (agresívnu). V tejto kapitole sa budeme zaoberať metódami, ktoré rôzne krajiny uplatňujú v ich úsilí o záchranu takýchto opustených objektov, aby sme mohli vyvodit' odporúčania pre Slovensko.

2.1. Definície slova opustenosť

Aj obyčajný človek, pozorujúc svoje okolie, vie jasne identifikovať objekt, ktorý je opustený – jeho charakteristickými črtami sú rozpadávajúca sa strecha, rozbité okná, vysoká burina, odpadky, a aj časté graffiti. Z hľadiska cieľov našej monografie je potrebné definovať pojem slova opustenosť. Sieť prázdnych nehnuteľností medzinárodnej asociácie správy miest a obcí (The Vacant Property Network of the International City/County Management association) definuje opustenú budovu ako miesto, ktoré je trvalo neobývané a bolo by ťažké ho obývať bez akýchkoľvek opráv (Schilling, 2002). V monografii sa nezameriavame na právne vymedzenie pojmu opustenosť, preto používame len všeobecne akceptovaný pojem opustenosti, ktorý sa viaže s vizuálnou stránkou. Je to teda to, čo si každý na prvý pohľad všimne. Táto definícia by sa tak mohla vzťahovať aj na budovy s výplňami, ktoré slúžia na jej zabezpečenie. Máme na mysli objekt, ktorý bol zabezpečený oknami z dosák, zapečatenými dverami a oplotením, ktorý bráni prístupu do budovy. Mallach (2006) uvádza, že na rozdiel od neobývaného majetku je opustenou budovou aj nehnuteľnosť, ktorej majiteľ prestal vykonávať aspoň jednu z

významných povinností vyplývajúcich z vlastníctva, ktorou je napríklad platenie daní z majetku a údržba.

Hlavnými príčinami opustenosti sú hospodárske a demografické zmeny, ktoré môžu predstavovať začarovaný kruh a viesť k väčšiemu chátraniu. Pochopiteľne, ak obyvatelia odídu, ide o stav opustenia. Aj keď starší člen rodiny žije v domácnosti, deti sa mohli presťahovať do iných lokalít. Preto keď matka a otec zomrú, vlastníctvo majetku ide do rúk detí, ale údržba domu nie je zabezpečená. Cohen (2001) opisuje negatívne ekonomické a sociálne hodnoty tzv. „nezamestnaných budov“. Sú to tie nehnuteľnosti, ktoré strácajú na celkovej hodnote, podnecujú vandalizmus, odrádzajú od investovania, zaťažujú samosprávu, a vo všeobecnosti znižujú kvalitu života miestnej komunity. Vlastníctvo takýchto nehnuteľností sa preto nemôže považovať za pasívnu investíciu, pretože v konečnom dôsledku ide o opustenú budovu, ktorá má vplyv na komunitu.

Základným predpokladom tejto monografie je fakt, že vo všetkých regiónoch Slovenska existuje množstvo zaujímavých budov. Ak prejdeme krajinou, zistíme, že v mnohých mestách a dedinách je obrovské množstvo objektov historického významu, čo len podporuje naše tvrdenie. Mnohé z týchto objektov sú v akomsi stálom “očistci”, čo znamená, že sa nesmú ani odstrániť, ani obnoviť. Je to ale veľmi divný jav, aj napríklad vzhľadom na nasledujúcu udalosť:

Z dôvodu poklesu počtu obyvateľov a tým pádom neefektívneho využívania dedinskej železničnej stanice prišlo rozhodnutie o tom, že tá sa už naďalej nebude využívať. Táto stanica pritom vykazuje jedinečný štýl pripomínajúci prvú Československú republiku. Keďže stanica je v spoločnom vlastníctve štátnej železničnej spoločnosti a obce, nikto z týchto dvoch subjektov nemá pocit, že je jeho zodpovednosťou či povinnosťou zachrániť tento objekt alebo prinajmenšom poskytnúť minimálnu záruku na jeho sanáciu, čím by sa mohol oddialiť proces jeho chátrania. Opustený majetok tak chátra, pretože vandali, zlodeji a počasie si berú svoju daň. Tento objekt, ktorý bol kedysi pulzujúcou tepnou vidieckej komunity sa stáva zrazu „jazvou“, ktorá viditeľne pripomína všetko, čo sa rieši nesprávnym prístupom. Mladí sa tomu len prizierajú a po čase aj tak odídu; starší ľudia zasa len čakajú nečinne na smrť.

Na druhej strane by sa táto železničná stanica mohla stať príležitosťou pre potenciálneho investora. V niektorých rozsiahlych projektoch s pozoruhodnými objektmi sa to už na Slovensku deje. Ide napríklad o rekonštrukciu kaštieľov a hradov ako Slovenská Ľupča, Vígľaš, Hronsek, Halič, Divín. Tieto projekty sú však mimoriadne drahé, a preto sú vhodné len pre jednotlivcov s dostatočným kapitálom.

Mnohé zo sporných objektov sú však menšieho rozsahu v porovnaní so zámkami či inými šľachtickými sídlami, ale aj tak ponúkajú širokú škálu kreatívnych možností ich využitia. Tieto sa budeme snažiť načrtnúť pokračovaním nášho príbehu stanice:

“Moja každodenná cesta cez krajinu ma vedie cez niekoľko malých miest, ktoré zažili už aj svoje lepšie dni. V jednom okamihu mojej cesty môžem sledovať železničnú trať, ktorá sa vinie pozdĺž diaľnice. V jednom z týchto malých miest sa nachádza pekná železničná stanica, ktorá bola postavená veľmi dômyselne a je symbolom prosperity a života, aký kedysi toto mestečko malo. Vynárajú sa mi spomienky na časy, keď táto stanica bola plná ľudí a jej prednosta všetko riadil s presnosťou hodínok. V tomto čase parných strojov bola železnica považovaná za čosi výnimočné. Dnes, žiaľ, je to len spomienka, ale budova stanice, ktorá stále stojí, ju neustále evokuje. Hoci je opustená, prázdna, je stále tým čarovným miestom ako kedysi. Dúfam, že raz si ju všimne investor, ktorý ju opäť zmení na jedinečné miesto.”

Vizuálny stimul týchto objektov nás posúva smerom k nostalgickému sentimentu. Podľa investičných teórií vyžaduje kreativita súhrn šiestich rôznych, ale vzájomne prepojených zdrojov: intelektuálnych schopností, znalostí, štýlov myslenia, osobností, motivácie a podporného prostredia (Sawyer a kol., 2003). Kreatívny jedinec poskytuje prvé štyri zdroje, objekt poskytuje motiváciu a miestna samospráva poskytuje podporné prostredie. Vládnu podporu možno nájsť v nehmotnom majetku verejného sektora, ktorý reprezentujú geografické alebo štatistické údaje, aktívny marketing, katastrálny úrad a pod. (Borseková a kol., 2014).

S príchodom služby YouTube a ďalších platforiem tohto druhu sa v poslednej dobe zvyšuje záujem o dokumentovanie opustených miest, najmä priemyselných zón. Niektorí považujú túto novú fotografickú alebo video „umeleckú formu“ za exploratívnu. Leary (2011) vníma túto umeleckú formu ako spôsob estetizácie chudoby a dramatizácie priestorov, ale zriedka sa zaujíma o ľudí v komunite, ktorých sa tento fenomén týka. V tejto súvislosti vzniká riziko, že takýto typ výskumu by sa mohol zamerať len na opísanie senzačných aspektov opustených objektov, ale bez poskytnutia možných riešení. Táto kapitola sa preto snaží identifikovať nástroje použité v procese transformácie opustených objektov na priestory, ktoré sú užitočné pre komunity nielen v mestskom prostredí, ale aj v menších obciach. Pokusy o riešenie problémov opustených objektov otvárajú zložité otázky vlastníctva a súkromia, ako aj obecných povinností. Nejednoznačnosť vzťahujúca sa na preberanie zodpovednosti sa javí byť kľúčovým problémom, ktorý súvisí s nedostatkom správnych a presných informácií. Práve tieto skutočnosti vyvolávajú otázky súvisiace s opustenými objektmi v stave chátrania:

- Kto je správca alebo súčasný vlastník objektu?
- Čo je príčinou toho, že objekt je v stave chátrania?
- Čo spadá pod povinnosti vlastníka objektu, predovšetkým toho, ktorý je historicky alebo inak dôležitý?
- Ak sú tieto objekty zaujímavé pre investorov, aké by boli náklady na ich obnovu?

Zdá sa, že na základe princípu verejného záujmu by informácie týkajúce sa vyššie uvedených otázok mohli poskytovať vládne aj mimovládne organizácie. Vzniká tak potreba iniciovať, či dokonca vyvinúť tlak na súčasných vlastníkov alebo zainteresované strany, aby dali nehnuteľnosť do stavu, ktorý zabráni jej ďalšiemu chátraniu.

V monografii pracujeme s pojmami opustená nehnuteľnosť, opustená budova, či opustený majetok ako synonymami. Kľúčový je aspekt opustenosti definovaný vyššie. Aj ekonomicky silné obce môžu mať problémy s opustenosťou, pretože niektoré budovy alebo objekty môžu byť menej využívané v dôsledku novších štruktúr. Jasným príkladom tohto javu sú napríklad nákupné centrá,

ktoré sú obľúbené kvôli dostupnosti parkovania a spôsobujú to, že popularita starších nákupných domov či obchodov napr. v peších zónach klesá, čo prípadne môže viesť až k ich zániku. V niektorých prípadoch má nehnuteľnosť svoju vnútornú fyzickú hodnotu, ale jej nový účel sa ešte len musí určiť. Ľuďom sa môže páčiť dizajn budovy a chceli by, aby sa preto využívala na istý účel. Často ale nevedia, ako budovu využiť tak, aby z toho mala prospech aj spoločnosť, a aké investície si prestavba bude vyžadovať.

Definovanie opustenej budovy ako historickej či kultúrnej je dosť nejednoznačné. V tejto súvislosti by sme mohli použiť vysvetlenie, že je to takmer všetko, čo nie je vo forme socialistického brutalizmu, hoci vieme, že ide len o veľmi nepresnú definíciu. Máme na mysli panelové a typické obdĺžnikové budovy, pri ktorých sa zohľadňoval iba ich funkcionalizmus. Dom postavený pôvodným vlastníkom nehnuteľnosti nemusí mať historický význam, no napriek tomu môže mať estetickú hodnotu, a preto by sa mal pre spoločnosť zachovať. Ak by sme chceli použiť právne vymedzenie toho, čo je historické či kultúrne, zákon č. 22/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach definuje pamiatku ako kultúrny statok, ktorý je dokladom historického vývoja spoločnosti, jej umenia, techniky, vedy a iných odborov ľudskej práce a života, alebo je ňou dochované historické prostredie sídliskových celkov a architektonických súborov, alebo vec, ktorá má vzťah k význačným osobám a udalostiam dejín a kultúry. V pochybnostiach sa považuje vec za pamiatku až do rozhodnutia výkonného orgánu krajského národného výboru, ktorý si pred rozhodnutím vyžiada posudok Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Pamiatky, ktoré tvoria najvýznamnejšiu súčasť kultúrneho bohatstva národa, vyhlasuje vláda na návrh ministra školstva a kultúry za národné kultúrne pamiatky. Národné kultúrne pamiatky požívajú zvýšenú ochranu podľa ďalších ustanovení tohto zákona. V praxi je však takmer nemožné definovať tieto pojmy, pretože krásu je vždy v očiach pozorovateľa. Pokiaľ ide teda o stanovenie historického či kultúrneho významu, ten sa často posudzuje na základe postoja pozorovateľa, napríklad „posúdim, keď to uvidím, a iní posúdia tiež vtedy, keď budú vidieť“. Často tak ide o objekt, ktorý v pozorovateľovi vyvoláva sentimentálnosť spojenú s minulosťou, tzn. nostalgickú reakciu.

Keď sa niekoľko osôb zhodne v názore, že opustená nehnuteľnosť má historický či kultúrny význam, potom vzniká otázka, ako ju zachrániť. To isté platí pre obec ako celok. Ak sa budova oplatí zachrániť, tak potom je otázkou, aké kroky je potrebné podniknúť na zabezpečenie jej ekonomickej životaschopnosti.

Mnohé z iniciatív podporujúcich zachovanie či konzerváciu sa viažu so slovom “urbanistický”, teda mestský. Je to ale koncepcia, s ktorou sa nestotožňujeme, pretože vedie k nevšimaniu si menších vidieckych miest a obcí. Tento fakt uvádzame v súvislosti s tým, že ak si predstavujeme krajinu, tak určite naše predstavy budú okrem pulzujúceho mestského centra zahŕňať aj menšie municipalita y a ich komunity.

V monografii zastávame názor, že slovo opustenosť v jeho jedinečnom význame zahŕňa jednak samotný objekt, ale aj celú komunitu. Nejde teda len o urbanistickú koncepciu. Tu ale narážame na paradox, pretože stará historická budova v samotnom centre mesta má zároveň aj mimoriadnu ekonomickú hodnotu vďaka jej nostalgickému sentimentu. Na druhej strane ale táto istá budova môže stratiť svoju užitočnosť, ak je zasadená vo vidieckom prostredí, kde je zvyčajne odsúdená na chátranie. Okrem ekonomických príležitostí má každá komunita aj svoju emočnú hodnotu, slúžiacu ako magnet, ktorý môže prilákať hlavne mladých ľudí. Táto hodnota sa viaže aj s opustenými objektmi. V ich prípade emočná hodnota zahŕňa pozitívne, ako aj negatívne reakcie. Vzhľadom na tieto skutočnosti sa objekty môžu deliť do troch kategórií:

- Pozitívna emočná hodnota: ide o objekty, ktoré vyvolávajú pozitívne emócie. Všetci sú radi, že existujú, ale stav ich opustenosti neteší nikoho. Preto je tu silná túžba obnoviť ich a udržiavať v dobrom stave. Príkladom môžu byť železničné stanice, staré domy a budovy starých obchodov či miesta spojené s príjemnými spomienkami ako je napr. Amfiteáter Paľ a Bielika v Banskej Bystrici, ktorý je pre staršiu generáciu miestom stretávania sa a často aj nájdením si partnera/partnerky.

- Neutrálna emočná hodnota: ide o objekty, ku ktorým majú ľudia a komunity neutrálny postoj, preto nevyvolávajú žiadne emócie. Väčšinou ide o budovy na periférii miest a obcí, ako sú družstvá či budovy, ktorých fasády nie sú ešte príliš zničené a obyvateľstvo nevie, na čo tieto budovy slúžili v minulosti, považujú ich len za pekné historické budovy, napríklad Medený hámor v Banskej Bystrici.
- Negatívna emočná hodnota: ide o objekty, ktoré vyvolávajú opovrhnutie a považujú sa skôr za ujmu pre spoločnosť. Tieto objekty pripomínajú všetko, čo je pre mesto negatívne, a preto ich odstránenie má pozitívny spoločenský dopad. Ako príklad tohto fenoménu by sme mohli uviesť autobusovú stanicu v Banskej Bystrici, ktorá bola v jej pôvodnom zúfalom stave takmer tridsať rokov.

Pozitívna emocionálna reakcia prináša pocit nostalgie a túžby po návrate na lepšie miesto. Na objekty z minulosti sa často pozerá priaznivo a môžu sa použiť ako stimul pre hospodársky rozvoj. Na druhej strane negatívna reakcia na objekt by mohla byť dôvodom na jeho odstránenie. V každom prípade je na vyriešenie týchto problémov potrebný istý súbor vhodných nástrojov a postupov.

Slovensko, ako aj ďalšie krajiny strednej a východnej Európy, majú poväčšine tzv. laissez-faire, teda benevolentný prístup k vlastníctvu nehnuteľností. Tento prístup sa uplatňuje v mnohých prípadoch, pokiaľ však nedôjde k zásadným krokom zo strany mimovládnych organizácií, miest alebo obcí, ktoré tento prístup môžu výrazne ovplyvniť. Niekedy sa tieto nariadenia stretávajú s úspechom, no inokedy sú prijímané s ľahostajnosťou a rutinným byrokratickým postupom.

Niektoré opustené objekty majú historický či kultúrny charakter, čo predurčuje potrebu prijať stratégiu riešenia týchto špecifických prípadov. V súvislosti s týmito prípadmi ale vyvstáva otázka, do akej miery je prípustná intervencia trhu. Teoreticky, ak sa uplatnia princípy voľného trhu, tak na ich základe by sa mala hodnota majetku efektívne ohodnotiť, čo by v konečnom dôsledku malo viesť k voľnej výmene medzi kupujúcimi a predávajúcimi (tzv. Paretova efektívnosť/Paretovo optimum). Keďže ale vládne rozhodnutia môžu narušiť fungovanie tejto

efektívnosti prostredníctvom nariadení, vládnych výdavkov a daňových pravidiel, potom je pochopiteľná aj potreba určitej úrovne intervencie zo strany vlády.

Je ťažké nájsť literatúru, ktorá sa zameriava na problematiku opustenosti, a ktorá sa špecificky týka regiónu strednej a východnej Európy. Na rozdiel od USA a Kanady, mestá a obce v tejto časti Európy majú históriu, ktorá siaha mnoho storočí späť. Súčasná literatúra sa preto nevzťahuje na takúto dlhú históriu. Ďalším problémom je aj to, že väčšina výskumov sa zameriava iba na veľké mestské centrá.

Výskumy zamerané na problematiku ochrany historických objektov a opustenosti majú síce niektoré podobné aspekty, ale aj napriek tomu len málo autorov nazerá na túto tému spoločne. Väčšinou sa na objekt výskumu zameriavajú ako na historický, alebo opustený. Ak je objekt považovaný za historický, potom sa očakáva jeho minulosť spojená s príbehmi, ktoré sú vhodné z hľadiska historických kníh. Inak sa však chápe koncept opusteného objektu. V tomto prípade sa poväčšine uvažuje o dome, podniku alebo nejakej vedľajšej budove slúžiacej pre účely mesta či obce. Takéto objekty sa chápu len ako niečo, čo je zanedbateľné z hľadiska pamiatky, ale na druhej strane tieto môžu mať stále význam pre danú komunitu.

2.2. Úrovne intervencií na podporu opustených objektov

Či už je objekt považovaný za historický alebo opustený, v každom prípade je dôležité podnecovať záujem ľudí, ktorí by mohli investovať zdroje do obnovy týchto objektov, keďže tie môžu priniesť úžitok nielen ich vlastníkom, ale zároveň aj celej spoločnosti. Práve v súvislosti s týmto by sme na základe štúdia literatúry chceli načrtnúť niektoré nástroje a spôsoby, ktoré by sa mohli využiť na podnietenie záujmu o tieto objekty. Pochopiteľne, musíme pri tom zohľadniť aj úrovne intervencie a zásahov (tab. 1).

Tabuľka 1 Riešenia týkajúce sa opustených nehnuteľností

Mäkké intervencie	Stredné intervencie	Silné intervencie
<p>Plánovanie</p> <ul style="list-style-type: none"> - národný strategický plán - spolupráca medzi verejným sektorom a súkromnými subjektmi - spolupráca medzi štátnou správou a územnou samosprávou <p>Zber dát</p> <ul style="list-style-type: none"> - prieskum nehnuteľností - register opustených nehnuteľností - poskytovanie informácií potenciálnym investorom - databáza dedičstva 	<p>Údržba nehnuteľností</p> <ul style="list-style-type: none"> - dohľad nad dodržiavaním všeobecne záväzných noriem - zakonzervovanie <p>Financovanie</p> <ul style="list-style-type: none"> - vytváranie štátnych/súkromných finančných zdrojov na ochranu historických objektov - Pravidlá pre usadlosti/osídla - daňové stimuly (dotácie, daňové úľavy) a postihy (pokuty, vyššie odvody) - pravidlá týkajúce sa usadlosti/osídliel - daňové pravidlá založené na trvalom / prechodnom pobyte, nájomnej investícii alebo „charitatívnej investícii“ 	<p>Nútená zmena vlastníctva</p> <ul style="list-style-type: none"> - zabavenie majetku z dôvodu neplatenia daní a penále - nadobudnutie majetku na účely prerozdelenia (pozemkový fond) <p>Opätovné adaptívne použitie</p> <ul style="list-style-type: none"> - historická ochrana - prekategorizovanie objektov <p>Strategické zbúranie</p> <ul style="list-style-type: none"> - strategické odstránenie chátrajúceho majetku <p>Nákupy tokenov</p>

Zdroj: Vlastná syntéza na základe rôznych riešení, ktoré sú dostupné v jurisdikciách v USA, Veľkej Británii a Európskej únii.

Na základe tohto zoznamu môžeme následne definovať pojmy, ktoré sa môžu prispôsobiť špecifickým potrebám regiónu strednej a východnej Európy.

Dohľad nad dodržiavaním všeobecne záväzných noriem: súvisí so zákonmi týkajúcimi sa údržby a výstavby majetku. Ide napr. o kosenie trávy a udržiavanie stromov, opravu rozbitých okien, údržbu stiech a odkvapov, odstraňovanie odpadkov a zvyškov, odstraňovanie graffiti, atď. Nedodržanie týchto noriem môže mať za následok finančnú pokutu.

Zakonzervovanie – ide o stabilizáciu, zabezpečenie a ochranu neobývanej budovy pred poveternostnými vplyvmi a vandalmi pri súčasnom zachovaní štruktúry pre budúce použitie.

Usadlosti/osídľia:³

Usadlosť/osídľie – z anglického „homestead“, označuje sa ním obydlie a pozemky, na ktorých sa obydlie nachádza, a je využívané osobou alebo rodinou ako trvalé bydlisko, tzn. v zmysle osídlenia danej nehnuteľnosti za účelom trvalého pobytu. Pojem sa viaže na termín z minulosti, kedy niektoré krajiny prideliťovali pôdu usadlíkom, ktorí sa zaviazali, že túto pôdu zúrodnia v istom časovom horizonte. Ak usadlíci pôdu obrábali, po istom čase sa mohli stať jej vlastníkami (napríklad v USA, Kanade, Austrálii).

Zvýhodnenie usadlostí/osídľiel – je daňová úľava alebo oslobodenie od dane z nehnuteľností pre vlastníkov, ktorí obývajú usadlosť alebo majú v úmysle tento majetok v budúcnosti použiť ako usadlosť (napr. plánovanie odchodu do dôchodku).

Zabavenie majetku na základe daňových povinností – je processúvisiaci so zmenou vlastníka nehnuteľnosti v dôsledku nezaplatených daní a pokút zo strany vládnych subjektov, preto nehnuteľnosť môže byť predaná inej osobe.

Pozemkový fond – súvisí s nadobudnutím, správou a nakladaním s neobývaným, opusteným a nepoužívaným majetkom zo strany verejných alebo komunitných subjektov.

Opätovné adaptívne použitie– ide o proces opätovného použitia existujúcej budovy na iný účel, ako na ktorý bola pôvodne postavená alebo navrhnutá (Bullen & Love, 2011).

Historická ochrana – ide o správu fyzickej integrity národných budov, miest, objektov a častí, ktoré sú označené ako kultúrne zdroje a aktíva, pretože ich hodnotu budú môcť oceniť aj budúce generácie.

Prekategorizovanie objektov – ide o proces preradenia pôdy alebo nehnuteľnosti do inej kategórie vzhľadom na ich obmedzené využitie alebo možnosti rozvoja.

Strategické zbúranie/demolácia – je odstránenie nežiaducich objektov, čo prinesie komunite prospech. Odstránenie takýchto objektov sa robí postupmi, ktoré nepoškodia životné prostredie.

³ Tento termín môže mať niekoľko významov v závislosti od krajiny, daňových úradov alebo municipality.

Nákupy tokenov (alebo moderná forma usadlosti) – je to iniciatíva vlády alebo miestnej samosprávy, ktoré sa snažia bezplatne prideliť majetok jednotlivcom, ktorí sa chcú presťahovať do vzdialenej alebo znižujúcej sa municipality a zveľaďovať jej majetok.

Vzhľadom na to, že monografia je zameraná na opustené objekty (vrátane historických či kultúrnych), ktoré môžu slúžiť ako nástroj na zlepšenie miest a obcí, potom musíme v tejto súvislosti definovať pojem „horúce a studené“ trhy. Medzi týmito termínmi je rozdiel v tom, že prvý indikuje oblasti, v ktorých rastie počet obyvateľov a teda aj príjmov, a druhý sa vzťahuje na oblasti v presnom protiklade. V našom výskume chápeme rastúce mestské centrá (napr. Banská Bystrica, Zvolen, Bratislava) ako horúce trhy, a ich vidiecke náprotivky ako studené trhy.

Ako sme výskumom zistili, región Banskej Bystrice a Zvolena sa už stal „horúcim trhom“, pretože je lákadlom pre investície. Táto skutočnosť vedie k rastu cien nehnuteľností. Na druhej strane, v prípade niektorých starších budov, sa už tieto nevyužívajú na ich pôvodný účel. Otázkou v tejto súvislosti potom je, ako by sa tieto budovy mohli využívať v budúcnosti, a to najmä preto, že v týchto oblastiach sa využívajú predovšetkým autá. Problém sa týka už aj mikropolitných regiónov, v ktorých nové nákupné centrá a supermarkety priniesli zmenu v modeloch nakupovania, preto sa staré budovy stávajú nevyužitými a teda nepotrebnými.

2.3. Mäkké intervencie

Mäkká intervencia rieši problém opustenosti tak, že kladie dôraz na podporu komunikácie, zber údajov a poskytovanie informácií. Mäkká intervencia by sa dala opísať ako taká, ktorá neposkytuje dostatok stimulov alebo postihov týkajúcich sa opustených nehnuteľností, ale skôr poskytuje informácie o ich existencii. Mäkká intervencia má dve zložky: 1) plánovanie (celonárodný strategický plán, verejno-súkromná spolupráca a spolupráca medzi štátnou správou a miestnou samosprávou); 2) zhromažďovanie údajov (prehľad nehnuteľností, databázy opusteného majetku a aj poskytovanie služieb pre potenciálnych investorov).

Kľúčom k pochopeniu rozsahu problému opustenosti je znalosť toho, čo skutočne existuje a využíva sa, a na druhej strane toho, čo sa zanedbáva. Zdieľanie informácií medzi rôznymi subjektmi vnímame ako hlavný problém v ich schopnosti predvídať, ktoré objekty sú odsúdené na opustenosť či chátranie. Mnohé inštitúcie síce evidujú informácie, ale tie sa nezhrádzajú centrálnu, takže chýba súhrn informácií, ktoré sa týkajú napríklad:

- neplatených alebo prerušených službách ako voda, elektrina a plyn,
- nedoručovaných poštových zásielkach,
- neuhradené platby za majetok, dane, rádio a komunálny odpad,
- ukončenie podnikania buď dobrovoľne alebo v dôsledku bankrotu, najmä podnikania viazaného na konkrétne miesto,
- zatvorenie verejných a poloverejných budov (vlakové stanice, autobusové terminály, školy atď.).

Keďže veľa organizácií aj jednotlivcov pracuje nezávisle, chýba jednotná databáza, na základe ktorej by sa dal predvídať stav budov, ktorým hrozí opustenosť. Bez týchto komplexných údajov je ťažké nájsť zodpovednú osobu za budovu, zodpovednú vládnu inštitúciu, ktorá by presadzovala právne vzťahy týkajúce sa opusteného majetku, alebo čo je ešte dôležitejšie, hľadala kreatívne riešenia, ktoré by mohli pomôcť takýmto objektom.

V nasledujúcej časti predostrieme niekoľko príkladov ľahkej intervencie (teda zberu dát) zo Spojeného kráľovstva, Českej republiky a Slovenska.

2.3.1. Zber dát v Spojenom kráľovstve

Budova, ktorá sa považuje za dostatočne historicky významnú na to, aby sa vynaložilo úsilie na jej záchranu, sa označuje ako evidovaná budova (tzv. *listed building*, v Írsku je používaný termín chránená stavba - *protected structure*). Budova uvedená na zozname nemôže byť zbúraná, rozšírená alebo zmenená bez osobitného súhlasu miestneho úradu pre územné plánovanie (gov.uk, 2015).

Informácie o anglických historických budovách sa dajú vyhľadávať na vyhradenej webovej stránke Historic England (Historic England-a, b.d.). Táto webová stránka spravuje databázu na zachovanie budov, ktorá obsahuje zoznam, hodnotenie a poradenstvo pre budúcných a súčasných vlastníkov historicky významných budov. Pre Anglicko a Wales existujú tri hlavné klasifikácie pamiatkovo chránených budov, a to stupeň 1, stupeň 2* a stupeň 2 (Historic England-b, b.d.):

- Stupeň 1: Budovy mimoriadneho významu a najvyššieho významu.
- Stupeň 2*: Obzvlášť dôležité budovy, ktoré nie sú predmetom osobitného záujmu.
- Stupeň 2: Budovy osobitného záujmu, ktoré si vyžadujú všetko úsilie na ich ochranu a zachovanie.

Až 92 % evidovaných objektov sa radí do druhej kategórie. Ktokoľvek môže nominovať budovu do historického zoznamu. Historic England taktiež vedie Register majetku v ohrození (*Heritage at risk registry*). Spravidla sa ale vyžaduje, aby budova bola neobývaná, pretože budovy, ktoré sú obývané nie sú až v takom ohrození. Budove sa priraduje aktivita na záchranu podľa nasledujúcich priorit (Historic England-c, b.d.):

- A. Vysoké riziko ďalšieho rýchleho zhoršenia; žiadne riešenie nebolo dohodnuté.
- B. Vysoké riziko ďalšieho rýchleho zhoršenia , riešenie bolo dohodnuté, ale ešte nebolo implementované.
- C. Pomalé chátranie, žiadne riešenie nebolo dohodnuté.
- D. Pomalé chátranie , riešenie bolo dohodnuté, ale ešte nebolo implementované.
- E. Objekty v stave opravy, ale žiadny užívateľ nebol identifikovaný, alebo sú neobývané, alebo nemajú žiadneho nového používateľa (toto sa vzťahuje len na budovy, ktoré môžu byť prospešné).
- F. Riešenie opráv je v procese navrhovania; bolo už určené konečné použitie alebo konečný používateľ objektu; nové využívanie už bolo dohodnuté, ale nebolo ešte implementované.

Akonáhle je budova zabezpečená a sanácia je dokončená, je odstránená z registra ohrozených objektov a stáva sa súčasťou Registra evidovaných budov (*listed building registry*). Organizácia Historic England poskytuje celú škálu pomoci vrátane zaradenia do zoznamu nehnuteľností; poradenstvo pre zainteresované strany; výskum historického významu budovy a služby vrátane školení, grantových schém a plánovacích služieb.

2.3.2. Národná stratégia regenerácie brownfieldov v Českej republike

Agentúra Czechinvest zostavila register brownfieldov⁴, na základe ktorého bolo v období rokov 2005 – 2007 identifikovaných 2 335 miest tohto typu. Hlavný kritériom, ktoré sa posudzovalo pri zaradení pozemkov do registra bola rozloha pozemku 2 hektáre s minimálnou zastavanou plochou 500 m². Víziou programu Národnej stratégie regenerácie brownfieldov je transformácia brownfieldov v Českej republike na ekonomicky produktívne, ekologické a sociálne zdravé lokality prostredníctvom koordinácie na všetkých úrovniach. Tieto zahŕňajú spoluprácu verejnej správy, súkromného sektora a neziskových organizácií. (www.brownfieldy.eu).

Momentálne je na webovej stránke k dispozícii 483 nehnuteľností, ktoré sú dostupné pre verejnosť. V súvislosti s touto ponukou by sme asi 60 % budov mohli považovať za prítlačlivé z hľadiska ich nostalgie, ktoré vyvoláva ich architektúra, prekladané tehly, či ozdobné prvky priemyselnej alebo historickej povahy. Stránka tiež obsahuje informácie o finančnej podpore a možnostiach financovania regenerácie týchto „starých, nemoderných a nevyužitých objektov“. Program regenerácie a komerčného využívania brownfieldov je zvlášť zaujímavý tým,

⁴ Agentúra SARIO brownfield (takzvanú hnedú zónu alebo lúku) pre potreby vznikajúcej databázy definuje ako nehnuteľnosť v už zastavanom území, ktorá nie je efektívne využívaná, je zanedbaná, prípadne aj kontaminovaná, a nie je možné ju efektívne využívať bez toho, aby sa vykonala jej obnova. Nemusí pritom ísť len o zanedbané priemyselné a poľnohospodárske budovy, ale aj o bývalé a dnes opustené materské školy, kaštiele, hotely, bývalé kiná, či dokonca požiarne zbrojnice. <https://magazin-reality.sme.sk/c/4052959/co-je-to-brownfield.html>

že je špecificky zameraný na znevýhodnené oblasti Moravy a Sliezska, Ústí a Karlových Varov.

Vzhľadom na to, že webová stránka sa zdá byť dosť zastaraná a neaktualizovaná, nazdávame sa, že táto iniciatíva je už na ústupe a preto je jej účinnosť otázná.

Druhou iniciatívou je webová stránka www.siloto.cz, ktorá mapuje budovy historického a kultúrneho významu, vrátane tzv. zmierovacích krížov, čo je kamenný kríž postavený na mieste, kde sa stal trestný čin alebo katastrofa. V stredoveku bolo možné pri trestaní páchatel'ov uplatniť systém tzv. zmierovacieho zákona, kde páchatel' mal postaviť kamenný kríž na mieste spáchania trestného činu - symbol zmierovacieho konania s rodinou jeho obete. Tieto pamätne kríže sa nachádzajú väčšinou v strednej a západnej Európe. Siloto.cz okrem mapovania opustených miest a zrúcanín v podobe interaktívnej mapy tiež publikuje blogové príspevky o týchto miestach a to nielen v Českej republike, ale aj v Poľsku či Francúzsku. Svojím spôsobom ide o ekvivalent slovenskej iniciatívy ciernediery.sk, ktorú rozoberáme v nasledujúcej časti.

2.3.3. Formálne a neformálne registre na Slovensku

Na Slovensku sú 3 registre údajov, ktoré majú alebo by mohli mať vplyv na opustené nehnuteľnosti v rôznych regiónoch.

Najrozsiahlejšou databázou v SR je databáza Pamiatkového úradu SR (pamiatky.sk). Tento úrad na regionálnej úrovni sídli v budove Krajského pamiatkového úradu (KPÚ) a vedie zoznam chránených objektov, ktoré majú kultúrny a historický význam. Na Slovensku bolo v roku 2020 zaregistrovaných 17 120 chránených objektov, z toho 2 821 objektov v Banskobystrickom kraji. Analýzou registra sme zistili, že v registri sú mnohé objekty ako kostoly, cintoríny, vojnové pamiatky, sochy a iné, ktoré si pochopiteľne zaslúžia ochranu a starostlivosť. Databáza tejto stránky zahŕňa aj nehnuteľnosti, ktoré sú v súkromnom vlastníctve. Žiaľ, v niektorých prípadoch existuje len málo fotografií objektov, ktoré by nasvedčovali tomu, že im skutočne hrozí zničenie a chátranie. Na druhej strane v registri historických pamiatok nie sú

zaradené niektoré objekty, ktoré si skutočne zasluhujú pozornosť a ochranu. Máme na mysli napríklad niektoré železničné stanice, ktorých história siaha do 19. storočia. Rovnako ako aj v prípade HistoricEngland.org, budovu alebo objekt je možné nominovať do registra. K dispozícii je tiež zoznam zdrojov financovania pre prípadné renovačné práce. Na rozdiel od HistoricEngland.org však v tejto databáze údajov nevidujeme jasný systém klasifikácie slúžiacej na zdokumentovanie stavu budovy. Stránka neposkytuje ani informácie pre možných investorov, ktorí sa zaujímajú o renováciu a zachovanie historického objektu. Preto sa nazdávame, že stránka HistoricEngland.org je pre jej užívateľov lepšia a prehľadnejšia.

Železničná spoločnosť Slovenska (Železnice Slovenskej republiky alebo ŽSR) je veľká organizácia, ktorá má vo vlastníctve veľa budov. Táto skutočnosť vyplýva z toho, že železnica v predrevolučnom období (pred rokom 1989) bola hlavnou formou dopravy. V tomto čase mnohé z problémov prepravy boli spôsobené autobusovou dopravou. Podľa spoločnosti Nigrin (2018) bolo cestovné v autobusoch drahé, a vzhľadom na potrebu dovážať fosilne palivá nebolo v záujme dotovať autobusovú prepravu. Železnica bola z tohto dôvodu považovaná za kľúčový priemysel štátu a preto bola sieť železničných tratí veľmi hustá (tamtiež). V období po Nežnej revolúcii došlo ale k podstatne nižšiemu využívaniu osobných železničných tratí a staníc s posádkou. Toto následne viedlo k opúšťaniu železničného majetku, čo znamená, že v celej krajine sa zrazu objavilo mnoho objektov, ktoré boli nevyužitú. ŽSR prevádzkujú webovú stránku propagujúcu odpredaj majetku železnice, čo znamená, že tieto nehnuteľnosti je možné si obstaráť. Musíme však spomenúť, že existuje aj mnoho príkladov premeny starých železničných staníc na obytné alebo obchodné priestory. Na druhej strane je mnoho prípadov, keď majetok železníc ostáva opustený a nevyužitý, aj keď z estetického hľadiska tieto objekty majú svoj význam. K 21. 5. 2020 boli na predaj iba dve nehnuteľnosti, i keď ŽSR spravujú omnoho viac budov, ktoré sú buď opustené alebo chátrajúce. Naším výskumom sme v tejto súvislosti neidentifikovali žiadne železničné stanice a iné objekty ŽSR, ktoré by boli v oficiálnom zozname Krajského pamiatkového úradu.

Posledným registrom, ktorý sme našli, je súkromný register vedený dobrovoľníkmi. Webová stránka Čierne Diery (www.ciernediery.sk) si v poslednom období získala pozornosť fotografickou dokumentáciou opustených lokalít po celom Slovensku. Webová stránka savenuje fotografiám s historickými informáciami o opustených lokalitách z minulosti s interaktívnou mapou Slovenska. Keďže túto stránku spravujú nadšenci a dobrovoľníci, rozsah informácií, ktoré poskytuje je limitovaný. Spravovatelia tejto webovej stránky boli prekvapení pozitívnymi reakciami na ich informácie, a preto teraz predávajú aj grafiky a mapy. V predaji je aj kniha, ktorú zostavili na základe ich zistení, a jej tretia edícia je v tlači. Výnos z ich práce je venovaný podpore týchto lokalít. Aj keď táto webová stránka nie je oficiálna, podnietila veľký záujem verejnosti v súvislosti s kritickou situáciou opustených objektov na Slovensku, z ktorých niektoré sú historicky mimoriadne významné. Jedným zo zaujímavých aspektov tejto webovej stránky je sekcia s komentármi, kde môžu jednotlivci poskytnúť viac podrobností o histórii uvedených objektov. Jedným z opakujúcich sa komentárov je výrok, že komunisti boli často lepšími správcami majetku ako súčasní vlastníci. V prípade mnohých objektov komentujúci poukazovali na škody a vandalizmus, ku ktorým došlo vtedy, keď majetok prešiel do súkromného vlastníctva. Podobná webová stránka existuje aj v Bratislavskom kraji (www.spiaciemiesta.sk). Riešenia problémov nekončia len návrhmi týchto webov, ale sú potrebné konkrétne kroky zamerané na obnovu.

2.4. Stredné intervencie

Stredná intervencia by sa dala klasifikovať ako systém pridelovania odmiern a trestov. V súvislosti s touto intervenciou ide v prvom rade o zamedzenie prudkého chátrania objektov. Zvyčajne to predstavuje určitý druh vymáhania ochrany. Znamená to, že ak už objekt nie je obývaný, mali by sa prijať opatrenia na jeho ochranu pred poveternostnými vplyvmi, vandalizmom a minimálnou úrovňou údržby (oplotenie, výplňové okná, kosenie trávy atď.). V prípade, že sa tieto kroky nepodniknú, kompetentné úrady by mohli uvaliť pokutu. Typ sankcií by sa mohol pohybovať v rozmedzí medzi

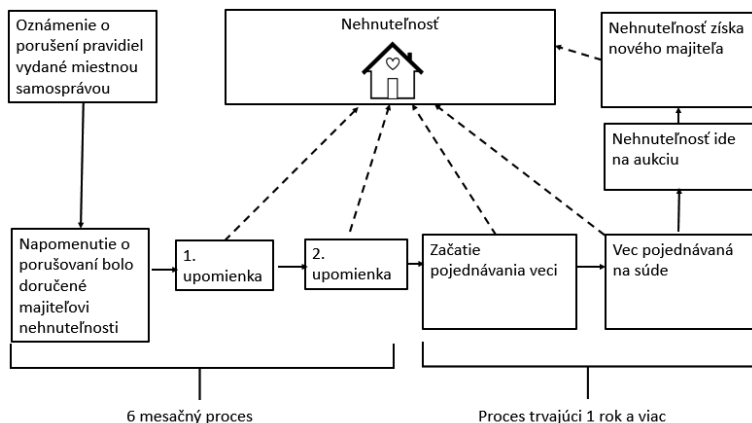
nefinančnými nástrojmi (napr. zverejňovanie takýchto nehnuteľností s menami vlastníkov či osôb zodpovedných za budovu) až po finančné nástroje (následne stanovená pokuta za porušenie nariadení). Keď je zrejme, že objekt bude potrebovať nového vlastníka alebo investora, ďalším krokom by bolo motivovať investora pomocou mechanizmu odmeňovania prostredníctvom dotácie alebo daňovej úľavy. V nasledujúcej časti sa zaoberáme niektorými nástrojmi, ktoré by sa mohli použiť ako stredné intervencie.

2.4.1. Dohľad nad dodržiavaním záväzných noriem týkajúcich sa údržby majetku

Jedným z prvých nástrojov, ktoré môžu mestá a obce použiť na riešenie problému s opustenými nehnuteľnosťami, je presadzovanie a dohľad nad záväznými normami, ktoré sa týkajú výstavby a údržby. Koncept dohľadu nad dodržiavaním noriem je založený na teórii tzv. rozbitých okien, ktorú navrhol Wilson a Kelling (1982). Autori tohto konceptu si myslia, že spoločnosť alebo podskupina spoločnosti, ktorá sa javí ako nezákonná, sama osebe rozmnožuje bezprávie. Tento predpoklad súvisí s ústrednou témou teórie rozbitých okien, ktorá predpokladá, že ak sú časti okna už rozbité alebo poškodené, tie väčšinou slúžia ako magnet delikventného správania a zločinu. Dá sa teda predpokladať, že čoskoro budú rozbité okná na celej budove. Inak povedané, ak sa nastaví normy tak, že problémy môžu narastať, tak tie sa čoskoro stanú “zhubným nádorom” celej spoločnosti. Ak sa teda miestne a obecné úrady zaoberajú o dodržiavanie záväzných noriem, potom hľadajú možnosti riešenia údržby majetku.

Osobitnou oblasťou dohľadu nad dodržiavaním noriem v prípade opustených nehnuteľností je predchádzanie stavu opustenosti, ktoré obciam poskytuje právo na fyzické riešenie problémov, ktoré by mohli ovplyvniť bezpečnosť, zdravie a hodnoty majetku v blízkosti opustených nehnuteľností. Patria sem odstraňovanie graffiti, zbieranie odpadkov, asanácia, výplň okien, maľovanie exteriéru, štrukturálne opravy budov a iné (Mallach, 2006). Mallach tiež objasňuje, že problémom nie je nedostatok legislatívnych právomocí, ktoré majú obce, ale skôr nedostatok zdrojov.

Dohľad nad dodržiavaním záväzných noriem sa považuje za prostriedok, ktorý ale môže mať aj iný ako pozitívny účinok, a ak sa neuplatňuje citlivo, tak potom dokonca môže viesť aj k prehlbovaniu problémov opustených objektov. Ako vysvetľuje Ross (1996): „Pokusy vynútiť spoluprácu pri zabránení zhoršovania stavu majetku, pre ktorý nie sú k dispozícii zdroje, môžu viesť k jeho opusteniu. Rizikom pri udeľovaní pokút voči vlastníkovi je vytvorenie tzv. dlhového cyklu, kedy vlastník nie je schopný zaplatiť alebo pokuty presahujú náklady na nehnuteľnosť. Nariadenia mesta týkajúce sa majetku sú účinné len vtedy, ak je mesto schopné ich vymáhať. Platí to najmä pri ukladaní pokút a vyberaní finančných sankcií”. Vzhľadom na krutú históriu majetkovej konfiškácie vládou po povojnovom období a počas socializmu sa už nikto nechce uchýliť k takýmto riešeniam (obr. 8). V oblastiach s klesajúcou populáciou by finančné pokuty len poškodili ľuďom, ktorí nedisponujú dostatočnými finančnými možnosťami.

Obrázok 8 Príklad správneho konania v prípade porušovania záväzných noriem

Zdroj: vlastné spracovanie s využitím príkladov právnych procesov v rôznych právnych jurisdikciách v Spojených štátoch

Počiatkové štádiá výzvy na zjednanie nápravy a varovaní sú len akýmsi pokusom na zistenie závažnosti situácie. Tento nástroj sa väčšinou využíva ako forma zahanbenia vlastníkov, ktorých by to malo prinútiť k aktivite (pomocou základných princípov behaviorálnej ekonómie). Výzvy na zjednanie nápravy bez sankcií sú problematické v tom zmysle, že ide len o varovania a hrozby, pri ktorých nefunguje mechanizmus vymáhania platieb. Treba tiež poznamenať, že normy a pravidlá uplatňované vo veľkom meste s celým radom byrokratických nástrojov sa nemôžu v rovnakej miere uplatniť na menšie mestá, kde sa všetci verejní činitelia poväčšine dobre poznajú. Represívne snahy sa potom môžu vnímať ako veľmi osobné. Ak sa uvažuje o sankciách a správnom konaní, potom sa dohľad nad dodržiavaním záväzných noriem stáva agresívnejšou formou zásahu.

Ross (1996) v tejto súvislosti navrhuje záväzné normy týkajúce sa dvoch zón, a to: nadradené a štandardné. Nadradená zóna predstavuje oblasť, kde estetický význam už je etablovaný. Táto zóna je viac seba-regulujúca, pretože susedia sa s väčšou pravdepodobnosťou budú sťažovať na majiteľa nehnuteľnosti, ktorý záväzné normy nedodržiava. V nadradenej zóne by stavebná inšpekcia mala pasívny prístup, teda by len reagovala na sťažnosti občanov v komunite. V prípade štandardných zón by sa uplatňoval aktívny prístup inšpekcie k presadzovaniu záväzných noriem, ktoré sa týkajú závažnejších otázok zdravia a bezpečnosti. Stavebný inšpektor by sa najskôr sústredil na riešenie najdôležitejších problémov, čo v praxi znamená riešenie problémov týkajúcich sa zdravia a bezpečnosti, až následne by sa pozornosť venovala problémom súvisiacim napríklad s kosením trávy a odpadkami.

2.4.2. Zakonzervovanie

Keďže táto publikácia venuje pozornosť neobývaným a opusteným objektom, dohľad nad dodržiavaním záväzných noriem je skôr podmienkou zabezpečenia ich minimálnej údržby tak, aby sa zabránilo ďalšiemu chátraniu, pretože to spôsobuje problémy mestám a obciam. Ak už boli neúspešne využité všetky možnosti a chýbajú finančné zdroje, ktoré by mohli pomôcť historickú

budovu ďalej využívať, tak potom prichádza na rad jej dočasné zatvorenie a zakonzervovanie. To slúži k tomu, aby sa objekt neničil vplyvom poveternostných podmienok a vandalov. Budova v stave konzervácie sa nemôže obývať. Zakonzervovanie sa robí vtedy, ak je predpoklad, že budova má historickú alebo architektonickú hodnotu, a preto si vyžaduje ochranu až do času, keď budú k dispozícii finančné prostriedky na jej renováciu. The U.S. National Park Service (Americká národná služba národných parkov) ponúka usmernenia (Parks, 1993) k zakonzervovaniu, ktorými sú:

- Dokumentácia: 1) zdokumentovať historický/architektonický význam budovy; 2) vyhodnotiť súčasný stav budovy.
- Stabilizácia: 1) stabilizovať štruktúru budovy; 2) vyhubiť škodcov (hlodavce a hmyz poškodzujúci drevo); 3) zabezpečiť exteriér budovy pred vlhnutím.
- Zakonzervovanie: 1) oplotiť budovu, zabezpečiť výplň okien a dverí tak, aby sa zabránilo vandalizmu; 2) zabezpečiť vetranie interiéru; 3) zabezpečiť obslužné a mechanické systémy; 4) vypracovanie plánu monitorovania a údržby.

Zakonzervovanie je len dočasným riešením, pretože štruktúra budovy aj tak bude potrebovať úplnú rekonštrukciu. Z dôvodu vynaložených výdavkov sa zakonzervovanie nerobí vo veľkom rozsahu v prípadoch mestských alebo vidieckych štvrtí. Zakonzervovanie má aj svoje negatíva, keďže majiteľom budovy nepovoľuje žiadne práce v istom časovom horizonte. Aj napriek zakonzervovaniu objektu, ktoré ho môže chrániť až po dobu 10 rokov, tento nemôže byť chránený naveky (tamtiež).

2.4.3. Prevencia vandalizmu

Graffiti je forma vyjadrenia, ktorá je prítomná v jeho rôznych podobách v celej histórii ľudstva. Niektoré formy graffiti by sa mohli legitímne považovať za formu umenia (napr. Banksy v Londýne), ale nežiaduce striekanie sprayov na kedysi jedinečné štruktúry možno považovať za trestný čin. Je to poškodenie, ktoré spôsobuje úpadok či už objektu, ako aj mestskej alebo vidieckej štvrte. Nie je jasné, prečo sa graffiti začalo vnímať ako

niečo, čo má zmysel a hodnotu. Niektorí ho môžu vnímať ako formu vandalizmu, v strednej Európe sa zasa graffiti chápe ako amerikanizovaná forma sebavyjadrenia.

Hoci samotné graffiti nie je príčinou chátrania opustenej budovy, je ale jednou z vizuálnych foriem naznačujúcou zanedbanie majetku. Z finančného hľadiska je odstránenie graffiti veľmi nákladné. Na miestach, ktoré sú veľmi schátralé a nevyužívané, sa takto vynaložené finančné prostriedky úplne strácajú.

Aj keď samotné graffiti nie je príčinou opustenosti, tento problém je potrebné riešiť. Mnoho miest a obcí sa preto zameralo na prevenciu vo forme obmedzeného prístupu k nástrojom, ktoré sú dostupné v predaji ako napr. farby na striekanie, či nezmazateľné perá so širokými špičkami. V nasledujúcej časti prinášame prehľad niektorých pravidiel a regulácií z rôznych jurisdikcií v EÚ, Spojenom kráľovstve a USA na zamedzenie tohto problému:

- Vekový limit: mnohé jurisdikcie stanovujú vekový limit na nákup aerosolných farieb, napríklad v Spojenom Kráľovstve je to 16 rokov, v Kalifornii, Texase, USA je to vek 18 rokov, v New York City je tento limit 21 rokov.
- Uzamknuté výklady: mnoho miestnych zákonov nariaďuje, aby predajcovia umiestnili spreje v uzamykateľných skrinkách a od predajcu sa vyžaduje, aby si overil vek kupujúceho.
- Značenie: zákony stanovené rôznymi úrovňami vlády môžu vyžadovať, aby predajcovia umiestnili v predajni oznamy o regulácii predajasprejovej farby podľa veku; o nezákonnom používaní farieb na striekanie (graffiti) a o tom, že za nezákonné vdychovanie farieb ovplyvňujúcich centrálny nervový systém sú uvalené pokuty.
- Pracovná skupina pre graffiti: rôzne jurisdikcie zriadili pracovné skupiny, ktoré sledujú graffiti, ako aj iné protispoločenské správanie, vrátane databázy tzv. tagu (podpisu) vandalov. Páchateľovi, ktorý bol prichytený pri tomto čine by mohli byť prostredníctvom identifikácie jeho tagov dokázané aj iné trestné činy.
- Odstránenie graffiti: rôzne jurisdikcie vyžadujú, aby vlastníci majetku odstránili graffiti čím skôr. Niektoré väčšie mestá

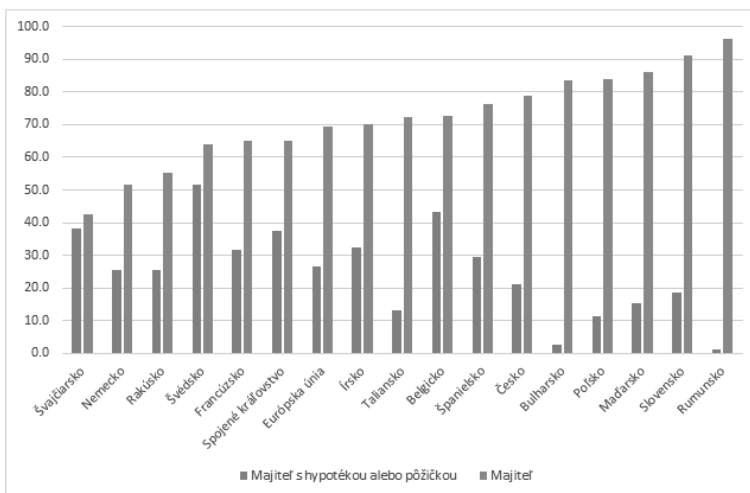
zriadili tímy, ktoré disponujú vysokotlakovými umývačkami a farbami na odstránenie a prekrytie graffiti.

- Určené múry na umelecké graffiti: niektoré mestá a obce poskytujú povrchy, ktoré sa môžu legálne využívať na toto „mestské umenie“. Na týchto miestach si môžu „graffiti umelci“ realizovať svoje tvorivé snahy.

Pokiaľ ide o opustenie budovy, graffiti je akoby poslednou kvapkou už aj tak zúfalej situácie. Mohlo by sa zdať trochu pokrytecké trestať vandalov, pretože za rozpadajúcu sa a chátrajúcu štruktúru objektov sú zodpovední vlastníci nehnuteľností. V tejto súvislosti by sa možno dalo realizovať jedno nepísané pravidlo, a to tzv. prímerie medzi vandalmi a altruistickými vlastníkmi historických alebo nostalgických budov, podľa ktorého by budova nemala byť predmetom záujmu vandalov, ak sa už začal proces jej konzervovania. Preto je nevyhnutná angažovanosť komunity so subjektmi, ktorých sa tento problém týka.

2.4.4. Dotácie a daňové stimuly

Často sa uvádza, že vlastníctvo domu alebo bytu je prekážkou pracovnej mobility, pretože náklady na presťahovanie sú vyššie pre majiteľov domov a bytov ako pre nájomcov. Tento koncept je známy ako Oswaldova hypotéza (1996, 1999). Aj keď ide medzi niektorými ekonómami o populárny koncept, je v protiklade s popularitou súvisiacou s vlastníctvom nehnuteľností, pretože vo všetkých krajinách EÚ sa podiel vlastníctva domu/bytu zvyšuje (graf 1). Tento jav mohol byť čiastočne podmienený dostupnosťou nižších hypotekárnych splátok, ktoré podľa Národnej banky Slovenska dosahovali v priemere 1,24 % v období pred COVID-19 (v januári 2020). Dol a kol. (2012) zistili, že percento Európanov, ktorí pozitívne vnímajú vlastníctvo nehnuteľnosti narastá. Tento pozitívny postoj k vlastníctvu nehnuteľnosti môže byť spojený s jeho výhodami v dôchodkovom veku, ako aj možnosťou medzigeneračného prevodu majetku vo forme dedičstva.

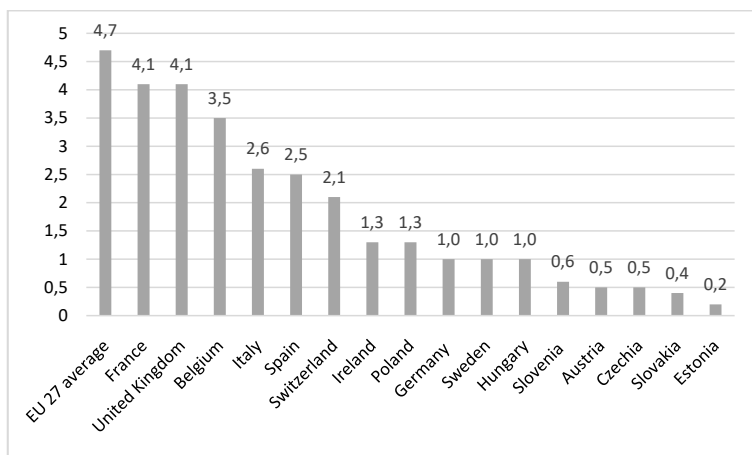
Graf 1 Miera vlastníctva domov a bytov vo vybraných krajinách EÚ v roku 2018

Zdroj: Vlastné spracovanie s využitím dát Eurostatu

Na Slovensku, kde je miera vlastníctva domov a bytov vyššia ako 90 %, evidujeme len obmedzenú potrebu pomoci občanom, ktorí chcú získať dom na bývanie. Pokiaľ ide o kúpu sekundárnej (ďalšej) nehnuteľnosti (domu), ktorá by bola lokalizovaná na studenom trhu (vidiek), tak potom môžeme polemizovať o pomoci z iných strán. Máme na mysli zvyhodnenie nákupu ďalšej nehnuteľnosti, ak by sa táto nachádzala na studenom (vidieckom) trhu. Wind a kol. (2019) odhaduje, že približne 15 % domácností v EÚ je vlastníkami sekundárnych nehnuteľností v porovnaní so 7 % na Slovensku.

Pri každom nákupe nehnuteľností sú daňové povinnosti jedným z nákladov. Ak sú daňové sadzby vo všeobecnosti veľmi nízke, strácajú svoju moc ako stimulačný nástroj. Na druhej strane by vysoká daňová sadzba na horúcom mestskom trhu (napr. v Bratislave) pôsobila ako motivácia hľadať dom niekde inde. To by platilo najmä pre jednotlivcov, ktorí dosiahli dôchodkový vek a v prípade ktorých by sa daň z majetku musela zaplatiť buď z ich dôchodku, alebo z úspor. Podľa OECD patrí daňová sadzba z nehnuteľností na Slovensku medzi najnižšie v EÚ. Na Slovensku je táto sadzba 0,4 % z celkových príjmov v porovnaní s priemerom

EÚ, kde je táto sadzba 4,7 % (graf 2). Bolo by ťažké porovnávať EÚ s USA, pretože federálna daň je oddelená od štátnych a miestnych daní. Dane z nehnuteľností v roku 2016 v priemere vygenerovali 31,5 % z celkových daní v USA a 72 % z miestnych daní (taxfoundation.org, 2019). Na porovnanie, priemerná daň z nehnuteľnosti v New Jersey je 3 127 dolárov, zatiaľ čo v Alabame je to 538 dolárov. V európskych krajinách sú dane z nehnuteľností výrazne nižšie. Ak vezmeme do úvahy priemerný príjem vydelený sadzbou dane z nehnuteľností, daňové zaťaženie pre nehnuteľnosti vo Francúzsku by predstavovalo 1 524 EUR a 56 EUR na Slovensku.

Graf 2 Sadzba dane z nehnuteľností ako percento z celkových daňových príjmov vo vybraných krajinách EÚ v roku 2019

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD

Daňová sadzba na Slovensku vychádza skôr z veľkosti nehnuteľnosti ako z hodnoty pozemku a stanovené sadzby sú pomerne nízke. Aj keď je sadzba dane v Bratislave najvyššia, daňová sadzba je často nižšia ako 100 EUR ročne, a teda nepredstavuje nejakú markantnú finančnú záťaž. Príjmy Slovenskej republiky z daní z nehnuteľností sú nízke v porovnaní s priemerom OECD, a základ dane nesúvisí s trhovou hodnotou tohto majetku (Remeta a kol., 2015). Ide teda o mechanizmus, ktorý zväčša podporuje horúce trhy.

Z historického uhla pohľadu, ľudia na Slovensku vždy vnímali nehnuteľnosť ako bezpečnú investíciu, najmä v porovnaní s finančnými investíciami ako sú akcie a dlhopisy. Pred revolúciou neexistovala žiadna forma špekulácií na kapitálovom trhu a dokonca aj po revolúcii sa prvé desaťročie vyznačovalo korupciou a lietadlovými schémami (napr. BMG, Devín Banka, Drukos). Investície do podielových fondov sú aj dnes ešte stále vnímané s nedôverou. Dom alebo byt by sa naopak mohol predat' alebo prenajať, aby si ľudia mohli zabezpečiť dodatočný dôchodok. Zisky z predaja majetku, ktorý je vo vlastníctve viac ako päť rokov, sú oslobodené od dane z kapitálových výnosov (Zákon o dani z príjmov č. č. 595/2003 Z. z. vznp.).

Je to paradoxné, pretože mnoho ekonómov a medzinárodných organizácií súhlasí s tým, že dane z nehnuteľností sú vo svojej podstate najmenej reštriktívne pre hospodársky rast, najmä v porovnaní s daňami z príjmu. Tento koncept prvýkrát navrhol Henry George (1839 - 1897). Neskôr na tomto koncepte budoval svoju teorému laureát Nobelovej ceny Joseph Stiglitz, ktorý uviedol, že daň z hodnoty pôdy bude jedinou daňou potrebnou na financovanie verejných výdavkov (Arnott, Stiglitz, 1979). Za základný argument sa považuje fakt, že daň z príjmu (práca alebo celkový zisk spoločností) odrádza ľudí od práce, ako aj spoločnosti od vytvárania zisku, čo je v protiklade v porovnaní s daňami z nehnuteľností. Dane z nehnuteľností môžu tiež pomôcť stabilizovať ich ceny (to znamená zvýšenie hodnoty nehnuteľností v porovnaní s príjmami). Daň z nehnuteľností je účinná a prispieva k spravodlivejšiemu daňovému systému tým, že poskytuje len veľmi málo príležitostí na vyhýbanie sa daňovým povinnostiam – ide o majetok, ktorý sa pred správcami daní nedá skryť. Naopak, v prípade iných typov hospodárskej činnosti je relatívne ľahké vyhnúť sa daňovým povinnostiam, či už legálne, ako aj nelegálne kvôli nedostatočnému vymáhaniu daní. Aj napriek tomu, že dane z nehnuteľností prinášajú spoločnosti úžitok, tejto problematike sa, najmä v Európe, politici vyhýbajú.

Do úvahy sa musia brať aj príjmy z prenájmu a ďalších nákupov nehnuteľností. Možno predpokladať, že ďalší nehnuteľný majetok sa môže prenajať nájomníkovi, čím vlastník získa príjem. V súčasnosti sa na Slovensku zisky z prenájmu zdaňujú bežnou sadzbou 19 %, nevynímajúc sociálne poistenie, čím je prenájom

menej atraktívny. V súvislosti s problematickým daňovým účtovníctvom, ako aj dokumentáciou týkajúcou sa príjmov z prenájmu sa často stáva, že vlastníci nehnuteľností príjem oficiálne nedeklarujú. Prostredníctvom anonymného rozhovoru s daňovým úradom sme zistili, že vymáhanie daní z príjmu z prenájmu nie je prioritné, pretože vyžaduje príliš veľa dokumentácie s malými protihodnotami. V súvislosti s nedostatočným vymáhaním daní môžeme konštatovať, že daňový úrad eviduje dosť veľa prípadov nepriznaných daní z príjmu z prenájmu. Tým sa ďalej stimuluje nákup nehnuteľností na horúcich trhoch nielen vo väčších mestách, ale aj v mestách s priemernou veľkosťou.

Rozsah tejto monografie je príliš obmedzený na to, aby sme sa do detailov sústredili na odporúčania pre daňové zákony. Napriek tomu sa domnievame, že dane z nehnuteľností môžu pôsobiť ako stimuly alebo môžu odrádzať od investícií, najmä pokiaľ ide o kúpu sekundárnych obytných nehnuteľností.

2.4.5. Iniciatívy a výnimky týkajúce sa usadlostí

Usadlosť/osídlenie je veľmi široký pojem a môže mať rôzne významy v závislosti od mnohých faktorov. Základný pojem označuje obydlie a pôdu, na ktorej sa obydlie nachádza. Ide o primárnu rezidenciu osoby alebo rodiny, ktorí ju využívajú (dictionary.com). Tento pojem naznačuje, že toto primárne bydlisko je “posvätné” a poskytuje majiteľom základné práva. Verejné organizácie, či už miestne alebo národné, často vytvárajú špecifické koncepcie, ktoré vychádzajú z termínu „usadlosť“ (*homestead*).

V prvých rokoch osídľovania krajín ako Spojené štáty americké alebo Austrália vlády prišli s iniciatívami podporujúcimi vznik usadlostí. Tieto jednotlivcom poskytli pozemok zdarma, ale za podmienky, že v určitom čase túto pôdu zúrodnia a zhodnotia. Takto sa dosiahlo osídlenie rozsiahleho územia a obyvateľstvo expandovalo na západ. V súčasnosti sa niektoré vlády, miestne aj národné, pokúšajú vytvoriť iniciatívy tzv. „nových usadlostí“, čím sa snažia motivovať ľudí, aby sa presťahovali do problémových oblastí. Jednou z takýchto nedávnych iniciatív je aj Akt ruskej usadlosti, ktorý poskytuje Rusom ako aj cudzincom 1 hektár pôdy

na ruskom Ďalekom východe. Podmienkou je, že tam musia žiť aspoň 5 rokov (Rusko dnes, 5. 5. 2016). Toto je len doplnková informácia z hľadiska tematiky tejto publikácie, keďže táto iniciatíva sa týka skôr pôdy ako opustených budov.

Výstižnejším vysvetlením tohto termínu by mohli byť pojmy domov či domácnosť, kedy ide o dom, ktorý je určený na primárne miesto pobytu osoby alebo rodiny (www.investopedia.com). Ak by sa rozlišovali pojmy dom ako bydlisko a sekundárny dom ako investícia, tak potom by sme mohli uvažovať o istých formách oslobodenia od daní, prípadne o znížení dane z nehnuteľností. Tento koncept by umožnil mestám a obciam rozlišovať medzi nákupmi nehnuteľností, ktoré slúžia ako bydlisko, a nehnuteľnosťami, ktorých primárnym účelom sú investície. V monografii sa prikláňame k termínu „usadlosť“, ktorá by mala byť oslobodená od dane, keďže je primárnou rezidenciou osoby alebo rodiny, a teda je trvalo obývaná. Práve tento prístup by mohol zabrániť procesu vystaňovania sa, a na druhej strane by mohol stimulovať proces prisťahovania sa.

Nazdávame sa, že jednotlivci žijúci v oblastiach horúceho trhu by si mali kupovať ich sekundárnu nehnuteľnosť v oblasti studeného trhu. Ak by daň z nehnuteľností bola určená na základe hodnoty pôdy, tak majetok na studenom trhu by mal nižšiu daň z nehnuteľností. Aby boli nehnuteľnosti vo vidieckych oblastiach ešte lákavejšie, tak potom by sa mohla usadlosť chápať ako sekundárne bydlisko. V prípade mnohých ľudí je totiž kúpa sekundárnej nehnuteľnosti podmienená ich budúcimi plánmi, ktoré poväčšine súvisia s ich dôchodkovým vekom a sťahovaním, pretože ich deti „už vyleteli z hniezda“. Na to, aby oblasti studeného trhu boli lákavé pre týchto ľudí, by mali spĺňať ich základné očakávania, ako napríklad dopravné a zdravotnícke služby, hlavne v prípade staršej bohatšej generácie.

2.5. Silné intervencie

Silná intervencia sama o sebe indikuje vážnejší stav pre municipalitu, ktorý môže ohrozovať jej obyvateľov, ako aj kultúrne dedičstvo, pričom budovy môžu byť nielen poškodené, ale hrozí ich zánik. Silná intervencia je v závislosti od jej povahy buď „priateľská“

alebo agresívna. Agresívne zásahy môžu mať za následok odobratie niekoho majetku v dôsledku hromadenia oneskorených platieb, vyrúbených sankcií a regresívneho daňového zaťaženia. Týka sa to najmä jednotlivcov, ktorí majú vážne problémy. Niekedy však môže ísť aj o ignorovanie sentimentálnej hodnoty, a to v prípadoch, keď sa jednotlivci snažia o udržanie si majetku aj vtedy, ak už majú prostriedky na jeho údržbu, ale nerealizujú ju. Na druhej strane by agresívny zásah mohol umožniť aj zhovievavejší prevod majetku, najmä ak je majetok agregovaný s iným podobným majetkom vo forme pozemkového fondu.

2.5.1. Nútená zmena vlastníctva

Nútené zmeny vlastníctva sú takmer vždy vnímané ako agresívne a nepriateľské, ale niekedy ide aj o priateľské zmeny, ktoré sú v podstate vyhovujúce pre obe strany. Agresívna konfiškácia majetku v mnohých môže vyvolať spomienky na minulosť, keď bol majetok oficiálne konfiškovaný jeho vlastníkom bez náhrady, niekedy aj brutálne (podrobnejšie vysvetlené v úvode k prípadovým štúdiám v BBSK). Je potrebné si uvedomiť, že 90. roky, teda takmer 10 rokov po Nežnej revolúcii, boli obdobím poznačeným netransparentnými prevodmi vlastníctva a zákonných daní (napr. tunelovanie a daňový kapitalizmus).

Typický prípad nútenej zmeny vlastníctva by bol podmienený nezákonným konaním ako napríklad neplatenie dane z majetku alebo iných sankcií. Keďže daňové sadzby sú na Slovensku nízke, trvalo by roky, kým by hodnota nezaplatenej dane prevyšovala hodnotu nehnuteľnosti. V monografii nechceme tvrdiť a ani odporúčať, že nútená zmena vlastníctva má byť podmienená daňovými sankciami alebo vzniknutými pokutami za poškodenie majetku, pretože to by mohlo byť pre verejnosť zavádzajúce.

Podľa JUDr. Píryho⁵ (rozhovor, 2020), má štát veľa zákonov, ktoré umožňujú rôzne formy silných intervencií, ale tie sú spojené

⁵ Súdny exekútor JUDr. Martin Píry bol vymenovaný za súdneho exekútora Rozhodnutím ministerky spravodlivosti Slovenskej republiky s účinnosťou od 28. februára 2012. Taktiež zastáva funkciu odborného asistenta na Univerzite Mateja Bela, Právnická fakulta.

s nákladmi v súdnom konaní, ktoré musí zvyčajne znášať mesto alebo obec. Formy silných intervencií sa spravidla presadzujú len v prípadoch, keď existuje extrémna obava týkajúca sa verejnej bezpečnosti, napríklad ak budova predstavuje reálnu hrozbu pre chodcov (zrútenie, padajúce zvyšky) alebo ak sa objekt budovy využíva na nezákonné činnosti (nelegálne drogy, prostitúcia). Agresívne postupy sa preto vo všeobecnosti nepovažujú za vhodné riešenia, najmä pre malé mestá a obce.

Nazdávame sa, že by sa mali využívať prijateľnejšie formy nútených zásahov prostredníctvom výziev a návrhov, ktoré by mohli mať pozitívny vplyv na vlastníkov opustených majetkov. Laureáti Nobelovej ceny Richard Thaler a Cass Sunstein (2008) v ich teórii postrčenia (z angl. *nudge*) naznačujú, že je lepšie pokúsiť sa ovplyvniť správanie jedinca bez použitia právnych pravidiel a sankcií. Ich teória, ako aj teórie iných autorov indikujú, že jednotlivci:

- nie sú racionálni, čo znamená, že často robia veci, ktoré nie sú v ich vlastnom záujme a možno si neuvedomujú, že konajú proti ich vlastnému záujmu (Koster, Heijden, 2015),
- správanie jednotlivca nemusí byť v súlade s jeho vlastnými hodnotami – priepasť medzi hodnotami a konaním (Parkinson a kol., 2014),
- ak je jednotlivec konfrontovaný s procesom, ktorý je pomalý a príliš zložitý, môže ho to frustrovať, a preto sa pokúsi hľadať rýchlejšiu a ľahšiu alternatívu (Saghai, 2013).

Pre obec, ktorá potrebuje rýchly prístup k opustenému súkromnému majetku sú veľmi dôležité dokumenty týkajúce sa vlastníctva pôdy a budovy s aktuálnymi kontaktnými informáciami. Schopnosť kontaktovať vlastníkov nehnuteľností umožňuje postup vyjednávania, najmä pokiaľ ide o údržbu majetku, odstraňovanie graffiti, zabezpečenie majetku proti vandalizmu, a iné. Takýto postup nemusí byť vždy kontraproduktívny, skôr by sa obec mala snažiť poukázať na nedostatky, o ktorých súčasný vlastník, ktorý nehnuteľnosť neobýva, nemusí častokrát vedieť. Ak vlastníka, ktorý nehnuteľnosť neobýva a nevyužíva, zaťažuje zodpovednosť za tento majetok, tak potom by mohol uvažovať o zmene vlastníka. Táto sa dá realizovať prostredníctvom tzv.

pozemkového fondu alebo nehnuteľnosť môže nadobudnúť vláda alebo mimovládne neziskové organizácie (MNO). Tieto majetok získajú na účely prevodu do nového vlastníctva. Takýto prístup nemožno považovať za agresívny, dokonca by sme mohli túto stratégiu označiť za prostriedok miernej intervencie.

2.5.2. Pozemkové fondy a tokenový predaj nehnuteľností

Pozemkové fondy sú formou kvázi verejných organizácií, ktoré sú vytvorené miestnymi samosprávami za účelom správy a opätovného využitia opusteného alebo nevyužitého majetku. Ich úlohou je teda nájsť a využiť prostriedky na dosiahnutie cieľov, ktoré vládne úrady nedokážu dosiahnuť (Frank, 2011). Táto koncepcia sa väčšinou využíva vo veľkých „zmenšujúcich sa mestách“, ako aj v štvrtiach, ktoré čelia hospodárskemu poklesu. V monografii by sme koncepciu pozemkového fondu v jej adaptovanej forme mohli aplikovať v prípadoch vidieckych oblastí a miest so slabým trhom. Vo všeobecnosti je pozemkový fond reakciou na neuhrádzané platby dane z nehnuteľností a pokuty, ako je uvedené vyššie (pozri časť 3.6.1). Na Slovensku takáto inštitúcia nie je, keďže dane z nehnuteľností sú nízke a sankcie sa zriedka ukladajú. Z dôvodu komplikovanej politickej histórie v strednej a východnej Európe je problematické zistiť, kto je súčasným zodpovedným vlastníkom nehnuteľnosti, a teda aj spôsob prevodu majetku, v prípade, že je to vhodné riešenie. Zlúčením majetku do jedného subjektu by sa mohol majetok inzerovať a aj transakčné náklady na prevod vlastníctva by sa mohli znížiť. Subjekt pozemného fondu sa môže zapojiť do likvidácie a búrania majetku s cieľom pomôcť mestským a vidieckym komunitám.

Z demografického uhla pohľadu bude Európa naďalej starnúť, a tak sa zvyšuje riziko poklesu populácie, ako aj zvýšenej migrácie. Aby sa zabránilo poklesu populácie, iste bude potrebné iniciovať mimoriadne úsilie. Ak je to spojené s migráciou mimo krajiny, existuje tu isté riešenie. Jednou z možností je tokenový predaj majetku investorom, ktorí ho v podstate kúpia za 1 Euro alebo inú symbolickú cenu, ale za určitých podmienok. Pre Slovensko sú

takéto prípady typické pre špecifické nehnuteľnosti ako sú hrady a kaštiele (napr. Viglaš, Halič).

Jednou z európskych krajín, ktorá využíva tento typ riešenia je Taliansko. Taliansko zaznamenalo v období rokov 2014 - 2018 pokles počtu obyvateľov až o 677 000 ľudí (ISTAT, 2019). Pokles počtu obyvateľov a vyst'ahovanie sa ľudí z vnútrozemia viedli miestnych predstaviteľov k tomu, aby hľadali kupcov domov za symbolickú cenu 1 Euro, alebo prostredníctvom tzv. slepých aukcií. V tejto súvislosti treba uviesť, že domy musia byť zrenovované v stanovenom čase. V Taliansku sa tokenový predaj domácností rozšíril, a na Sicílii sa tiež využíva vo vysokej miere. Príklady tokenových predajov nehnuteľností možno nájsť aj na gréckom ostrove Antikythera (Kampouris, 2018). Kľúčom k úspešnému predaju nehnuteľností prostredníctvom tokenov je, aby miestne orgány identifikovali dlhodobo neobývané a opustené nehnuteľnosti, našli súčasných vlastníkov, overili zámer súčasných vlastníkov a presvedčili majiteľia urobiť niečo s jeho majetkom, prípadne tento predať alebo vzdať sa ho v prospech obce. Domy s tokenovými cenami sú zvyčajne v chátrajúcom stave, čo si vyžaduje veľmi nákladnú rekonštrukciu. Z tohto dôvodu sú prípadným investorom často poskytnuté ďalšie dotácie na pomoc pri obnove takýchto domov. V porovnaní s Talianskom, kde je situácia dramatická, pokles obyvateľov na Slovensku nie je taký prudký. Avšak 19,5 % bytového fondu v Banskobystrickom kraji nie je využitých (SODB, 2011). Slovensko nemá rovnaké postavenie ako Taliansko (žiadne more, pobrežia, naopak tvrdšie zimy), má však centralizované umiestnenie bez vplyvu zemetrasenia alebo mafie. Predpokladáme teda, že cena za vlastníctvo domu na Slovensku by pravdepodobne bola nižšia ako v iných častiach Európy.

Pre celú zónu EÚ je príznačné kultúrne povedomie, ktoré v iných krajinách sveta chýba. Ak by sme v tejto súvislosti použili metaforu, tak môžeme povedať, že Európa je „Disneylandom“ kontinentov, čo ešte viac posilnila Európska únia. Byť členom a teda súčasťou Európskeho kolektívneho spoločenstva je považované za prestíž. Jednou z ciest, ktoré môžu viesť k zachovaniu tejto kultúry je aj kúpa a obnova nehnuteľností a tieto príležitosti by mali mať nielen Európania, ale aj nie-Európania.

Tento spôsob by dokonca mohol jednotlivcom umožniť získať štatút pobytu v regióne, na základe čoho by sa mohla vytvoriť nová skupina prisťahovalcov, ktorých hlavným motívom je zachovanie kultúrnej minulosti.

2.5.3. Opätovné adaptívne využitie majetku

Opätovné adaptívne využitie sa vzťahuje na proces opätovného použitia existujúcej budovy na iný účel, ako na ktorý bola pôvodne postavená alebo navrhnutá (Caves, 2004). Ide o závažnejšiu zmenu ako len o zmenu, ktorá sa dotýka výmeny maloobchodníkov. Ide totiž o úplnú zmenu pôvodného zámeru budovy, ako napríklad v prípade premeny vysväteného kostola na dom či hotel, alebo továrne na maloobchodný priestor. V prípade Slovenska uvádzame niekoľko príkladov.

SPOTs projekt – Košice: V rámci tohto projektu došlo k rekonštrukcii siedmych opustených staníc výmenníkov tepla umiestnených na obývaných panelákových sídliskách. V tejto súvislosti musíme uviesť, že tepelné výmenníky nie sú „najpríťažlivejším“ typom architektúry, napriek tomu našli nový účel. Projekt priamo podporuje komunitný život vo všetkých mestských častiach. Každý renovovaný výmenník tepla má špecifický účel použitia na rozvoj kreatívnych nápadov, spolupráce a dobrovoľníctva. (www.spots.sk/sk/o-spots/o-projekte-spots/). Napríklad výmenník v časti *Obrody* je miesto pre verejné prednášky / výstavy umenia; *Brigádnická* - miesto pre dve amatérske divadelné skupiny; *Ludová* - športové zariadenie pre korčuliarov; *Jegorovo* a *Važecká* - centrum komunitných aktivít; *Štítová* - výstavné centrum pre mladé talenty a *Wuppertálska* - botanické centrum s komunitnými záhradami (www.vymenniky.sk).

Vlaková stanica v Banskej Štiavnici /Štokovec: Kultúrne stredisko Štokovec sa zameriava na organizovanie rezidenčných pobytov súčasných umelcov vo výtvarnom umení a pomáha pri výrobe a podpore nových diel a vydávaní kníh. Centrum sa nachádza v oblasti stále fungujúcej železničnej stanice, čo napomáha k stretnutiam verejnosti, návštevníkov a turistov

s rôznymi umelcami. Práve táto skutočnosť vytvára osobitú atmosféru tohto miesta.

Banská Bystrica Komunitné centrum v Sásovej: Z dôvodu nižšej úrovne reprodukcie, ktorá sa pravdepodobne už nevráti na úroveň 70. rokov, základná škola Tatranská už neplnila svoju úlohu efektívne. V roku 2011 mesto Banská Bystrica zmenilo budovu tejto školy na veľké komunitné centrum so športovými zariadeniami, záhradou a miestnosťami, ktoré sa dajú využívať na rôzne stretnutia komúnít. Poslaním tohto centra je:

- vytvárať vhodné podmienky pre profesionálne, vzdelávacie a rekreačné aktivity,
- predchádzať sociálnej exklúzii,
- vytvoriť otvorený a bezpečný priestor pre každého v tejto komunite,
- vyvíjať nové programy, ktoré pomôžu posilniť postavenie komúnít,
- poskytnúť verejné miesto pre Sásovú, ktoré je najväčším sídliskom v Banskej Bystrici.

Aby opätovné adaptívne použitie fungovalo, musí samotná komunita akceptovať názor, že pôvodný zámer budovy už nie je životaschopný a že opätovné použitie je jediný spôsob, ako zachrániť budovu, a nie ju zbúrať. V niektorých prípadoch, ako sú napríklad miesta kultúrneho dedičstva alebo vysvätené kostoly, sa myšlienka konverzie môže zdať príliš radikálna. Preto je dôležité, aby komunita pochopila, prečo je adaptívne riešenie možným riešením zachovania objektov. Komunity tvoriace občiansku spoločnosť, spolu s ďalšími organizáciami občianskej spoločnosti, môžu výraznou mierou napomôcť pri opätovnom adaptívnom využití budov, preto ich bližšie definujeme a uvádzame ďalšie príklady konverzie využita budov.

Organizácie občianskej spoločnosti tvoria takzvaný tretí sektor ekonomiky, resp. mimovládny neziskový sektor. Stotožňujeme sa s najnovšou definíciou Salamona a Sokolowského (2016a, b) postavenou na dlhoročnom výskume Salamona a Aneheira (napr. 1997 a 1998). Táto “nová” definícia rozširuje rozsah tradične

používaného termínu „tretí sektor“ a definuje ho ako činnosť jednotlivcov a organizácií, ktorá je v súlade s nasledujúcimi tromi základnými filozofickými pojmami, často používanými v Európe (a pravdepodobne aj mimo nej):

- súkromnosť – t. j. formy individuálnej alebo kolektívnej činnosti mimo sféry a kontroly vlády;
- verejný účel – t. j. služba širšej komunite bez primárneho cieľa generovať zisk či inak tvoriť niečo hodnotné v prospech osôb vykonávajúcich danú činnosť, resp. ich príbuzných;
- voľný výber – t. j. realizácia bez nátlaku (Salamon a Sokolowski, 2016a).

Presnejšie povedané, táto koncepcia sa týka organizácií vyznačujúcich sa piatimi funkčnými črtami:

- a. Organizácia je do istej miery inštitucionalizovaná, no nie nevyhnutne legálne zaregistrovaná či zriadená;
- b. Cez záväzné ustanovenie úplne alebo vo výraznej miere obmedzuje distribúciu akéhokoľvek prebytku zo svojej činnosti (zisku) v prospech vedenia, zamestnancov, investorov a pod.;
- c. Je samosprávna, tzn. inštitucionálne oddelená od štátu, je schopná riadiť vlastné všeobecné postupy a transakcie a môže vlastniť majetok, vytvárať záväzky či byť účastníkom obchodných transakcií;
- d. Je nepovinná, tzn. činnosť jednotlivcov pre ňu pracujúcich či podieľajúcich sa na jej aktivitách je do značnej miery vykonávaná na základe slobodnej vôle bez nátlaku; a
- e. Je súkromná, t. j. nie je riadená štátom (Salamon & Sokolowski, 2016b).

V skratke, tento koncepčný rámec pre tretí sektor pokrýva registrované aj neregistrované mimovládne neziskové organizácie, občianske iniciatívy a sociálne hnutia okrem politických strán, náboženských spoločenstiev, vzdelávacích a vedeckých inštitúcií, odborov a zamestnávateľských organizácií (EU-Russia Civil Society Forum/Fórum občianskej spoločnosti EÚ a Ruska, 2019). V ďalšom texte budeme používať termín organizácie občianskej spoločnosti (OOS).

Organizáciám občianskej spoločnosti sa v súčasnosti priznávajú “viaceré spoločenské, ekonomické a politické roly, ktoré zohrávajú v spoločnosti. Poskytujú služby, vzdelávajú, podporujú a angažujú ľudí v občianskom a spoločenskom živote” (Boris & Steuerle, 2006, s. 66; Kuhlmann, 2010; Nemeč, 2008). Tieto inovatívne iniciatívy OOS sú obzvlášť dôležité na súčasnom stupni budovania občianskej spoločnosti v krajinách strednej a východnej Európy. Vzniká zároveň nové poslanie OOS – cez svoje aktivity a sociálne inovácie prevzali OOS iniciatívu verejného sektora pri obnovovaní nevyužitého majetku. Ide o chátrajúci majetok miest a obcí, ktorý pôvodne patril štátu. Po páde komunistického režimu bol tento majetok bezodplatne prevedený na obce. Novovzniknuté obce však neboli na obecnej úrovni schopné tento majetok efektívne spravovať a vrátiť ho do užívania v prospech obyvateľov, čo značne ovplyvnilo rozvoj dotknutých obcí. Problém začali riešiť iniciatívy zo strany OOS a ich sociálne inovácie v podobe spoluvytvárania (ko-kreácie).

2.5.3.1. Sociálne inovácie a ko-kreácie

Sociálne inovácie ako iniciatívy a služby sa realizujú v snahe plniť potreby komunity. Tieto potreby sa rozvíjajú a rozširujú najmä cez organizácie s primárne sociálnym zameraním (Mulgan, 2007). Sociálne inovácie znamenajú nové riešenia sociálnych problémov, ktoré sú efektívnejšie, účinnejšie a udržateľnejšie než iné v súčasnosti ponúkané riešenia. Vytvorená hodnota ovplyvňuje predovšetkým spoločnosť ako celok, nielen jednotlivcov. Sociálne inovácie sú zamerané na nápady a riešenia tvoriace vyššie spoločenské hodnoty, ale tiež na proces ich tvorby (Phills, Deiglmeier a Miller, 2008). Sociálna inovácia ako koncept a výber nástrojov zastrešuje široké spektrum aktivít. Najširšia možná definícia vymedzuje sociálne inovácie ako všetky nové stratégie, koncepcie, nápady a organizácie, ktoré rozširujú a podporujú zlepšovanie podmienok občianskej spoločnosti. Vo všeobecnosti obsahuje akékoľvek aktivity, ktorých výsledkom sú kvalitatívne zmeny v základných štruktúrach spoločnosti, či inovácie s cieľným spoločenským účinkom (Murillo & Buckland, 2015).

Sociálna inovácia verejných či kolektívnych služieb je možná v prostredí nových koncepcií ich spravovania. Tie sú definované ako súhrn interakcií medzi spolupracujúcimi aktérmi z verejného a súkromného sektora pri riešení sociálnych problémov (Osborne & Brown, 2005). Dôraz sa kladie na občanov a budovanie občianskej spoločnosti. Tento druh sociálnej inovácie sa nazýva ko-kreácia. Ko-kreácia sa snaží nájsť riešenie produkcie a financovania verejných služieb v spolupráci s rôznymi zainteresovanými účastníkmi (stakeholdermi). Za inováciu vo výrobnom procese sa považuje:

- 1) Otvorený proces, pri ktorom sú koncoví používatelia zapojení do plánovania a vývoja tovarov a služieb;
- 2) Zmena vzťahu medzi zainteresovanými účastníkmi (stakeholdermi) (Voorberg, Tummers, Bekkers a kol., 2015).

Jedným z kľúčových prvkov konceptu sociálnych inovácií je aktívna účasť občanov a organizácií na miestnej úrovni (t. j. organizácií občianskej spoločnosti) s cieľom dosiahnuť skutočne významné výsledky v sociálnej oblasti (Bason, 2010). Účasť občanov na tvorbe a následnej implementácii inovácií (ko-kreácii) je vzhľadom na úspešnosť procesu inovácie verejných služieb veľmi dôležitá, pretože občania sú konečnými spotrebiteľmi verejných služieb (Borins, 2008; Fuglsang, 2008; Von Hippel, 2007). Úloha miestnych samospráv pri inováciách založených na ko-kreácii v oblasti sociálneho zabezpečenia a životného prostredia je na Slovensku dosť obmedzená; inovatívne služby väčšinou poskytujú mimovládne neziskové organizácie alebo samotní občania (Nemec a kol., 2015).

Odborná literatúra priznáva čoraz vyššiu dôležitosť dobrovoľnému zapojeniu stakeholderov v pôvodne interných procesoch a štruktúrach organizácií občianskej spoločnosti, t. j. stakeholderi sa zapájajú aj do tvorby stratégie značky, teda najvýznamnejšieho nehmotného majetku OOS (Vallaster & Wallpach, 2018).

Voorberg a kol. (2015) vytvorili systematický prehľad existujúcej literatúry o 1) rôznych typoch a definíciách verejnej ko-kreácie, 2) faktoroch vplývajúcich na procese ko-kreácie a 3) výsledkoch procesu ko-kreácie. Zhrnuli závery viacerých autorov využívajúcich na opis koncepcie ko-kreácie široké spektrum

definícií. Niektoré hovoria o občanoch ako tvorcoch hodnôt (Briscoe, Keränen a Parry, 2012; Díaz-Méndez & Gummesson, 2012), o občanoch ako spolupracujúcich partneroch (Baumer, Sueyoshi a Tomlinson, 2011), alebo o úlohe občanov ako aktívnych činiteľov pri poskytovaní verejných služieb (Cairns, 2013; Gebauer, Johnson a Enquist, 2010). Okrem toho sa zdá, že príbuzné pojmy ako koprodukcia, komunitná participácia a sociálny komunitný podnik (social community enterprise) sú často definované veľmi podobným spôsobom ako ko-kreácia. Z tohto množstva definícií príbuzných pojmov a z toho vyplývajúceho zmätku je najtypickejší druh vzťahu medzi občanmi/OOS na jednej strane a verejnými organizáciami na strane druhej. Rozlišujeme viaceré ideálne typy zapojenia občanov/OOS:

1. Občania/OOS ako spoluvykonávatelia: zapojenie občanov, pri ktorom vykonávajú také druhy verejných služieb, aké boli v minulosti poskytované verejnými organizáciami.
2. Občania/OOS ako spolutvorcovia: občania do veľkej miery určujú, aké služby sa vytvoria a poskytnú.
3. Občania/OOS ako iniciátori: občania prevezmú iniciatívu pri poskytovaní verejnej služby a verejné organizácie sú len prizvané k účasti (Voorberg a kol., 2015).

2.5.3.2. Ko-kreácia pri prestavbe a zmene účelu verejných objektov

V tejto štúdií vychádzame z vyššie uvedeného druhu sociálnej inovácie, ktorá sa nazýva ko-kreácia. Inšpirovala nás myšlienka "zmeny účelu" od Scharouna a Hoyosa (2012). Najznámejším príkladom, ktorý títo autori uvádzajú, je nadzemná železnica (the Highline) v New York City, ktorá sa premenila na 2.33 km dlhý park. Hoci tento park zdvihol úroveň svojho okolia do takej miery, že je pre nízko príjmové skupiny obyvateľov finančne nedostupný – čo je nechcený dôsledok iniciatívy, predsa len dobre ilustruje úspešnosť tohto počinu.

Rossi (2004) zasa opisuje, ako občania iniciovali renováciu mestského centra v Neapole po jeho uzavretí pre verejnosť na

základe rozhodnutia zastupiteľstva. Mestská rada nakoniec pochopila dôležitosť, ktorú miestni obyvatelia centru prikladali, a rozhodli sa iniciatívu podporiť. Výsledkom bola rekonštrukcia a znovuotvorenie historického centra Neapola pre verejnosť. Obec tu participovala na iniciatíve občanov a nie opačne.

Nemec a kol. (2015) skúmali iniciatívu ko-kreácie nazvanú PrieStory. Cieľom tohto programu bolo zapojenie ľudí do zveľaďovania verejných priestorov, zvýšenie účasti verejnosti a posilnenie komúnit. Tento program umožňoval realizáciu nízkonákladových investičných projektov vykonávaných dobrovoľníkmi žijúcimi v danej oblasti. Príkladmi projektov môžu byť parky, športoviská, zeleň atď. Na programe PrieStory sa zúčastňovali poskytovateľ verejnej služby, v tomto prípade verejných priestorov (obce/miestne samosprávy), spoluvorca verejnej služby (občania), iniciátori inovácie verejných služieb (nadácia Ekopolis a Partners for Democratic Change Slovakia PDCS – obe OOS), a spolufinancovateľ inovácie verejných služieb (ČSOB – súkromná spoločnosť). V rokoch 2005-2011 sa pretvorilo 33 verejných priestorov, no žiaden sa netýkal nevyužívaných budov. Je potrebné pripomenúť, že mnohé vonkajšie verejné priestory vytvorené v ére socializmu (napr. parky, ihriská, autobusové zastávky atď.) boli v prechodnom období v 90. rokoch zničené. Náprava tejto “nespravodlivosti” voči miestnej komunite prebieha aj naďalej (obr. 9).

Obrázok 9 Nízkorozpočtová sanácia parku odstraňuje nebezpečenstvá aj „pamätníky“ občianskych zlyhaní

Zdroj: https://www.facebook.com/pg/pinkpark/photos/?ref=page_internal

Spôsob využitia verejných priestorov sa mení: vzniká tlak na optimálne využitie už existujúcich mestských priestorov kreatívnym spôsobom. Mestá samozrejme zápasia s nedostatkom takýchto priestorov a snažia sa zabezpečiť udržateľný rozvoj mesta. V tomto zmysle sa opustené priestory stávajú kľúčovými strategickými miestami pre udržateľný rozvoj, zastávajú kombináciu potenciálne funkčnej, ekologickej, kultúrnej a estetickej roly v miestnej krajine (<https://urbact.eu/abandoned-spaces>). Čo platí pre mestá, platí tiež pre mestečká a dediny. Strategický verejný priestor je veľmi dôležitý, inak je mesto či dedina len zhlukom domov. Sme presvedčení, že adjektívum “urbanistický/mestský” by sa nemalo využívať ako termín, ktorý vylučuje malé mestá a obce. Čo platí pre veľké mestá, je možné využiť aj v menších obciach, a preto považujeme termín “urbanistický/mestský” za zavádzajúci.

Cieľom jedného špeciálneho projektu nazvaného “TUTUR” (Temporary Use as a Tool for Urban Regeneration/Dočasné využitie ako nástroj regenerácie miest 2013 - 2015) bolo zavádzanie metódy dočasného využitia pri regenerácii miest zapojených do sietí. Aj tu sme presvedčení, že napriek názvu a použitému termínu “urban/mestský” sa tento nástroj môže využívať aj v menších obciach. Dočasné využitie je plánovací nástroj efektívneho spájania viacerých stakeholderov: dokáže zaangažovať veľký počet mestských a súkromných agentúr pre hospodársky rozvoj, vlastníkov objektov a kultúrnych organizácií s cieľom rozpracovať potenciálne využitie existujúcej infraštruktúry a zdrojov. V čase, keď obce nerastú, ale sa transformujú, a to najmä počas krízy, musíme hľadať nové a pružné spôsoby reakcie na potreby miestneho obyvateľstva. Dočasné využitie môže byť zdrojom života pre mestské štvrte v snahe podporovať udržateľnú regeneráciu navrhovanú verejnou správou a občanmi (<https://urbact.eu/tutur>).

V rámci projektu TUTUR, Patti a Polyak (2015) analyzovali snahy o regeneráciu v Brémach, Ríme a Budapešti. Poukázali na nedostatok finančných zdrojov v celej Európe, čo viedlo mestské samosprávy k reinterpretácii existujúcej infraštruktúry a k jej reaktivácii doplnením nových funkcií a nových činiteľov. Reakcie na problém prázdnych budov sa objavujú na rôznych úrovniach plánovania a riadenia. Neflexibilný systém plánovania charakteristický pre éru modernizmu postupne nahrádza “mäkký urbanizmus” či experimentovanie, ktoré

umožňujú otestovanie ešte pred rozhodnutím pre veľkú investíciu. Tento plánovací systém s otvoreným koncom kladie tiež väčší dôraz na dočasný rozmer rozvojových projektov, umožňuje dočasné využitie a postupné fázy v procese vývoja. Podmienky na dočasné využitie sú však v rôznych samosprávach veľmi odlišné. Čo majú všetky obce spoločné je nadväzovanie spolupráce medzi mestskými samosprávami a OOS. Vytváranie vhodného rámca je kľúčové pri zavádzaní dočasného využitia do praxe. Môže slúžiť ako konštrukcia na vybudovanie inkluzívnejšieho plánovacieho systému, kde sú občianske iniciatívy prizývané k účasti na procese regenerácie bez prikazovania a zneužívania. Môžu byť platformami, na ktorých sa spájajú potreby priestoru a zdroje, kde sa iniciatívy “zdola” stretávajú so stratégiami verejného rozvoja vytvorenými miestnou správou, nútenými v dôsledku úpadku mestských ekonomík prehodnotiť svoje procesy rozvoja (Patti & Polyak, 2015).

V Brémach je ZwischenZeitZentrale (ZZZ) jedným z prvých programov dočasného využitia zavedených mestskou samosprávou v spolupráci s OOS. Zrodil sa z poznania potreby nových nástrojov na revitalizáciu prázdnych parciel a stavebného fondu, a zo snahy udržať mladých odborníkov a kreatívnych ľudí v meste. V 80. a 90. rokoch prešli Brémy, podobne ako mnohé ďalšie európske mestá, post-industriálnou transformáciou spojenou so zatváraním lodeníc a starých prístavov a prázdnyimi industriálnymi zónami pozdĺž rieky Weser. Vysoká miera nezamestnanosti a meniace sa nákupné správanie viedli k prázdnyim obchodom v rôznych častiach Brém. Koncom prvého desaťročia po r. 2000 prišlo mesto Brémy s nápadom na dočasné využitie v celom meste v rámci pilotného projektu Nationale Stadtentwicklungspolitik, čo je program Federálneho ministerstva výstavby. Impulz na využitie konceptu dočasného využitia v Brémach prišiel z Ministerstva hospodárstva, pracovnej sily a prístavov v r. 2007. V rokoch 2009 až 2012 program ZZZ podporil okolo 50 projektov rôzneho rozsahu, od 30m² do 4500m². Počas týchto troch rokov sa na ZZZ obrátilo okolo 500 iniciatív s požiadavkou na voľné kancelárie, ateliéry, pracovné plochy, priestory na organizáciu podujatí, kultúrne centrá a ziskovú ekonomickú činnosť, ktoré dostali možnosť dočasného využitia priestorov pod podmienkou pokrytia všetkých prevádzkových nákladov. Medzi podporené projekty patrili iniciatívy z rôznych

cieľových skupín: susedsky orientované sociálne projekty, aktivity podporujúce deti alebo starších ľudí, miestne organizácie pôsobiace v oblasti vzdelávania, histórie, umenia, záhradníctva, nezamestnanosti, migrácie či školstva (Patti & Polyak, 2015; 2017).

Prázdne objekty v Ríme sú dôsledkom faktorov, ktoré sú bežné v mnohých iných mestách, napr. hospodárskej krízy a demografických zmien, ale tiež nesprávneho riadenia portfólia nehnuteľností vo verejnom vlastníctve a nadmernej výstavby bez zodpovedajúceho dopytu (Caudo, 2014). V roku 2013 si mestské zastupiteľstvo v Ríme dalo za úlohu zistiť počet svojich nehnuteľností vytvorením databázy verejných objektov. Vytvorenie databázy doplnili dodatočné mapovacie iniciatívy. Už predtým existujúca online platforma “City-Hound/Mestský stopovací pes,” ktorú založili architekti, pomohla ako súčasť projektu TUTUR identifikovať prázdne objekty v treťom rímskom obvode: v pilotnej oblasti platforma zhromaždila informácie o vyše 70 opustených objektoch vrátane škôl, priemyselných objektov, obchodov, infraštruktúry a zelených plôch, pričom niektoré sa stali testovacími miestami mestského programu dočasného využitia (Patti & Polyak, 2015).

Ďalšie krajiny tiež uplatnili metódu dočasného využitia, napr. v Británii bola v r. 2009 založená tzv. Community Interest Company (CIC) /firma v záujme komunity⁶ pod názvom *Meanwhile Space/ Medzičasom priestor*. Táto firma začínala ako súčasť projektu *Meanwhile* financovaného Ministerstvom pre komunity a miestnym zastupiteľstvom, ktorého cieľom bolo posilniť komunitné využívanie prázdnych objektov a priestorov. Projekt vytvoril celú 'knihnicu' nápadov a informačných zdrojov, ktoré uľahčujú realizáciu príležitostí v rámci projektu *Meanwhile* tak majiteľom objektov, ako aj realizátorom projektu. Výsledkom bolo, že niekoľko britských mestských samospráv ako Glasgow či Londýn vydalo štandardizované vzory zmlúv o dočasnom využití s cieľom uľahčiť dohodu medzi vlastníckmi a používateľmi tým, že v nich upravujú podmienky využitia, trvania, nájmu a záväzkov. Okrem spolupráce so štátnou aj miestnou správou na redukcii bariér dočasného využívania voľných priestorov projekt *Meanwhile Space* taktiež pracuje s prenajímateľmi, vlastníckmi pozemkov, developermi a miestnymi

⁶ Druh sociálneho podniku, ktorého zisk sa využíva v prospech komunity; zákonom schválený v r. 2005 (pozn. prekl.)

orgánmi s cieľom poskytovať poradenstvo a vytvárať projekty, ktoré ich dočasne odbremení od záväzkov (poistné, sadzby, bezpečnosť a pod.) súvisiacich so spravovaním nadbytočných obchodov, kancelárií, vyprataných pozemkov atď., až kým sa nenájde vhodné komerčné riešenie. Poskytovaním poradenstva, školení a spolupráce s miestnymi komunitami a inými stakeholdermi umožňuje dočasné využívanie objektov ich opätovné oživenie a ponúka príležitosti prospešné pre komunitu a sociálne podniky. Jednou z vlajkových lodí programu *Meanwhile Space* je Cottrell House vo Wembley, kde si nedostatok služieb vyžiadalo otvorenie priestoru pre nové iniciatívy. Prizvaním miestnych obyvateľov, ako aj iniciatív ponúkajúcich sfunkčnenie priestorov k diskusií o potrebe nových služieb, zapojil *Meanwhile Space* vyše 600 ľudí do plánovania, prestavby a nového využitia bývalej čerpacej stanice ako kancelárií, umeleckých ateliérov, priestorov na spoluprácu (co-working) a kaviarní. Program *Meanwhile Space* je podporovaný daňami z majetku, preto perspektíva oslobodenia od obchodných sadzieb povzbudzuje vlastníkov objektov, aby umožnili charitatívnym organizáciám využívať ich nehnuteľnosti. Za prvých 5 rokov svojej existencie *Meanwhile Space* vybudoval sieť vyše 10 000 ľudí, ktorí vlastnia alebo majú záujem využívať prázdne objekty, čo umožnilo vznik vyše 300 start-upov a vytvorilo viac než 100 pracovných miest (Patti, 2015).

V holandskom Rotterdame existuje malá firma Stipo, ktorá sa venuje urbánnym stratégiám a inováciám a špecializuje sa na korekcie v obnove a rozvoji mesta, ako aj na súvisiace urbánne iniciatívy vychádzajúce od užívateľov a fungujúce zdola nahor. Kombinuje tiež priestorové plánovanie s hospodárskym rozvojom, kultúrou, vzdelávaním, sociálnym zabezpečením a športovými, rekreačnými či turistickými aktivitami. Stipo poskytuje poradenské, developerské, koučingové a školicie služby. Vytvorili si vlastnú metodiku riešenia priestorových a sociálnych problémov, pričom sa sústreďujú na modely obnovy založené na hodnotách, spájaní fyzických, sociálnych a ekonomických prvkov a experimentovaní so sieťovaním (networkingom), dočasnými udalosťami a diferencovanými zmluvami o prenájmoch. Za posledné roky v Stipo oživilo 40 budov, a to vďaka spolupráci s bytovými združeniami a zástupcami kreatívnych odvetví. Stipo ako verejný developer spolupracuje s bytovým družstvom Havensteder na posilnení oblasti „Zoho” (the Summer Hofkwartier)

v centre Rotterdamu. Vďaka vyjednávaniu s majiteľmi objektov a pritiahnutiu príslušníkov kreatívneho sektora, miestnych podnikateľov a obyvateľov, pristupuje Stipo k tomuto mestskému obvodu ako k jednému celku s navzájom prepojenými priestorovými, sociálnymi, ekonomickými a kultúrnymi prvkami (Patti, 2015).

Ak sa vrátíme k slovenskej občianskej spoločnosti a jej ko-kreatívnym iniciatívam, Murray Svidroňová (2019) skúmala spôsoby spolupráce s cieľom zmapovať vzťahy medzi vládou a organizáciami občianskej spoločnosti (OOS) na Slovensku. Výber prezentovaných prípadov vychádzal z úsudku expertnej fokusovej skupiny, ktorá síce bola možno predpojatá, no jej zistenia pomohli pomenovať charakteristiky vzťahu vláda – OOS na Slovensku. Jedným z prípadov bol aj verejný amfiteáter na území mesta Banská Bystrica. Verejný amfiteáter bol kedysi živým kultúrnym miestom na premietanie filmov pod holým nebom a špeciálne podujatia. Po otvorení multikina v miestnom nákupnom centre zostal opustený. Keď ho však mesto zaradilo do zoznamu nevyužiteľného majetku, čo znamenalo len krôčik od demolácie, skupina mladých nadšencov založila OOS s cieľom zachrániť amfiteáter. Podpísali s mestom memorandum o spolupráci a s pomocou súkromnej firmy amfiteáter zrevitalizovali. Hlavnou činnosťou OOS zostáva podpora amfiteátra formou organizovania letného kina či iných podujatí v snahe pomôcť amfiteátru stať sa opäť pulzujúcim kultúrnym a spoločenským centrom s dôrazom na udržateľnosť, obsahovú pestrosť a zachovanie jeho genius loci (pozri prípadové štúdie Kino Hviezda a Amfiteáter Paľa Bielika). Na Slovensku existuje množstvo menších, kedysi živých kultúrnych priestorov, ktoré sú v súčasnosti nevyužívané. Keby bolo možné selektívne oživiť práve tieto priestory v prospech komunitného využívania, pomohlo by to zatriktívniť obce, keďže účinok konkrétneho projektu je viditeľný skôr v menších než vo väčších komunitách (tento účinok sa odráža v číselnej hodnote faktora vzhľadom v kapitole 5.2.5).

Metódu dočasného využitia úspešne uplatnili aj v menšom meste Trstená (7 405 obyvateľov) na vidieckom severe Slovenska. Stará budova bývalej materskej školy sa vzhľadom na demografické zmeny a pokles počtu detí nevyužívala. Budovu niekoľko rokov používalo pre svojich študentov miestne gymnázium, no keď rozšírilo svoje vlastné priestory, “stará škôlka” zostala opustená. V roku 2004 sa

prihlásila skupina mladých ľudí, ktorí si v jednom krídle vytvorili priestory na stretávanie pod názvom Coolclub. Neskôr do ďalšej časti budovy mesto umiestnilo svoje turistické informačné centrum, ktoré vzniklo v roku 2005 z finančných prostriedkov Európskej únie. V roku 2007 informačné centrum rozšírilo svoju činnosť o podnikanie v oblasti cestovnej agentúry. Táto tiež sídli v budove bývalej škôlky (<https://www.trstena.sk/turisticko-informacne-centrum.html>). V ďalších rokoch pribudol miestny skautský oddiel, ktorý má v daných priestoroch pobočku. Ako poslední v budove našli sídlo členovia občianskeho združenia V.I.A.C. - Inštitút pre podporu a rozvoj mládeže. Okrem kancelárie tu rekonštrukciou vytvorili aj miniknižnicu a priestory, ktoré ponúkajú možnosť využitia na besedy, prednášky, posedenia s priateľmi pri káve, čaji, čokoláde či palacinkách. V knižnici, v ktorej sa dajú knihy vypožičať alebo pohodlne čítať, je aj detský kútik. Po zrekonštruovaní sa v priestoroch uskutočnilo už niekoľko inšpiratívnych podujatí, napr. nemecký a španielsky večer. Konal sa tu tiež program pri príležitosti Národného týždňa manželstva, ako aj filmové, kvízové a biblické večery. Počas leta tu prebieha Letná pohodička (<https://www.ozviac.sk/o-nas>). Uvedené subjekty sídli v budove (obr. 10) až doteraz a z dočasného využitia sa stala trvalo využívaná budova.

Obrázok 10 Turistické informačné centrum v budove bývalej škôlky
Zdroj: www.google.com/maps - 360° street view Železničiarov 45

Mazúr (v Patti & Polyak, 2017) robil rozhovor s OOS Aliancia Stará Tržnica, ktorá má na starosti historickú budovu v centre Bratislavy nazývanú Stará tržnica. Po rokoch neúspešnej snahy mesta udržať tržnicu pri živote bola budova zatvorená. O niekoľko rokov neskôr ju však na základe plánu obnovy navrhnutého Alianciou znova otvorili ako kombináciu potravinového trhu v sobotu a kultúrnych podujatí v iné dni, a k tomu dvoch kaviarní, obchodu s potravinami, školy varenia a výrobné sódovky. Prehodnotenie možností Starej tržnice umožňuje organizácii manažovať budovu ekonomicky udržateľným spôsobom a pritom ju postupne renovovať tak, že vytvára nové dejisko podujatí a priestor na stretávanie priamo v srdci mesta.

Murray Svidroňová a kol. (2020) opisujú ďalší prípad OOS aktívnej pri "záchrane" mestského majetku v Banskej Bystrici. V tomto prípade bolo občianske združenie Laputa založené s cieľom vytvoriť v Banskej Bystrici obytný dom pre autorov literárnych diel a literárnu kaviareň a knižnicu zrenovovaním starej mestskej bašty, v minulosti slúžiacej ako súčasť mestských hradieb. Mesto budovu prenajalo OOS Laputa na 30 rokov za symbolické 1€/rok s podmienkou, že do roku 2020 tam bude vytvorené nové kultúrne centrum. Prvými krokmi OOS Laputa bolo vyčistenie priestorov a získanie potrebnej technickej dokumentácie, archeologický prieskum, fundraising a schválenie spustenia rekonštrukcie. V roku 2015 sa k iniciatíve pridali zakladatelia kníhkupectva Artforum a hlavný cieľ bol preformulovaný na vytvorenie Literárnej bašty ako značky a miesta, kde sa tvorí, vydáva a predstavuje kvalitná literatúra. Stará bašta má totiž pre takéto literárne snahy ideálny genius loci. Iniciatíva začala v Banskej Bystrici propagovať literárny život a Bašta sa stala integrálnou súčasťou projektu v symbolickej aj materiálnej rovine. V roku 2017 začali svoje vydateľské aktivity prvou publikáciou, Spevníkom Deža Ursínyho. Odvtedy sa publikačná činnosť stala dôležitou súčasťou ich pôsobenia. Využívaním historickej budovy na podujatia a ako symbolu pre ďalšie aktivity, budujú miestnu identitu a historické povedomie obyvateľov aj návštevníkov mesta. Hoci na začiatku bolo hlavným cieľom iniciatívy zrekonštruovať objekt a vybudovať priestory na bývanie pre autorov, v poslednom čase sa

pozornosť presmerovala viac na podujatia a publikačnú činnosť pod názvom a s logom Literárnej bašty (obr. 11).

Obrázok 11 Literárna bašta, Banská Bystrica

Zdroj: <https://mybystrica.sme.sk/c/20674251/novy-festival-versus-prinesie-do-bystrice-sucasnu-poeziu.html>

Viac príkladov participácie organizácií občianskej spoločnosti na obnove a novom využití verejných objektov je uvedených v závere tejto kapitoly (Prípadové štúdie vybraných objektov v Banskobystrickom kraji). Je však zrejmé, že OOS zohrali vo všetkých uvedených situáciách dôležitú úlohu. Na dobrovoľnej báze vytvorili ko-kreatívne projekty, iniciovali nové aktivity zmenou účelu, revitalizáciou a rekonštrukciou nevyužívaných objektov. V niektorých oblastiach sa dobrovoľnícke snahy zdajú byť efektívnejšie než činnosť verejnej správy, čo je obrovská služba pre miestnu samosprávu. Nehovoriac o tom, že všetky iniciatívy boli úspešné v poskytovaní zaujímavých služieb a obsahu, takže si našli stabilné publikum a uplatnenie. Čo majú tieto iniciatívy spoločné je počiatočné aj pretrvávajúce nadšenie pre projekt, čím dokázali vygenerovať dobrovoľnícku prácu aj podporu odborníkov a do určitej miery tiež podporu súkromných

firiem. To umožnilo renováciu a údržbu dovtedy nevyužívaných objektov. Okrem toho, všetky dotknuté miesta sa z hľadiska návštevníkov stali unikátnymi a špecifickými, či už vďaka svojej historickej alebo nostalgickej hodnote. Ďalšia vec, ktorú majú iniciatívy spoločnú, je fakt, že miestna samospráva sa o ich projekt nezaujíma, ani ho aktívne nepodporuje – dokonca ani v prípade, že ide o jej budovu s možnosťou kompletnej rekonštrukcie. Toto je v súlade s výsledkami výskumu (Nemec a kol., 2015), ktoré hovoria, že iniciátormi ko-kreácie sú väčšinou OOS alebo samotní občania, pričom mestské samosprávy participujú len čiastočne. Napriek tomu, že iniciatívy načrtnuté v tejto kapitole boli orientované skôr urbanistické, vyjadrujeme presvedčenie, že je možné vytvoriť aktívnu participáciu aj v menších samosprávach, ktoré by mohli mať na danú lokalitu dokonca väčší účinok (vid' mesto Trstená).

2.5.4. Strategické zbúranie

Strategické zbúranie je určite najviditeľnejším nástrojom riešenia problému opustenosti, keďže neexistujúca budova nepredstavuje problém. Demolácia sa stáva reálnou možnosťou vtedy, keď ponuka budov prevyšuje dopyt; alebo ak budova predstavuje vážnu hrozbu z hľadiska bezpečnosti, či zdravia; alebo keď náklady na údržbu presahujú skutočnú alebo kultúrnu hodnotu budovy. Na Slovensku je bežnou praxou kúpiť chátrajúcu budovu, odstrániť ju a pozemok využiť na postavenie nového objektu, zvyčajne bungalovu. Z architektonického uhla pohľadu je štýl novej budovy často odlišný od iných budov v danej komunite, život ulice však zostane zachovaný.

V strednej Európe je ešte stále veľké množstvo tzv. socialistických budov. Sú to poväčšine objekty, ktoré nemajú svoj špecifický štýl, preto v ich prípadoch demolácia nie je až takou veľkou stratou. Rozhodnutie o zbúraní sa dá objektívne vyhodnotiť, napríklad podľa Mallachovej analýzy kritérií, ktoré sú prispôbené pre strednú Európu (tab. 2).

Tabuľka 2 Kritériá pre vyhodnotenie demolácie alebo zachovania budovy (prispôsobené podmienkam na Slovensku)

	Demolácia	Záchrana
Vzhľad budovy	Budova je prežitkom na základe jej výzoru (napr. socialistický brutalizmus)	Budova je atraktívna alebo má architektonickú, historickú či sentimentálnu hodnotu
Hodnota susedstva	Budova sa nachádza v oblasti, kde sa do značnej miery vytratil jej typický ráz (napr. v prípade vystaňovania sa obyvateľstva alebo pri nekompatibilnom využívaní pôdy)	Budova sa nachádza v oblasti, kde je ráz okolitej krajiny stále typický, k čomu napomáha aj fyzická prítomnosť danej budovy
Potenciál opätovného použitia	Demolácia uľahčí revitalizáciu alebo to pomôže komunitě, keďže sa odstráni rušivý prvok	Demolácia má za následok skôr nepoužiteľnú pôdu a nie potenciál na revitalizáciu alebo vhodný zelený priestor
Do akej miery je objekt príťažou pre danú komunitu	Miera príťažy, ktorú budova v súčasnosti predstavuje pre danú komunitu je vyššia v porovnaní s výhodami, ktoré by prinieslo jej zachovanie	Potenciál opätovného použitia budovy, aj keď nie okamžitý, prevažuje nad súčasným poškodením a príťažou, ktorú budova v súčasnosti predstavuje

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Mallach, 2006

Demolácie ako riešenie ešte stále „vyhráva“, preto existuje veľa prípadov, keď boli zničené historicky významné budovy, aby sa vytvoril priestor pre ziskovejší objekt. Niekedy sa to robí bez dohľadu nad nehnuteľnosťou, čo v praxi znamená, že jeden deň budova stojí a na druhý deň je už zbúraná. Majiteľ budovy môže úmyselne zanedbávať jej údržbu, aby tak navodil dojem, že budova sa už nedá zachrániť, a preto jediným riešením je jej zbúranie. V tejto situácii je ťažké odhadnúť zámer majiteľa, ktorý, ako je zrejmé, sa viac zaujíma o zisk ako o zachovanie kultúrnej či historickej hodnoty.

V tejto časti monografie sme na jednej strane definovali význam pojmu opustené objekty, a na druhej strane sme sa pokúsili vymedziť to, čo sa považuje za kultúrne a esteticky významné. Zároveň sme načrtli viacero riešení, ktoré by mohli viesť k zlepšeniu situácie týkajúcej sa nevyužívaných budov, a to v škále od mäkkých intervencií až po silné zásahy. Analýzou

dostupnej literatúry sme dospeli k poznaniu, že väčšina odbornej literatúry zameranej na problematiku opustenosti venuje pozornosť primárne mestským oblastiam, ako aj moderným oblastiam, no malým mestám a obciam sa pozornosť venuje len okrajovo. Je to typický jav hlavne v oblastiach strednej a východnej Európy. Taktiež sme dospeli k záveru, že aplikovať riešenia typické pre veľké metropolitné centrá na území Banskobystrického kraja je nereálna vízia, pretože mesto s veľkosťou Banskej Bystrice je z hľadiska urbanistických riešení považované za dosť malé.

Na základe výsledkov nášho výskumu identifikujeme tri špecifické problémy týkajúce sa opusteného (nevyužitého majetku), ktoré sú vhodné najmä pre Banskobystrický kraj:

1. Vyhlasovať zodpovednosť súvisiacu s vlastníkom majetku, pretože je to nevyhnutné z hľadiska údržby a starostlivosti, ako aj občianska povinnosť vlastníka tohto majetku voči spoločenstvu a komunite, bez ohľadu na to, či vlastník budovy v danej komunite žije alebo nie.
2. Poskytnúť dostupnú databázu historicky alebo esteticky zaujímavých objektov, ktorú by navrhli miestni obyvatelia v spolupráci s oficiálnymi inštitúciami. Táto databáza by mala byť otvorená, aby sa do nej dali dopĺňať návrhy na nové objekty, ktoré sú historicky či kultúrne významné. Taktiež by mala existovať databáza opustených objektov, ktoré už nie sú žiaduce, aby sa dalo posúdiť ich budúce využitie.
3. Znížiť transakčné náklady pre súčasných vlastníkov, ako aj potenciálnych investorov.

Register HistoricEngland.org v Spojenom kráľovstve môže byť dobrým príkladom osvedčených databáz a taktiež pomáha zníženiu transakčných nákladov. Kľúčovým prvkom riešenia tohto problému na Slovensku sú miestne a vidiecke samosprávy, najmä s miestnymi starostami, ktorí často nemajú dostatočné informácie o súčasných majiteľoch. Vzhľadom na to, že nedisponujú potrebnými údajmi, nie je možné majiteľov kontaktovať. Ak by tieto informácie boli dostupné, potom by úrad starostu mohol prinútiť majiteľov aj investorov k istým krokom, ktoré by mohli viesť k pozitívnym výsledkom. Taliansky model tokenového predaja a pozemkového fondu je radikálnejším riešením,

v súčasných podmienkach na Slovensku by toto riešenie bolo preto predčasné. V tejto súvislosti sa stotožňujeme s názorom, že trhové riešenia s využitím ľahko dostupných informácií by mali primárne dostať šancu pred tokenovým predajom.

V poslednej časti monografie sa zameriame na legislatívne nástroje a prostriedky, ktoré môžu využívať priamo samosprávy na riešenie problematiky opustených budov.

2.6. Prostriedky na záchranu opustených nehnuteľností v slovenských podmienkach

Slovenská republika je mladá krajina s krátkym trvaním vlastného štátu. Veľmi starý obyvateľ Slovenska by mohol skonštatovať: *“Žijem tu vyše 103 rokov. Nikdy som sa nepohol zo svojho rodiska, a pritom som žil v 6 rôznych štátoch”*. Zachovanie tejto histórie by malo byť významnou úlohou pre každú obec. V tejto časti preskúmame súčasné podmienky v Slovenskej republike týkajúce sa právneho rámca riešenia opustených objektov ako aj možnosti legálnej nápravy z pohľadu rôznych vládnych inštitúcií.

2.6.1. Historické udalosti, ktoré ovplyvnili súčasnú situáciu na Slovensku

Súčasný právny systém sa sformoval v reakcii na historické udalosti, obzvlášť na tie, ktoré sa týkajú vlastníctva nehnuteľností po 2. svetovej vojne. Obdobie rokov 1939-1948 bolo poznačené tromi vlnami zabavovania majetku židov, Rómov a politických nepriateľov z čias 2. svetovej vojny; Benešove dekréty poslali po vojne etnických Nemcov a Maďarov do exilu; v r. 1948 komunisti znárodnili súkromný majetok a priemysel. Viaceré krajiny bývalého sovietskeho bloku si dokázali udržať určitú úroveň súkromného vlastníctva, no v Československu nezostali ani len rodinné obchodíky s rozličným tovarom (Longworth, 1991). Ako poznamenal istý predstaviteľ vlády z tých čias: *“Nedokážete si predstaviť tú obrovskú výzvu a príležitosť, kým si neuvedomíte, že my tu nevlastníme nič okrem zubnej kefy”* (Gruner, 1991). Po r. 1989 teda vznikla otázka, ako čo najrýchlejšie privatizovať.

Kroky k prevodu majetku štátu do súkromného vlastníctva začiatkom 90. rokov boli komplikované a kontroverzné v každej z troch fáz: reštitúcie majetku pôvodných majiteľov, privatizácia malých priemyselných odvetví a predaj či rozpad veľkých priemyselných odvetví (Kuklik, 2018; McMaster, 2001). Začiatkom 90. rokov sa status členstva v bytových družstvách zmenil na status osobného vlastníctva, nájomníci sa teda stali vlastníckmi (Mikeszová, 2007; Sládek, 2013). Z privatizačného procesu je potrebné vziať do úvahy dve dôležité skutočnosti týkajúce sa nehnuteľností v súčasnosti: 1) súkromné vlastníctvo nehnuteľností sa vyskytlo náhle po rokoch ich vlastníctva štátom, a to vo vzťahu k novonadobudnutému aj v minulosti nadobudnutému majetku; 2) vlastníctvo bolo získané bez ohľadu na skutočnú trhovú hodnotu, t. j. pod aktuálnu alebo potenciálnu budúcu trhovú hodnotu. Čo sa týka prvej skutočnosti, náhla premena z nájomníka na vlastníka a následný nárast hodnoty nehnuteľností posilnili pohľad na ich vlastníctvo ako na prioritnú investíciu. V dôsledku druhej skutočnosti existuje určitá averzia k strate vo vzťahu k nehnuteľnosti, t. j. predávajúci očakávajú viac než sú kupujúci ochotní zaplatiť, a to najmä vo vzdialenejších vidieckych oblastiach s nízkym dopytom. Toto platí aj vtedy, keď je nehnuteľnosť v úbohom stave, a to z dôvodu neochoty vzdať sa nehnuteľnosti bez kompenzácie v prospech predávajúceho. Následkom oboch podmienok je značná stagnácia predaja nehnuteľností.

Proces odohrávajúci sa počas prvých rokov privatizácie ďaleko presahuje výskum v tejto monografii a vyššie uvedený súhrn je len stručný opis udalostí z počiatkov prechodného obdobia. Poukazuje však na z nich vyplývajúce komplikácie týkajúce sa tak vlastníctva, ako aj zodpovednosti.

2.6.2. Možnosti nakladania s nehnuteľným majetkom obcí a miest v Slovenskej republike

Nakladanie/hospodárenie s obecným/municipálnym majetkom je v Slovenskej republike pomerne jednoznačne upravené v Zákone č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov, (ďalej len zákon o obecnom zriadení) a v Zákone č. 138/1991 Zb. o majetku

obcí v znení neskorších predpisov. Zároveň však platná právna úprava ponecháva istú mieru voľnosti/autonómnosti samotným municipalitám, vo finančnej i majetkovej oblasti. Faktom je, že všetky obce a mestá v Slovenskej republike, a teda aj tie najmenšie, čo sa týka počtu obyvateľov, sú vlastníkami pomerne rozsiahleho majetku, najmä nehnuteľného, ktorý má pomerne vysokú účtovnú hodnotu. Nižšia je však jeho trhovú hodnotu. Najčastejšie sa jedná o nehnuteľnosti vo forme pozemkov, budov a stavieb, ale tiež poľnohospodárskej pôdy a lesných pozemkov, vrátane porastov na nich.

Obec hospodári so svojím majetkom samostatne alebo prostredníctvom správcu majetku obce (ďalej len „správca“), ktorým je jej rozpočtová organizácia alebo príspevková organizácia zriadená podľa osobitného predpisu. Vzhľadom na podmienky, ktoré sú explicitne dané platnou legislatívou, má kľúčovú rozhodovaciu právomoc obecné/mestské zastupiteľstvo. Na návrh starostu/primátora, totiž rozhoduje o nakladaní s nehnuteľným majetkom, a to vždy. Limitované je však zastupiteľstvo obmedzeniami, ktoré predovšetkým zákon o majetku obcí uvádza vo svojich príslušných paragrafoch.

Majetok obce tvoria nehnuteľné veci a hnutel'né veci vrátane finančných prostriedkov, ako aj pohľadávky a iné majetkové práva, ktoré sú vo vlastníctve obce alebo ktoré nadobudne obec do vlastníctva prechodom z majetku Slovenskej republiky, alebo vlastnou činnosťou. Vec môže byť v spoluvlastníctve obcí alebo obce a inej právnickej alebo fyzickej osoby.

Orgány obce a organizácie sú povinné hospodáriť s majetkom obce v prospech rozvoja obce a jej občanov a ochrany a tvorby životného prostredia. Ďalej sú povinné majetok obce zveľaďovať, chrániť a zhodnocovať, a to najmä:

- udržiavať a užívať majetok,
- chrániť majetok pred poškodením, zničením, stratou alebo zneužitím,
- používať všetky právne prostriedky na ochranu majetku, vrátane včasného uplatňovania svojich práv alebo oprávnených záujmov pred príslušnými orgánmi,
- viesť majetok v účtovníctve.

Keďže rozhodovacia právomoc je na volených orgánoch obce/mesta, zákon stanovuje určité pevné pravidlá, ktoré pri prijímaní takýchto rozhodnutí, musí zbor poslancov rešpektovať. Ich rozhodnutia (všeobecne záväzné právne predpisy) nesmú byť v rozpore s právnymi normami vyššieho stupňa.

Obecné zastupiteľstvo schvaľuje:

- a) spôsob prevodu vlastníctva nehnuteľného majetku obce,
- b) podmienky obchodnej verejnej súťaže, ak sa má prevod vlastníctva nehnuteľného majetku obce realizovať na základe obchodnej verejnej súťaže,
- c) prevody vlastníctva nehnuteľného majetku obce, ak sa realizujú priamym predajom,
- d) nakladanie s majetkovými právami nad hodnotu určenú v zásadách hospodárenia,
- e) vklady majetku obce do majetku zakladaných alebo existujúcich obchodných spoločností,
- f) koncesné zmluvy na uskutočnenie stavebných prác alebo koncesné zmluvy na poskytnutie služby a to trojpäťtinovou väčšinou všetkých poslancov,
- g) zámer realizovať zlepšenie energetickej efektívnosti budovy alebo zariadenia vo vlastníctve obce prostredníctvom energetickej služby s garantovanou úsporou energie poskytovanej na základe zmluvy o energetickej efektívnosti pre verejný sektor.

Jednou z najdôležitejších povinností obecného/mestského zastupiteľstva, je prerokovať a schváliť zásady hospodárenia s majetkom obce/mesta. Zásady hospodárenia s majetkom obce, ktoré určí obecné zastupiteľstvo, upravujú najmä práva a povinnosti organizácií, ktoré obec zriadila pri správe majetku obce:

- a) podmienky odňatia majetku organizáciám, ktoré obec zriadila,
- b) postup prenechávania majetku do užívania,
- c) nakladanie s cennými papiermi,
- d) ktoré úkony organizácií podliehajú schváleniu orgánmi obce,
- e) spôsoby výkonu práv vyplývajúcich z vlastníctva cenných papierov a majetkových podielov na právnických osobách založených obcou alebo v ktorých má obec postavenie

ovládajúcej osoby alebo rozhodujúci vplyv s dôrazom na transparentnosť a efektívnosť nakladania s majetkom.

2.6.3. Účely a spôsoby nakladania s municipálnym majetkom

Obce v SR môžu svoj majetok využívať na tri účely vymedzené zákonom o obecnom zriadení: 1) výkon samosprávy, 2) verejné účely, 3) podnikateľskú činnosť. Využívanie majetku na výkon samosprávy je prioritou, zo zákona obligatórnou oblasťou využívania majetku. Je spojené najmä so zabezpečením čistých verejných statkov a spája sa s činnosťou volených, výkonných, kontrolných, poradných, poriadkových a iných orgánov obce.

Výkon samosprávy je špecifický najmä v tom, že samospráva nemôže rozhodovať o tom, či majetok na výkon samosprávy použije alebo nie, pretože táto povinnosť jej vyplýva zo zákona. Zároveň treba dodať, že rozhodnutie o tom, aké množstvo majetku, v akej štruktúre a akým spôsobom sa použije v rámci výkonu samosprávy, je výlučne v kompetencii samosprávy. Nič to nemení na skutočnosti, že výkon samosprávy je prioritnou činnosťou municipality.

Výkonom samosprávy rozumieme:

- činnosť volených predstaviteľov samosprávy - starostu, resp. primátora a poslancov zastupiteľstiev,
- zasadnutia zastupiteľstiev, ich technické, organizačné, personálne a iné zabezpečenie,
- činnosť obecného úradu, prípadne iných úradov (napr. matričného úradu), ktoré sú v pôsobnosti samosprávy a ktoré realizujú najmä administratívne, plánovacie, ekonomické, personálne a iné aktivity pre volených predstaviteľov samosprávy a vykonávajú aj ich rozhodnutia,
- činnosti vykonávané prednostom úradu, pokiaľ je takáto funkcia ustanovená,
- činnosť hlavného kontrolóra, ktorý je zamestnancom municipality a ktorý vykonáva aktivity kontrolného charakteru podľa zákona a príslušných predpisov,

- aktivity a činnosti komisií, pracovných skupín a pod., ktoré pôsobia ako trvalé alebo dočasné poradné, iniciatívne a kontrolné orgány volených predstaviteľov samosprávy,
- všetky ostatné aktivity, ktoré realizuje municipalita ako právnická osoba vo svojom mene alebo prostredníctvom ňou zriadených a založených subjektov, ktoré súvisia s výkonom samosprávy.

Výkon samosprávy predstavuje širokú škálu činností, realizovaných samosprávou prioritne a zo zákona. Na ich zabezpečenie sú potrebné finančné prostriedky. Finančné nároky sa uhrádzajú z rozpočtu samosprávy, v niektorých prípadoch, napr. pri aktivitách prekračujúcich význam municipality, to môžu byť mimorozpočtové peňažné fondy samosprávy alebo finančné prostriedky združené od viacerých subjektov, nielen verejného, ale aj neziskového (tretieho) a súkromného sektora.

Časť svojho majetku slovenské obce využívajú na **verejný účel, t.j. na zabezpečenie miestnych verejných statkov**, ktoré majú charakter čistých alebo zmiešaných verejných (kolektívnych) statkov (služieb). V rámci tohto účelu sa špecificky, podľa podmienok v obci využíva časť nehnuteľného, hnutel'ného majetku a finančný majetok. V súlade so zákonom o obecnom zriadení a zákonom o prechode niektorých pôsobností z orgánov miestnej štátnej správy na obce a na vyššie územné celky do tejto skupiny činností patria:

- výstavba, údržba a správa miestnych komunikácií,
- správa a údržba verejnej zelene a verejných priestranstiev,
- prevádzka a údržba verejného osvetlenia,
- služby v oblasti dodávky pitnej vody, odvádzania a čistenia odpadových vôd,
- služby miestnej verejnej dopravy,
- zber a likvidácia komunálneho a drobného stavebného odpadu,
- sociálne služby,
- služby predškolských zariadení, základných škôl a iných školských zariadení,

- služby miestnej kultúry, oddychu a športu,
- vytvorenie podmienok na zabezpečovanie zdravotnej starostlivosti,
- tvorba a ochrana životného prostredia.

Tretiu časť majetku využívajú obce v SR na podnikateľskú činnosť. Obec buď podniká ako právnická osoba vo svojom mene, alebo podnikateľskú činnosť vykonáva obcou zriadená príspevková organizácia alebo založená obchodná spoločnosť, alebo obec prostredníctvom svojho majetku podporuje podnikateľskú činnosť iných subjektov lokalizovaných vo svojom území. Obce ako právnické osoby len v malom rozsahu vykonávajú podnikateľskú činnosť. Na túto aktivitu najčastejšie zakladajú vlastné alebo spoločné podnikateľské subjekty, a to buď s inými obcami, alebo so subjektmi súkromného sektora. Medzi najčastejšie využívané organizačno-právne formy subjektov, ktoré si samosprávy zakladajú na realizáciu podnikateľskej činnosti, patria na Slovensku spoločnosti s ručením obmedzeným a akciové spoločnosti.

Napriek tomu, že účel a spôsoby využívania municipálneho majetku navzájom úzko súvisia, z obsahového hľadiska ide o dve úplne odlišné kategórie.

Nie je možné všeobecne konštatovať, že pri príslušnom účele využívania majetku je najvhodnejší len jeden konkrétny spôsob naloženia s majetkom. Výber optimálneho spôsobu je výsledkom pôsobenia viacerých faktorov, ktoré je vždy potrebné brať do úvahy. Patria medzi ne štruktúra a hodnota municipálneho majetku, jeho kvantita a vlastnosti, možnosti a konkurencia na strane súkromného sektora, trhové podmienky pri nakladaní s konkrétnym majetkom, veľkosť a štruktúra verejného sektora na území municipality, ciele municipálnej samosprávy, potreby a požiadavky obyvateľov a ďalšie. Na dosiahnutie optimálneho a ekonomicky efektívneho rozhodnutia o spôsobe použitia majetku je nevyhnutná multikriteriálna analýza. Jej ignorovaním nie je možné dospieť k uspokojivému výsledku.

K spôsobom nakladania s municipálnym majetkom zaradíme:

- a) reálne užívanie majetku municipalitou,
- b) prenechanie majetku v správe zriadenej organizácie,

- c) vloženie majetku do obchodnej spoločnosti,
- d) prenájom majetku,
- e) predaj majetku,
- f) použitie majetku ako záruky za úver a emisiu komunálnych obligácií,
- g) lízingové financovanie obstarania majetku,
- h) použitie majetku na vytvorenie neziskovej organizácie alebo založenie združenia.

Spôsoby nakladania s municipálnym majetkom, ako sme už uviedli, môžu byť založené na trhovom alebo netrhovom princípe. Miera, do akej samospráva nakladá so svojim majetkom trhovo alebo netrhovo, závisí predovšetkým od charakteru a štruktúry činností, ktoré vo svojom území zabezpečuje. Trhový spôsob hospodárenia s majetkom v prvom rade reaguje na situáciu v ponuke a dopyte, zatiaľ čo investičné rozhodnutie je sekundárne. Využíva sa v prípadoch, keď municipalita uprednostňuje tvorbu zisku a hlavným cieľom býva posilnenie miestneho rozpočtu (týka sa to napr. produkcie trhových, platených služieb alebo ak sa municipalita podieľa na správe výrobného podniku). Pri netrhovom riešení má základnú úlohu politické rozhodnutie a následne uspokojovanie potrieb predovšetkým prostredníctvom municipálneho verejného sektora. Tu sa obvykle preferuje sociálny charakter poskytovaných statkov a tvorba zisku má druhoradú úlohu.

Všeobecne nemožno konštatovať, že lepšia samospráva je tá, ktorá nakladá s väčšinou svojho majetku trhovo a len minimálna časť z neho pripadá na netrhový spôsob. Všetko závisí od charakteru vykonávaných činností a municipalita prostredníctvom volených predstaviteľov prijíma rozhodnutia, ktoré určujú mieru trhovosti, čo je prevažne výsledkom presadenia sa politickej moci. Ak sú tieto rozhodnutia v súlade s preferenciami obyvateľov municipality, nastáva súlad ich cieľov s cieľmi municipality. Inak môže disharmónia cieľov spôsobiť predstaviteľom samosprávy výrazné problémy pri spravovaní územia a pri ďalších voľbách.

2.6.4. Možnosti miest a obcí pri nakladaní s nevyužívaným nehnuteľným majetkom na jej území

V prvom rade musí byť jasné, komu nehnuteľnosť patrí, teda kto je jej právoplatným vlastníkom. Tento proces je vzhľadom na aktuálny stav katastra nehnuteľností pomerne komplikovaný. Ako uviedla Gabriela Matečná (2018), vtedajšia podpredsedníčka vlády a ministerka pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR: „Rozdrobené vlastníctvo, keď sa o pozemok delí množstvo spoluvlastníkov, sťažuje život občanom aj firmám a to nielen v poľnohospodárstve, ale prakticky vo všetkých odvetviach hospodárstva. Súčasný stav pozemkových vzťahov nielen že bráni ďalším investíciám, ale komplikuje a predlžuje tiež stavby vo verejnom záujme ako sú napríklad cesty, školy, škôlky, nemocnice, či domovy sociálnych služieb. Na Slovensku je v súčasnosti 8,4 miliónov vlastníckych parciel, 4,4 milióna evidovaných vlastníkov pozemkov a 100,7 milióna spoluvlastníckych vzťahov. Priemerný počet spoluvlastníkov na 1 parcelu je 11,93 a jeden vlastník v priemer vlastní 22,74 parciel.“

Kataster nehnuteľností predstavuje verejný dokument, databázu, ktorá je aktualizovaná na dennej úrovni. Okrem vlastníka sú v tejto databáze uvedené aj prípadné ťarchy. To je dôležité najmä pri rozhodovaní sa o tom, ako bude s predmetným majetkom naložené. Niektoré ťarchy totiž môžu úplne vylúčiť či znemožniť nakladanie s nehnuteľnosťou, V niektorých prípadoch je nakladanie limitované, napr. po dohode s veriteľom (bankovou inštitúciou), a to v prípade, že na nehnuteľnosti viazne vecné bremeno, kvôli zabezpečeniu nejakého úveru.

Pri nehnuteľnom majetku, ktorý sa nachádza v katastri konkrétnej obce alebo mesta, môžu nastať v podstate len tri možnosti. Nehnuteľný majetok sa nachádza vo vlastníctve municipality, alebo sa majetok nachádza vo vlastníctve inej fyzickej alebo právnickej osoby. Tretím, ojedinelejším prípadom je situácia, že list vlastníctva nie je k nehnuteľnosti založený, resp. že vlastník nie je známy z rôznych dôvodov. To je zrejme najhoršia varianta, lebo v takomto prípade sú možnosti miestnej samosprávy značne limitované, ak by chcela zmeniť daný stav, teda nevyužívanie, chátranie majetku, či

dokonca ohrozovanie obyvateľov municipality. Problémom je, že obec nemá koho osloviť, apelovať na neho, aby daný nepriaznivý stav zmenil, či napr. rokovať o prípadnom prenajatí, predaji majetku od pôvodného vlastníka, ktorý sa oň z rôznych dôvodov nestará, nezaujíma.

V prípade, že je vlastník známy, tzn. je to konkrétna fyzická alebo právnická osoba (napr. aj štát), nastupujú tu možnosti, uvedené v predchádzajúcom texte. Čo je však určite vylúčené, je „svojvoľná“ investícia obce alebo mesta do takéhoto nehnuteľného majetku. Kľúčovým dôvodom je fakt, že zo zákona nesmie municipalita, ale ani iný verejno-právny subjekt, vynakladať finančné zdroje do akéhokoľvek majetku, ktorý nevlastní. Je to základná zásada hospodárnosti a efektívnosti, aj keď v niektorých prípadoch možno neracionálna a nelogická. Nerešpektovanie tohto zákonného pravidla totiž so sebou prináša možné sankcie pre samosprávu. Možnosti sú, tak ako sme uviedli v predchádzajúcom texte limitované. Najvhodnejšie sa v tomto prípade javí kontaktovať vlastníka, rokovať s ním o dôvodoch nepriaznivého stavu, v akom sa predmetný nehnuteľný majetok nachádza, ponúknuť a zvažovať alternatívy naloženia s majetkom, hľadať spôsoby jeho vhodného zveľadenia a využitia, či už komerčného alebo nekomerčného a pod. Nie je to ľahká cesta, avšak pokiaľ predstaviteľom konkrétnej samosprávy záleží na tom, čo sa v ich obci nachádza, v akom stave a či to ohrozuje zdravie a životy obyvateľov, určite sa na to podujme. Výsledok je síce neistý, ale aj snaha môže byť ocenená.

Relatívne ideálnym je stav, ak je konkrétny nehnuteľný majetok vo vlastníctve miestnej samosprávy. Relatívne ideálny preto, že samospráva ako vlastník môže s majetkom pomerne slobodne nakladať (v súlade so zákonom), z nejakého dôvodu tak však nerobí. Najčastejšie je to nedostatok finančných zdrojov na prevádzku a údržbu danej nehnuteľnosti. Samospráva ako výlučný vlastník, by sa v súlade s platnou legislatívou (najmä zákonom o obecnom zriadení a zákonom o majetku obcí), mala starať o svoj hnutel'ny aj nehnuteľný majetok, chrániť ho a podnikat' všetky dostupné kroky, aby majetok ochránila a v zásade v nezmenšenej hodnote zachovala. Nedostatok finančných zdrojov jej to však častokrát nedovoľuje. Čo v takomto prípade, resp. aké sú možnosti na zlepšenie situácie.

V prvom rade je potrebné preskúmať možné alternatívy financovania investícií do zanedbaného majetku. Granty, nadácie, rôzne fondy, verejné zbierky a iné môžu byť schodnou cestou ako nahradiť nedostatok finančných zdrojov v municipálnom rozpočte. Podobne aj Európske štrukturálne a investičné fondy (EŠIF), ktoré však majú určité administratívne a iné obmedzenia a pravidlá, môžu pomôcť prefinancovať prvotnú investíciu, vyžadujú však určitú udržateľnosť projektu, jeho životaschopnosť, preto treba byť pri takomto čerpaní racionálny a obozretný. Je potrebné premyslieť predovšetkým účel, na ktorý sa zrekonštruovaný majetok využije, či pôjde o komerčné využitie, ktoré by mohlo perspektívne prinášať dodatočné zdroje do verejného rozpočtu, alebo to bude nekomerčný účel, ktorý si naopak, vyžiada ďalšie financovanie prevádzky a údržby do budúcnosti. Rozhodovanie nie je ľahké a musí zohľadňovať jednak finančné možnosti samosprávy, ale aj perspektívu rozvoja obce či mesta, ale aj preferencie obyvateľov a ich potreby. Vyhovieť sa samozrejme nedá každému, potreby sú nekonečné a zdroje limitované, zváženie alternatív a rozhodovanie preto musia byť zodpovedné. Toto je z pohľadu dlhodobého rozvoja samosprávy kľúčové. Ako je uvedené v časti 3.4, je jednoduchšie žiadať o zdroje z EŠIF, ak sa nehnuteľnosť nachádza na horúcom trhu v meste s populáciou, ktorá sa ráta na desaťtisíce. Toto vytvára paradox, pretože financovanie projektu v zázemí (studený trh) tak musí byť odôvodnené zvýšenou požiadavkou na dôležitý historický význam nehnuteľnosti.

Pokiaľ nastane situácia, že municipalita si investíciu nemôže finančne dovoliť, alebo poslanci rozhodnú, že investíciu neschvália, lebo verejné zdroje sú alokované na inú prioritu, ktorá je dôležitejšia, mali by volení predstaviteľa zvážiť možnosť predaja alebo prenájmu znehodnoteného, opusteného, chátrajúceho majetku inej fyzickej alebo právnickej osobe.

Táto krajná možnosť sa javí ako nevyhnutná v situácii, keď si miestna samospráva finančne nemôže dovoliť investovať do znehodnoteného majetku. Pochopiteľne bolo by naivné a idealistické očakávať, že na takomto predaji dokáže obec či mesto zarobiť. V takomto prípade by prínosom pre samosprávu a jej obyvateľov bolo zveľadenie majetku, ktorý doposiaľ chátral a nebol využívaný. Nový investor by sa však zmluvne zaviazal

investovať do majetku, riadne ho prevádzkovať a udržiavať. Finančný prínos pre samosprávu by bol vo forme miestnej dane z nehnuteľností, ale skôr by to mohlo byť nástrojom na motiváciu, resp. prilákanie potenciálneho investora, ktorému by takáto daň mohla byť na určité obdobie znížená alebo úplne odpustená. Kľúčovou je však atraktívnosť predmetného majetku a potenciál jeho využitia do budúcnosti, a to potenciál kvalitatívny, ako aj potenciál polohy, lokalizácie nehnuteľnosti v rámci obce, mesta, či regiónu, ak by mal širší záber využitia.

Inou, avšak prijateľnejšou alternatívou, by mohol byť prenájom opustených nehnuteľností. Opäť však ako pri predaji bez zásadnejšieho finančného efektu pre samosprávu a s iným cieľom. Nájomné by v tomto prípade nebolo trhové, ale minimálne, symbolické. Ako protihodnotu, by investor priniesol finančné zdroje, ktoré by investoval do opráv, údržby a prevádzky nehnuteľnosti. Po skončení nájomného vzťahu, tzn. s odstupom niekoľkých rokov, by mohol byť nájomný vzťah predĺžený, alebo by predmetnú nehnuteľnosť ako vlastník využívala samospráva na účel, ktorý by bol v obci alebo meste potrebný, či už komerčný alebo nekomerčný. Došlo by k zhodnoteniu, zveľadeniu obecného majetku, investorovi by sa s primeraným ziskom vrátili finančné zdroje, ktoré vynaložil na opravu, zveľadenie, či rekonštrukciu predmetného majetku.

Príkladom v tejto oblasti, i keď nie na úrovni obce, ale na úrovni kraja, je aktivita Banskobystrického samosprávneho kraja (BBSK). Zámerom BBSK je revitalizovať budovu bývalého osemročného gymnázia Mateja Bela na sídlisku Sekier. Gymnázium bolo v roku 2014 uzavreté z dôvodu nedostatku žiakov. Budovy gymnázia od tej doby nemali využitie, stali sa terčom vandalov, chátrali a územie tak oprávnené bolo zdrojom pocitov nebezpečenstva obyvateľov. V spolupráci so združením Punkt spustil v roku 2018 BBSK proces dlhodobej revitalizácie participatívnou formou, v diskusiách s verejnosťou, obyvateľmi, podnikateľmi a potenciálnym investormi, ktorí by chceli svoje nápady realizovať v budove (<https://www.bbsk.sk/gymnazium-sekier.aspx>). Kraj spolupracuje s neziskovou organizáciou Punkt, pretože organizácia má za sebou projekt revitalizácie Starej Tržnice v Bratislave. Tá sa vďaka nim stala centrom pre miestnu komunitu. Využijú tak skúsenosti

z iných miest, kde organizácia viedla participatívny proces s miestnymi združeniami, drobnými investormi, samosprávou a občanmi a podarilo sa im nájsť nový účel využitia verejných priestorov rovnako ako investorov, ktorí boli schopní investovať potrebné finančné prostriedky na ich sfunkčnenie (<https://zvolen.dnes24.sk/byvale-zvolenske-gymnazium-uz-nebude-strasit-obyvateľov-kraj-zacina-s-rekonstrukciou-302667>). V roku 2019 BBSK predstavil 4 možné varianty využitia budovy navrhnuté odborníkmi, pričom pre čo najväčšiu udržateľnosť a pre vykrytie funkcií, ktoré na sídlisku chýbajú, by bolo najvhodnejšie budovu obsadiť viacerými nájomníkmi, ktorí obyvateľom ponúknu rôzne služby. V apríli 2020 bola vyhlásená architektonická súťaž „Revitalizácia budovy a areálu bývalého Gymnázia Mateja Bela vo Zvolene“. Cieľom súťaže návrhov je nájsť najvhodnejšie riešenie pre využitie objektu pre účely jeho novej náplne - multifunkčného centra. Bude ponúkať obchody a služby komerčného, sociálneho, vzdelávacieho a komunitného charakteru a spolu s priľahlým územím bude vytvárať nové spoločenské centrum sídliska Sekier - Lipovec. Ako uvádza Juraj Havlík z Úradu Banskobystrického samosprávneho kraja, schválený rozpočet je v maximálnej hodnote 360 000 € a zahŕňa náklady na architektonickú súťaž aj projektovú dokumentáciu. Táto suma sa odhaduje percentuálne z plánovanej výšky celkovej investície na rekonštrukciu a nebude nutne čerpaná v plnej výške. Celková investícia je plánovaná mimo rozpočtu samosprávneho kraja a projektová dokumentácia nebude realizovaná, kým investícia nebude istá. Výška celkovej investície na rekonštrukciu je predbežne plánovaná na 4,6 mil. € (<https://myzvolen.sme.sk/c/22236323/ako-dalej-s-budovou-byvaleho-gymnazia-na-sekieri.html>)

Prípadové štúdie vybraných objektov v Banskobystrickom kraji

Prípadové štúdie mapujú reálnu situáciu v Banskobystrickom kraji na príkladoch vybraných budov a projektov. Ak uvažujeme o sentimentálnej hodnote opustených objektov či budov, ktoré majú pre komunitu skutočný význam, potom musíme zvažovať dva kľúčové faktory: po prvé, obec má záujem dať tieto objekty do používateľného stavu; a po druhé, objekty môžu byť vo vlastníctve jednotlivca alebo subjektu, ktorý sa o objekty nestará, resp. stará spôsobom, ktorý môže byť pre danú obec neprijateľný. Pre mnohých vlastníkov môžu byť totiž náklady spojené s obnovou či opravou objektu finančne neúnosné. Ďalšou možnosťou vysporiadania sa s problémom opustenosti môže byť odstránenie nežiaducich objektov, ktoré nemajú žiadnu hodnotu alebo dokonca majú negatívny vplyv na danú komunitu.

Prechod do a zo socializmu komplikoval koncepcie vlastníckych práv a zodpovedností. Na začiatku 90. rokov boli kroky na prevod majetku z verejného do súkromného vlastníctva kontroverzným procesom, ktorý zahŕňal tri fázy, a to: 1) reštitúciu majetku bývalým vlastníkom, 2) privatizáciu malých priemyselných odvetví a 3) predaj a rozdelenie majetku veľkých konglomerátov (Phillips & Dent, 1991). Prevod zahŕňal veľa skrytých problémov, aj vrátane obáv z neobjasnených reštitučných nárokov, nejasných alebo neexistujúcich záznamov, či preťaženia súdnicstva. Okrem iného bol opustený majetok často v zlom alebo dokonca neopraviteľnom stave. Schéma rýchlej privatizácie v 90. rokoch sa uskutočňovala v období zmien, s novými pravidlami a netransparentným systémom. Vzhľadom na tieto fakty, prípadová štúdia o príslušnom objekte môže obsahovať „ukazovanie prstom“, narážky ale aj neobjasnené skutočnosti. Práve preto je niekedy ťažké nájsť relevantné informácie, ktoré by pomohli objasniť, na základe čoho je objekt v stave trvalej alebo dlhodobej opustenosti.

V nasledujúcich prípadových štúdiách v čo najväčšej možnej miere poskytujeme opis opustených objektov vrátane ich histórie, aktuálneho stavu a budúcich plánov. Vo výskume sme sa zamerali na objekty rôznych typov a využitia. Práve využitie objektov je našim primárnym záujmom, pretože, ako je zrejmé, v prípade niektorých objektov sa našli pozitívne riešenia, zatiaľ čo iné sú v stave úpadku a chátrania.

Železničná stanica Stará Kremnička – kultúrny vandalizmus na opustenom objekte

Trat' Zvolen - Kremnica - Diviaky bola postavená v rokoch 1870 - 1872, ako súčasť Uhorskej severnej železnice spájajúcej Budapešť s Vrútkami. Stavba trate bola technicky veľmi náročná, hlavne prechod cez Kremnicu, ktorý v tej dobe patril medzi odvážne projekty železničného staviteľstva. Trať pre svoj horský charakter a krásu prírody, ktorou prechádza sa často nazýva „Slovenský Semmering“.

Železničná stanica Stará Kremnička bola na tejto trati uvedená do prevádzky v roku 1915 a je s ňou spojených niekoľko zaujímavých udalostí. Počas druhej svetovej vojny sa dispečerovi z tejto oblasti podarilo vykoľajit' vlak nemeckej munície, pričom zahynulo 374 nemeckých vojakov. Iné zdroje však uvádzajú, že išlo o technickú poruchu, kedy zlyhali brzdy na rušni a katastrofe sa už nedalo zabrániť. V čase Slovenského národného povstania bol v blízkosti stanice nasadený do bojov pancierový vlak Štefánik.

Od roku 1996 už táto železničná stanica nemala posádku. Po tom, čo stanicu opustil personál, začali budovy chátrať a stali sa terčom vandalov. Železnice Slovenskej Republiky (ŽSR), ktorým budovy patria, preto rozhodli o ich zbúraní, rovnako aj o zrušení druhej staničnej koľaje.

Obrázok 12 Stará Kremnička vlaková stanica

Zdroj: fotografia F. Kovára

Poznámka: budova naľavo už bola zbúraná.

V roku 2011 vzniklo občianske združenie Kamenica (OZK), aby sa pokúsilo zachrániť zvyšky stanice (obr. 12) a zriadiť tu pamätnú izbu železnice. V ten istý deň, keď bolo OZK oficiálne zaregistrované, ŽSR pristúpili k zbúraní jednej z budov stanice. V roku 2013 demontovali aj druhú staničnú koľaj, ktorú pôvodne chcelo združenie využívať v spolupráci s Klubom historickej techniky Zvolen na výstavy exponátov či rekonštrukcie bojov. Na konci roka 2013 sa združeniu po rokovaníach so ŽSR podarilo dohodnúť priaznivé podmienky pre prenájom budovy aj pozemkov stanice, vďaka čomu mohli aktivisti začať aspoň s odstránením náletových drevín z okolia stanice, či vyčistením vnútra budovy. Naďalej prebiehali aj rokovania so ŽSR o odkúpení budovy, čo by umožnilo jej následnú rekonštrukciu.

Až v septembri 2016, na rokovaní ŽSR v Bratislave bola združeniu ponúknutá budova stanice s pozemkom na odkúpenie za sumu 10 000 €. OZ Kamenica však túto sumu pokladalo za príliš vysokú, vzhľadom na zlý stav stanice. ŽSR tiež chceli využívať jednu miestnosť v budove. OZK považovalo túto požiadavku za neobvyklú, pretože ŽSR pôvodne chceli zbúrať všetky budovy. „Päť rokov sme čakali na vyjadrenie sa k našej žiadosti o odkúpenie, mali sme pripravené aj fondy. Dnes opäť zháňať peniaze nie je jednoduché. Keby tak samotné ŽSR skôr prispeli na záchranu peniazmi, ktoré budú musieť použiť pri búraní budovy, to by boli efektívne investované verejné financie,“ povedal vtedy František Kovár, predseda OZK. ŽSR však tvrdili, že návrh kúpnej ceny bol stanovený vo výške všeobecnej hodnoty určenej znalcom z daného odboru v znaleckom posudku, ktorý nemajú dôvod spochybňovať.

V období po roku 2016 urobilo OZK ešte niekoľko pokusov na záchranu historického objektu železnice. Jeho členovia sa snažili presvedčiť poslancov obce Stará Kremnička, aby odkúpili a zrekonštruovali budovu z obecných prostriedkov, s prípadným využitím eurofondov. Nezískali však ich súhlas a podporu a podobné stanovisko zaujal aj samotný starosta obce. Odvtedy stanica ďalej chátra a je iba otázkou času, kedy z nej zostanú iba ruiny, ktoré už nebude možné zrekonštruovať. Situácia je o to smutnejšia, že stanica sa nachádza v krásnom prírodnom prostredí a jej záchrana by mohla pomôcť rozvoju cestovného ruchu v tejto lokalite.

Toto nie je jediná stanica s takýmto osudom na Slovensku, berúc do úvahy fakt, že mnoho staníc a iných technických budov bolo v 90. rokoch opustených. Podobný príbeh môžeme nájsť v meste Tisovec, kde rokovania medzi obcou, ŽSR a mimovládnu organizáciou viedli k dlhoročnej nečinnosti. Na Slovensku sú v platnosti mnohé zákony, podľa ktorých sú vlastníci štátnych budov zodpovední za udržiavanie svojho majetku, ale presadzovanie týchto zákonov je finančne nákladné. V tejto súvislosti by sme si mohli položiť otázku, prečo sa nerealizoval „tokenový“ prevod vlastníctva týchto budov na nových vlastníkov. V praxi to znamená, že budova by bola predaná novému vlastníkovi za cenu 1 Eura namiesto niekoľkoročných vyjednávání o predaji, ktoré sú napokon aj tak často neefektívne. Prevodom budovy by súčasní vlastníci tiež mohli ušetriť náklady na opravy.

Verejným zariadeniam, ako sú železničné a autobusové stanice, by sa pritom mala venovať zvýšená pozornosť, pretože sú v podstate akousi „tepnu“ istej komunity. Nazdávame sa preto, že zanedbávanie ich architektúry je formou kultúrneho vandalizmu, v prípade ktorého môžeme nezodpovedných majiteľov posudzovať rovnako ako tých, ktorí drancujú, poškodzujú a ničia majetok podobne ako „graffiti vandali“.

Prečerpávacie stanice v okrese Zvolen – malé objekty vyžadujúce nízke investície a otvorenú myseľ

Nie všetky objekty, ktoré by si zaslúžili pozornosť, musia byť veľké. Niektoré objekty sú pomerne malé, ale majú potenciál vizuálnej príťažlivosti pre komunitu. Bohužiaľ, estetické vlastnosti je ťažké kvantifikovať. Tri nižšie uvedené budovy (obrázok 13) sú príkladmi samostatných budov, ktoré sa používali na čerpanie vody z potoka Dobrá Niva k vlakovej trase medzi Zvolenom - Šahami a obcou Babín. Vo veku parných lokomotív bolo na chod vlakov potrebné veľké množstvo vody. V tejto prípadovej štúdií sme sa zamerali na objekty, pomocou ktorých sa prečerpávala voda z potoka až na vrchol kopca s výhľadom na obec Babín, z ktorého sa pomocou gravitácie zásobovalo mesto vodou.

Obrázok 13 Zľava doprava: prečerpávacia stanica Sása – Pliešovce, prečerpávacia stanica Dobrá Niva, prečerpávacia stanica pre Babín, už zbúraný objekt

Zdroj: vlastné fotografie

Vnútorne priestory týchto objektov sú málo využiteľné, avšak v prípade železničných prečerpávacích staníc je možné túto využiteľnosť nájsť v estetike exteriéru a ich umiestnení - prečerpávacie stanice Sása - Pliešovce a Dobrá Niva sú prvými budovami, ktoré možno vidieť hneď pri vstupe do týchto miest. Prečerpávacia stanica Babín sa nachádzala na polosamote v blízkosti historického 6-klenutého železničného viaduktu.

Rekonštrukcia týchto objektov by bola pomerne lacná, pretože je potrebné iba opraviť strechu a vymeniť šindle; okrem toho je potrebná výmena dverí a okien a oprava vápennej malty na stenách. Tiež sa domnievame, že možnosti využitia týchto a ďalších podobných objektov sú dosť veľké, pretože by sa dali využiť ako malé predajne ovocia popri ceste, na reklamné nápisy, a ako malé chatky. Ak by jednotlivci alebo skupiny predložili návrhy na ich použitie, tieto by sa perspektívne mohli realizovať. Je totiž možné predpokladať, že mestské zastupiteľstvá, ako aj ŽSR by tieto návrhy akceptovali. Sú tu dve možnosti riešenia. Ak súčasní vlastníci chcú zachovať štruktúru, tak tá by sa mala zachovať. Ak nie, tieto objekty by mali byť ponúknuté na predaj. Ak tieto objekty majú viac sentimentálnu ako finančnú hodnotu, tak potom by verejnosť mala prísť s návrhmi ich perspektívneho využitia. Z dlhodobého hľadiska je povolenie prevodu budov za nominálne náklady rozumným riešením vzhľadom na náklady, pretože súčasní vlastníci by tieto nemuseli znášať v prípade demolácie týchto budov.

Sentimentálna hodnota je hodnota, ktorú nemajú len objekty z minulosti alebo veľké majestátne budovy. Malé budovy môžu mať tiež svoje miesto v srdciach a myšliach obyvateľov miestnej komunity.

Železničné objekty v obciach Dobrá Niva a Podzámčok

Podobný osud, ako má železničná stanica v Starej Kremničke, zrejme čaká aj zaujímavú budovu železničnej zastávky v obci Dobrá Niva.

Železničnú sieť na našom území začali budovať počas rakúsko-uhorskej monarchie pre potreby uhorskej časti ríše. Po vzniku ČSR bolo treba doplniť sieť železníc a tak bol prijatý zákon o stavbe 15 nových železničných tratí na finančné náklady štátu. Jednou z prvých takto postavených železníc bola aj trať Zvolen - Krupina. V rokoch 1923-1924 sa v rámci tohto projektu vybudovali aj 2 železničné stanice v Dobrej Nive – na Neresnickej ulici č. 1 a na ulici Slobody č. 146, ľudovo nazývané aj malá a veľká zastávka.

Objekt malej železničnej zastávky v centre obce Dobrá Niva (obr. 14) prestali ŽSR používať v roku 2003, keď bola zrušená vlaková doprava medzi Zvolenom a Šahami. Odvtedy budova pustne a jej strecha je vo veľmi zlom stave. Ani po nedávnom obnovení vlakovej premávky na tejto trati nedošlo k jej opätovnému uvedeniu do prevádzky, keďže cestovné lístky sa predávajú už len cez internet. Miestna samospráva pôvodne chcela budovu kúpiť za symbolickú hodnotu 1 € a využívať ju na činnosť klubov, spolkov a združení. ŽSR ako vlastníč nehnuteľnosti si však za ňu vypýtal 18.000 eur, čo si obec, hospodáriaca so skromným rozpočtom, nemohla dovoliť, keďže objekt si vyžaduje aj nákladnú rekonštrukciu.

Obrázok 14 Železničná stanica Dobrá Niva

Zdroj: <https://www.obecne-noviny.sk/clanky/zsr-budovu-zastavky-nedaju-obci-zdarma-chcu-za-nu-18-tis-eur>

Lepší osud postihol podobnú železničnú stanicu v neďalekej obci Podzámčok, ktorú má v dlhodobom nájme súkromný majiteľ a vďaka tomu nepôsobí zanedbaným dojmom. Od železníc sa nájomca snažil objekt odkúpiť, no bez úspechu. Mrzí ho to, lebo iba tak by sa mohol pustiť do komplexnej obnovy starnúcej budovy.

Smutným dôkazom toho, že ŽSR svoj majetok síce predávajú, ale zrejme nie do správnych rúk, je budova čerpaciej stanice (obr. 15), ktorá sa nachádza v blízkosti potoka, neďaleko hlavnej stanice v katastri obce Dobrá Niva. Aj napriek tomu, že na jej liste vlastníctva už figuruje od roku 2016 nový vlastník - SMALL STATIONS s.r.o., objekt naďalej chátra a jeho torzo smutne víta návštevníkov obce, prichádzajúcich po hlavnej ceste od Zvolena.

Obrázok 15 Čerpacia stanica Dobrá Niva

Zdroj: vlastná fotografia

Z prípadových štúdií zameraných na bývalé železničné stanice a objekty možno konštatovať, že tieto budovy chátrajú a aj napriek snahám obce či súkromného investora o ich kúpu, ŽSR neumožnia odpredaj za symbolické 1€, čím znemožňujú snahy o sfunkčnenie budovy a jej opätovné využívanie na rôzne účely. Uvedený príklad odpredaja firme SMALL STATIONS s.r.o. tiež nedopadol pozitívne, na základe údajov z finstat.sk ide pritom o firmu, ktorá je dlhodobo v strate. Aj napriek opakovaným pokusom získať vyjadrenie zo strany ŽSR o nakladaní s takýmito budovami (vyraďené železničné budovy), sme žiadne stanovisko z ich strany nezískali.

Kino Hviezda – využitie objektu mladými ľuďmi

Kino Hviezda bolo otvorené 29.8.1955 a dlho sa tešilo veľkej obľube. Osudy menších kín na Slovensku však spečatila moderná doba s novými multifunkčnými technológiami, ktoré sú najmä počas hospodárskej krízy ekonomicky náročné na efektívnu prevádzku. Dnes jediné funkčné multikino Europa Cinemas úplne stačí pre celú Banskú Bystricu aj s okolím. Tak postupne zanikli všetky dovtedajšie mestské kiná vrátane Hviezdy. Budovu kina Hviezda aj s pozemkom od mesta ešte pred rokom 2006 odkúpila mestská spoločnosť MBB a.s. a pripravila investičný zámer na výstavbu polyfunkčného domu s podzemnými garážami. Na architektonické

stváranie daného územia bola v roku 2006 vyhlásená ideová súťaž, ale bez víťaza. V roku 2007 mestské zastupiteľstvo schválilo zmeny a doplnky územného plánu v tejto centrálnej časti mesta. Na mieste bývalého kina Hviezda mal vyrásť polyfunkčný dom do výšky štyroch až šiestich nadzemných podlaží v podobe troch spojených objektov. Búracie práce mali začať v roku 2008 a následná výstavba v roku 2009. Námietky majiteľov susedných pozemkov a stavieb však celý proces zabrzdlili.

Budova (obr. 16) tak ostala chátrať, až kým sa v roku 2012 mestu ozvala skupina mladých ľudí, ktorí potrebovali nájsť vhodné priestory v Banskej Bystrici na realizáciu veľkého indoor koncertu rapovej legendy ONYX z USA.

Obrázok 16 Budova starého kina Hviezda (naľavo) a nového Urban Spot (napravo)

Zdroj: bystricoviny.sk a mybystrica.sme.sk

Keďže mesto nevedelo poskytnúť vhodné miesto pre koncert legendy ONYX priamo v centre mesta, bol predložený návrh využiť objekt bývalého Kultúrneho domu. Tento návrh bol ale nereálny, pretože táto budova bola v stave úplného chátrania. Preto, po čase hľadania, sa priestor bývalého kina Hviezda javil ako vhodné riešenie. V tom čase bol už ale objekt predaný súkromnému investorovi, pretože mesto ho oficiálne vyhlásilo za nepoužiteľný majetok. Ešte pred predajom mesto vyzvalo dotknuté inštitúcie, aby z tejto budovy odstránili všetko, čo sa dalo ešte nejakým spôsobom využiť, pretože v pláne bolo búranie zo stany súkromného investora. Tento plán sa však nerealizoval, a budova v súkromnom vlastníctve sa ďalej rozpadala a stala sa miestom

pre ľudí bez domova. Sponzori koncertu ONYX museli okrem iného odstrániť 25 veľkých nákladných áut odpadu pred tým, ako začali s inštaláciou vody a nových elektrických vedení. Koncert bol veľkým úspechom, ktorý prilákal veľa návštevníkov. Po dvoch mesiacoch nepretržitej práce v extrémnych podmienkach bola prvá etapa v Urban Spot ukončená v spolupráci s OZ EXTREME, ktorá je dobrovoľníckou organizáciou. Okrem koncertu, ktorý tu bol zorganizovaný, OZ EXTREME spolupracovala aj so skupinou skateboardistov, ktorí chceli využívať priestor ako krytú U-rampu. Tento plán sa aj istý čas realizoval (rozhovor s lídrom iniciatívy Urban Spot realizovaný v júni 2019).

Úspech koncertu bol dôvodom, prečo táto organizácia pokračovala v usporadúvaní koncertov a iných podujatí, ktorých bolo stále viac a viac. V súčasnosti sa tieto priestory využívajú ako alternatívna Mestského domu kultúry, ktorý organizuje rôzne podujatia ako koncerty a výstavy alternatívnych umeleckých foriem. Táto dobrovoľnícka iniciatíva pracuje ako neformálna skupina v tandeme s mladými tvorivými ľuďmi bez nároku na akékoľvek dotácie. Títo dobrovoľníci vynaložili veľmi veľa úsilia na to, aby si vybudovali svoju povest'. Vždy totiž ponúkajú kvalitné služby, boli schopní uspokojiť návštevníkov, a preto sú teraz považovaní za spoľahlivého partnera pre organizovanie podujatí undergroundovej kultúry. Finančné prostriedky, ktoré získajú z rôznych akcií investujú do vybavenia.

Kľúčovým bodom bol moment, keď sa iniciatíva OZ Extreme (skateboardisti) pokúšala nájsť zariadenie vhodné na takúto aktivitu. Vtedy sa ukázalo, že funkčnosť tejto budovy, ktorá vždy bola miestom kultúry, sa nedala využiť na účely skateboardu. Iniciatíva potom dočasne fungovala na komerčnom základe. Spolupracovala s dvoma ľuďmi, ktorí organizovali akcie, a po zaplatení výdavkov si spoločne delili zisk. Po dvoch rokoch sa však ukázalo, že zisk musia investovať do udržiavania a na správu zariadenia tak, aby zlepšili kvalitu služieb. Od tejto doby je iniciatíva obozretnejšia ohľadne finančného riadenia, hlavne vo vzťahu k umelcom a zákonným požiadavkám, ktoré súvisia s organizáciou rôznych podujatí.

Cieľom tejto dobrovoľníckej iniciatívy bolo vytvoriť vhodný priestor pre kultúrne podujatia. Priestor, ktorý ponúkali, predurčoval

typ kultúrnych udalostí, a boli to predovšetkým žánre alternatívnej a undergroundovej rozmanitosti, ktoré tu našli svoje miesto. Táto organizácia sa ukázala byť plne flexibilná, ale tiež dôsledná, čo napokon viedlo k vytvoreniu komunity, ktorá stotožňuje Urban Spot so značkou zastrešujúcou služby týkajúce sa kultúry, ktoré vždy uspokojili dopyt. Urban Spot vznikol v nevyužívanej budove starého kina pôvodne ako priestor pre veľké koncerty a iné podujatia. Časom sa ale podarilo tejto iniciatíve získať širšie využitie tohto miesta, a to nielen vďaka jej fyzickej polohe, ale hlavne kvôli typu podujatí, ktoré propagujú a organizujú, a ktoré vždy dokázali uspokojiť návštevníkov. Na základe tohto si iniciatíva, ako aj budova, získali pozitívne referencie, a momentálne je to miesto, ktoré je uznávané nielen v rámci danej subkultúry, ale aj na medzinárodnej úrovni. Vďaka týmto skutočnostiam bola táto dobrovoľnícka iniciatíva schopná finančne udržať budovu starého kina, ktorá bola takýmto spôsobom v podstate zachránená.

Nedostavaná hala vo Zvolene – ťažkosti spojené s odstránením nežiaducich objektov

Viacúčelová športová hala mala mať kapacitu 4 000 miest. Výstavba haly sa začala v roku 2002, ale zastavila sa v roku 2004 z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov. Projekt mal stáť 180 miliónov Sk (cca 6 miliónov Eur), ale po roku výstavby sa zistilo, že bude potrebných oveľa viac financií. Bolo to v čase, keď sa už do stavby investovalo takmer 3,3 milióna Eur. Veľa finančných prostriedkov sa neskôr vynaložilo na stráženie nedokončenej budovy (obr. 17), ktorú najskôr strážili členovia bezpečnostnej služby, neskôr to boli bezpečnostné kamery. Budova mala byť súčasťou Technickej univerzity vo Zvolene. Na dokončenie športovej haly, výskumného centra a laboratória boli kalkulované celkové náklady v hodnote 10 až 12 miliónov Eur. Keďže univerzita vo Zvolene sa zameriava na drevo, lesníctvo, ekológiu a environmentálnu vedu, centrum sa malo zapojiť do environmentálneho výskumu. V roku 2005 univerzita požiadala o presun stavby pod mesto Zvolen, ale toto bolo zamietnuté. Snahou univerzity bolo nájsť súkromného finančného investora, ale ani táto alternatíva nebola úspešná. V roku 2013 sa objekt

tejto nedostavanej budovy mal zmeniť na výskumné centrum s laboratóriami, za pomoci finančných prostriedkov z EÚ grantov. Avšak, tento typ projektu si vyžadoval veľké investície, ktoré prostriedky z grantov nedokázali pokryť.

Obrázok 17 Opustená budova multifunkčnej športovej haly vo Zvolene

Zdroj: vlastná fotografia

V roku 2019 sa začala výstavba budovy nákupného centra na trávnej ploche v blízkosti tejto lokality, ktorá má rozšíriť potenciál už existujúcich predajní Kaufland, Jysk, Dračík a OK (predajca elektroniky). Toto centrum bude využívať veľkú časť pôdy v blízkosti opusteného objektu, ale jeho konštrukcia je nasmerovaná opačným smerom od plánovaného športového centra, čím sa logicky ďalej oslabuje perspektíva možnosti riešenia problému.

Príklad tohto neúspešného zámeru na využitie verejného priestoru je veľmi podobný s inými projektmi, ktoré sa realizovali v celej krajine v prechodnom období 90. rokov. Vo všetkých prípadoch bol problémom nedostatočný zdroj financií potrebných na ich dokončenie. Môžeme sa len domnievať, prečo k tejto situácii došlo, to je však v danom momente irelevantné. Čo sa ale javí ako skutočný problém súčasnosti je stav týchto nedokončených objektov, z hľadiska ktorého sa takmer vôbec nedajú využiť a ich odstránenie je finančne príliš nákladné.

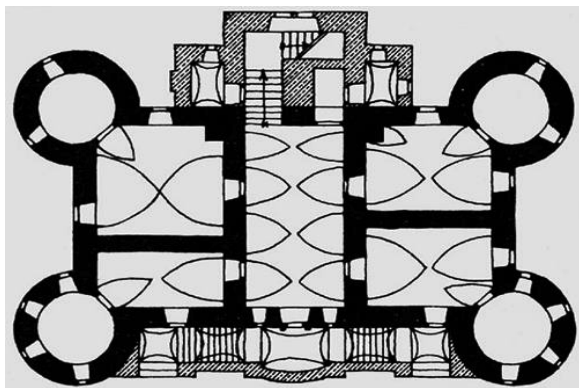
Neslávne známym nedokončeným objektom na Slovensku bola donedávna aj autobusová stanica v Banskej Bystrici. Stavba stanice sa začala v roku 1983, ale práce pokročili len vo veľmi malej miere, a v roku 1990 sa stavebná činnosť úplne skončila. Objekt zostal v tomto žalostnom stave až do septembra 2017. V roku 2019 boli stavebné práce na novom autobusovom termináli dokončené. Až 34 rokov obyvatelia Banskej Bystrice museli prechádzať okolo zabarikádovanej budovy pozdĺž frekventovanej cesty, pretože chýbali chodníky, ktoré by viedli priamo k zastávkam autobusov. Prípád autobusovej stanice v Banskej Bystrici je dôkazom toho, že aj keď je odstránenie nežiaducej štruktúry potrebné, môže byť veľmi ťažké získať inštitucionálny impulz na realizáciu tejto zmeny.

Vo väčších mestách, kde je hodnota pôdy vyššia, často dochádza k demolácii nežiaducich objektov a opätovnému využitiu pôdy. Toto je však málo pravdepodobné v malých mestách, najmä v oblastiach, kde je hodnota pôdy pod takýmto objektom výrazne nižšia ako hodnota nákladov na demoláciu rušivej budovy.

Kaštieľ Dolná Mičiná - obnova kaštieľa

Kaštieľ, ktorý sa nachádza v katastri obce Dolná Mičiná je situovaný na vyvýšenine nad obcou, tvorí jej dominantu a je z pomerne veľkej diaľky dobre spozorovateľný pre návštevníkov a okoloidúcich po ceste medzi obcou Sliač a mestom Banská Bystrica.

Informácie o vybudovaní a histórii kaštieľa v Dolnej Mičinej sú žiaľ značne skromné, no niektoré zdroje uvádzajú, že kaštieľ vznikol v druhej polovici 16. storočia. Z technického hľadiska je známe, že kaštieľ je postavený na základoch staršej stavby, pravdepodobne nejakého panského sídla, či hrádka (obr. 18). Vplyvom vpádu Turkov na Dolnú Mičinú v roku 1590, bol kaštieľ desiatky rokov neobývaný, spustený a chradol. Historicky je kaštieľ spojený s rodinou Benickovcov, a práve Tomáš Benický, ho od roku 1667 spolu so svojou manželkou začal rekonštruovať a prebudovávať na feudálne sídlo s reprezentatívnymi priestormi. Koncom 18. storočia bol kaštieľ poškodený veľkým požiarom. Opravy a prestavba sa niesli v barokovom slohu a došlo k významným zmenám v interiéroch kaštieľa.

Obrázok 18 Pôdorys stavby kaštieľa

Zdroj: <https://www.hrady-zamky.sk/dolna-micina/>

V neskoršom období až do 2. svetovej vojny dochádzalo len k bežnej údržbe stavby čiastočne v interiérovej časti, ale najmä v okolí kaštieľa, kde bol vytvorený krajinný park. Počas 2. svetovej vojny bola stavba značne poškodená. Po vojne užívalo kaštieľ Jednotné Roľnícke Družstvo (JRD) Dolná Mičiná ako sklad obilia a zemiakov, čo bolo s ohľadom na druh a charakter stavby absolútne nevhodné a devastujúce. Počas tohto užívania neboli do údržby a opráv investované žiadne zdroje, čo sa podpísalo pod neustále sa zhoršujúci stavebno-technický stav objektu (obr. 19).

Obrázok 19 Kaštieľ Dolná Mičiná

Zdroj: vlastná fotografia

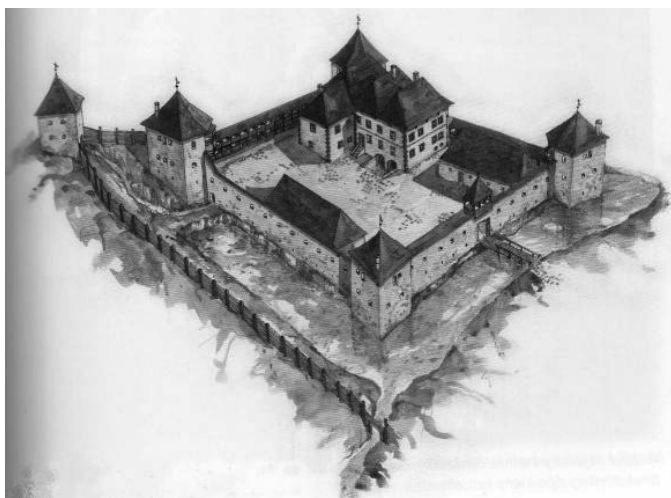
Zmena vlastníka nastala v roku 1991, kedy kaštieľ prešiel do súkromného vlastníctva dedením. Ani po tejto zmene však nedošlo k žiadnym opravám a údržbe, čo sa do súčasného obdobia podpísalo pod dezolátny, havarijný stav objektu.

Napriek skutočnosti, že kaštieľ v Dolnej Mičinej je v súkromnom vlastníctve, je možné sa do neho dostať na vlastné riziko. Podľa aktuálnych údajov z katastra nehnuteľností, vlastníkom kaštieľa a pozemku pod ním a v jeho okolí je tá istá fyzická osoba, ktorá predmetnú nehnuteľnosť nadobudla kúpou zmluvou z 28. 2. 2007. Objekt je evidovaný ako národná kultúrna pamiatka, pričom na ňom viazne ťarcha – záložné právo v prospech Všeobecnej úverovej banky a.s. Bratislava.

V tomto prípade môžeme sledovať typický príklad, kedy počas socializmu bol kultúrny majetok využívaný na maximálne nevhodné účely a po prevode do súkromného vlastníctva ostal objekt ďalej chátrať. Tento prípad potvrdzuje skutočnosť, že na Slovensku nie sú účinne nastavené nástroje, ktoré by stimulovali, resp. nútili súkromného investora po kúpe revitalizovať nadobudnutý majetok v určitom časovom horizonte.

Zichyho kaštieľ – Múzeum histórie obce Divín

Pôvodne renesančný kaštieľ (obr. 20), dnešné múzeum histórie obce Divín, vznikol na mieste stredovekej kúrie v roku 1670. Samotná stavba je umiestnená vo vnútri niekdajšieho štvorcového opevnenia, ktoré ju chránilo a vytváralo rozsiahle nádvorie. Keďže zemepán býval v obytnej budove a služobníctvo v priľahlých bastiónoch, je pravdepodobné, že celý komplex mal obrannú funkciu, čo si vyžadovali nepokojné časy v 17. storočí.

Obrázok 20 Dobová kresba pôvodnej stavby

Zdroj: <https://www.divin.sk/zichyho-kastiel-muzeum-historie-obce-divin.html>

Začiatkom 20. storočia uskutočnili vtedajší majitelia rodu Zichyovcov stavebné úpravy týkajúce sa podláh, okien a ostení v obytnej budove. V druhej polovici 20. storočia boli v kaštieli uskutočnené len minimálne stavebné a udržiavacie práce, pričom objekt pustol. 1. augusta 1945 bola rodina Zichyovcov z obce Divín vyhostená a majetok bol zoštátnený. Od tohto dátumu sídlila v objekte Lesná správa a zároveň sa tu nachádzali aj byty pre jej zamestnancov. Neskôr sa celý objekt dostal do správy JRD Divín, ktoré ho využívalo pre svoje potreby najmä ako sklad a liaheň, čo sa pochopiteľne podpísalo pod zhoršujúci sa stav objektu. Po viacerých neúspešných snahách sa v roku 1992 dostal kaštieľ do správy obce Divín a v roku 2010 sa začala jeho rekonštrukcia s pomocou štrukturálnych fondov Európskej únie. Komplexná rekonštrukcia bola zavŕšená kolaudáciou objektu v roku 2014. V súčasnosti slúži kaštieľ (obr. 21) ako múzeum histórie obce Divín, ktorá je jeho vlastníkom.

Obrázok 21 Súčasná podoba kaštieľa v Divíne

Zdroj: <https://www.divin.sk/zichyho-kastiel-muzeum-historie-obce-divin.html>

Zrekonštruovaný kaštieľ sa nachádza priamo v centre obce Divín a bol vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Samotné múzeum sprostredkúva históriu obce Divín a kaštieľa, ako aj dejiny okolitého regiónu. Nachádzajú sa tu tiež poľovnícke trofeje a staré fotografie Divína. Samotná obec Divín sa nachádza blízko hlavného cestného ťahu medzi Zvolenom a Lučencom, pričom v jej blízkosti je lokalizovaná významná vodná nádrž Ružiná.

Tento objekt má podobnú históriu ako kaštieľ v Dolnej Mičinej, v minulosti bol využívaný na poľnohospodárske účely, avšak neprešiel do súkromného vlastníctva, ale získala ho do správy obec Divín, ktorá zabezpečila rekonštrukciu kaštieľa a využije na nové účely ako múzeum.

Hotel Jeleň – Pliešovce - udržiavaná stavba z rozpočtu obce

Táto časť je spracovaná na základe rozhovoru s miestnym historikom obce Pliešovce, Jánom Kacianom z júna 2020.

Hotel a hostinec (ubytovacie zariadenie) Jeleň bol postavený v roku 1905 na námestí v Pliešovciach. Tento hotel slúžil

návštevníkom, ktorí v tom čase chodili na trhy, na ktorých sa predával hovädzí dobytok a rôzny spotrebný tovar. V minulosti sa táto budova využívala ako hotel a ubytovacie zariadenie. Neskôr budova slúžila ako sporiteľňa, potravinárske družstvo, plesová sála, krčma, sociálna organizácia pre armádu a klub mládeže. Na prízemí boli obchody, a horné poschodie sa využívalo ako spoločenská sála. V roku 1948 bolo za budovou postavené kino, ktoré slúžilo mestu a okoliu. Kino bolo tiež obľúbenou atrakciou miestnej armádnej základne vzdalenej 12 km od mesta. Kino prestalo fungovať začiatkom roku 2000, a jeho posledným predstavením bol film Titanic.

Táto budova v podstate nikdy nebula opustená, pretože v čase, keď sa príbežne využívala, bola vždy udržiavaná. Avšak, v súčasnosti táto stavba už potrebuje dôkladnú rekonštrukciu. Tá sa začala na jar v roku 2020 opravou strechy a vonkajších stien (obr. 22). Obec sa pokúšala získať externé zdroje na financovanie opráv, ale tieto nakoniec prišli zo samotného rozpočtu obce. V budúcnosti sa plánuje prenajatie spodného podlažia, ktoré by malo byť využité ako obchodné priestory. Vyššie podlažie sa bude využívať na podujatia ako sú plesy, diskotéky, svadby a iné. Avšak, zdroje na financovanie kina nie sú k dispozícii.

Obrázok 22 Hotel Jeleň - Pliešovce

Zdroj: vlastná fotografia

Ďalšou atraktívnou budovou na hlavnom námestí bola pošta. Z dôvodu nedostatočnej údržby bola táto budova v 80. rokoch zbúraná. Súčasná budova pošty je iba obyčajnou budovou, bez akýchkoľvek dekorácií a prvkov, ktoré boli typické pre tú starú.

Pliešovce sú malým mestom, kde v roku 1900 žilo 3 479 obyvateľov, čo je omnoho viac ako v súčasnosti. Dnes tu žije približne 2 300 obyvateľov. Keďže sa táto obec nachádza na vonkajšom okraji zóny Banskej Bystrice a Zvolena, kam veľa ľudí dochádza, v dnešnej dobe dochádza k nárastu počtu obyvateľov a novej bytovej výstavby. Súčasťou atraktívnych miest Pliešoviec je centrum mesta s jeho parkom, kde je vodná fontána a javisko určené na vystúpenia, ako aj malé obchodíky s kaviarňami, krčmičkami a pizzeriou. Hotel Jeleň však aj naďalej bude hlavným pútačom tohto mesta, pretože zvyšuje atraktivitu jeho starého centra.

Amfiteáter Paľa Bielika – nostalgické premietania opäť ožili

Banskobystrický amfiteáter Paľa Bielika je svojou kapacitou jeden z najväčších na Slovensku a má dokonca najväčšiu premietaciu plochu v niekdajšom Československu. Jeho činnosť sa začala okolo roku 1955, ešte s klasickou premietacou plochou. V roku 1960 bol prestavaný na širokohlé premietanie filmov, ktoré trvalo až do roku 1973. V roku 1974 bol amfiteáter prestavaný na premietanie 70mm panoramatických filmov. V tomto období pri príležitosti 30. výročia osláv SNP prebehla kompletná rekonštrukcia celého amfiteátra. Vymenili sa sedacie lavičky, rozvody elektrickej energie, postavila sa nová premietacia plocha a premietacia kabína. Amfiteáter slúžil hlavne ako kultúrny stánok pre Filmové festivaly pracujúcich, ktoré boli v tej dobe kultúrnou celoštátnou akciou (obr. 23). Amfiteáter bol pri týchto podujatiach aj významným kultúrnym strediskom stretnutí rôznych filmových delegácií, pracovníkov kultúry a tvorivých pracovníkov filmov, ktorí sa do značnej miery podieľali na týchto aktivitách.

Obrázok 23 Amfiteáter kedysi a pred rekonštrukciou

Zdroj: <https://www.facebook.com/zazivanaamfiteatri/> a <https://bystrica.dnes24.sk/amfik-pojde-do-obchodnej-sutaze-poslanci-sa-zhodli-na-co-najrychlejsom-prenajme-164889>

Okrem filmových predstavení, pre ktoré amfiteáter slúžil, sa tu konali aj rôzne vystúpenia hudobných skupín. Každý rok sa v amfiteátri uskutočnilo množstvo rozličných akcií. Najmasovejšiu návštevnosť divákov amfiteáter zažil v lete roku 1976, keď sa premietal film *Čeľuste*. Tento film videlo v tej dobe vyše 20 000 návštevníkov. Po zániku štátneho filmového monopolu sa v roku 1992 skončilo pravidelné premietanie filmov v amfiteátri. Nástupné distribučné filmové spoločnosti premietali filmy v amfiteátri naďalej až do roku 1997. Po tomto období sa premietanie filmov v amfiteátri už definitívne ukončilo.

Mesto považovalo amfiteáter za zastaraný koncept, ktorý nemá budúcnosť, chceli sa amfiteátra zbaviť. Vedenie neverilo v svojpomocnú postupnú revitalizáciu priestorov, za jediné možné riešenie považovali veľkú dotáciu a radikálnu prestavbu.

V lete 2011 zorganizovala neformálna skupina mladých ľudí (vtedy prevažne stredoškôľakov) s názvom „spájať je umenie“ prvé premietanie v amfiteátri. Išlo skôr o zámer upozorniť na dané miesto, ktoré má svoju hodnotu. Pôvodne si mysleli, že budú organizovať len takéto letná kiná, ale mesto v roku 2012 zaradilo amfiteáter do zoznamu neupotrebitelného majetku, odkiaľ je už len krôčik k likvidácii/odpredaju, čo bolo impulzom začať vyvíjať aktivity na záchranu amfiteátra. Boj za zachovanie amfiteátra v Banskej Bystrici sa postupne stal kľúčovou aktivitou pre túto neformálnu skupinu: otvorená výzva, zbieranie podpisov do petície, „amfiteártne“ (kultúrne podujatia venované rôznym

osobnostiam), koncerty za! amfiteáter, Týždeň urbanizmu). To dovedlo až k založeniu občianskeho združenia „za! amfiteáter“ v roku 2013. Úplne na začiatku bolo ich cieľom naťahovanie času, aby sa amfiteáter neodpredal, snaha niečo vymyslieť, aby amfiteáter fungoval naďalej ako priestor.

Mesto najskôr nemalo dôveru voči mladým ľuďom, podpísali však so združením memorandum o spolupráci a požiadali o vypracovanie koncepcie, čo by združenie chcelo urobiť s amfiteátrom, vrátane finančného plánu. Po dodaní tejto koncepcie vedenie mesta zmenilo názor a začali mať dôveru v združenie. Ku koncu lehoty koncepcie sa nečakane objavili dvaja uchádzači o nájom - jeden bol však veľmi nedôveryhodný, preto sa prihlásilo aj združenie, že má záujem o nájom, i keď reálne na to nemali financie. Na základe legislatívy, ak existujú traja záujemci, mesto muselo vyhlásiť verejnú súťaž na prenájom priestorov amfiteátra, kde sa prihlásila už iba firma KOLOTOČE s.r.o., ktorej združenie vyjadrilo podporu.

Dňa 4.6.2014 bola úspešne podpísaná nájomná zmluva na 30 rokov medzi firmou KOLOTOČE s.r.o. a Mestom Banská Bystrica, kde sa firma zaviazala amfiteáter revitalizovať a prevádzkovať. Firma teda zrevitalizovala priestory, združenie napĺňa kultúrny program: „OZ je akoby podnájomníkom firmy, neplatíme im nič, ani oni nám, ale pomáhame im dávať miestu zmysel,“ uvádza líder združenia za! amfiteáter. Odvtedy združenie prevádzkuje letné kino každý rok, čím naplňajú program v amfiteátri.

V čase vzniku bola kľúčová motivácia oživiť potenciál miesta, zachrániť priestory, v súčasnosti pokračujú viacerí členovia združenia práve kvôli premietaniu - teda zmena motivácie, to, čo napĺňa potreby sebarealizácie viacerých členov. Líder združenia však naďalej považuje za hlavnú revitalizáciu priestorov a práve aj kvôli tomu, že situácia s amfiteátrom je ako tak stabilná, chce iniciatívu presunúť na druhých, aby sa on mohol venovať ďalšiemu opustenému objektu (Medený Hámor). Hlavnou aktivitou občianskeho združenia za! amfiteáter tak zostáva podpora amfiteátra, či už v podobe organizovania Letného kina alebo inak.

Líder združenia dodáva: „Dôležitý je kontext, v ktorom iniciatíva vznikala: zatváranie centier kultúry – Dom kultúry, rušenie kín (Hviezda, Urpín). V meste bol nedostatok priestoru na

kultúrne vyžitie a už vôbec nie vonkajší priestor, absencia letného kina. Amfiteáter preto mal a má potenciál, našou snahou je, aby sa stal jedným zo symbolov mesta. Tiež je dôležité povedať, že sme iniciatívu začali realizovať ako študenti stredných škôl, proces sa stal náročnejší, keď sme odišli na vysoké školy mimo mesta BB.“ (rozhovor s lídrom občianskeho združenia za! Amfiteáter realizovaný v júni 2019).

Banskobystrický amfiteáter Paľo Bielika je otvorený priestor pre kultúrne, spoločenské podujatia, a inovatívne služby, ktoré sa dajú realizovať v rôznych etapách rekonštrukcie (obr. 24). Amfiteáter by sa nemal úzko profilovať, ale zároveň má vlastnú identitu, ktorú čerpá z nostalgickej histórie miesta a z krásnej polohy s výhľadom na mesto a okolitú horskú panorámu. Ak na niečo amfiteáter nemá slúžiť, tak predovšetkým na podporu násilia či neznášanlivosti.

Obrázok 24 Amfiteáter dnes

Zdroj: <https://www.bystricoviny.sk/bystricoviny-tv/blizi-sa-folklor-na-bystrica-2019-festival-ludovej-hudby-a-tanca-pod-urpinom/>

Možno konštatovať, že Amfiteáter prežíva vďaka skupine nadšených ľudí z Banskej Bystrice a okolia, ktorí dobrovoľne pomáhajú amfiteátru stať sa živým kultúrno-spoločenským miestom, s dôrazom na udržateľnosť, obsahovú rôznorodosť a zachovanie jeho genius loci.

Textilný závod SLOVENKA – nekonečné zmeny majiteľov

Pôvodný závod a budovy SLOVENKY na Striebornom námestí v Banskej Bystrici boli v 19. storočí vybudované pre továreň na výrobu stoličiek už od roku 1874. Po vzniku Československej republiky sa nábytkársky priemysel, podobne ako iné odvetvia finálnej výroby, dostal do ťažkých odbytových problémov v dôsledku rozpadu rakúsko-uhorského trhu. Preto závod v Banskej Bystrici musel zastaviť nábytkársku výrobu.

Po skončení I. svetovej vojny v roku 1919 Ján Furdík kúpil bývalú stoličkovú továreň a prebudoval ju na súkenku. V roku 1948 bola firma zoštátnená a celá Furdíkovská rodina sa odsťahovala z Banskej Bystrice. Súkennícka továreň Furdíkovcov bola prebudovaná na pletiarsky závod „Slovenka“. Závod SLOVENKA ako prvá samostatná slovenská továreň na pletený a tkaný tovar vznikla pôvodne v Martine v máji v 1921, kedy začala stavba továrne. Založil ju Ján Ország starší a prvé stroje do továrne sa dovezli z Anglicka. V roku 1925 si závod zakladá vo vtedajšom Československu prvé vlastné podnikové predajne. 1. októbra v roku 1928 bol oficiálne zapísaný a schválený názov podniku pod menom „SLOVENKA“. V roku 1933 závod zamestnával 356 robotníkov a 105 pracovníkov v predajniach. V roku 1951 Banská Bystrica zachránila závod SLOVENKA pred likvidáciou. SLOVENKA sa presťahovala z Martina do areálu Fudíkovskej textilnej továrne na Striebornom námestí. Začala sa tak písať novodobá dlhoročná história fabriky spojenej s mestom Banská Bystrica. SLOVENKA sa stala symbolom mesta. V roku 1954 sa SLOVENKA stala druhým najvýznamnejším textilným závodom v Československu. SLOVENKA vyvážala svoj kvalitný tovar do krajín Sovietskeho zväzu, ale aj do celej Európy. V roku 1989 vznikol štátny podnik SLOVENKA Banská Bystrica.

V roku 1997 začína nová história podniku založením akciovej spoločnosti SLOVENKA – NOVA so sídlom v Banskej Bystrici. Firma následne získala ocenenie „Najlepší exportér v roku 1997“, udelené Ministerstvom hospodárstva SR. Po novembri 1989 a rozpade socializmu však SLOVENKA stratila východné trhy. V presadení sa na trhu jej nepomohol ani vstup nového akcionára KK Company. V roku 2009 podnik pod novým názvom SLOVENKA-

Silver, s.r.o. začal obdobie výrazných organizačných zmien, ktorých cieľom bolo stabilizovať vývoj firmy a budovať širšiu sieť maloobchodných predajní a zároveň rozširovať ponúkaný sortiment výrobkov. V roku 2011 sa firma definitívne presťahovala na novú adresu na Zvolenskej ceste 14 v Banskej Bystrici.

Na mieste bývalého závodu SLOVENKA ešte v roku 2009 plánovala práve KK Company, s.r.o. vybudovať na rozlohe 14 564 m² 11-poschodový hotel s vyhlídkovou reštauráciou a obchodno-oddychový komplex Slovenka Resort, vrátane wellness a parkovacieho domu. Z bývalých budov konfekcie a pradiarne mali byť byty. Potrebnú zmenu územného plánu centrálnej mestskej zóny schválilo mestské zastupiteľstvo v septembri 2010. Termín ukončenia prvej etapy výstavby bol stanovený na apríl 2012. Pri prestavbe plánovali zachovať skelety pôvodných budov, iné časti mali byť vybudované úplne nanovo (obr. 25). Prípravné a búracie práce trvali asi 1,5 roka. V roku 2011, keď sa mali začať stavebné práce, podnikateľ Karol Konárik nečakane oznámil, že areál predal levickej firme Dituria. Nový vlastník postupne v areáli vykonal búracie práce a z pôvodných budov Slovenky zostal len skelet novej prednej časti bývalej textilky.

Obrázok 25 Budova bývalého závodu Slovenka

Zdroj: TASR

Poznámka: dnes už žiadna z týchto budov nestojí

Investor mal začať s výstavbou Dituria City Parku do konca roku 2014. Hlavnú funkciu polyfunkčného areálu mali mať obchod a služby. Súčasťou areálu mal byť väčší outlet, viacúčelová hala, wellness, detský svet – zábavné centrum, krytá mestská tržnica a bytový komplex. V rámci projektu bolo navrhovaných až 826

parkovacích miest v podzemných a tiež nadzemných garážach umiestnených v objekte.

Areál bývalého banskobystrického textilného závodu však v roku 2017 znovu mení majiteľa, a ten predstavuje nový zámer. Zvolenská developerská firma ARKON tu chce vybudovať po etapách ucelenú mestskú štvrť s jednotným architektonickým dizajnom, ktorá by zahŕňala v prevažnej miere funkciu bývania, ale aj obchodné a kancelárske priestory. Celú štvrť navrhli architekti ako prepojenie budov s komunitnými záhradkami a zelenými vnútroblokmi, ktoré sú sústredené okolo nábrežia potoka Bystrica. Z doteraz predstavených projektov v lokalite ide pritom o najreálnejší návrh využitia územia. Zvlášť po tom, čo pôvodné plány na vybudovanie veľkého obchodného centra stratili zmysel po otvorení dvoch nových obchodných komplexov v širšom centre mesta.

Od roku 2019 mali v areáli postupne vyrásť administratívne budovy, hotel, priestory pre obchod a služby, ale najmä bytové domy, no s výstavbou sa ešte nezačalo. Spoločnosť ARKON predpokladá kompletne dokončenie urbanizácie areálu do približne desiatich rokov. Aj keď po zbúraní väčšiny pôvodných budov patrí niekdajšia lokalita jedinečnej industriálnej architektúry už len minulosti, zatiaľ tu zostali pozostatky pôvodnej historickej malej vodnej elektrárne. Ako v utorok na zasadnutí banskobystrického mestského zastupiteľstva avizoval Andrej Konkol', generálny riaditeľ ARKON, tento technický unikát majú v záujme zachovať a funkčne zapojiť do projektu.

Už počas prvej etapy výstavby – v prednej časti areálu pri Striebornom námestí, má investor záujem areál Slovenky sprístupniť verejnosti – majú tu vyrásť viaceré dočasné stavby slúžiace pre komunitný život, ale aj športovanie a služby (priestor pre kaviareň, cukráreň, predajné centrum s vyhlídkou na areál a športová plocha s tribúnou, ktorú bude v zime možné využiť na klzisko a po zvyšok roka ako ihrisko). V októbri 2018 na mieste pribudli modulové kontajnery (obr. 26), ktoré mali slúžiť kaviarni. Do júla 2020 však boli prázdne, dôvodom boli problémy so získaním potrebných povolení vzhľadom na negatívne stanovisko Krajského pamiatkového úradu.

Obrázok 26 Modulové kontajnery na prevádzku kaviarne

Zdroj: bbonline.sk

Po viac ako desaťročnom období ožili aspoň priestory modulových kontajnerov a v dočasnej dobe sa má začať s výstavbou.

ČASŤ III - VÝSKUM O VIDIECKYCH ZMENÁCH, HROZBÁCH A PRÍLEŽITOSTIACH PRE MALÉ MESTÁ A OBCE

Predchádzajúce časti identifikovali filozofický princíp opustenosti tak na komunitnej úrovni, ako aj na mikroúrovni individuálneho majetku. Ide v zásade o otázku ponuky a dopytu - ak neexistuje záujem o život vo vidieckych mestách a obciach, problém sa iba zhorší. Inak povedané, obec naďalej upadá a je zbytočnejšiešou otázkou opustených nehnuteľností, pretože bez záujmu žiť v zázemiach miest, bude počet opustených nehnuteľností narastať. Záujem o bývanie v „upadajúcich“ obciach je však previazaný s opustenými nehnuteľnosťami a domnievame sa, že tieto dve oblasti nie je možné oddeliť. Táto časť predstavuje náš dlhodobý výskum aspektov preferencií bývania na Slovensku, s užším zámerom na Banskobystrický kraj.

Táto časť prezentuje výsledky vlastného výskumu, ktorý možno rozdeliť do troch základných častí:

1. Dotazníkový výskum medzi primátormi a starostami miest a obcí Banskobystrického samosprávneho kraja.
2. Výskum preferencií bývania:
 - a. Výskum realizovaný so študentami Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici od roku 2009 a to formou eseje o ich budúcom živote (vrátane preferencií bývania) a formou grafického dotazníka o ich živote po skončení štúdia.
 - b. Dotazníkový výskum medzi občanmi Slovenskej republiky ohľadom ich preferencií na bývanie.
3. Vytvorenie nástroja na kvantitatívne meranie na určenie silných a slabých stránok, ohrození a príležitostí samospráv z hľadiska ich životaschopnosti.

3. VÝSLEDKY VÝSKUMU MIEST A OBCÍ V REGIÓNE BANSKÁ BYSTRICA

Náš výskum sme realizovali v regióne Banskobystrického samosprávneho kraja (BBSK), ktorý je zároveň aj najväčším regiónom na Slovensku. Zamerali sme sa na sídla s populáciou nad 1000 obyvateľov, ktorých je v tomto kraji 115 z celkového počtu 516 sídiel. Kraj pozostáva z 13 okresov, ďalej zastúpených okresnými mestami. Zvolili sme si ho na základe jeho veľkosti, centrálnej polohy, geomorfologickej rôznorodosti a rozdielnych ekonomických podmienok - od prosperujúcich až k chudobným oblastiam. Mestá Banská Bystrica a Zvolen vytvárajú dochádzkovú zónu s dvoma mestami s počtom obyvateľov okolo 178 600, kde žije až 27,5% obyvateľov kraja. Pri výskume sme veľkú pozornosť venovali aj vidieckym oblastiam mimo dochádzkovej zóny Banská Bystrica - Zvolen.

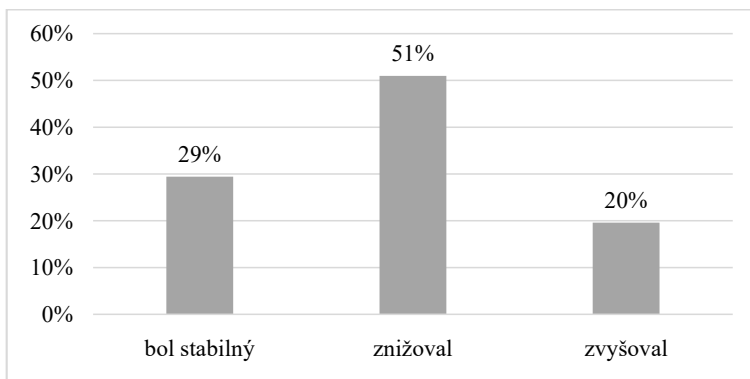
Ako sme uviedli v prvej kapitole, zameranie sa iba na pracovné príležitosti môže byť zavádzajúce, pretože neberie do úvahy osobné potreby ľudí mimo práce – napr. rodinu, zapojenie sa do komunity alebo tvorivé činnosti spojené s vlastníctvom domu. Preto sme sa vyhýbali ekonomickým otázkam a viac sme sa sústredili na objekty obce, ktoré mu dávajú jeho identitu. To zahŕňalo výstavbu nových domov, revitalizáciu opusteného majetku a vonkajší záujem o obec skôr na úrovni jednotlivcov ako na úrovni spoločnosti.

Prostredníctvom elektronického dotazníka sme počas mesiacov január až apríl 2019 oslovili 115 primátorov a starostov v BBSK, ktorí tvorili výberový súbor pre náš výskum, a získali sme dokopy 51 odpovedí, čo predstavuje 44,35% návratnosť dotazníkov (návratnosť nad 40 % je v sociologickom výskume považovaná za úspešnú).

Získané výsledky sme najskôr vyhodnotili súhrnne a potom sme porovnávali odpovede starostov podľa toho, či sa jednalo o dochádzkovú zónu alebo oblasť mimo dochádzkovej zóny a získali sme zaujímavé výsledky. Za dochádzkovú zónu (DZ) sme považovali všetky sídla (mestá a obce) v okresoch Banská Bystrica a Zvolen. Oblasť mimo dochádzkovej zóny (MDZ) tvorili všetky ostatné sídla v BBSK.

3.1. Vývoj počtu obyvateľov v zapojených mestách a obciach

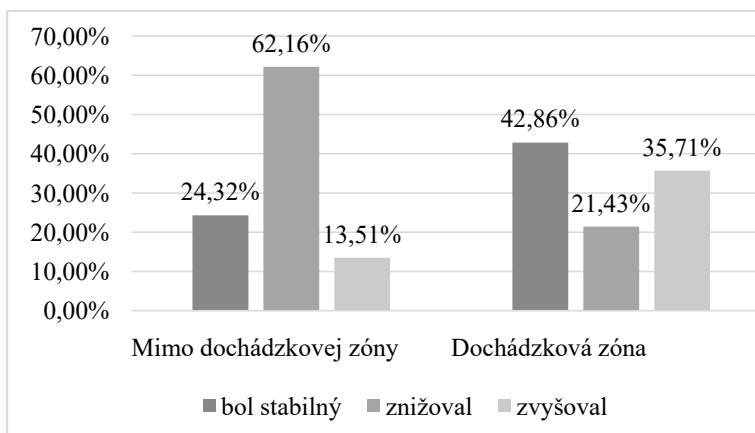
Prostredníctvom prvej otázky v dotazníku sme zisťovali, či sa menil vnímaný počet obyvateľov v sledovaných sídlach za posledných 5 rokov. Až 51 % starostov odpovedalo, že počet obyvateľov sa v ich sídle znižoval. Ďalších 29 % tvrdilo, že ich počet bol stabilný a iba 20 % z nich tvrdilo, že v ich obci došlo k nárastu počtu obyvateľov tak, ako to zobrazuje Graf 3.

Graf 3 Vývoj počtu obyvateľov vnímaný starostami

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Zároveň sa tu preukázali aj značné rozdiely medzi DZ a MDZ. Zatiaľ čo vnímaný počet obyvateľov v DZ bol stabilný (43%) alebo sa zvyšoval (36%), v MDZ sa počet obyvateľov väčšinou znižoval (62%) alebo v menšej miere bol stabilný (24%) tak, ako ukazuje Graf 4:

Graf 4 Vývoj počtu obyvateľov vnímaný starostami podľa zón
Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Ak porovnáme naše údaje s údajmi získanými z regionálnych štatistík DataCube Štatistického úradu SR, môžeme skonštatovať, že za obdobie rokov 2014 – 2019 došlo k poklesu obyvateľov v oboch zónach. V dochádzkovej zóne ide o miernejší pokles o 0,18 %, zatiaľ čo mimo dochádzkovej zóny to bolo o 1,7 %.

Na základe údajov zo Štatistického úradu sme zisťovali, ako sa menil počet obyvateľov v tých obciach, kde je zastúpené vyššie percento rómskeho obyvateľstva. Výpočet sme previedli v programe SPSS a výsledky zobrazuje tabuľka 3. Zaujímalo nás, či sa počet obyvateľov znižoval (hodnota -1), bol stabilný (hodnota 0) alebo sa zvyšoval (hodnota 1) v závislosti od percentuálneho zastúpenia rómskeho obyvateľstva, ktoré bolo rozdelené do intervalov od 0 do 80%.

Tabuľka 3 Korelačná analýza

VAR00001 * VAR00002 Crosstabulation

Count		VAR00002									Total
		,00	,01	,05	,10	,20	,30	,40	,50	,80	
VAR00001	-1,00	4	6	4	7	1	2	2	0	0	26
	,00	3	0	4	3	1	2	0	1	0	14
	1,00	3	0	1	0	3	1	0	0	2	10
Total		10	6	9	10	5	5	2	1	2	50

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	,751	,030
	Cramer's V	,531	,030
	Contingency Coefficient	,601	,030
N of Valid Cases		50	

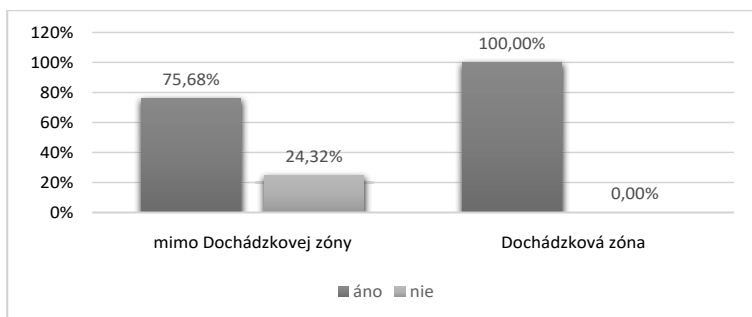
Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019 a DataCube Štatistického úradu SR

Hodnota Cramerovho koeficientu (0,531) svedčí o tom, že medzi sledovanými veličinami existuje stredne silná závislosť a teda vyššiu mieru pôrodnosti možno pripísať aj väčšej rómskej populácii (viď aj kapitola 5).

3.2. Atraktivnosť zapojených miest a obcí

Ďalšia otázka zistovala, či starostovia považujú svoje obce za príťažlivé pre nových, potenciálnych obyvateľov. Väčšina z nich (až 82 %) vníma svoju obec z tohto hľadiska pozitívne.

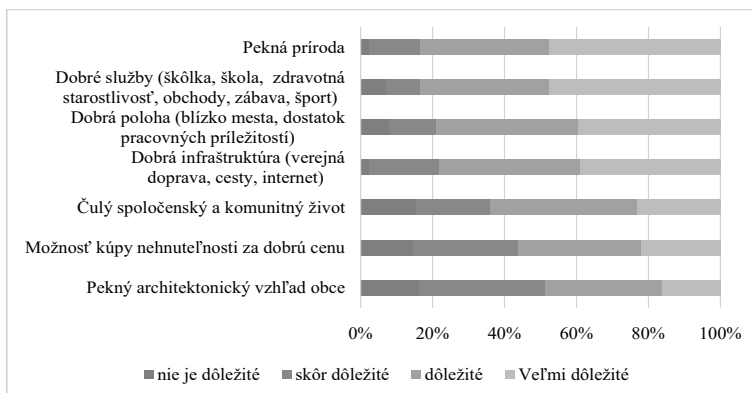
Taktiež všetci opytovaní starostovia z DZ vnímajú svoju obec ako príťažlivú pre nových obyvateľov, ktorí sa chcú k nim nastáňovať. Rovnaký názor má aj väčšina starostov z MDZ (75,68 %) a ostatní (24,32 %) nepovažujú svoju obec za príťažlivú (graf 5).

Graf 5 Prítlačivosť obce/mesta pre nových obyvateľov
Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Ďalej sme prostredníctvom 5-stupňovej Likertovej škály zisťovali, ktoré výhody považujú starostovia za najdôležitejšie pri určovaní toho, či je ich obec prítlačivá pre nových obyvateľov. Hodnotiť mohli viaceré ukazovatele, ktoré sme navrhli ako kľúčové.

Starostovia zo sledovaných sídiel ako najčastejší dôvod prítlačivosti ich obce uvádzali peknú prírodu, dobré služby – najmä škôlku, školu a zdravotnú starostlivosť a dobrú polohu, blízko mesta s dostatkom pracovných príležitostí. Za menej dôležité ukazovatele považovali pekný architektonický vzhľad obce a prekvapivo aj možnosť kúpy nehnuteľnosti za dobrú cenu (Graf 6).

Graf 6 Hodnotenie ukazovateľov prítlačivosti obce
Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

V ďalšej otázke sme zisťovali, čo považujú starostovia za najväčšie bariéry (nevýhody) v rozvoji ich obce. Vybrať si mohli maximálne 3 zo 6-tich ponúknutých možností a tiež mali priestor na pridanie vlastnej odpovede. Získané výsledky zobrazuje tabuľka 4. Tu sa obe zóny zhodli na tom, že najväčšou bariérou je málo pracovných príležitostí a vysoká nezamestnanosť (prekvapivo v DZ – 57,9 %, MDZ – 54 %), ďalej vysoký počet sociálne vylúčených obyvateľov, najmä Rómov (DZ – 15,8 %, MDZ – 17,5 %) a zlé cesty, ktoré spôsobujú problémy najmä v zime (DZ – 5,3 %, MDZ – 12,7 %).

Okrem toho v MDZ považujú za významné bariéry aj príliš veľkú vzdialenosť od väčších miest (9,5 %), žiadny priestor pre rozvoj a chýbajúcu bytovú výstavbu (3,2 %), či chýbajúcu infraštruktúru (1,6 %). Za menej významné bariéry rozvoja v MDZ sa považujú napr. zvyšujúca sa prirodzená zhustenosť obyvateľov, vyplývajúca z geografickej polohy a nedostatok stavebných pozemkov vo vlastníctve obce.

Starostov v DZ trápí aj nízky priestor pre rozvoj, chýbajúca bytová výstavba (5,3 %) a ako ďalšie, aj keď menej významné bariéry rozvoja v DZ – napr. uvádzajú tiež nechúť zvyšovať počet obyvateľov zo strany poslancov Obecného zastupiteľstva (Ocz), málo projektov na čerpanie eurofondov a príslušníkov vtedajšej vládnej strany Smer na dôležitých postoch.

Zhrnutie odpovedí ohľadom výhod a nevýhod vnímaných primátormi a starostami miest a obcí sumarizuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 4 Dôvody príťažlivosti obce podľa názoru starostov

Výhody	Hodnoty			
	DZ		MDZ	
	Poradie	Priemer	Poradie	Priemer
Dobrá poloha (blízko mesta, dostatok pracovných príležitostí)	1	2,6	4	1,8
Dobrá infraštruktúra (verejná doprava, cesty, internet)	2	2,5	2	2,2
Dobré služby (škôlka, škola, zdravotná starostlivosť, obchody, zábava, šport)	3	2,3	3	2,1
Pekná príroda	4	2,3	1	2,2
Pekný architektonický vzhľad obce	7	1,5	5	1,7
Možnosť kúpy nehnuteľnosti za dobrú cenu	5	2	6	1,6
Čulý spoločenský a komunitný život	6	1,8	7	1,4

Nevýhody	Hodnoty			
	DZ		MDZ*	
	Poradie	Podiel [%]	Poradie	Podiel [%]
Málo pracovných príležitostí, vysoká nezamestnanosť v obciach	1	57,9	1	54
Sociálne a rómske problémy	2	15,8	2	17,5
Zlé cesty, nebezpečné podmienky v zime	3	5,3	3	12,7
Poloha ďaleko od väčšieho mesta	-	-	4	9,5
Žiadny priestor pre rozvoj, chýbajúca bytová výstavba	3	5,3	5	3,2
Chýbajúca infraštruktúra	-	-	6	1,6
Iné	4	15,7	7	1,5

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

*Poznámka: Ďalšími problémami, ktoré spomínali starostovia obcí v MDZ, bola neochota zvyšovať počet obyvateľov, chýbajúce kanalizácie, zasahovanie politických strán.

V tabuľke 4 môžeme pozorovať značný rozdiel v názoroch starostov z DZ a MDZ, najmä v oblasti výhod. Starostovia z DZ ako hlavný dôvod ich atraktívnosti uvádzali dobrú polohu, blízko mesta s dostatkom pracovných príležitostí, dobrú infraštruktúru a dobré služby (Graf 7). Zatiaľ čo starostovia z MDZ uviedli ako hlavné dôvody peknú prírodu, dobrú infraštruktúru a dobré služby (Graf 8). Obe skupiny sa zhodli v tom, že za menej významné považujú: možnosť kúpy nehnuteľnosti za dobrú cenu, čulý spoločenský a komunitný život, či pekný architektonický vzhľad obce.

Preferencie v dochádzkovej zóne

Dobrá poloha (blízko mesta, dostatok pracovných príležitostí) 2,6	Dobrá infraštruktúra (verejná doprava, cesty, internet) 2,5	Dobré služby (škôlka, škola, zdravotná starostlivosť, obchody, zábava, šport) 2,3	Možnosť kúpy nehnuteľnosti za dobrú cenu 2	Čulý spoločenský a komunitný život 1,8
		Pekná príroda 2,3		

Graf 7 Preferencie v dochádzkovej zóne

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Preferencie mimo dochádzkovej zóny

Dobrá infraštruktúra (verejná doprava, cesty, internet) 2,2	Pekná príroda 2,2	Dobré služby (škôlka, škola, zdravotná starostlivosť, obchody, zábava, šport) 2,1	Dobrá poloha (blízko mesta, dostatok pracovných príležitostí) 1,8	Možnosť kúpy nehnuteľnosti za dobrú cenu 1,6
			Pekný architektonický vzhľad obce 1,7	Čulý spoločenský a komunitný život 1,4

Graf 8 Preferencie mimo dochádzkovej zóny

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

3.3. Opustené budovy v zapojených mestách a obciach

Medzi hlavné ciele nášho výskumu patrilo zmapovanie opustených budov, ktoré sa nachádzajú v obciach, ako aj identifikácia transakčných nákladov na prestavbu alebo odstránenie opustených budov tak, aby sa v maximálnej miere využil ich potenciál na zatraktívnenie oblasti pre obyvateľov a investorov. Preto sme sa v ďalšej otázke zaujímali o to, koľko opustených (neobývaných alebo nevyužívaných) domov a iných budov sa približne nachádza v skúmaných obciach a výsledky uvádzame v tabuľke 5.

Tabuľka 5 Odhad počtu opustených budov v sledovaných obciach

Počet objektov	Mimo dochádzkovej zóny	Dochádzková zóna	Celkový súčet
<10	45,95%	28,57%	41,18%
10-29	40,54%	42,86%	41,18%
30-49	5,41%	14,29%	7,84%
50-69	5,41%	0,00%	3,92%
70-89	0,00%	7,14%	1,96%
90-109	2,70%	7,14%	3,92%
Celkový súčet	100,00%	100,00%	100,00%

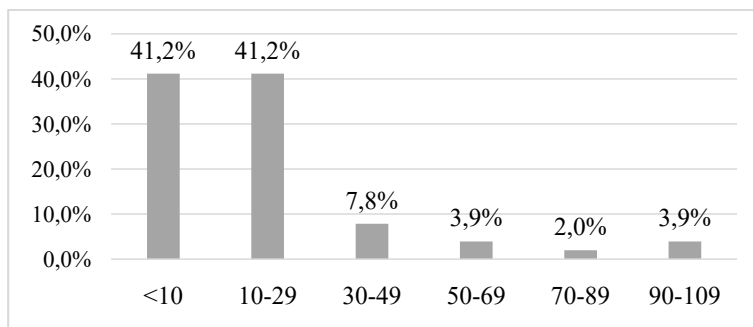
Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Starostovia z oboch sledovaných zón sa zhodli na tom, že v ich sídlach sa nachádza buď menej ako 10 takýchto objektov alebo maximálne 10-29 objektov (zhodne po 41,2 %). Ďalšie intervaly sa vyskytovali v oveľa menšej miere – napr. počet 30-49 objektov uviedlo iba niekoľko starostov.

Z tabuľky je zrejmé, že v DZ sa najčastejšie vyskytuje 10-29 opustených budov tak, ako to uvádza takmer 43 % opýtaných starostov. Ďalších 29 % starostov z DZ udáva, že počet opustených budov v ich obci je nižší ako 10 a 14 % z nich pripúšťa, že počet opustených budov je v rozsahu až 30 - 49.

Čo sa týka MDZ, tam až 46 % starostov udáva, že počet ich opustených budov je menej ako 10 a ďalších takmer 41 % starostov pripúšťa, že ich počet sa pohybuje v rozsahu 10 až 29.

Graf 9 zobrazuje počty opustených budov uvedené súhrnne od všetkých respondentov.

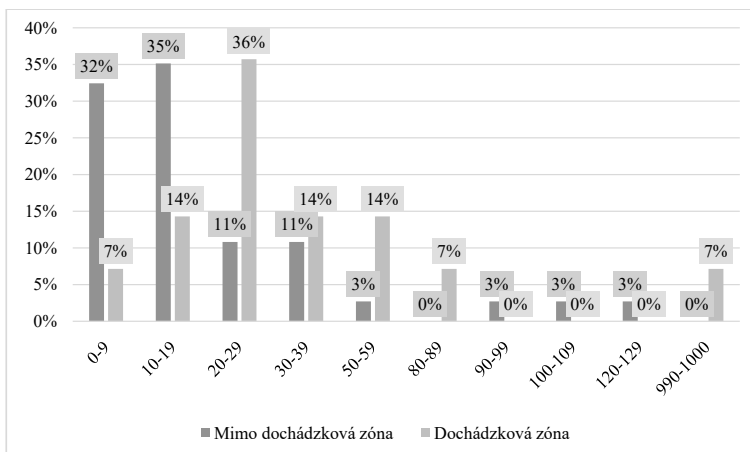

Graf 9 Počet opustených budov v obci

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Na otázku, ktorá zisťovala, koľko opustených domov a iných budov je priamo vo vlastníctve obce, prekvapujúco, až 51 % zo všetkých starostov odpovedalo, že žiadne. Iba jednu opustenú budovu udáva 19,6 % a ďalších 17,6 % udáva dve takéto budovy.

Užitočné informácie poskytla odpoveď na otázku, ktorá sa pýtala na to, koľko nových domov sa postavilo alebo zrekonštruovalo za posledných 5 rokov. Tu sa taktiež ukázali značné rozdiely medzi DZ a MDZ tak, ako zobrazuje Graf 10.

Graf 10 Výstavba v sledovaných obciach za posledných 5 rokov
Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

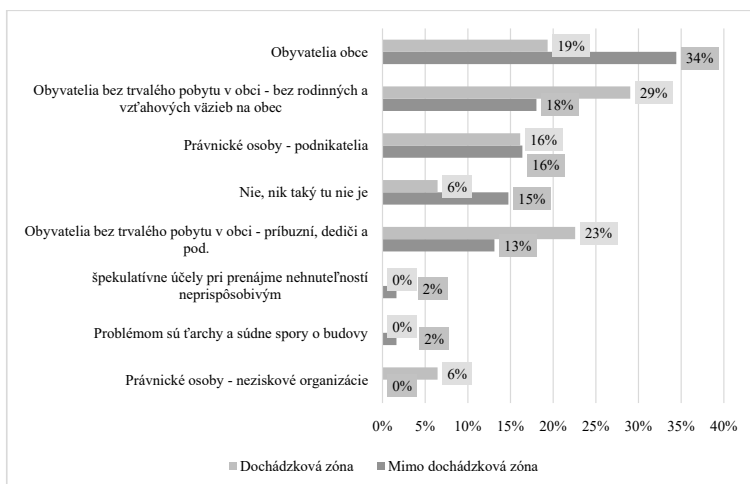
Až 36 % starostov z DZ tvrdí, že v ich obci sa postavilo 20 až 29 nových domov a ďalších 14 % zhodne udáva, že to bolo v rozsahu 10-19, 30-39 alebo 50-59.

Najčastejší interval, ktorý udávajú starostovia z MDZ je 10-19, uviedlo ho až 35% z nich. Nasleduje interval 0-9, ktorý uviedlo až 32 % starostov a interval 30-39 ďalších 11 % starostov.

Na základe toho môžeme skonštatovať, že individuálna bytová výstavba sa viac realizuje v DZ, čo nie je prekvapujúce.

Na otvorenú otázku: „Ak by bolo možné nevyužívanú obecnú budovu predať, váhali by ste tak urobiť? Ak áno, prečo?“, reagovali starostovia z DZ aj MDZ väčšinou zamietavo. Uvedli, že radšej budú hľadať nové možnosti využitia pre takúto budovu a majetok miest a obcí sa má zveľaďovať a rozvíjať, nie rozpredávať. Niektorí uviedli, že by takúto budovu chceli rekonštruovať a prenajímať. Ak by sa nevyužívanú budovu rozhodli predať, tak iba za trhovú cenu a v závislosti od konkrétnej budovy.

Na otázku: „Sú vo vašej obci ľudia, ktorí majú záujem o opustené nehnuteľnosti a ich opravu?“ sme taktiež získali rozličné odpovede od starostov z DZ a MDZ. Sumár uvádza Graf 11.

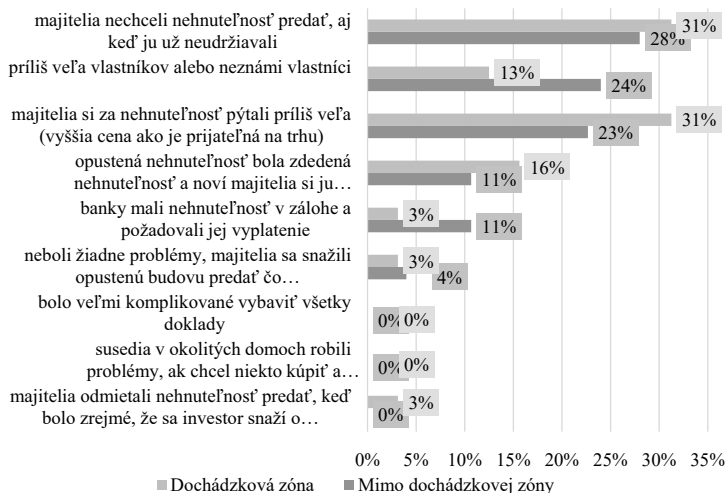
Graf 11 Záujem o rekonštrukciu opustených budov v sledovaných obciach

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Kým v DZ majú záujem o takéto objekty najviac obyvatelia bez trvalého pobytu v obci - bez rodinných a vzťahových väzieb na obec, ďalej nasledujú obyvatelia bez trvalého pobytu v obci - príbuzní, dediči a pod. a na tretej pozícii sú to samotní obyvatelia obce, iná situácia je v MDZ. Tu majú o opustené objekty záujem najmä samotní obyvatelia obce, potom sú to obyvatelia bez trvalého pobytu v obci - bez rodinných a vzťahových väzieb na obec a nasledujú právnické osoby – podnikatelia. Až 15 % starostov z MDZ uviedlo, že v ich obci nie je záujem o opustené budovy, zatiaľ čo v DZ túto možnosť uviedlo iba 6 % starostov. Čo sa týka záujmu zo strany podnikateľov, výsledky ukázali, že ich podiel je približne rovnaký v DZ aj MDZ a pohybuje sa na úrovni 16 %. O opustené budovy v DZ majú sčasti záujem aj neziskové organizácie (6 %), zatiaľ čo v MDZ je ich záujem nulový.

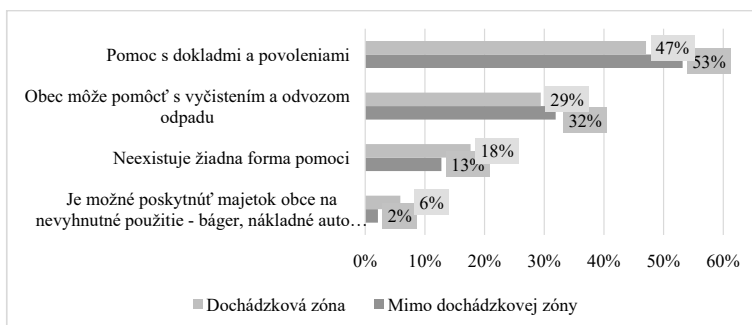
Ak niekto mal záujem o kúpu opustenej nehnuteľnosti (napr. domu alebo budovy), najčastejšie problémy s nadobudnutím jej vlastníctva boli v DZ tie, že majitelia nechceli nehnuteľnosť predat', aj keď ju už neudržiavali (31 %) alebo si za ňu pýtali príliš veľa a chceli vyššiu cenu ako je prijateľná na trhu (31 %),

d'alej nasledoval dôvod, že opustená nehnuteľnosť bola zdedená nehnuteľnosť a noví majitelia si ju ponechali s víziou, že z objektu spravia "víkendový dom" (16 %). Starostovia v MDZ taktiež ako najčastejší dôvod uviedli, že majitelia nechceli nehnuteľnosť predat', aj keď ju už neudržiavali (28 %), ďalším dôvodom bol veľký počet vlastníkov alebo neznámi vlastníci (24 %) alebo ten, že majitelia chceli za nehnuteľnosť príliš vysokú cenu (23 %). Iba 4 % starostov v MDZ a 3 % v DZ uviedlo, že s predajom nehnuteľnosti neboli žiadne problémy a majitelia sa snažili opustenú budovu predat' čo najrýchlejšie, za akúkoľvek cenu. Žiadny starosta z DZ alebo MDZ sa nest'ážoval na komplikované vybavenie dokladov alebo na to, že by susedia v okolitých domoch robili problémy, ak chcel niekto kúpiť a renovovať opustenú budovu v ich blízkosti. Taktiež dôvod, že majitelia odmietali nehnuteľnosť predat', keď bolo zrejmé, že sa investor snaží o vytvorenie väčšej parcely na priemyselnú, komerčnú alebo obytnú výstavbu, bol uvedený iba u 3 % starostov z DZ a starostovia z MDZ ho neuviedli vôbec. Môžeme teda skonštatovať, že najčastejším zdrojom problémov v tejto oblasti boli samotní majitelia alebo dediči nehnuteľností a to približne v rovnakej miere v DZ aj v MDZ. Prehľad odpovedí uvádza Graf 12.

Graf 12 Problémy s nadobudnutím vlastníctva opustených budov
Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

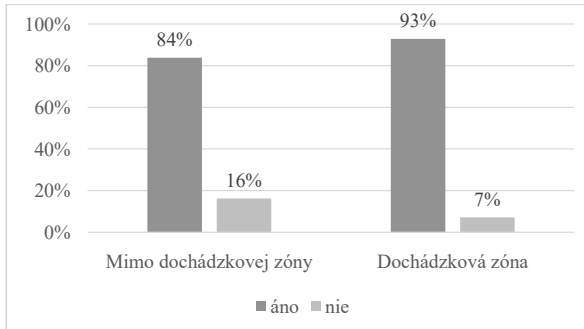
Na otázku, či poskytuje ich samospráva nejakú formu pomoci aj nad rámec zákonom uložených povinností pre tých, ktorí si kúpia opustený objekt v obci za účelom jeho zhodnotenia, odpovedali starostovia v DZ a MDZ približne rovnako (Graf 13). Najčastejšie uviedli pomoc s dokladmi a povoleniami – až 47 % DZ a 53 % MDZ. Pomoc s vyčistením a odvozom odpadu uviedlo 29 % DZ a 32 % MDZ. Žiadnu pomoc neposkytuje 18% obcí z DZ a 32 % z MDZ. Iba malé množstvo obcí (6 % DZ a 2 % MDZ) poskytuje ich majetok na nevyhnutné použitie – napr. bager alebo nákladné auto za úhradu nákladov.

Graf 13 Pomoc od samospráv pri nadobudnutí a zhodnotení opustenej budovy novým vlastníkom

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Objekty, ktoré sú pre obyvateľov dôležité a majú k nim pozitívny vzťah (napríklad z pohľadu histórie) a vyžadujú si opravy eviduje vo svojej obci až 93 % starostov v DZ a 84 % v MDZ tak, ako uvádza Graf 14.

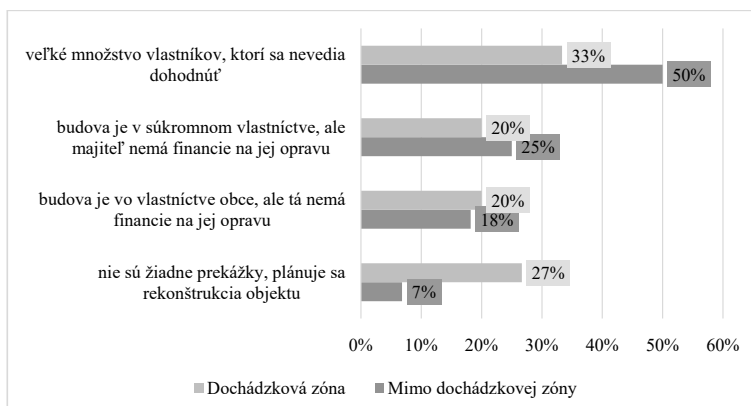

Graf 14 Dôležité budovy vyžadujúce si opravu

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Za najčastejšie prekážky, ktoré bránia vykonaniu opráv týchto budov, považujú starostovia v DZ veľké množstvo vlastníkov, ktorí sa nevedia dohodnúť (33 %), žiadne prekážky neudáva 27 % starostov a ďalšími prekážkami sú v zhodnej miere (20 %), že budova je v súkromnom vlastníctve, ale majiteľ nemá financie na jej opravu alebo že budova je vo vlastníctve obce, ale tá nemá financie na jej opravu.

Čo sa týka MDZ, tam starostovia ako najčastejšiu prekážku tiež udávajú veľké množstvo vlastníkov, ktorí sa nevedia dohodnúť (50 %), nasleduje to, že budova je v súkromnom vlastníctve, ale majiteľ nemá financie na jej opravu (25 %) a že budova je vo vlastníctve obce, ale tá nemá financie na jej opravu (18 %). To, že nie sú žiadne prekážky a plánuje sa rekonštrukcia objektu uviedlo iba 7 % starostov, na rozdiel od DZ, kde to bolo až 27 %. Tieto súhrnné informácie zobrazuje Graf 15.

Graf 15 Prekážky brániace oprave opustených budov

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výskumu, 2019.

Na otvorenú otázku: „Ak je budova vo vlastníctve obce, aké kroky obec podnikla, aby sa budova mohla začať využívať?“, odpovedali starostovia v DZ najčastejšie v tom zmysle, že sa snažia využívať všetky dostupné formy, hlavne pomoc od štátu a rôznych fondov, úvery, dali si vypracovať projektovú štúdiu, oslovili architektov a pod.

Starostovia z MDZ uviedli okrem krokov, ktoré realizujú starostovia v DZ aj to, že sa snažia budovy odpredať na základe verejnej súťaže alebo ich dať do prenájmu. Ďalší uvádzajú, že sa ich snažia zrekonštruovať z vlastných zdrojov alebo čakajú na vhodné výzvy, aby ich mohli zrekonštruovať z eurofondov.

3.4. Zhrnutie

Výskumom sme zistili, že v obciach MDZ dochádza k zníženiu počtu obyvateľov viac ako v DZ, čo potvrdili aj údaje získané zo Štatistického úradu. Obyvatelia DZ preferujú najmä dobrú polohu (blízko mesta s dostatkom pracovných príležitostí), zatiaľ čo obyvatelia MDZ uprednostnili peknú prírodu a dobrú infraštruktúru (verejná doprava, cesty, internet). Za najväčšiu bariéru rozvoja obe skupiny zhodne považujú málo pracovných príležitostí.

Medzi hlavné ciele nášho výskumu patrilo zmapovanie opustených budov, ktoré sa nachádzajú v obciach tak, aby sa v maximálnej miere využil ich potenciál na zatraktívnenie oblasti pre obyvateľov a investorov. Na základe odpovedí starostov môžeme skonštatovať, že v DZ sa najčastejšie vyskytuje 10-29 opustených budov. Čo sa týka MDZ, tam až 46 % starostov udáva, že počet ich opustených budov je menej ako 10. Obe skupiny starostov najčastejšie tvrdia, že žiadne z opustených budov nepatria do vlastníctva obce - DZ (36 %) a MDZ (57 %). V oboch zónach sa vyskytujú obyvatelia, ktorí majú záujem o opustené nehnuteľnosti a ich opravu. Kým v DZ majú záujem o takéto objekty najviac obyvatelia bez trvalého pobytu v obci (bez rodinných a vzťahových väzieb na obec), v MDZ majú o opustené objekty záujem najmä samotní obyvatelia obce. Ak niekto mal záujem o kúpu opustenej nehnuteľnosti (napr. domu alebo budovy), najčastejšie problémy s nadobudnutím jej vlastníctva boli v oboch zónach tie, že majitelia nechceli nehnuteľnosť predat', aj keď ju už neudržiavali – v DZ (31 %) a v MDZ (28 %) zo všetkých prípadov. Na otázku, či poskytuje ich samospráva nejakú formu pomoci aj nad rámec zákonom uložených povinností pre tých, ktorí si kúpia opustený objekt v obci za účelom jeho zhodnotenia, odpovedali starostovia v DZ a MDZ približne rovnako. Najčastejšie uviedli pomoc s dokladmi a povoleniami – až 47 % v DZ a 53 % v MDZ. Objekty, ktoré sú pre obyvateľov dôležité a majú k nim pozitívny vzťah (napríklad z pohľadu histórie) a vyžadujú si opravy, eviduje vo svojej obci až 93 % starostov v DZ a 84 % v MDZ. Za najčastejšie prekážky, ktoré bránia vykonaniu opráv týchto budov, považujú starostovia v oboch zónach veľké množstvo vlastníkov, ktorí sa nevedia dohodnúť – v DZ (33 %) a v MDZ (50 %). Na otvorenú otázku: „Ak je budova vo vlastníctve obce, aké kroky obec podnikla, aby sa budova mohla začať využívať?“, odpovedali starostovia v DZ najčastejšie v tom zmysle, že sa snažia využívať všetky dostupné formy, hlavne pomoc od štátu a rôznych fondov. Starostovia z MDZ uviedli okrem krokov, ktoré realizujú starostovia v DZ aj to, že sa snažia budovy odpredať na základe verejnej súťaže alebo ich dať do prenájmu.

4. PREFERENCIE BÝVANIA A ŽIVOTASCHOPNOSŤ VIDIECKYCH MIEST A OBCÍ

To, či vidiecke sídla prežijú, bude závisieť od novej generácie a jej preferencií na bývanie. V starom priemyselnom modeli hospodárskej výroby jedno odvetvie nahrádza druhé a vytvára podmienky, ktoré môžu byť pre jedných výhodné, no nevýhodné pre druhých. Toto je prirodzený proces „tvorivého ničenia“. Tento výraz, ktorý vytvoril Joseph Schumpeter (1942), opisuje proces, v ktorom priemyselná mutácia neustále revolucionizuje zvnútra sa rozpadajúce staré modely a zároveň vytvára nové. S touto tvorivou deštrukciou je spojená aj otázka životných preferencií, kde a ako chceme žiť a po akom type rodiny túžime.

Každý jednotlivec hľadá pre seba najlepšiu alternatívu. Túžby možno vyjadriť z hľadiska dosiahnutia materiálneho uspokojenia, ale aj spoločenského postavenia. Jednotlivci si preto snažia vybrať také možnosti, aby sa im podarilo naplniť ich „životný príbeh“ a zanechali určitý odkaz, dedičstvo. Každý životný príbeh presahuje človeka samého aj očakávania jeho rodičov, manžela/manželky a budúcich detí. Preto ľudia robia také rozhodnutia, ktoré sú optimálne pre seba samého a zároveň rodinu a jej členov.

Táto kapitola skúma životné voľby a preferencie mladých dospelých ľudí pri plánovaní svojej budúcnosti. Je dôležité pochopiť túžby budúcej generácie, pretože odkaz staršej generácie sa prenáša na tie mladšie. V našom výskume sme použili merania na vzorke viac ako 1000 študentov a tiež celoslovenský prieskum (takmer 500 respondentov), čím sa nám podarilo nájsť určujúce faktory súčasných a budúcich túžob, ktoré má mladšia generácia ohľadom rodiny, miesta na bývanie, práce a spôsobu života. V tejto kapitole sú uvedené výsledky vlastného výskumu.

4.1. Vplyv zmien na malé obce a mestá a postavenie jednotlivca

Predpovede o zmenách v sociálnej štruktúre sa spájajú so strachom, pretože nikto v skutočnosti neuvažuje o tom, ako sa

budú mikro subjekty správať alebo aká udalosť spustí zmenu (kríza COVID-19 je dobrým príkladom, že len málokto je ochotný predpovedať, ako sa skončí a aké budú trvalé dopady a zmeny v spoločnosti).

Spoločnosť je založená na tradíciách, inštitúciách, etických kódexoch a konkrétnych spôsoboch práce. Giddena teória štruktúrovania (1984) vysvetľuje, ako sa môže spoločnosť zmeniť, keď sa jednotlivci v spoločnosti rozhodnú ignorovať tradície, nahradiť ich alebo zmeniť, aby sa prispôbili novým podmienkam. Uvádza: „Spoločnosť sa nedá študovať len na makroúrovni bez toho, aby sme pochopili, že existuje veľa nezávislých činiteľov na mikroúrovni, ktorí robia každý deň malé rozhodnutia majúce vplyv na celkovú zmenu.“

Z udalostí z roku 1989 (koniec socializmu) je zrejmé, že západný kapitalistický model sa stal novou skutočnosťou prakticky v priebehu jednej noci. Ľudia vnímali veľkú potrebu pokročiť dopredu prudkou rýchlosťou. Najdôležitejšie bolo nájsť čo najkratšiu cestu k úspechu. Dá sa povedať, že udalosť z roku 1989 bola kolektívnou realizáciou toho, že cisár nemal žiadne oblečenie, a preto existovala kolektívna hanba toho, kým sme boli. Ako uvádza Giddens (1991), hanba a dôvera sú veľmi úzko spojené, pretože skúsenosť s hanbou môže dôveru ohroziť alebo zničiť. Opakom hanby je hrdosť, ktorá sa nachádza v spoločenskom zväzku, takže hrdosť je neustále zraniteľná reakciami ostatných. Bola to hanba zostať v malých mestách postsocialistickej Európy v prvých dňoch transformačného obdobia? Bol mladý človek, ktorý ostal v malom meste, vnímaný ako lenivý, staromódny či nechotný pochopiť modernitu civilizácie?

Odborníci na regionálny rozvoj si často nevšímajú potreby pre sebarealizáciu a budovanie statusu, inak povedané dobrého scenára pre životný príbeh v denníku o sebe (pozri kapitolu 1.1). Aby mohla komunita prosperovať, musí ísť podľa určitého scenára. Na jednej strane je potrebná práca v továrňach či na poliach, na druhej strane sa televízií (najmä filmy) zriedka zachytávajú ľudia pri práci a už vôbec nie pracujúci v továrni. Ako základ úspechu je zobrazovaná kancelária. Negatívnu popularitu pre agro-život šíria tiež populárne, ale zosmiešňujúce televízne programy, ako sú Farmár hľadá ženu alebo Horná - Dolná.

Mladí ľudia pri hľadaní scenára svojho životného príbehu menia svoj životný štýl, a to podľa spoločenských trendov, ktoré sa môžu bez varovania zmeniť v zlomku sekundy. Nostalgia pre väčšiu stálosť, stabilitu prichádza s vekom. Malé mestá tak majú šancu na návrat, ak sú schopné poskytnúť lepšiu príležitosť na „dokončenie“ životného príbehu v „denníku o sebe“. Platí to aj preto, že vek prináša zmenu postoja, najmä keď meníme potrebu po zážitkoch na potrebu po materiálnych veciach, domove a rodine.

V prípade migrácie na Slovensku ľudia opúšťajú miesta, aby si našli prácu, ale pravidelne sa tam vracajú. Dôvody ich návštev možno zhrnúť v dvoch najčastejšie sa opakujúcich odpovediach (Cole, 2013):

- Po odchode som našiel/našla lepšie podmienky na inom mieste, a tam zostávam. Pri pravidelných návštevách môjho rodného mesta si uvedomujem zlepšenie si svojej životnej situácie. Pri príležitostných návratoch cítim, že mám lepšie postavenie, pretože dokážem preukázať svoju vyššiu úroveň po materiálnej stránke, no tiež cez lepšie schopnosti či zdieľanie vzrušujúcich zážitkov.
- Po odchode som zistil, že podmienky v novom meste sú horšie, takže sa vraciam. V menšej komunite môže byť môj život kompletnejší. Sú tu cenovo ľahšie dostupné príležitosti. Podmienky v malom meste ponúkajú mne a mojej rodine vyššiu bezpečnosť. Pocit bezpečia sa stáva dôležitejší s mojím rastúcim vekom.

Aby boli podmienky na podnikanie lepšie, musia zamestnávateľia prilákať pracovníkov primeranou mzdou a pravdepodobne lepšou životnou úrovňou bez ohľadu na to, či prostredie je mestské alebo vidiecke. Vzhľadom na vysoké náklady spojené s vlastnením domu alebo bytu, by mala mzda pokryť náklady na očakávanú životnú úroveň. Preto, ak sa niekto chce presťahovať na miesto, kde sú voľné pracovné miesta, očakáva zlepšenie svojej kvality života. V americkej štúdií Kaplan a Schulhofer-Wohl (2017) zistili, že pracovné príležitosti na nových miestach neprinášajú zlepšenie, tak ako to bolo v minulosti a tento stav nazývajú ako pokles geografickej špecifickosti povolání. Konkrétne, v prípade niektorých pracovných príležitostí, ako napríklad IKT špecialista,

ktorý si nájde prácu v menšom meste rovnako jednoducho ako vo veľkom meste. Rozhodnutie o presťahovaní sa bude do veľkej miery závisieť od toho, ako bude nové pracovné miesto schopné naplniť očakávaný životný štýl. Niektorí ľudia si vyberajú miesto, ktoré je síce predražené, ale ponúka veľa zážitkov, a to môže len mesto s väčším počtom obyvateľov. Vo veľkom meste sa stále nájdu lukratívne povolania, ktoré môžu ponúknuť intelektuálne príležitosti a výzvy. Odlahlé regióny či zázemia miest nemajú možnosti takýchto povolaní a ponuky zážitkov. Vynára sa preto otázka, čo je pre jednotlivca dôležitejšie: nehmotné životné skúsenosti veľkého mesta a zažívanie nového alebo kumulovanie hmotného majetku a nadviazanie na minulosť menšieho mesta.

Informačná a technologická revolúcia zmenila povahu práce. Postkomunistická Európa začala túto revolúciu oneskorene, čo dáva tomuto druhu práce väčšiu vierohodnosť. Koncept práce sa zmenil z „vytvárania vecí rukou“ na nejasnejší koncept „vymýšľanie vecí hlavou“. Veblenova teória triedy voľného času (1994) charakterizuje vysoké postavenie ako fyzicky menej namáhavé a zároveň s nejasným kvantitatívnym vyčíslením výsledkov. Informačné technológie a nové finančné produkty vytvorili novú triedu, založenú na vynaliezavosti a exponenciálnych možnostiach úspechu. Bez ohľadu na produktívny výsledok, spoločenské postavenie pochádza od stola a počítača.

Je príliš jednoduché klasifikovať prácu ako v minulosti na robotníkov a úradníkov alebo na porovnávanie fyzickej práce s intelektuálnou prácou, pretože technológie stierajú tieto rozdiely. Lepšou koncepciou by bola hmotná ekonomika verzus nehmotná ekonomika. Hmotná ekonomika sa viac zaoberá fyzickou tvorbou a narábaním s predmetmi. Nehmotná ekonomika sa zaoberá myšlienkami a koncepciami, ktoré nie sú hmatateľné. Spoločnosti ako Google, Microsoft a Facebook vyrábajú produkt, ktorý v skutočnej podobe neexistuje, ale zakladatelia týchto spoločností sú finančne dobre situovaní a slávnici.

V posledných rokoch bol prechod na nehmotnú ekonomiku taký veľký, že rovnováha medzi hmotnou a nehmotnou ekonomickou je ohrozená. Nehmotná ekonomika je posun od človeka a prírody (poľnohospodárstvo) a človeka a strojov (výroba) k človeku a

myšlienkam (nehmotný majetok) (Goldfinger, 2000). Hmotnú a nehmotnú ekonomiku možno charakterizovať typom práce, ktorý je v nej vykonávaný (tab. 6).

Tabuľka 6 Hmatateľná (hmotná) versus nehmatateľná (nehmotná) práca

Hmatateľná práca	Nehmatateľná práca
<ul style="list-style-type: none"> - Týka sa materiálneho vytvárania a budovania, - je o fyzickej práci a práci s materiálom, - môže byť outsourcovaná z krajín s lacnejšou pracovnou silou, - zabezpečuje pravidelný stály príjem, pokiaľ má firma alebo jednotlivec výsledky produkcie, - s výnimkou konštrukčných prác, je väčšinou lokalizovaná mimo veľkých miest, - pri práci sa človek "zašpiní", - vyžaduje si manuálne zručnosti. 	<ul style="list-style-type: none"> - Týka sa financovania, plánovania a dizajnovania, - týka sa vedomostí a rozhodnutí, - je chránená pred outsourcing (až na pár výnimiek), - má potenciál veľkých ziskov, ale aj hrozbu veľkých strát, - je koncentrovaná vo veľkých mestách, - pracuje sa v čistom prostredí, - vyžaduje si intelektuálne zručnosti.

Zdroj: vlastné spracovanie.

Oblasť nehmotnej ekonomiky sa stala tak silnou, že menej ľudí chce vstúpiť do hmotnej ekonomiky, čím sa vytvára nerovnováha. Neoklasická teória tvrdí, že nerovnováha nemôže existovať naveky a je nevyhnutná konvergencia všetkých ekonomických činiteľov - konvergenčná teória (Noble, 2000). Táto teória sa dá uplatniť na regionálne a národné rozdiely, ktoré by mali čoskoro zmiznúť; celý „projekt“ vybudovania EÚ je založený na tomto predpoklade. Otázka znie, či je táto teória pravdivá z mestského a vidieckeho hľadiska.

Pri prechode zo socializmu na kapitalizmus sa zmenilo aj ponímanie slova postavenie. Nová paradigma života je postavená na západných predstavách úspechu. Patria sem pekné autá, domy, typické rodinné usporiadanie a pracovné miesta v kancelárii alebo týkajúce sa služieb. Ironicky, socialistická spoločnosť v minulosti sa viac zameriavala na potreby jednotlivca, v miestnych komunitách, kde bolo viac možností pre tvorbu vlastnej identity, ktorá však nebola zameraná na tvorbu zisku. Každá komunita mala množstvo

sociálnych sietí, v ktorých sa dalo vybudovať postavenie. Máme na mysli rekreačné kluby, hudobné podujatia a iné. Navyše, každé mesto malo svoje kino, pódium, kde sa konali kultúrne podujatia, na ktorých sa zúčastňovali obyvatelia celej krajiny. Dnes kiná nájdeme len vo veľkých mestách, kultúrne domy takmer zmizli. Veľké kultúrne podujatia dnes nájdeme tiež iba vo veľkých mestách a veľké kultúrne stánky len v hlavnom meste (Bratislava).

Obraz úspechu v komunistickom ponímaní bola práca v továrňach. Vysoké komíny a prach z nich poznamenali krajinu symbolmi výroby. Mnohé z týchto symbolov, ak nie väčšina, ležali po páde komunizmu úplne v troskách, čo miestnej spoločnosti dávalo najavo zlyhanie ich poslania. Hrdosť na svoje remeslo sa nahradila konceptom vynaliezavosti - prefíkanosti. Vďaka technológii sa vníma, že moderné industrializované krajiny sú postavené na „čistých“ pracovných miestach (žiadne prašné či špinavé prostredie). Finančné služby prevyšujú výrobu. Prestali sme obdivovať proces, ktorým sa veci vyrábajú, a namiesto toho sme sa zamerali na to, ako sa veci kupujú (Rowe, 2010). Nové inštitúcie, v ktorých môže byť získané vysoké postavenie, sú teda považované za čisté pracovné miesta a väčšinou sa nachádzajú vo veľkých mestách. Postavenie nie je založené na tom, čo človek vytvorí, ale z toho, ako to zaplatí. Inými slovami, nehmotný svet je miesto, kde sa mladí ľudia snažia byť.

Migrácia mladých absolventov vysokých škôl sa skôr týka získania kultúrneho a sociálneho postavenia než získania peňazí. Život vo veľkom meste alebo v zahraničí poskytuje príležitosti pre sociálne postavenie, aj keď ekonomické výhody sú nízke. Človek môže uviesť vo svojom životopise, resp. scenári svojho životného príbehu (denník o sebe), že dosiahol väčší vplyv založený na sociálnom postavení. Akoby uspokojil potrebu povedať: „Bol som tam a urobil som to“. Počas písania tohto textu, však kríza COVID-19 zmenila pohľad na cestovanie do zahraničia, pretože je o niečo nebezpečnejšie, rovnako aj bývanie vo väčších mestách.

V prostredí veľkomiest, plných príjemných pôžitkov, je pre mladých ľudí dôležitý pocit bezpečia vyplývajúceho z anonymity. Anonymita v malom meste nie je tak možná, a znemožňuje mladým ľuďom rast a objavovanie. Aj to je jeden z faktov, prečo

sa mladí ľudia sťahujú do veľkého mesta. V prípade zlyhania, toto nie je tak viditeľné.

Tento výskum sa zameriava na zistenie preferencií pri výbere väčšieho mesta alebo menej zaľudneného mesta či obce (malé mestá a obce). Nie je prekvapením, že menšie mesto ponúka získať viac materiálnych možností ako väčšie mesto. Na Slovensku je to evidentné v podobe vystavaných veľkých domov v malých obciach, na druhej strane prevažujú byty vo veľkých mestách. Pre mladých ľudí je však veľkomesto neodolateľné – aspoň tak sa to javí.

4.2. Skúmanie životných preferencií mladých ľudí

Náš výskum zisťoval, prečo sa ľudia rozhodli žiť v mieste, kde žijú a nie v inom. Vzhľadom na to, že každý jedinec je súčasťou určitého národa, je nevyhnutné, aby do svojich záujmov začlenil aj národ ako celok. Inými slovami, národ musí prežiť pre budúcu generáciu. Každý jednotlivec má teda dvojaký mandát: starať sa o svoje vlastné prežitie a snažiť sa prežiť v spoločnosti, do ktorej patrí. Cieľom výskumu teda bolo zistiť dôvody, pre ktoré sa ľudia rozhodnú žiť v istom mieste, kde sa budú pohybovať, či migrácia má alebo nemá negatívny vplyv na národ, a ak áno, čo by sa dalo urobiť, aby sa situácia zlepšila. Za posledných 10 rokov sme pravidelne realizovali meranie životných preferencií na základe obrazových stimulov (grafického dotazníka) a písomných esejí, väčšinou so študentmi Univerzity Mateja Bela (UMB). Mali sme príležitosť vidieť zmeny v očakávaniach pracovného a domáceho života u generácie mileniálov (narodení 1980-94) a nasledovnou generáciou Z (gen Z - narodení po roku 1995).

Rôzne generácie a ich označenia sa často považujú za univerzálne, a aj keď sa môžu vyskytnúť určité prekrytia, skúsenosti v každej krajine sú úplne odlišné. Mnoho označení daných generácií zo západných krajín je dobre známym ako napr. baby boomers, Gen X, Y a Z. Tieto výrazy nie sú pre región strednej a východnej Európy úplne vhodné, napr. aj vzhľadom na neskorší nástup technológií. Monografia využíva typológiu definovanú Theodoulides a kol. (2019), ktorí uviedli svoje vlastné podmienky, ktoré viac charakterizujú región strednej a východnej Európy.

Prechodná generácia (Millennials, Gen Y) má z detstva spomienky na socializmus, ale do dospelosti sa dostala počas prechodného obdobia medzi režimami. Mzda je v tomto čase v porovnaní so západnými krajinami stále nízka. Vďaka možnosti odísť do zahraničia (západná Európa) bez víz má táto generácia ľahší prístup k nájdeniu práce a získaniu skúseností. Bežnou praxou pre túto generáciu bolo pracovať v Anglicku pri minimálnom životných nákladoch a vrátiť sa na Slovensko s peniazmi na kúpu nehnuteľností a získanie pozície v miestnej spoločnosti. Táto generácia preferuje voľný čas strávený skôr s rodinou, zábavou a športom ako prácou, aj keď im je ponúkaný oveľa vyšší plat. Sú to ľudia orientovaní na vzťahy bez rešpektu k autorite, ale vodcovský prístup je veľmi dôležitý (Theodoulides a kol., 2019).

Pripútaná generácia (Post-Millennials, Gen Z) má typickú črtu, ktorá je rovnaká celom svete; všadeprítomný mobil, ktorý umožňuje kedykoľvek a kdekoľvek pripojenie k internetu, a tým pádom k rodine, kamarátom, kolegom. Táto generácia väčšinou nepozná dobu bez internetu (pripútani k internetu). Sú mimoriadne zruční vo vzťahoch a budovaní sietí naprieč geografickými polohami a to pomocou nástrojov IKT. Vďaka internetu majú väčšiu tendenciu klásť otázky, hľadať rôzne názory, najlepšie prostredníctvom sociálnych médií. Toto je prvá generácia, ktorá vstupuje na trh pracovných síl, kedy je miera nezamestnanosti relatívne nízka a pracovných miest je pomerne veľa. Ostatné krajiny zároveň nie sú také ústretové ako predtým v oblasti prisťahovalectva (napr. Brexit). Stabilizácia meny tiež znížila príťažlivosť odchodu za prácou do zahraničia. Toto je generácia, na ktorú sa kladú nižšie nároky, pokiaľ ide o zodpovednosť. Neočakáva sa od nich, že odídu pracovať do inej krajiny (na rozdiel od prechodnej generácie) a neočakáva sa od nich, že si vyberú svoj životný osud v ranom veku. Témami ich záujmu boli otázky životného prostredia, etická a spoločenská zodpovednosť. (Theodoulides et al., 2019).

Žiaden test nedokáže presne zistiť, aké preferencie u mladých ľudí môžeme očakávať. V niektorých prípadoch túžba vlastniť jeden, nie veľmi nákladný tovar (produkt), môže mať veľký význam v budúcnosti. Opýtali sme sa napríklad študentov, či potreba mať auto je dôležitejšia ako mať dieťa. Odpoveď bola

jednohlasná. Auto je nielen nutnosť, ale pri jednom dieťati je nutné už väčšie auto. Takže auto sa stáva dôležitou nevyhnutnosťou.

Pracovali sme s tromi rozličnými typmi verzií, ktorými sme merali preferencie – dve boli na pôde UMB so študentmi (viac ako 1000 účastníkov) a jedno meranie s bežnými obyvateľmi (cca 200 účastníkov). Nasledujúca podkapitola opisuje spôsoby merania a ich výsledky.

4.2.1. Esej zameraná na budúce očakávania

Naše prvé meranie obsahovalo písanie eseje s názvom: “Kde sa vidím o 10 – 15 rokov”. Túto úlohu sme zadali študentom prvého ročníka UMB. Študenti si mali okrem pracovného života, predstaviť svoje domovy a rodinný život, ktoré mali popísať.

V písomných esejach študenti popisovali najmä miesto, kde chcú žiť, ako malé mesto mimo veľkomesta, prípadne predmestie. Generácia Z uvádzala vo väčšej miere miesto, v ktorom chcú žiť, ako mesto mimo veľkomesta. Predchádzajúca generácia mileniálov často popisovala svoju potrebu vycestovať do zahraničia, na kratší čas, ale toto sa už netýkalo do takej miery Gen Z. Je nutné podotknúť, že miera nezamestnanosti na Slovensku klesla z 15% na začiatku roka 2010 (v období finančnej krízy 2008) na 4,9 % v decembri roku 2019 (pred COVID-19), tzn. vycestovanie pre Gen Z už nebolo potrebné za účelom zarábania peňazí, ktoré si možno priniesť domov.

Mnohí študenti popisujú svoje zamestnanie v centre mesta, ale s vlastnými domami v malom meste (prímestskej štvrti), kedy je nutné vlastniť auto – dochádzanie autom nie je vnímané negatívne. Veľmi malé množstvo študentov (okolo 5%) opísalo ich preferencie pre bývanie v centre veľkomesta s popisom luxusného apartmánu alebo podkrovného bytu.

Pri čítaní esejí študentov sme zaznamenali kľúčové slová, ktoré boli používané pri popise úspechu v budúcnosti. Za posledných 10 rokov kľúčové slová zostali nezmenené. Slovo “záhrada” bolo najpoužívanejšie slovo pri mileniáloch aj Gen Z. Študenti popisovali záhradou kvety a vzhľad domu. Druhé najpoužívanejšie

slovo pre mileniálov bolo “bazén”, pre Gen Z slovo “malý dom” (jednopodlažný dom). Bazén a možnosť “nechať si ho postaviť” demonštroval úspech v očiach susedov. Malý dom indikuje rodinu, základnú jednotku, zloženú z manžela/manželky a dvoch detí. Takýto štýl bývania je odlišný od baby boom generácie (narodení v rokoch 1946-64), ktorá mala skôr väčšie domy, viacgeneračné domy v menších mestách alebo panelákový byt vo väčších mestách.

Väčšina študentov nedokázala opísať svoje budúce zamestnanie inak, len ako miesto manažéra. Ich vízia práce bol písací stôl, počítač, ale chýbali detailné popisy, čoho by sa práca mala týkať, čo si vyžaduje. Takmer všetci títo študenti popisali ich budúce zamestnanie nejasne, bez konkrétnych špecifik: v podstate práca v budove, v kancelárii, s kolegami, s papiermi a počítačom.

4.2.2. Grafický dotazník založený na výbere z dvoch možností

Ak by sa nebrala do úvahy urbanizácia, vznikol by prirodzený kompromis na základe ceny pôdy. Keďže ceny pozemkov v blízkosti miest rastú, ľudia hľadajú menej obývané, cenovo výhodnejšie pozemky, kde je menšia hustota osídlenia. Ľudia sa musia rozhodnúť podľa priemernej mzdy, kde chcú žiť, čo si môžu dovoliť, alebo čoho sa musia vzdať. Jediniec sa môže rozhodnúť žiť mimo veľkomesta, v malom meste alebo v obci. Toto prináša isté nevýhody, ako je väčšia vzdialenosť od tovarov a služieb. Optimálna situácia (alebo zidealizovaná situácia) je v stredne veľkom meste (20 – 30 tisíc občanov) ako je napr. Lučenec, Krupina, Rimavská Sobota, kde hlavné životné požiadavky môžu byť uspokojené.

Predpokladali sme, že všetci mladí ľudia budú mať rovnaký všeobecný cieľ, a to mať typickú základnú rodinu. Tiež sme očakávali, že základné materiálne potreby bývania, auto a ďalšie úspechy sa získajú ešte pred prvým plánovaným dieťaťom. Veľkou časťou tohto merania je, “čo ak” otázka rovnosti medzi veľkým a malým mestom: *Čo ak by boli pracovné ponuky len v malých obciach? Vybrali by si ľudia tieto mestá?*

Pri hodnotení túžob mladých ľudí o budúcich predstavách nie je možné presne kvantifikovať žiadnu preferenciu. V takejto situácii je zložité vytvoriť test, ktorý meria preferenciu na základe akcie. Aby sme obišli tento problém, vytvorili sme prieskum v Powerpointe, kde si študenti mohli vybrať medzi dvomi pracovnými možnosťami, rodinnými plánmi a možnosťami bývania. Prieskum pozostával z 35 snímok, ktoré obsahovali 2 obrázky, 2 grafiky alebo 2 popisné texty, ktoré reprezentovali protikladné možnosti. Študenti mali inštrukcie vybrať si tú možnosť, ktorá sa im páči viac. Z týchto 35 snímok, 16 sa týkalo preferencií ohľadom bývania, jeho lokality, a pracovných možností, ktoré majú priamy vplyv na to, kde mladí ľudia napokon budú bývať (rozhodovanie na základe ponuky práce, typu práce, výšky platu a pod.). Je treba poznamenať, že tento prieskum bol realizovaný na Ekonomickej fakulte Univerzity Mateja Bela, študenti teda prirodzene inklinujú k manažérskym pozíciám, čo skresľuje výstupy dotazníka – otázka je do akej miery. Výsledky realizované na cca 1000 respondentoch počas 10 rokov prezentujeme nižšie.

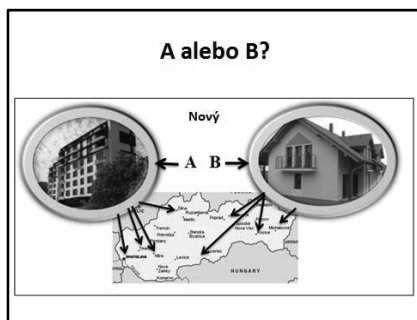
<p>Otázka č. 1: Práve si skončil univerzitu. Máš 2 možnosti.</p>	
<p>A</p> <p>Prijať ponuku vo veľkom meste alebo v blízkosti Bratislavy</p>	<p>B</p> <p>Prijať ponuku v malom meste s menším platom o 25%, ktoré je vzdialené od veľkého mesta</p>

Obrázok 27 Možnosti pracovnej ponuky

Zdroj: vlastné spracovanie

Podľa prvého scenára (obr. 27), je výhodnejšie malé mesto/dedina, čo sa týka ceny nehnuteľnosti. Predchádzajúca generácia mileniálov si väčšinou volila možnosť 1, teda prácu v hlavnom meste, pretože bola vnímaná ako jediná možnosť lepšie platenej práce. V posledných 2-3 rokoch si však študenti začali vyberať

skôr možnosť 2 s nižším platom. Je viditeľnejšie, ako náklady na bývanie obmedzujú ekonomické výhody pre bývanie v hlavnom meste a jeho okolí. Lepšie pracovné pozície boli dostupné iba v Bratislave, ale teraz sa nachádzajú aj v iných regiónoch krajiny. Nasledujúce dve snímky (obr. 28) porovnávali typy bývania z hľadiska veku nehnuteľnosti.

Odpoveď A

Fotografia nového bytu v mestskej časti západného Slovenska

Odpoveď B

Fotografia nového domu vo vzdialenejších častiach Slovenska

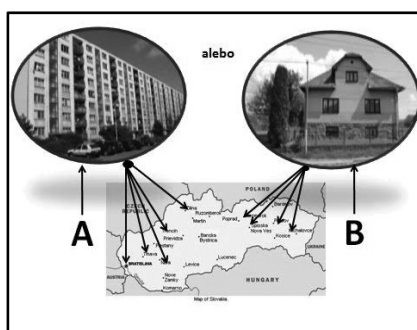
Meranie

Bývanie v mestských častiach v blízkosti veľkého mesta a jeho vybavení versus bývanie na vidieku s menším vybavením, ale lepším priestorom na bývanie. V oboch prípadoch, dom aj byty sú nové

Obrázok 28 Možnosti bývania podľa veku nehnuteľnosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Obe generácie študentov, mileniáli aj Gen Z, mali omnoho väčšie preferencie pre obrázok B, ktorý naznačoval túžbu mať dom, aj napriek tomu, že je situovaný vo vzdialenejších častiach Slovenska. Nové domy ponúkajú veľa výhod, aj keď sú v menej výhodných oblastiach.

Odpoveď A

Fotografia starého bytu v mestskej časti západného Slovenska

Odpoveď B

Fotografia starého domu vo vzdialenejších častiach Slovenska

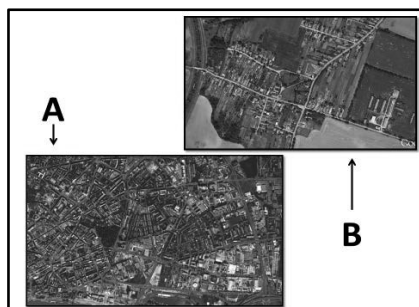
Meranie

Rovnaké meranie ako predošlá snímka, ale s menej výhodnými podmienkami na bývanie. V oboch prípadoch dom aj byt sú staré.

Obrázok 29 Byt verzus dom

Zdroj: vlastné spracovanie

Ďalšia otázka (obr. 29) je rovnaká ako predchádzajúca, až na to, že byty a domy nie sú nové, ale staré. Približne polovica mileniálov stratila záujem o bývanie vo vzdialenejších miestach Slovenska, a rozhodli sa, že bývanie v starých socialistických panelákoch je lepšie než bývanie v starom dome vzdialenejšieho mesta. Toto neplatí o Gen Z, ktorí nemenili svoje rozhodnutie na základe veku nehnuteľnosti.

Odpoveď A

Letecká fotografia veľkomesta

Odpoveď B

Letecká fotografia malej obce

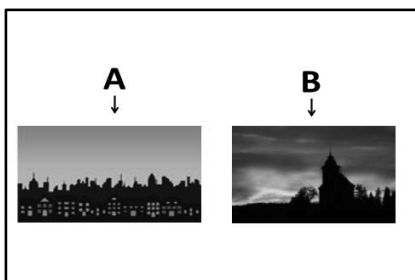
Zmena/ kompromis

Mapa veľkomesta a mapa malej dediny ukazuje oblasti, kde by chcel jedinec bývať.

Obrázok 30 Rozhodovanie podľa leteckej fotografie

Zdroj: vlastné spracovanie

Tieto dve letecké fotografie (obr. 30) ukazujú veľké mesto a malé mesto. Napriek tomu, že väčšina respondentov chce pracovať vo veľkomeste, len málo z nich tam chce aj žiť. Takmer všetci študenti si zvolili leteckú fotografiu malého mesta. Napriek tomu, že veľké mesto ponúka lepšie možnosti vyžitia, najvyhľadávanejším sa stáva idylický koncept malého mesta v Európe s veľkými domami a záhradami. Vidíme tu konflikt medzi potrebou zamestnať sa vo veľkomeste a túžbou byť v malej komunite – svedčí to o tom, že nie všetko je pre znevýhodnené oblasti stratené. Nasledovné 3 snímky ilustrujú zidealizované predstavy mestského centra a vidieckeho prostredia (obr. 31 – 33).

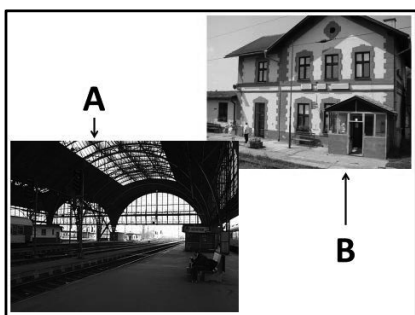
Odpoveď A
Panoráma mesta pri západe slnka

Odpoveď B
Panoráma obce pri západe slnka

Meranie
Meranie odpovede na idylický pohľad na veľké mesto a malé mesto v noci

Obrázok 31 Rozhodovanie na základe panorámy

Zdroj: vlastné spracovanie

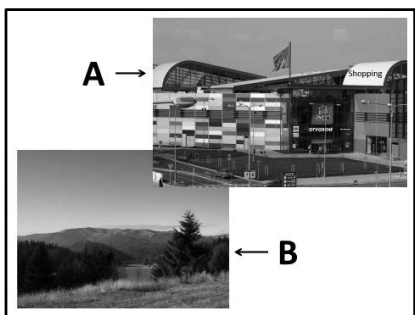
Odpoveď A
Vlaková stanica veľkého mesta

Odpoveď B
Vlaková stanica malého mesta

Meranie
Preferencie pre veľkomesto alebo malé mesto

Obrázok 32 Rozhodovanie na základe výzoru vlakovej stanice

Zdroj: vlastné spracovanie

Odpoveď A
Fotografia obchodného centra vo veľkom meste

Odpoveď B
Fotografia prírody okolí malého mesta

Meranie
Bližšia možnosť nákupov vs. príroda. Nakupovanie sa spája skôr s veľkomestom, príroda s vidieckym prostredím.

Obrázok 33 Možnosť nákupov verus príroda

Zdroj: vlastné spracovanie

V prípade týchto obrázkovsi študenti omnoho viac vyberali možnosť B s vyobrazeným vidiekom. Nasledovný obrázok 34 meral mesto versus vidiek cez koncept zábavy.

Odpoveď A

Obrázok plagáta na diskotéku v konvenčnom prostredí veľkého mesta

Odpoveď B

Obrázok plagáta na tanečnú zábavu v malom meste

Meranie

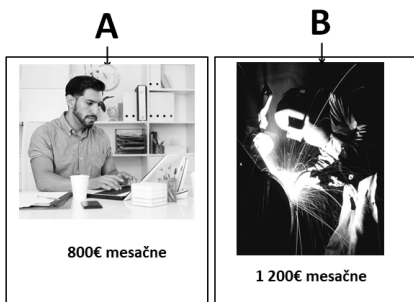
Koncept zábavy v malom meste vs. veľké podujatie vo veľkomeste

Obrázok 34 Mesto verzus vidiek cez koncept zábavy

Zdroj: vlastné spracovanie

Dva plagáty v tejto otázke znázorňujú pozvánku na diskotéku vo väčšom meste a malej obci a reprezentujú určitý druh víkendovej zábavy v danej komunite. Obrázok A reprezentuje veľkú diskotéku vo vychytenom klube vo veľkom meste, obrázok B reprezentuje lokálnu diskotéku v malej obci (zábavu v tanečnej sále). Koncept je vytvorený tak, aby meral rozdiel medzi komunitným záväzkom (musím prísť, lebo aj kamaráti, známi, susedia idú) a anonymitou prostredia (idem a môžem sa neviazane zabaviť, lebo ma nikto nepozná). Mileniáli aj GenZ si vo väčšej miere vybrali zábavu veľkomesta pred malou zábavou na vidieku. Táto odpoveď si protirečí s trendom, ktorý bol popísaný v niekoľkých novinách (napr. Economist - <https://www.economist.com/europe/2016/01/09/less-than-ecstatic> alebo Financial times - <https://www.ft.com/content/9e45e870-f668-11e9-bbe1-4db3476c5ff0>), že v súčasnosti mnohé nočné kluby museli byť zatvorené z dôvodu zvyšujúcich nákladov, demografického poklesu mladej generácie, a tiež konzervatívnym mladým ľuďom, ktorí sa odkláňajú od hedonistických potešení.

Nasledovné dve snímky (obr. 35 a 36) sú zamerané na koncept kancelárskej práce s nižším príjmom.

Odpoveď 1

Na obrázku je úradník pri počítači + plat 800€ mesačne

Odpoveď 2

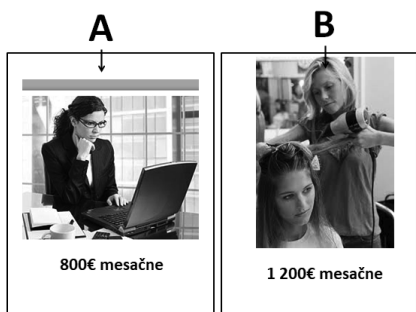
Na obrázku je robotník + plat 1200€ mesačne

Meranie

Omnoho prestížnejšia kancelárska práca versus vyššie platená robotnícka práca. Muži si mali predstaviť seba na týchto pozíciách, ženy si mali predstaviť svojich budúcich manželov.

Obrázok 35 Typ práce - muži

Zdroj: vlastné spracovanie

Odpoveď 1

Na obrázku je úradníčka pri počítači + plat 800€ mesačne.

Odpoveď 2

Na obrázku je kadernička + plat 1200€ mesačne

Meranie

Prestížnejšie zamestnanie v kancelárii vs. lepšie platená manuálna práca. Ženy si mali predstaviť seba a muži svoje partnerky na týchto pozíciách.

Obrázok 36 Typ práce - ženy

Zdroj: vlastné spracovanie

Na týchto snímkach porovnávame menej platenú kancelársku prácu a vyššie platenú prácu manuálne pracujúceho. V mužskom scenári si pozíciukancelárskej práce s nižšou mzdou vybrali aj muži aj ženy. Vysvetlením je, že manuálne orientovaná práca je považovaná za nevýhodnú, bez ohľadu na mzdu. V skupine študentov na druhom stupni štúdia, ženy inklinovali skôr k výberu muža, ktorý zarábala viac peňazí, na druhej strane muži v tejto skupine boli stále zameraní na post v kancelárii. S pribúdajúcim vekom u mužov a dosiahnutým vyšším stupňom vzdelania majú muži tendenciu upriamiť sa na určitú profesiu primeranú ich kvalifikácii. Remeselné zručnosti sú považované za menej

dôležité pre mnohé intelektuálne profesie. V prípade ženského scenára si ženy viac vyberali kancelársku prácu, aj keď muži si vybrali v rovnakom pomere ženu pracujúcu v kancelárii (A) aj ženu pracujúcu manuálne (B). Mužov menej zaujímala vyššia vzdelanostná úroveň žien, ktorá sa spája s prácou v kancelárii a videli pozíciu kaderničky ako výhodnú z dôvodu možnosti vyšších príjmov. Nasledovné snímky (obr. 37 a 38) porovnávajú širšiu škálu povolání.

Odpoveď A

Fotografia farmára na traktore

Odpoveď B

Fotografia zamestnanca pri počítači

Meranie

Určíte, či idylické zamestnanie v exteriéri je to pravé. Otázka je rodovo neutrálna.

Obrázok 37 Typ práce – farma verus kancelária

Zdroj: vlastné spracovanie

Odpoveď A

Práca na montážnej linke

Odpoveď B

Práca v obchodnom dome (typická tým, že je platená minimálnou mzdou)

Meranie

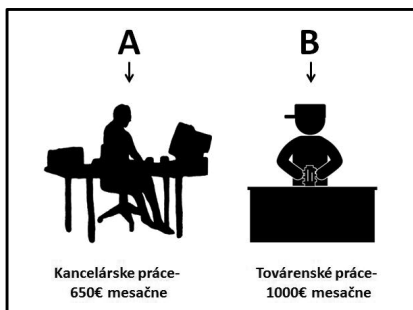
Meranie ochoty pracovať vo výrobe za minimálnu mzdu.

Obrázok 38 Typ práce – montážna linka verus obchod

Zdroj: vlastné spracovanie

Predošlé dve snímky ukazujú rozpory medzi kancelárskou prácou a prácou v poľnohospodárstve, prácou za minimálnu mzdu a prácou v továrni (montáž automobilov). Tieto snímky boli

vytvorené tak, aby odmerali sklamanie, ktoré prežijú ľudia, keď musia akceptovať menej prestížnu prácu. Práca poľnohospodára nie je nízko platená práca, ale je to práca individuálna, ťažká a nie veľmi atraktívna. Montážna linka, hlavne v automobilovom priemysle je lepšie platená, ale zamestnanci sú závislí od množstva objednávok, a musia pracovať podľa presných inštrukcií od svojich nadriadených. Za minimálnu mzdu majú zamestnanci menšiu zodpovednosť. Takmer žiaden študent si nevyberá zamestnanie v poľnohospodárstve. Je zaujímavé, že veľmi malý počet respondentov by chcelo byť poľnohospodárom, ale pri hodnotení preferencií mesta alebo vidieka, veľa študentov uviedlo, že chcú žiť v blízkosti farmy. Na obr. 38, ženy preferujú zamestnanie nižšie platené (až o 90 % viac žien volí túto možnosť v porovnaní s mužmi), zatiaľ čo muži preferujú skôr prácu vo výrobe. Môžeme sa pýtať “ak je študent ochotný prijať zamestnanie v obchode za minimálnu mzdu, ako by reagoval, ak by mu bola ponúknutá kancelárska práca za rovnakú mzdu ako v obchodnom dome?”. Túto otázku sas miernou obmenou pýtame v nasledovných snímkach (obr. 39 a 40).

Odpoveď A

Práca v kancelárii – mzda podobná minimálnej mzde

Odpoveď B

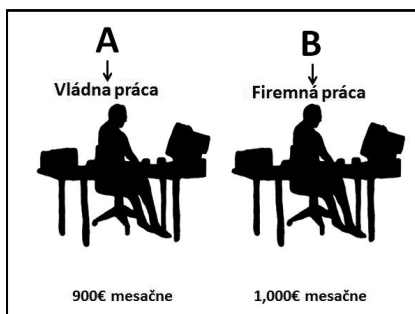
Práca robotníka – mzda podobná priemernej mzde

Meranie

Stráca na atraktivite práca v kancelárii, keď sa približuje k minimálnej mzde?

Obrázok 39 Typ práce – továreň verzus kancelária

Zdroj: vlastné spracovanie

Odpoveď A

Práca úradníka – verejný sektor
mzda 900 eur mesačne

Odpoveď B

Práca zamestnanca – súkromný
sektor mzda 1 000 eur mesačne

Meranie

Preferencie pre prácu s väčšou
istotou verzus v súkromnom
sektore s vyššou mzdou.

Obrázok 40 Typ práce – verejný verzus súkromný sektor

Zdroj: vlastné spracovanie

Na obrázku 40 je mzda úradníka skoro taká ako výška minimálnej mzdy, čo znamená, že naplnenie snov, ako je vlastný dom, auto a dovolenky nebudú možné. Práca v továrni, najmä dva príjmy v rodine, túto možnosť dáva, najmä v zázemiach miest. Študenti si vo väčšej miere vybrali prácu úradníka aj napriek rozdielom v mzdách. Ako uviedol Ing. Mirko Brezňan, MBA, riaditeľ Tlačiarň BB: “Ak uverejním voľné miesto účtovníka, dostaneme 100 žiadostí za jeden deň. Keď uverejníme miesto robotníka vo výrobe, dostaneme možno 2 žiadosti za jeden týždeň, aj to majú uchádzači málo rozvinuté zručnosti”. Študenti si viac vybrali prácu vo firme ako prácu vo verejnom sektore, hoci by táto práca ponúkla väčšiu istotu zamestnania. Pozícia úradníka štátnej správy nie je veľmi obľúbená. Na obrázku 41 sme zistovali, ako študenti hodnotia výšku príjmu od pohlavia.

Môj budúci manžel/-ka...

A. ...bude zarábať viac peňazí ako ja

B. ...bude zarábať menej peňazí ako ja

Meranie

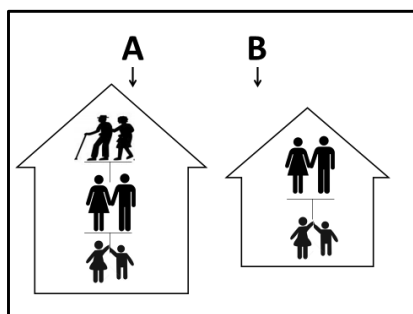
Zistiť hodnotu, ktorú subjekt
kladie na potenciál príjmu u svojho
partnera.

Obrázok 41 Výška príjmu od pohlavia

Zdroj: vlastné spracovanie

Touto otázkou sme zisťovali, aké zárobky očakávajú študenti od svojich potenciálnych partnerov. Aj keď sa politicky korektný svet zasadzuje za rovnoprávnosť mužov a žien, stále sa očakáva, že muži majú vyššie príjmy, aj napriek tomu, že muži a ženy majú rovnaké vzdelanie. Obe pohlavia respondentov stále očakávajú, že muži zarobia viac ako ženy. Keďže ťarcha primárnej starostlivosti o deti spadá skôr na ženy, vyvstáva z histórie precedens, že muži musia pokryť finančne príjem do domácnosti, aspoň pokiaľ je žena na materskej dovolenke (od narodenia maximálne po 3 roky dieťaťa). Keď muži ako manželia a otcovia nie sú schopní mať dostačujúci zárobok, otázka vyvstáva, čo potom? Pokiaľ ide o ekonomickú migráciu, výhodu majú ženy, ktoré majú potenciál sa vydať a presťahovať za manželom do väčšieho mesta – v hlavných mestách Európy je vyšší pomer žien voči mužom, hlavne vo vekovej kategórii 25 – 29 rokov (ESPON, 2013). Na druhej strane muži si musia nájsť vyššie platené zamestnanie, ale ako muži migranti nemajú veľkú šancu konkurovať voči mužom domácim.

Rodinnú štruktúru sme zisťovali cez obrázok 42, aké preferencie pre medzigeneračné žitie majú študenti.

Odpoveď A – grafický symbol 3 generácií v jednom dome – starí rodičia, rodičia a deti

Odpoveď B – grafický symbol dvojgeneračného domu – rodičia a deti

Meranie – Meranie preferencií generačného života s rodičmi alebo základná rodina

Obrázok 42 Medzigeneračné žitie

Zdroj: vlastné spracovanie

Rovnako ako v Západnej Európe, len veľmi málo študentov by chcelo žiť vo viacgeneračnej rodine, resp. vo viacgeneračnom dome. Avšak staršia generácia má pomerne vysoké očakávania, že keď dosiahnu vysoký vek, ich deti sa o nich postarajú. S modelom viacgeneračného domu sa spája viacero problémov. Veľa takýchto

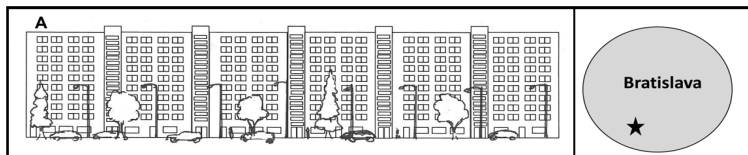
domov sa nachádza ďalej od miesta potenciálnych pracovných miest. Po druhé, veľa takýchto domov sú energeticky neefektívne, postavené v dobe, kedy bola energia lacnejšia, avšak dnes sú vysoko nákladné na údržbu. A napokon, veľa z týchto domov je potrebné opraviť a modernizovať. Veľa prvkov z minulosti je ťažké prestaviť na potreby súčasného štandardu.

V grafickom dotazníku je viac obrázkov, ktoré sa zameriavali na počet detí, rodový rozdiel v názore na dovolenky, deti, nákup auta, vzdelanie, ale tieto mali menší vplyv na preferencie mestského a vidieckeho bývania, preto ich neuvádzame.

4.2.3. Meranie preferencií bývania podľa obrázkov

Predchádzajúce prieskumy boli vykonané na pôde univerzity. Pre získanie informácií od širšej populácie mimo univerzitného prostredia sme vytvorili dotazník s obrázkami. Bežný problém s dotazníkom je presnosť a objektívnosť vyjadrených preferencií. Vo výskume, ktorý identifikuje preferencie podľa výberu z viacerých možností, sa určí, ktoré možnosti majú najväčšiu užitočnosť (Samuelson, 1948). Na získanie rôznorodejšieho a objektívnejšieho názoru sme vytvorili sériu ručne kreslených scén ulíc (nechceli sme respondentov ovplyvniť fotografiami reálnych ulíc, ktoré mohli spoznať, čierno-biele obrázky vytvorili ilúziu reality, ale bez emočného zainteresovania) a požiadali sme respondentov, aby ich zoradili podľa svojich preferencií (obr. 43).

Obrázok A- Bratislavská ulica s panelákovými domami – urbánne prostredie

Obrázok B- prostredie predmestia s novými malými domami mimo Bratislavu

Obrázok C- menšie slovenské mestá – menšie urbánne prostredie

Obrázok D- predmestie malých slovenských miest – malé predmestské prostredie

Obrázok E- Malé slovenské mestá - 10-20 tisíc obyvateľov

Obrázok F- prostredie dediny 60km od mesta

Obrázok 43 Ilustrácie použité pri zisťovaní preferencií

Zdroj: Cole a kol., 2019

Prieskum sa uskutočnil v roku 2018 s celkovým počtom respondentov 496. Hoci prieskum nie je reprezentatívny (a tak sú aj prezentované výsledky – nie reprezentatívne), poskytuje zaujímavé podnety k tejto téme. Prieskum bol distribuovaný cez sociálne médiá a pomocou hromadného e-mailingu. Pokúsili sme sa o čo najširšie vekové skupiny a pokrytie celého Slovenska. Náš zoznam emailov bol bohužiaľ obmedzený na miestny región a nezahrnul toľko respondentov zo Západného Slovenska, ako napríklad z Bratislavy, ako by bolo žiadúce. Napriek tomu, že v náš výskum nepokryl celé Slovensko, prináša zaujímavé zistenia a poznatky.

Respondentov sme požiadali, aby zoradili do poradia všetky obrázky podľa preferencií. Taktiež sme sa chceli, aby vybrali obrázok, ktorý im pripomína miesto, kde žili a pýtali sme sa aj na ich vek. V tabuľke 7 uvádzame výsledky podľa veku a preferencií, s výberom možností 1 (nízka obľúbenosť) až 6 (vysoká obľúbenosť).

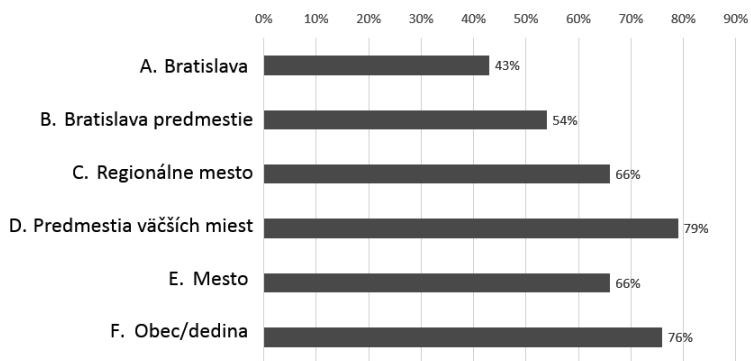
Tabuľka 7 Výsledky preferencií miesta na bývanie podľa obrázkov

Vek	# odpovedí	A Bratislava Mesto	B Bratislava Predmestie	C Regionálne mestá	D Predmestia väčších miest	E Mestá s 10-20 tis. obyvateľmi	F Dediny
<20	35	1.74	3.14	3.83	4.31	4.00	3.97
20-30	270	1.80	3.14	3.82	4.39	4.09	3.86
30-40	69	2.06	3.09	3.99	4.67	3.86	3.48
40-50	57	1.75	2.93	3.93	4.88	3.75	3.67
>50	47	1.43	2.85	3.81	4.81	4.13	3.98
Priemer	478	1.79	3.08	3.86	4.52	4.01	3.80
# odpovedí za každú oblasť		43	12	160	57	69	154

Zdroj: Cole a kol., 2019

Výsledky sú pri všetkých vekových skupinách relatívne konzistentné. Najvyššie boli hodnotené krajské mestá, po nich väčšie mestá a nakoniec dediny. Bratislava so svojim okolím, odkiaľ ľudia dochádzajú do hlavného mesta za prácou, je najmenej obľúbená. Je tiež zaujímavé, že mladá generácia nemá veľkú motiváciu ísť do veľkých miest a zároveň uprednostňuje život v malých mestách.

Respondentov sme sa tiež opýtali, ktorý obrázok im najviac pripomína miesto, v ktorom žili. Ak respondent uviedol, že jeho súčasné bydlisko je totožné s jeho prvým alebo druhým preferovaným miestom bývania, môžeme tvrdiť, že takýto respondent je spokojný s bývaním, ktoré má (graf 16). Oblasť Bratislavy a okolia bola menej obľúbená, ale dediny predmestia väčších miest mali vysoké preferencie. Predmestia (okolia) regionálnych miest (na Slovensku to znamená populácia 70 až 80 tisíc obyvateľov) sú najpreferovanejšie.

Graf 16 Respondenti spokojní s ich súčasným miestom bývania
Zdroj: Cole a kol., 2019

Tento výskum mal určité obmedzenia najmä v zastúpení respondentov podľa regiónu a veku. Aj keď výsledky nie sú reprezentatívne, poukazujú na zaujímavé preferencie v oblasti bývania na Slovensku. Vo všeobecnosti si respondenti vybrali z kresieb menej preplnené, nie urbánne miesta na bývanie. Prímestské časti väčších miest, menšie mestá (10-20 000 obyvateľov) a dediny majú vysokú obľúbenosť medzi mladými ľuďmi. Veľa ľudí sa domnieva, že mladí ľudia sa rozhodnú pre okamžité opustenie “mŕtveho mesta”, kde nenájdu veľa zábavy. Tento výskum naznačuje, že to nemusí byť nevyhnuté tak a malé mestá a obce sú dosť obľúbené medzi mladými ľuďmi. Dôležitá pri menej obývaných miestach je tiež možnosť bývať v dome a nie v byte. Hoci kresby znázorňovali samostatne stojace domy v

oblasti Bratislavy, táto oblasť má nízke preferencie. Na Slovensku je známe, že výstavba domov v okolí Bratislavy prevýšila výstavbu infraštruktúry, najmä ciest. Developeri sa tiež snažili vybudovať veľké množstvo menších domov s menšími príjazdovými cestami a menšími pozemkami, čo nie je pre Slovákov až tak žiadúce.

4.3. Zhrnutie

Staré a nové koncepty sa vzájomne prelínajú, preto nie je jednoduché presne definovať tieto termíny v kontexte miesta pre život, ale môžeme tvrdiť, že mestá a obce sú vnímané ako návrat v čase, protiklad k mestskému stresujúcemu životu a limitovaným životným priestorom. Stredná a východná Európa má ešte výraznejšie rozdiely medzi panelákovými bytmi v mestách a samostatnými rodinnými domami na vidieku. Menšie vidiecke obydľia sú limitované ekonomickými možnosťami a pracovnými príležitosťami, nie len dostupnou prácou v továrni.

Vyššie uvedené merania zistovali preferencie nielen u mladých ľudí. Na ich základe sme identifikovali nasledovné trendy:

- Existuje nesprávna predstava, že “intelektuálna práca” ako kancelárska práca je rozdelená na skupinu založenú na humanitných vedách a skupinu založenú na STEM (veda, technológie, stavebníctvo, matematika). O niečo väčšia je ponuka práce v oblasti STEM, ale tieto predmety si vyžadujú intenzívne štúdium, ktoré je náročnejšie, ak ho porovnáme s humanitne orientovanými kurzami. Stále prevláda predstava, ktorá hodnotí rovnako pozitívne zamestnanie ako manažér, zamestnanec v banke, stavebný inžinier, kdežto obchodníka v priemysle už nie.
- Ľudia chcú pracovať vo veľkom meste, ale na druhú stranu tam nechcú bývať. Na Slovensku ľudia preferujú bývanie v dome pred bývaním v byte. Veľké mestá, akým je Bratislava, takéto možnosti neponúkajú. Je len ilúzia, že existuje kompromis medzi bývaním v malom meste, ktoré nie je ďaleko vzdialené od veľkého mesta. Ak by sa to však malo stať skutočnosťou, potom by veľké mestá mali byť obkolesené prímestskými

časťami, z ktorých by viedli diaľnice - na štýl amerického modelu veľkomesta.

- Mladí ľudia sú omnoho viac motivovaní postavením, než materiálnym ziskom, tzn. spoločenské postavenie je prvoradé, peniaze druhoradé. Vždy existovali rozpory medzi manuálne a duševne pracujúcimi ľuďmi v tom, ktorý z nich bol schopný lepšie zabezpečiť život (tzn. ktorý poskytoval lepšie uspokojenie potrieb). Kancelárske, resp. úradnícke miesta zabezpečili vždy vyšší status, v čistom pracovnom prostredí, ale nepísané pravidlo je, že intelektuálne práce si vyžadujú vyššiu mentálnu úroveň, aby mohli uspieť. Generácia mileniálov aj Gen Z búrajú zaužívaný koncept, pretože túžba po kancelárskych miestach je vyššia a prináša sklamanie.
- Niektoré skupiny spoločnosti, najmä manuálne pracujúci muži, sú v spoločenskej nevýhode. Príkladom je zamestnanie poľnohospodára (farmára), ktoré má veľmi nízke uznanie a len málokto má záujem o takúto prácu. Inými slovami “muži, ktorí pracujú hlavami” sú omnoho dôležitejší než “muži, ktorí pracujú rukami”. Opak nemusí byť pravdou, keďže ženy neuprednostňujú vysoké postavenie na kancelárskych miestach tak ako muži.

Na základe týchto informácií, by sme mohli ponúknuť riešenia do budúcnosti, ktoré by sa týkali problémov regionálnych nerovností. Je nutné si uvedomiť, že súčasní absolventi vysokých škôl nedokážu vyriešiť tieto nerovnosti, pretože nemajú potrebný kapitál. Pokúšajú sa nájsť len si najvhodnejšiu cestu pre svoju budúcnosť (napríklad presťahovať sa do väčšieho mesta kvôli nevyhnutnosti získať vhodnú prácu, ktorá preváži nad tým, kde by v skutočnosti chceli žiť). Možným riešením regionálnej nerovnosti je v hľadaní potenciálnych investorov, ktorí by považovali vzdialenejšie mestá za vhodnú alternatívu k zaužívanému spôsobu investovania.

5. METÓDY A VÝSLEDKY MERANIA A POROVNÁVANIA BUDÚCEJ PERSPEKTÍVY ROZVOJA MIESTNYCH SAMOSPRÁV V BANSKOBYSTRICKOM KRAJI

Cieľom tejto kapitoly je vytvoriť nástroj na kvantitatívne meranie a hodnotiacu škálu, ktoré by sa dali využiť na určenie silných a slabých stránok, ohrození aj príležitostí municipalít z hľadiska ich životaschopnosti. Náš výskum zahŕňa 115 obcí v 13 okresoch Banskobystrického kraja s počtom obyvateľov vyšším ako 1000. V tejto kapitole predkladáme a vysvetľujeme metódy použité na vytvorenie hodnotiacej tabuľky pre každú obec. Výsledky tohto merania sú uvedené v prílohe 1.

5.1. Kvantitatívne meranie atraktivity miest a obcí

Výskum v kapitolách 3 a 4 bol viac-menej kvalitatívneho charakteru a poukázal na prevládajúci prístup k menším mestám a obciam. Bolo by náročné dokázať skutočné postoje, a to predovšetkým u mladšej generácie, ktorá by sa mohla v budúcnosti rozhodnúť pre iný spôsob života. Preto potrebné a dôležité mať aj funkčné a uskutočniteľné kvantitatívne meranie s cieľom zistiť perspektívy mesta/obce.

Gajdoš a kol. (2009) kategorizujú všetkých 2 927 slovenských obcí do klasifikačného systému pod názvom Vymedzené sociálne sídelné typy (VSST): (1) obce s mestskou štruktúrou obyvateľov, (2) zázemia miest, (3) obce s nadpriemernou zamestnanosťou v priemysle, (4) populačne staré priemyselné obce s neobývaným bytovým fondom, (5) obce s nadpriemernou zamestnanosťou v poľnohospodárstve, (6) výrazne poľnohospodárske obce s úbytkom obyvateľstva, (7) obce s vysokou nezamestnanosťou, vysokou natalitou a nízkym vzdelaním, (8) obce s prevahou predproduktívneho obyvateľstva a s vysokou natalitou, (9) upadajúce obce.

Táto klasifikácia však neberie do úvahy životaschopnosť miest a obcí a je už viac ako 10 rokov stará. Vzhľadom na rýchlo sa meniace trendy preto nie je veľmi aktuálna. Keďže táto štúdia pracovala so všetkými obcami na Slovensku, potreba automatizácie dát spôsobila, že informácie sa posudzovali bez ohľadu na kvalitatívne prvky.

Nostalgický pocit je pretrvávajúcou témou tejto monografie, no je to pojem, ktorý sa ťažko kvantifikuje. Ako vedecky skúmať kvality mesta či obce, ktoré vyvolávajú reakciu typu “chcel by som tu žiť,” a navyše s vedeckou presnosťou? S týmto zámerom sme vytvorili dva typy merania, oba na základe analýzy dát s viacerými kritériami prostredníctvom multikritériálnej analýzy (multiple-criteria data analysis - MCDA). Prvá MCDA sa týka čisto ľudskej skúsenosti a emócií, druhá už pridáva ľahšie merateľné prvky. Druhá analýza je teda rozšírením prvej, pričom vynecháva aspekty estetiky (vzhľadu) a je viac v súlade s vedeckými postupmi. Prvý typ merania označujeme ako jednoduché skóre MCDA (Jedn.) a druhé ako rozšírené skóre MCDA (Rozš.).

Vďaka týmto meraniam a vyššie uvedenej klasifikácii obcí sme dokázali pre každú obec vytvoriť hodnotiacu tabuľku. Nachádza sa v prílohe monografie spolu s vysvetlením výpočtov všetkých údajov. V nasledujúcich podkapitolách detailnejšie opisujeme oba typy merania MCDA.

5.2. Vytvorenie jednoduchej multikritériálnej dátovej analýzy humánneho aspektu kvality jednotlivých miest a obcí

Rozhodnutie prisťahovať sa do obce či v nej zostať žiť, musí vychádzať z určitých kvalít, ktoré obyvateľov prilákajú. To sa týka tak praktických, ako aj estetických dôvodov. Preto sme sa rozhodli zamerať na 5 faktorov: 1) zmena počtu obyvateľov, 2) koncentrácia Rómskej populácie, 3) doprava v zmysle cestnej siete, 4) nákupné možnosti a 5) estetický vzhľad obce.

Odmietli sme zaradenie faktor dane z nehnuteľností, vzhľadom na to, že daňové zaťaženie je príliš nízke na to, aby vzbudzovalo obavy (pozri kap. 2.4.4). Taktiež sme odmietli zaradenie

vzdialenosti od Banskej Bystrice/Zvolena – považujeme ho za neférové, keďže obce sú zakorenené vo svojej lokalite, čo je nemenná hodnota. Rodová nerovnováha by teoreticky mohla byť faktorom tvoriacim atraktivnosť mesta či obce, najmä vo vekovej skupine 25-29 rokov, keďže ide o obdobie dôležitých životných rozhodnutí, napr. vstup do manželstva, na trh práce atď. Slovensko, na rozdiel od ostatných stredoeurópskych krajín, má relatívne vyvážené počty mužov a žien s výnimkou Bratislavy, kde majú o niečo vyššie zastúpenie ženy. Na rozdiel od ostatných európskych krajín je teda rodová nevyváženosť pri hodnotení miest a obcí na území Slovenskanepodstatný faktor.

Jednoduchá MCDA analýza abstrahuje aj od vzdelávacích, zdravotných a kultúrnych zariadení, keďže v obciach s počtom obyvateľov okolo 1 000 niektoré pravdepodobne absentujú. V čase socializmu existoval pojem spádová/stredisková obec, kde ústredná obec poskytovala niektoré potrebné služby ako lekári, školy či knižnice aj okolitým obciam. Tento systém ešte do značnej miery funguje, len s výnimkou kín, ktoré prakticky zanikli (pričom sa tieto kiná často využívali ako priestor pre živé vystúpenia známych umelcov).

Základom zisťovania váhy všetkých faktorov bol prieskum starostov z predchádzajúcej kapitoly (hodnoty váhy sa nachádzajú v hodnotiacich tabuľkách). Všetky obce navštívili členovia výskumného tímu osobne, aby overili validitu dát. V nasledujúcej časti podrobnejšie vysvetlíjeme spôsob jednotlivých meraní.

5.2.1. Zmeny počtu obyvateľov

Pomocou dát získaných od Slovenského štatistického úradu a archívnych dát Slovenskej akadémie vied (1977) sme preskúmali výsledky sčítania obyvateľov v každej obci v období od r. 1900. Základným rokom na meranie zmien bol rok 1991, kedy sa konalo prvé sčítanie obyvateľstva po páde režimu v r. 1989. Zber dát o počte obyvateľov bol sťažený tak spomínanou zmenou režimu v r. 1989, ako aj reorganizáciou okresov (reformou územnej správy) v r. 1996. V dôsledku toho získané porovnávacie dáta z okresov siahali len do roku 1996.

Zaznamenali sme tiež rok, kedy bol počet obyvateľov v danej obci najvyšší. “Predmestské” obce v okolí BB/ZV, ako aj niektoré okresné mestá rastú, a to z dôvodu rastúcich príjmov časti obyvateľov, ktorí sa rozhodnú odsťahovať z panelákov. 19 obcí na juhu a východe regiónu zasa narástlo v dôsledku prisťahovania rómskej komunity. 12 obcí je dnes už za vrcholom svojej populačnej krivky v rokoch 2011-2013. 10 obcí začalo upadať na prelome storočí a 13 krátko po páde socializmu (okolo r. 1991). 43 obcí bolo vo fáze úpadku už v 70. - 80. rokoch, a ďalších 9 dokonca už v 60. rokoch 20. stor. Tieto dávnejšie úpadky boli dôsledkom socialistickej industrializácie a sťahovania z poľnohospodárskych obcí do priemyselných centier. 8 obcí dosiahlo vrchol populačnej krivky dokonca už začiatkom 20. storočia.

Porovnaním sčítania v r. 1991 (najbližšieho od zmeny socialistickeho režimu) s najnovšie publikovanými dátami z r. 2011 (sodbtn.sk) sme zistili, že v 15 obciach sa prudko znižuje počet obyvateľov (8 obcí malo úpadok 10 %, štyri 15 %, a tri 20 %). Z toho vyplýva, že 13 % skúmaných obcí zaznamenalo prudký pokles. Na úrovni okresov sme najväčší prepád počtu obyvateľov zaznamenali v okrese Poltár (- 6,86 %) a Veľký Krtíš (- 6,44 %). Napriek nárastu počtu nových bytov a podnikateľských subjektov, predovšetkým v oblasti maloobchodu, aj mesto Banská Bystrica zaznamenalo pokles - 6,39 % od r. 1991 po súčasnosť. Dokonca aj v období ekonomickej stability po r. 2011 nastal pokles - 1,91 %, ktorého súčasťou v poslednom období je tiež trend sťahovania sa z mesta na obce v zázemí miest.

Ďalšími dôležitými demografickými faktormi sú vek a rodová rovnováha. Priemerný vek obyvateľstva bol 41,7 v Banskobystrickom kraji a 42,7 v metropolitnej zóne BB/ZV. Pravdepodobne v dôsledku vyššej pôrodnosti rómskej populácie (Vaňo, 2011) sú okresy Revúca a Rimavská Sobota trochu mladšie, s priemerným vekom 39,4. V rámci regiónu sme nezistili žiadnu významnejšiu rodovú nerovnováhu, najmä nie vo vekovej skupine 25-29 rokov (čo je, ako sme spomenuli vyššie, obdobie dôležitých životných rozhodnutí súvisiacich so vstupom do manželstva, na trh práce atď.).

Podľa Vagaca (2013) trpia všetky kraje okrem Bratislavského a Trnavského vystaňovalectvom všeobecne, no najmä čo sa týka odborníkov vo vede a technológiách. Kraje okrem Bratislavského a Trnavského sú tiež menej konkurencieschopné v oblasti znalostnej ekonomiky a poskytujú nízke príjmy so silne negatívnou demografickou bilanciou. Autori tejto monografie sú presvedčení, že spomínané tvrdenia týkajúce sa úbytku počtu obyvateľov a znalostí sú prehnané, pretože započítavajú aj faktory, ktoré sa objavili v prechodnej fáze v 90. rokoch (napr. prirodzený príliv nových technológií a znalostnej ekonomiky v okolí hlavného mesta). Zároveň ignorujú novšie trendy postupného dobiehania regiónov v oblasti znalostnej ekonomiky. Migrácia z vidieka do miest je celosvetový jav a z hľadiska percentuálneho podielu na Slovensku nejde o hrozivé čísla. Vzhľadom na preferencie načrtnuté v kapitole 4 nemusí trend k vystaňovalectvu nutne pokračovať. Zistili sme totiž, že váha zmeny počtu obyvateľov má pomer dôležitosti 20 %.

Posledným bodom v súvislosti s počtom obyvateľov je rómsky faktor, ktorý hodnotíme samostatne. Z dôvodov, ktoré vysvetľujeme v nasledujúcej podkapitole, sa nárast počtu obyvateľstva v dôsledku prisťahovania Rómov nepovažuje za pozitívny a ako taký ovplyvňuje výsledky obce.

5.2.2. Rómsky faktor

Je poľutovaniahodné, že rómska otázka týkajúca sa problematiky marginalizovania rómskej komunity je spojená s nesprávnymi pochopenými zámermi. Takmer akákoľvek diskusia o rómskych problémoch vedie k obvineniam z rasovej necitlivosti a diskriminačného stereotypu, a preto sa táto otázka stáva témou, ktorej sa vedecká komunita pri ekonomicky zameraných výskumoch radšej vyhýba.

Slovensko, podobne ako ostatné krajiny strednej a východnej Európy, zatiaľ nenašlo adekvátne riešenie na integráciu Rómov do spoločnosti, či už z ekonomického alebo sociálneho hľadiska. Po páde socializmu bola rómska komunita z viacerých dôvodov

marginalizovaná. Atlas rómskych komunít (2019) uvádza údaj o počte 417 535 obyvateľov rómskej populácie v rámci Slovenska.

Od r. 1991 sa dramaticky zvýšil počet oddelených a koncentrovaných rómskych komunít (Matlovičová a kol., 2012). Vnímanie rómskej chudoby a subštandardného bývania nevyhnutne vedie u majoritnej slovenskej spoločnosti k mentalite vyhýbania sa rómskej menšine. Situáciu ďalej zhoršuje skutočnosť, že možnosti úniku priestorovo marginalizovaných rómskych komunít z pasce chudoby sú predovšetkým na vidieku značne obmedzené (Rochovská, & Rusnáková, 2007; Růžička, 2012). To, že sme rómsky faktor zahrnuli do tohto merania MCDA samostatne, nie je mienené ako podceňovanie Rómov, ale ako odraz skutočností, že ich koncentrovaná prítomnosť v určitej oblasti je považovaná za škodlivú tými, ktorí si môžu vybrať, kde chcú žiť bez ohľadu na etnickú príslušnosť. Taktiež to slúži ako pomôcka pri zisťovaní miery, do akej je obec atraktívna z hľadiska ekonomickej stability, t. j. faktora príťažlivosti obce. Z týchto dôvodov štúdia v žiadnom prípade nepodporuje negatívne postoje. Problémy vylúčenia Rómov sú natoľko mnohostranné, že je veľmi ťažké obmedziť danú tému len na jednu oblasť. Napriek všetkému je rómska populácia rozhodujúci faktor z hľadiska príťažlivosti obce, hoci ani zďaleka nejde o spoľahlivý indikátor: obsahuje totiž nielen marginalizované kumulované rómske komunity, ale tiež plne asimilovaných Rómov roztrúsených v rámci majoritnej spoločnosti. Najspoľahlivejšie funguje zrejme pre obce vidieckeho typu, kde majú rómske komunity tendenciu byť skôr zhlukované (Matlovičová a kol., 2012).

Historicky boli Rómovia v celej Európe vždy "okrajovou skupinou". Socializmus s jeho vynúteným sociálnym inžinierstvom vytvoril pravidlá, ktoré sa museli dodržiavať. Nomádske vandrovanie bolo postavené mimo zákon v r. 1958. Politika rozptýlenia v rokoch 1965 a 1969 viedla k nútenej integrácii Rómov do väčšinovej spoločnosti (Gawdiak, 1987). Ďalšie opatrenia sa snažili o vyššie začlenenie rómskych detí do vzdelávacieho systému a pracovnej sily. Ako sa v anonymnom rozhovore vyjadril istý riaditeľ podniku: "S Rómami sme vždy mali problémy, aj v čase socializmu, ale vtedy sme Rómov z nášho mesta považovali za dôveryhodných". V r. 1988 žilo len 14 988 rómskych obyvateľov v separovaných komunitách (Matlovičová a kol., 2012).

Po páde socializmu sa rómska komunita stala prvou marginalizovanou, prvou bez možnosti nájsť si zamestnanie a prvou vyhnanou z “normálnej” spoločnosti. Prirodzeným dôsledkom je negatívna kultúrna asimilácia vedúca k nedostatku sebaúcty. Od roku 1991 existuje vysoká miera migrácie Rómov z integrovaných komunít do oddelených a koncentrovaných komunít – odhadom 53,5 % súčasných Rómov žije v separovaných a izolovaných oblastiach (Rochovská & Rusnáková, 2017). Známy mýtus o “zaplavení” Rómami založený na strachu z ich vysokej pôrodnosti je čiastočne pravdivý, keďže pôrodnosť majú vyššiu než majoritná populácia, no na druhej strane pôrodnosť v súčasnosti klesá a v budúcnosti by sa mala stabilizovať (Wańczyk, 2016). Aj napriek tomu spomínaný strach pretrváva.

Vnímanie rómskej chudoby a subštandardných podmienok bývania vedie k predpojatému a škodlivému zovšeobecňovaniu, ktoré podporuje mentalitu vyhýbania sa Rómom v slovenskej spoločnosti (Rusnáková, 2007; Růžicka 2012). Ako bolo uvedené vyššie, pretrvávajúca vysoká miera nezamestnanosti, ktorá sa znížila iba nedávno, len ťažko umožňovala predstaviť si situáciu, kde by rómska komunita bola naozaj potrebná na pracovnom trhu. V súčasnosti je problémom skôr izolácia vzdialených komunít. K dispozícii je len malé množstvo stimulov pre hospodársku aktivitu a jej prevádzkovateľov, ktoré by ich motivovali sťahovať sa na miesto s koncentrovanou rómskou populáciou. Situácia však nie je natoľko rasovo vypätá, aby sa objavila požiadavka na úplné oddelenie komunít - veľmi málo Slovákov by sa priznalo k otvorenému nepriateľstvu na základe farby pokožky. Otázka sa týka skôr miery prijatia Rómov v percentuálnom vyjadrení a toto exaktné číslo je pomerne odstrašujúce. V obciach, kde je nižšia koncentrácia Rómov, je tento fakt považovaný za pozitívny stabilizačný prvok. Vzhľadom na geografický vzorec zahraničných investícií na Slovensku majú podobný postoj aj cudzinci. Váha koncentrácie Rómov je teda pomerne vysoká, s 25% pomerom dôležitosti.

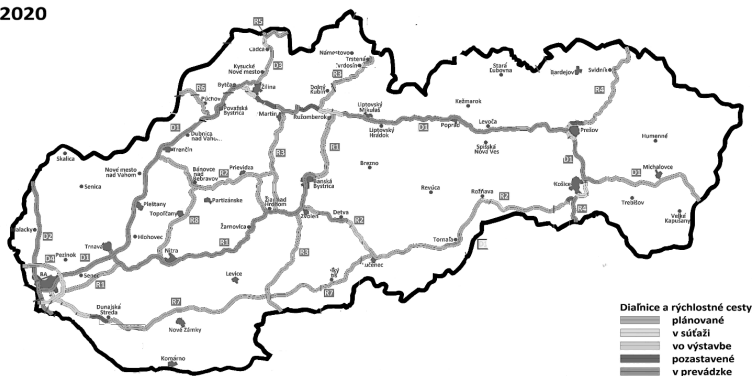
Mapovanie prítomnosti Rómov v obciach realizovala Matlovičová a kol. (2012). Túto mapu sme využili na výpočet percentuálneho zastúpenia rómskej populácie v každej obci v špecifických intervaloch. Po odstránení 34 obcí s menej než

1% rómskou populáciou sme sa zamerali na obce, kde rómska koncentrácia nutne nevedie k vyhýbaniu alebo odchodu “bieleho” obyvateľstva – ide o termín, ktorý sa označuje ako “biely útek” (z ang. *white flight*). Hoci ide o viac-menej arbitrárny odhad, považujeme menej než 5% koncentráciu Rómov v populácii za “priateľnú,” pričom 30% a viac by viedlo k scenáru výrazného vyhýbania sa majoritnej slovenskej spoločnosti a teda k nechote bývať v danej lokalite s vyššou koncentráciou rómskej populácie.

5.2.3. Efekt výstavby ciest v mestách a obciach na vidieku

V priebehu poslednej dekády na Slovensko prišlo množstvo zahraničných investícií, čiastočne z dôvodu atraktívnej lacnej pracovnej sily. V súčasnosti však budúci investori riešia dilemu: naďalej investovať v západnej časti krajiny s nedostatkom dostupného bývania, alebo radšej vo vzdialenejších vidieckych oblastiach s dostatočnou bytovou výstavbou a lacným bývaním. S tým súvisí aj ďalšia otázka, či je pracovná sila už príliš vyčerpaná a či je vôľa na reverznú migráciu z miest na vidiek.

Miera nezamestnanosti na Slovensku bola vysoká tak dlho, až sa vžilo presvedčenie, že problém s nezamestnanosťou tu bude vždy. Tým sa vylúčila možnosť plnej zamestnanosti v krajine. Z tohto dôvodu sú zahraničné investície vítané len do tej miery, kým sa nevenuje prílišná pozornosť regionálnym aspektom. Napriek skutočnosti, že nezamestnanosť sa znížila (pred vypuknutím pandémie COVID-19), pretrváva sklon umiestňovať zahraničné investície na západ krajiny. Platí to najmä pre veľkovýrobu a logistiku, napr. Land Rover v Nitre a Amazon v Sereďi. Hlavným faktorom prítlačlivosti západného Slovenska je dokončená diaľnica (rýchlostná cesta) s prepojením na hlavné európske diaľničné siete. Plánovaná diaľnica spájajúca západ a východ (Bratislava-Žilina-Košice) má byť dokončená až v r. 2026, čo znamená veľké oneskorenie oproti pôvodnému plánu. Na ukončenie severojužného spojenia či stavbu ďalšej východozápadnej diaľnice (južná trasa) nebol ešte stanovený termín. Na papieri je diaľničných projektov mnoho, no vo východnom regióne ich plánujú oveľa menej než inde (obr.44).

Obrázok 44 Plán diaľnic k roku 2020

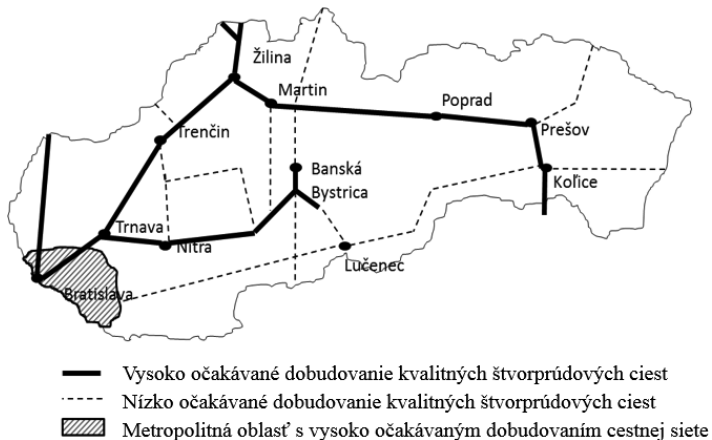
Zdroj www.historiadialnic.sk

Táto mapa ilustruje očividný nedostatok prepojenia východného Slovenska so zvyškom Európy. Existuje plán diaľničnej siete, ktorá by slúžila celej krajine poskytnutím 4-prúdových dopravných koridorov. Slovensko má naplánovanú výstavbu cca 2 467 km diaľnic a rýchlostných ciest. V súčasnosti je dokončených len 746 km, čiže 30%, väčšina v západnej časti krajiny. Pre Banskobystrický kraj sa plánuje rýchlostná cesta. Termíny dokončenia ciest sú stanovené do vzdialenej budúcnosti. Podľa šéfa Národnej diaľničnej spoločnosti (NDS), Roberta Auxta (2016), pri súčasnej rýchlosti výstavby by dokončenie zostávajúcich 1 137km slovenských diaľnic trvalo 103 rokov. Toto omeškanie výstavby diaľnic je dôležitým bodom v procese rozhodovania o zahraničných investíciách, či už sa to týka súkromných podnikov alebo individuálnych snáh.

Pre ľudí žijúcich vo vzdialenejších vidieckych oblastiach je potrebné zabezpečiť dostupnú dopravu. Keďže len 20 vidieckych obcí je pripojených k hlavnej železničnej sieti, doprava z väčšej časti bude závisieť od ciest, teda áut a autobusov. V r. 2018 bolo v Banskobystrickom kraji 382 osobných áut na 1000 osôb, menej než je celoštátny priemer 425 a EÚ priemer 515 (mindop.sk). Najvyššou úrovňou cestnej komunikácie je oddelená štvorprúdovka s obmedzeným prístupom, teda diaľnica alebo rýchlostná cesta. Očakávanie štvorprúdovej cesty, ktorý

predstavuje istý typ slobody, je typické pre podnikateľov, predovšetkým vo výrobe. Prejavuje sa to aj pri veľkých firmách umiestnených na západe krajiny aj napriek obmedzenému bývaniu a množstvu pracovných síl. Okrem rýchlosti a ľahkosti cestovania ide aj o problém nebezpečnosti ciest s autami v protismere, najmä v porovnaní s oveľa bezpečnejšími diaľnicami s oddelenými pruhmi a kontrolovaným prístupom. V roku 2018 zomrelo na cestách 1. a 2. triedy 90 osôb v porovnaní s 20 na slovenských diaľniciach a cestách prvej triedy (Ministerstvo vnútra).

Oneskorená realizácia projektov na papieri vyvoláva pochybnosti aj o dokončení ciest. Skúsenosti s omeškaním v minulosti vedú k zvyšovaniu neistoty, keďže sľuby o výstavbe diaľnic sú veľmi vzdialené od skutočnosti. Zďaleka najväčší počin v oblasti budovania ciest je D-1 z Bratislavy do Košíc. Táto diaľnica, s pôvodným termínom dokončenia v r. 2010, je stále nekompletná – využíva sa len 320 zo 440 km. V súčasnosti je najbližší odhad termínu dokončenia v r. 2020. Z pohľadu očakávaní môžeme vyššie uvedený plán výstavby diaľnic znázorniť vo forme vysokých a nízkych očakávaní dokončenia zvyšku systému (obr. 45).

Obrázok 45 Očakávané dokončenie diaľnic na Slovensku

Zdroj: vlastné spracovanie

Pri snahe zmerať faktor ciest by bolo nespravodlivé znevýhodniť obce na základe vzdialenosti, ktorú je potrebné precestovať s cieľom dostať sa do dochádzkovej zóny (BB/ZV). Miesto toho je potrebné sa zamerať na prístup k oddelenej diaľnici namiesto nebezpečnejšej a obmedzujúcej dvojprúdovej cesty. Toto platí najmä pre dvojprúdové cesty slúžiace de facto ako diaľnice vedúce stredom obce. Dôležitosť ciest prikladáme váhu 20%.

5.2.4. Možnosti nákupu

Na Slovensku je dlhá tradícia lokálnych obchodov s obmedzeným výberom tovaru, pričom niektoré fungujú ako maloobchodné reťazce (napr. Jednota, družstvo vlastniace sieť malých predajní potravín po celej krajine) slúžiace potrebám bežných ľudí a nachádzajúce sa prakticky v každej obci. Počas prechodnej fázy v 90. rokoch sa nákupné príležitosti začali v rámci krajín strednej a východnej Európy objavovať najprv v hlavných mestách a až neskôr sa rozšírili do ostatných oblastí. Prvými nákupnými centrami boli bratislavský Polus city centre (otvorený v r. 2000) a Aupark (2001). Prvým maloobchodným reťazcom, ktorý sa úspešne rozšíril do celej krajiny, bolo Tesco a za ním Lidl/Kaufland. Prvé nákupné centrum v Banskobystrickom kraji bolo otvorené v r. 2007 v Banskej Bystrici (Europa Shopping Center), ďalšie pribudlo v r. 2017 (Vlak Bus Terminal Shopping center), neskôr centrum vo Zvolene v r. 2012 (Zvolenská Európa). Odvtedy sa vnútorné aj vonkajšie nákupné centrá rozšírili do celého regiónu. Vonkajšie nákupné centrá (tzv. - strip centrá) obvykle vytvára viacero obchodov mimo centra obce, postavených v rade vedľa seba s chodníkom pre chodcov a veľkým parkoviskom. Nákupné centrá sú obvykle financované investičnými bankami a zabezpečené licenčnými obchodmi, ktoré svojim nájomcom poskytujú overené metódy maloobchodu v jednotlivých segmentoch. Vo všeobecnosti platí, že lokálni maloobchodníci majú tendenciu sa sústreďovať na nízkonákladový trhový segment s nízkymi cenami, kým drahšie/luxusné obchody sa nachádzajú vo väčších mestách alebo v Bratislave. Ako príklady najrozšírenejšej maloobchodnej ponuky v danom segmente môžeme uviesť nasledovné obchody:

Teta (drogéria), Panta Rhei (knihy), Merkury (hobby), Jysk (nábytok), Okay (elektronika), Sportissimo (šport), Dráčik (hračky), Dr. Max (lekáreň) Takko, Kik, Pepco (lacné odevy).

Život na vidieku (v zázemiach) kedysi znamenal aj obetovanie nákupných príležitostí a vhodných miest na stretávanie sa s ostatnými obyvateľmi. V strednej Európe bolo teda pri hľadaní širšieho výberu potrebné cestovať do väčšieho či hlavného mesta. Toto však už neplatí, keďže možnosti nákupu sa v rámci regiónu rozšírili, najmä v okresných mestách a dokonca aj mestečkách s 5 000 obyvateľmi. Okresné a väčšie mestá takto uspokojujú väčšinu nákupných a stretávacích potrieb miestnych obyvateľov, kým mestá ako Banská Bystrica a Zvolen naplňajú potrebu príležitostných drahších nákupov. A to sme ani nespomenuli rastúcu popularitu nákupu cez internet. Tvrdenie, že život na vidieku znamená nutnosť sa zaobísť bez mnohých vecí, už teda neplatí.

Prudké rozšírenie maloobchodných predajní je dvojsečná zbraň. Novovybudované nákupné centrá naplňajú potreby zákazníkov, no zároveň urýchľujú opúšťanie a marginalizáciu starších budov s kultúrnym významom, ktoré sú v mestských centrách. Vonkajšie nákupné centrá sa projektujú ako jednoduché, efektívne, a všadeprítomné. Nie je možné si ich veľmi romantizovať, keďže sú to len zateplené kovové panely z vlnitého plechu postavené na betónovej platni, s veľkými parkovacími možnosťami.

V maloobchodnom sektore sa objavuje nový fenomén, ktorý v Severnej Amerike nazvali *the retail apocalypse* - maloobchodná apokalypsa. Nákupy cez internet začínajú nahrádzať kamenné obchody, v dôsledku čoho sa zatvárajú nákupné centrá a krachujú dlhoroční maloobchodníci (Peterson, 2018). Môžeme si teda položiť otázku, či sa na Slovensku situácia vyvinie rovnako – čo sa potom stane s novými nákupnými centrami, ale tiež so starými budovami, ktoré tieto nákupné centrá nahradili.

Nie všetky obce majú dostatočný počet obyvateľov na to, aby otvorili vlastné obchody. Tu vzniká potreba cestovať za nákupmi do väčších miest. Zmerali sme teda vzdialenosť, ktorú je potrebné prekonať pri ceste za nákupmi v maloobchodných reťazcoch (Tesco, Lidl, Kaufland) a vo vnútorných či vonkajších nákupných centrách. Váhu dôležitosti nákupov sme určili na 15%.

5.2.5. Estetické hľadisko hodnotenia miest a obcí

Za rozhodnutím sa pre život na vzdialenejšom vidieku vidíme predovšetkým ekonomické dôvody, t. j. možnosti lacnejšieho bývania. Ďalším podnetom môže byť romantická, resp. nostalgická predstava tichej ulice, svojráznych obchodíkov a blízkych vzťahov, ktoré malá obec vyvoláva. V strednej Európe je veľký rozdiel medzi pred a post socialistickými územným plánovaním, ktorý je viditeľný najmä na rodinných domoch verus panelákoch. Európa oplýva množstvom architektonických stôp z rôznych období, pričom všetky tieto prvky sú v obciach vítané. Je preto logické, že Európa je práve z tohto dôvodu pre zvyšok sveta turistickou destináciou č. 1. V strednej Európe posunuli minulé socialistické dogmy územné plánovanie brutalistickým smerom. V dôsledku toho majú mnohé mestá dosť pochmúrny vzhľad s typickým holým betónom a kubickými tvarmi. Úplné odmietnutie socialistických panelákov by však bol nezmysel už len preto, že poskytujú možnosť dostupného bývania s minimálnymi nárokmi na údržbu. U dôchodcov je napríklad bežná stratégia predať drahú nehnuteľnosť vo väčšom meste, presťahovať sa do menšieho mesta s nízkymi výdavkami na bývanie a využiť cenový rozdiel na posilnenie dôchodkových príjmov. Otázkou súčasnosti teda je, ako sa pred/post socialistické prvky a nové formy projektovania či plánovania navzájom ovplyvňujú.

Meranie účinku estetického vzhľadu je dosť subjektívne, keďže “krása tkvie v oku pozorovateľa”. Napriek tomu je na vzhľade obce možné identifikovať silné pozitíva aj negatíva. V snahe získať informácie primárnym výskumom sme navštívili všetkých 115 obcí s počtom obyvateľov vyšším ako 1000 v BBSK. Na základe našich pozorovaní sme potom vytvorili nasledovný zoznam pozitívnych a negatívnych prvkov.

Negatíva:

- **Dominancia priemyslu** (upadajúceho či moderného). Vo vzhľade obce dominuje priemysel, či už je to areál veľkej chátrajúcej továrne, ktorá sa úplne rozpadá, alebo tam vo veľkom beží prevádzka. Chátrajúce továrne vyzerajú priam

dystopicky a v meste sú veľkou prekážkou. Moderné továrne zabezpečujú hospodárske aktivity, no nie sú to príliš estetické prvky, v blízkosti ktorých by ľudia chceli žiť. Príklady miest, kde dominujú priemyselné zóny, sa nachádzajú v celom regióne, napr. v Hnúšti (Slovenské lučobné závody), Žiari nad Hronom (Slovalco, Závody Slovenského národného povstania), Podbrezovej (Železiarne Podbrezová) atď.

- **Vysoká úroveň ekonomického úpadku.** Tieto obce majú viditeľné znaky ekonomického poklesu v dôsledku straty v minulosti funkčného priemyslu, straty zmyslu života/snaženia v čase transformácie a emigrácie do zahraničia. Toto všetko sa odzrkadľuje na opustených domoch a bytoch, zavretých školách, opustených roľníckych družstvách či malých továrňach atď.
- **Dominancia socialistickej vysokej modernity.** Tieto mestá majú dominantnú prevahu panelákov a ďalších architektonických prvkov z éry socializmu, ktoré im dávajú brutalistický vzťah zo surového betónu. V meste sa určitá miera panelových vežiakov očakáva a je potrebná na vytvorenie vhodnej ponuky bývania, čo platí najmä pre väčšie obce s viac ako 5 000 obyvateľmi. Priveľa panelákov však nevytvára dobrý dojem a potrebná je rovnováha.
- **Obce, ktoré pretínajú vysokofrekventované 2-prúdové hlavné cesty.** V 14 obciach z našej výskumnej vzorky je hlavná ulica zároveň trans-európskou magistrálou, čo vytvára problémy v oblasti kvality života - hluk, nebezpečenstvo, znečistenie (toto negatívum považujeme za dvojnásobné oproti ostatným).

Pozitíva:

- **Prítomnosť nostalgických/romantických prvkov v obci.** V mnohých skúmaných obciach sa nachádza len jedna hlavná ulica s domami po oboch stranách, v dôsledku čoho sú ťažko definovateľné či odlišiteľné. Aby sa obec stala “nostalgicky pozitívnou”, potrebuje určitý ústredný prvok, napr. námestie, park, fontánu či iný priestor na zhromažďovanie, ktorý vytvorí jej identitu. Môžu to byť dokonca aj športoviská. Tento rozmer teda berie do úvahy nielen architektúru, ale tiež usporiadanie obce.

- **Množstvo historicky významných stavieb.** Sem patria objekty zapísané v zozname pamiatok, ale aj tie, ktoré sa tam nenachádzajú, napr. niektoré staršie domy či železničné stanice. Do tohto bodu nezahrňame kostoly, keďže sa nachádzajú takmer v každej obci a automaticky sa s nimi počíta.
- **Príroda v blízkom okolí.** Tento rozmer bol dosť špecifický voči horským lokalitám a známym oblastiam s peknou prírodnou scenériou. Keďže väčšina obcí je obklopená zeleňou, takmer všetky môžeme považovať za “prírodne pozitívne”. Pri tomto meraní sme však hľadali jedinečnosť, napr. známe turistické trasy či prírodné prvky. Tým sme prakticky vylúčili obce obklopené poľnohospodárskou pôdou a zároveň uprednostnili obce v blízkosti národných parkov. Banskobystrický región buď obsahuje alebo hraničí s 5 z 9 slovenských národných parkov.
- **Obec s vhodnou ponukou bývania.** Správna obec ponúka široký výber možností bývania, nielen rodinné domy so záhradou. Existuje totiž aj dopyt po bývaní s vyššou hustotou obyvateľov, dokonca vo forme socialistických panelákov. Väčšina obcí nad 2 000 obyvateľov má niekoľko nízkopodlažných bytoviek. Okrem toho je dôležité, ako sú obce integrované. Dobrým príkladom ponuky bývania je obec Pliešovce, v ktorej sú zastúpené staré socialistické byty, novšie byty, ulice s novými domami, ulice s viacgeneračnými domami a ulice s historickými domami spred 2. svetovej vojny.

Tento rozmer je z hľadiska merania dosť nejednoznačný, keďže takmer každá obec sa môže hlásiť k nejakému prvku, po ktorom je dopyt a ktorý evokuje nostalgické pocity. Napriek tomu si myslíme, že poskytuje určité čísla na porovnanie predovšetkým pre mestá podobnej veľkosti a geografickej lokality (horúci či studený trh). Váha tohto estetického faktora bola stanovená na 20 %.

5.3. Rozšírená multikriteriálna dátová analýza

Rozšírená MCDA je založená na práci Bod'a et al. (2020). Tento model je oproti vyššie uvedenej zjednodušenej MCDA rozšírený na 8 faktorov a je viac štatisticky orientovaný. Spôsoby

výpočtu sú taktiež odlišné. Na základe preferencie merateľných vlastností na úkor emotívnych bol faktor estetického vzhľadu vypustený ako príliš subjektívny na presné odmeranie. Namiesto toho boli doplnené tri nové kritériá: dostupnosť zdravotnej starostlivosti (Zdravot.), dostupnosť vzdelávacích inštitúcií (Vzdel.) a dostupnosť kultúrnych zariadení (Kult.).

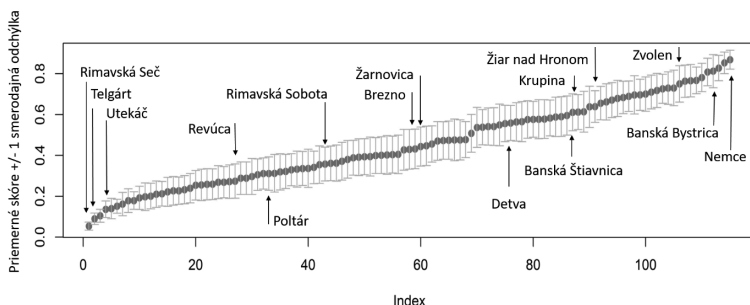
V rámci tohto merania sme sa sústredili na rôzne aspekty životných preferencií a to ich kombináciou do atribútov prevažne pomocou modelu obáľkovej analýzy dát DEA so spoločným súborom váh bez explicitných vstupov (CSW DEA-WEI). Tieto atribúty sme následne previedli na výsledky multikritériálnej analýzy dát MCDA. Výbraných 8 kritérií a metodika ich merania sú nasledovné:

- Počet obyvateľov: namiesto merania nárastu/poklesu počtu obyvateľov sa pri tomto kritériu pozeráme na 1) mieru ekonomickej závislosti (t. j. počet detí a dôchodcov voči obyvateľom v produktívnom veku) a podiel obyvateľov vo veku viac a menej ako 40 rokov. Zdroj: DataCube.sk (tabuľky om7052rr, om7008rr).
- Koncentrácia Rómov: vychádzame z rovnakých zdrojov ako pri jednoduchšej MCDA Zdroj: Matlovičová a kol., 2012.
- Cestná infraštruktúra: v tomto faktore boli zahrnuté tri ukazovatele: vzdialenosť od rýchlostnej cesty so 4 jazdnými pruhmi, časť vzdialenosti k rýchlostnej ceste so 4 jazdnými pruhmi po cestách I. triedy a časť vzdialenosti k rýchlostnej ceste so 4 jazdnými pruhmi po exponovaných cestách. Zdroj: Google maps.
- Nákupné príležitosti: k výsledku sme dospeli priestorovým spriemerovaním lokality 1) vnútorných/vonkajších nákupných centier, 2) veľkých maloobchodných reťazcov (Tesco, Lidl, Kaufland) v pomere k času potrebnému na docestovanie v minútach. Zdroj: Google maps.
- Kultúra: priestorové spriemerovanie počtu 1) divadiel, 2) galérií, 3) kín, 4) knižníc, 5) múzeí. Zdroj: DataCube.sk (tabuľky ku5003rr, ku5005rr, ku5008rr, ku5009rr).
- Zdravotná starostlivosť: priestorové spriemerovanie počtu 1) nemocníc/polikliník, 2) ambulancií všeobecných lekárov, 3)

špecializovaných zdravotníckych zariadení, 4) lekárni a 5) lekárskej pohotovostnej služby. Zdroj: DataCube.sk (tabuľka zd5001rr).

- Vzdelávanie: priestorové spriemerovanie počtu 1) materských škôl, 2) základných škôl, 3) základných umeleckých škôl, 4) špeciálnych základných škôl, 5) gymnázií, 6) stredných odborných škôl a konzervatórií, 7) internátov. Zdroj: DataCube.sk (tabuľky sv5001rr, sv5002rr, sv5007rr, sv5006rr, sv5003rr, sv5004rr, sv5005rr, sv5009rr, sv5011rr).
- Nezamestnanosť: podiel registrovaných uchádzačov o zamestnanie k počtu obyvateľov. Zdroj: DataCube.sk (tabuľky pr5001rr, om7008rr).

Rovnako ako pri zjednodušenom modeli boli výsledky zaznamenané na škále od 0 do 1. Skóre všetkých 115 obcí sú uvedené nižšie vo vzostupnom poradí od najhoršieho po najlepšie so smerodajnou odchýlkou +/- 1 (graf 17).

Graf 17 Priemerné skóre obcí v rozšírenom MCDA modeli

Zdroj: vlastné spracovanie.

Je zaujímavé pozorovať, že tri najlepšie obce sú dediny v blízkosti Banskej Bystrice, kým samotná Banská Bystrica a Zvolen, teda okresné mestá, sa umiestnili na štvrtom a desiatom mieste v danom poradí. Okrem toho, 14 najlepších obcí je v prímestskej zóne BB/ZV. Naopak, 14 najhorších obcí sa nachádza ďaleko od tejto zóny a vo všeobecnosti ide o dediny v menej prosperujúcich okresoch. Rimavská Seč je na tom najhoršie z hľadiska pracovných príležitostí a koncentrácie rómskeho

obyvateľstva s nulovými atribútmi v oblasti zamestnanosti a koncentrácie Rómov. Detailné hodnotenie je uvedené v prílohe 1. Je dôležité poznamenať, že pri viacerých obciach vyšli markantné rozdiely, čo sa týka kritéria ciestpri jednoduchej a rozšírenej MCDA. Tieto rozdiely sú spôsobené skutočnosťou, že jednoduchý MCDA model bral pri stanovovaní váh viac do úvahy exponované cesty (zákruty, prevýšenie a pod.), ktoré boli hodnotené pomerne subjektívne, zatiaľ čo rozšírený MCDA model sa zamerával najmä na vzdialenosť k rýchlostnej ceste so 4 jazdnými pruhmi, čo je objektívne merateľné.

5.4. Výsledky oboch multikriteriálnych dátových analýz

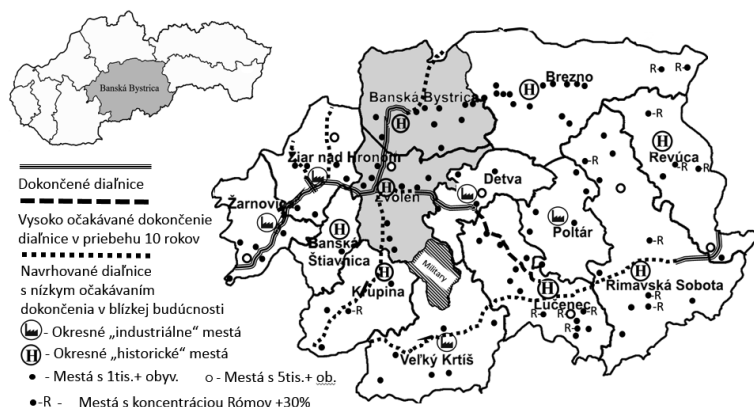
Nie je žiadnym prekvapením, že prímestská zóna BB/ZV získala v analýze najvyššie skóre (top 10 obcí v rámci kvantitatívnej štúdie sa nachádza v tejto oblasti). Lokality vo vzdialenosti cca 30 minút od Banskej Bystrice a/alebo Zvolena môžu využívať výhody poskytované v týchto mestách.

Obce vo väčšej vzdialenosti od prímestskej zóny BB/ZV majú jednoznačné vidiecke črty. Je pre ne charakteristická znížená alebo nulová dostupnosť zdravotnej starostlivosti, školstva a kultúry. Tieto obce sa všeobecne považujú za ekonomicky neatraktívne (v minulosti s prosperujúcim poľnohospodárstvom, lesníctvom či baníctvom, no v súčasnosti nefunkčným), čo vytvára a neustále prehľbuje začarovaný kruh. Deje sa to aj napriek skutočnosti, že podľa zákona sú obce zodpovedné za poskytovanie zdravotnej starostlivosti, vzdelávania, kultúry, telesnej kultúry a športu. Obmedzené zdroje však spôsobujú, že tieto požiadavky sa neplnia.

Niektoré okresné mestá sú prirodzene industriálne a tak by mohli byť vnímané ako nezaujímavé, bez typického malomestského šarmu. Napriek tomu je v oblasti medzi Žarnovicou a Banskou Bystricou množstvo ekonomických aktivít, keďže tam vedie štvorprúdová rýchlostná cesta vedúca do hlavného mesta a ďalej do Európy.

Najnižšie skóre sú zväčša dôsledkom vysokej koncentrácie Rómov a nedostatku kvalitných cestných komunikácií. Zaujímavým faktom je, že nákupné príležitosti sa v celom kraji rozšírili bez ohľadu na stav ciest a počet rómskych obyvateľov. V rámci tohto

výskumu je maloobchod najpactivejší a najmenej diskriminačný faktor. Konštatujeme tiež, že najľahšie kontrolovateľným faktorom regionálneho a miestneho rozvoja je dokončenie plánovaných ciest. Očakáva sa dokončenie úseku medzi Zvolenom a Lučencom, kde aktuálne prebieha výstavba. S ďalším pokračovaním sa však v najbližšom období neráta. Ani dokončenie tejto cesty preto veľmi nepomôže severovýchodnej časti kraja, t. j. regiónu Horehronie. Nasledujúci obrázok ilustruje stav ciest, okresných miest a koncentrácie Rómov v rámci BB kraja.

Obrázok 46 Mapa skúmaných miest, okresov a plánovaných ciest
 Zdroj: vlastné spracovanie.

V kapitole 4 sme priniesli prehľad o životných preferenciách, ktorého výsledkom je zistenie, že väčšina najmä mladých ľudí túži po živote v rodinnom dome v menšej obci. Mnohí našli kompromisné riešenie v prímestských oblastiach v dosahu mesta, hoci to prináša viaceré negatívne externality ako život závislý na aute, dopravné zápchy, rozrastanie miest a trpiace životné prostredie. Mnohí túžia po vidieckom či malomestskom prostredí, no zároveň sa nechcú vzdať možností, ktoré poskytujú väčšie mestá. Výskumom sme zistili, že vo vzdialených vidieckych oblastiach sa nachádzajú rovnaké maloobchodné prevádzky ako vo veľkých mestách. Tvrdenie, že život na vidieku znamená vzdanie sa mnohých príležitostí je stále menej aktuálne. Tiež je potrebné

poznamenať, že prístup k internetu sa stal významným prvkom zmierňovania regionálnych nerovností ako aj rozdielov medzi mestskými a vidieckymi oblasťami (zázemiami).

Na základe analýzy Banskobystrického kraja sme zistili nie príliš prudký pokles počtu obyvateľov, a to v priemere mínus 3 % a s maximom v rámci jedného okresu nižším ako 7 %. Spoločnosť týchto dát je však otázna, keďže vychádzajú z evidencie trvalého pobytu obyvateľov. Mnohí ľudia sa totiž nepochybne presťahovali do väčších miest bez toho, aby si zaregistrovali nové trvalé bydlisko. Na druhej strane sa môžeme domnievať, že rodný dom (a teda adresa ich trvalého pobytu) je miestom, kam by sa radi vrátili.

5.5. Odporúčania a diskusia

Na základe podrobného preskúmania menších miest a obcí sme objavili viaceré, ktoré majú estetický vzhľad s mnohými neprehliadnuteľnými prvkami vyvažujúcimi iné nedostatky. Iné sú zasa nevýrazné, predstavujúce len „zhluky“ domov po oboch stranách cesty. V rámci 2 927 obcí na Slovensku, kde väčšina má menej než 1 000 obyvateľov, môžeme v mnohých očakávať pokračujúci úpadok, pričom ich zachovanie v budúcnosti je otázne. Najdôležitejším faktorom, ktorý má šancu situáciu zlepšiť, je postavenie ciest s cieľom skrátiť čas dochádzania do väčších miest tak v rámci, ako aj mimo Slovenska.

Plánované cesty vyznačené v podkapitole 5.2.3 považujeme za primerané pod podmienkou, že sa dokončia načas. Vhodným príkladom môže byť systém medzištátnych diaľnic v USA (presnejšie by sa mal nazývať panamerický systém, keďže jeho súčasťou je aj Kanada). Tento systém bol schválený v r. 1956 v rámci zákona o medzištátnych a obranných diaľniciach a ráta so sieťou minimálne štvorprúdových diaľnic spájajúcich všetky oblasti Spojených štátov v celkovej dĺžke 68 397 km. Hoci úroveň stavieb nebola taká vysoká, ako napríklad pri nemeckých „autobahn“, aj tak šlo o kvalitné diaľnice. Odhaduje sa, že každý dolár investovaný do výstavby sa vrátil v 6 dolároch hospodárskej produktivity (Cox, 1996). Čo robí tento diaľničný systém zaujímavým je najmä rýchlosť jeho vybudovania. Keď sa v roku

1956 začalo, boli dobudované len 4,7 % ciest; v r. 1970 to bolo 70,6 % a v r. 1980 až 94,1 % (ibid).

Je ironické, že v súčasnosti sa nové diaľnice stavajú modernými metódami s impozantnými protihlukovými bariérami, ktoré zabráňujú motoristom vo výhľade na okolitú krajinu vrátane esteticky pôsobivých obcí. Hoci protihlukové bariéry majú určitý pozitívny efekt v súvislosti s ochranou životného prostredia a hodnotou pozemkov, majú aj svoje nevýhody – estetický dojem, svetelnosť a obmedzený výhľad, ktoré môžu negatívne ovplyvniť nehnuteľnosti v ich okolí (Julien & Lanoie, 2007, Nakakeeto a kol., 2017). Okrem toho, ak sú elektrické motory skutočne budúcnosťou motorizmu, hlučnosť sa automaticky zníži. Diaľnice v Banskobystrickom kraji (R1, R2, R3, R7) končia náhle, prechádzajúc do pomalých a preplnených dvojprúdových ciest, ktoré spôsobujú hluk a nebezpečenstvo aj v obciach, ktoré pretínajú. Potreba výstavby ciest na takejto vysokej úrovni začína byť pochybná v momente, keď znamená oddialenie odklonu tranzitnej dopravy prechádzajúcej len pár metrov od domov v obciach.

Veľkosť obcí tiež treba merať vzhľadom na veľkosť krajiny. A tak mesto s 25 000 obyvateľmi môžu na Slovensku mnohí považovať za veľké. Napríklad Lučenec by sa dal hodnotiť ako centrum poskytujúce okolitým obciam potrebné vybavenie. Na vyššie uvedenej mape (obr. 14) vidíme strategické umiestnenie mesta na križovatke dvoch plánovaných diaľnic. Spolu s Rimavskou Sobotou tvoria uzol, z ktorého by mohli vychádzať ekonomické aktivity. No všetko to závisí od výstavby diaľničnej siete.

Po tom, ako pandémie COVID-19 spôsobila, že koncept práce zo vzdialených lokalít sa stal skutočnosťou, je stále ťažšie obhájiť centralizáciu pracovníkov verejnej služby v hlavnom meste. Okrem toho, preambula štatútu Rady Európy (ktorej je Slovensko členom) hovorí, že decentralizácia je základnou demokratickou požiadavkou (Ruano & Profiroiu, 2017). Keby sa táto filozofia zaviedla do praxe, niektoré verejné úrady by sa mohli presťahovať mimo hlavného mesta, čo by pomohlo stimulovať hospodársku činnosť v celej krajine. Decentralizácia štátnej služby je podmienkou riešenia regionálnej nerovnováhy na Slovensku, a to platí aj pre regionálnu úroveň vládnutia. Keďže sa mesto

Banská Bystrica nenachádza v strede kraja, chýba mu geografická aj psychologická prepojenosť s ostatnými oblasťami, napr. historickými a kultúrnymi regiónmi Hontu, Gemera a Novohradu.

Tieto dva kroky, teda výstavba ciest a decentralizácia vládnutia, by mohli pomôcť vytvoriť alternatívu k metropolizácii. Sú to makro reakcie vedúce k premene dlho zanedbávaných oblastí na príležitosti a týkajú sa tak samotných obcí, ako aj objektov v nich.

ZÁVER

Európa je jednoznačne unikátnym kontinentom. Dôvodom jej unikátnosti je okrem iného to, že nikde inde na svete nenájdeme také množstvo architektonických a kultúrnych štýlov ako tu. V plynutí času tu človek vytvoril jedinečné stavby a ľudia z celého sveta sem cestujú, aby sa mohli kochať tou nádherou. V prípade mnohých stavieb ich základné kamene položili generácie už pred tisíc rokmi v nádeji, že ich deti a vnuci ich diela dokončia. Táto architektonická jedinečnosť nie je príznačná len pre majestátne katedrály a hrady, ale aj pre obytné domy, ktoré boli predurčené na stáročnú existenciu, a nie len jeden ľudský život. Je to práve ich vek a história, ktorá predurčuje aj ich nevyčisliteľnú hodnotu.

Trend v súčasnej architektúre je ale založený na krátkodobej finančnej návratnosti, ktorej jediným zámerom je v istom časovom limite splatiť korporátne alebo komunálne dlhopisy, prostredníctvom ktorých bola ich výstavba financovaná. Estetickosť budov tak často ide bokom na úkor pragmatickosti. Krásu architektúry, ako aj krásu miest či obcí je ťažké odmerať aj vzhľadom na nasledujúce aspekty:

1. Ak dovolíme, aby historická stavba chátrala, tak potom ju môžeme navždy stratiť, pretože v istom štádiu už nemá takmer žiadnu hodnotu, stavba sa rozpadne alebo je zbúraná.
2. Ak o historickú stavbu prideme, tak táto škoda sa už nikdy nedá napraviť. Ak sa aj stará stavba nahradí inou, nová architektúra už iste nebude taká pôsobivá ako tá pôvodná.
3. Jedinečnosť starých budov, ulíc a okolia je nepopierateľnou výhodou miest a obcí, je to niečo, čo vie prilákať turistov, investorov, či potenciálnych obyvateľov. Tieto benefity sa ale nedajú vyjadriť číslami.

Kult urbanizmu je už natoľko zakorenený, že sa stal akýmsi bludným kruhom, v ktorom sa často nevieme dopátrať toho, či sa plány a sľuby aj skutočne zrealizovali. V spleti mnohých argumentov a riešení sa akoby stále viac a viac popierajú konkrétne potreby jednotlivca a jeho prirodzená túžba žiť v mieste, ktoré mu

zaručí kvalitu života. Mnohé z riešení sa v súčasnosti zameriavajú na koncepciu modernizmu až do takej miery, že často nedokážu pochopiť a akceptovať aj isté alternatívne možnosti. Význam pojmu „životaschopnosť“ sa v poslednej dobe dosť zužuje, a väčšinou sa chápe len ako preferencia jedinca žiť v istom mieste, ktoré mu poskytuje príležitosti. Náš výskum však ukázal, že malé lokality sú porovnateľné svojou životaschopnosťou a príležitosťami, ktoré ponúkajú pre život, s veľkými mestskými oblasťami, a dokonca ich často môžu aj prevýšiť. Tiež sme vyvrátili názor, že malé a stredne veľké mestá a obce sú nevhodným prostredím na život a bývanie. Dokázali sme, že tieto malé mestské a vidiecke komunity majú čo ponúknuť ich obyvateľom, a preto ľudia aj naďalej túžia v nich žiť. Otázkou len zostáva, ako ich túžbu vhodne motivovať. V tejto súvislosti sme náš výskum zacielili na informácie, ktoré sa týkajú vlastníctva opusteného majetku, zodpovednosti a možnosti zníženia transakčných nákladov.

V poslednej dobe pandémie COVID-19 zmenila princípy konceptu spolupráce a potreby bezprostredného vzájomného kontaktu. Vďaka možnosti internetového pripojenia sa postupne úplne inak začala vnímať odľahlosť niektorých miest. Teraz je ešte predčasné hovoriť o trvalých zmenách a dôsledkoch tohto stavu, ale jedno vieme iste – svet už nikdy nebude taký istý ako pred pár mesiacmi. Blainey (1966) rád používal termín “krutovláda vzdialenosti”, v zmysle času i vzdialenosti. Ide o to, že v meste s hustou premávkou sa to, čo je blízko zrazu stáva príliš vzdialeným, zatiaľ čo priestor medzi mestskými uzlami sa stáva čoraz viac efektívnejším. Aj práve preto sa javí potreba dokončenia diaľničnej schémy, ktorá v súčasnosti existuje len na papieri, naliehavá.

Výskumom sme chceli predovšetkým poukázať na problematiku opustenosti a taktiež navrhnúť perspektívne riešenia, ktoré by mohli mestá a obce realizovať, ako to bolo napríklad v prípade obce Divín. Realizácia návrhov by sa mohla robiť aj v spolupráci s občianskymi iniciatívami (Kino Hviezda) alebo mimovládnyimi neziskovými organizáciami (Literárna bašta, Amfiteáter).

Monografia tak môže prispieť k hlbšiemu teoretickému poznaniu danej problematiky, ale tiež prináša praktickú aplikáciu nástroja na meranie životaschopnosti miest a obcí v podobe modelu

MCDA. Publikácia je tak prínosom nielen pre vedeckú komunitu a študentstvo, ale aj primátorov a starostov miest a obcí, či pre mimovládne neziskové organizácie a aktívnych občanov, ktorí sa môžu inšpirovať pri riešení výziev opustených budov v ich komunite.

V tejto publikácii sme „Opustené Slovensko“ charakterizovali na základe viacerých aspektov. Prvým z nich bola snaha identifikovať opustené objekty nielen v zázemí miest, ale aj v malých mestečkách a dedinách, ktoré sú odľahlými komunitami čakajúcimi na vhodnú infraštruktúru a verejné služby, ktoré sú dnes už samozrejmosťou v iných mestách. Druhým aspektom, ktorý sme posudzovali, bola schopnosť ľudí vzdať sa svojich veľkých plánov len preto, aby určitým spôsobom zaručili kontinuitu medzi generáciami, v zmysle schopnosti cenit' si naše skúsenosti z minulosti a využiť ich pri plánovaní budúcnosti. Tretím aspektom opustenosti bola schopnosť vidieť a riešiť nerovnosti postavenia regiónov, lebo len tak vieme predísť strate našej kultúrnej identity.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ALEXANDER, F. 2011. Land Banks and Land Banking [online]. Center for Community Progress, ISBN-10: 0615471765 [cit. 2020-01-24]. Dostupné na internete: https://web.archive.org/web/20130606080059/http://www.smartgrowthamerica.org/documents/ccp_land_banks.pdf
- APPIGNANESI R., SARDAR Z., CURRY P. 2000. *Post-modernism for beginners*. Cambridge: Icon Books. Tretie vydanie, 176 s. ISBN 1840465751.
- ARNOTT, R., STIGLITZ J. 1979. Aggregate Land Rents, Expenditure on Public Goods, and Optimal City Size. In *Quarterly Journal of Economics*, 39 (4), s.471–500. doi:10.2307/1884466. JSTOR 1884466. ISSN 00335533.
- Atlas rómskych komunit na Slovensku. 2013. Regionálne centrum Rozvojového programu OSN pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave. ISBN 978-80-89263-18-9.
- Atlas rómskych komunit na Slovensku. 2019 [online]. Inštitút pre výskum práce a rodiny (IVPR) [cit. 2019-07-17]. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit-2019>.
- BASON, C. 2010. *Leading public sector innovation*. Bristol: Policy Press. 288 s. ISBN 978-1447324270.
- BATCHO, K. I. 2013. Nostalgia: Retreat or support in difficult times? In *The American Journal of Psychology*. 126(3), s. 355-367. ISSN 0002-9556.
- BAUDELAIRE, C. 1964. The Painter of Modern Life in Mayne, J. (ed.) *The Painter of Modern Life and Other Essays by Charles Baudelaire*. Phaeton Press. 310 s. ISBN 0714833657.
- BAUMAN Z. 2000. *Liquid Modernity*, Polity Press. ISBN 978-0-7456-2409-9.
- BAUMAN Z. 2012. From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. In Hall, S., du Gay, P. (eds.) *Questions of Cultural Identity*. SAGE Publications Ltd, DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446221907>. ISBN 9781446221907.

- BAUMER, E. P. S., SUEYOSHI, M., TOMLINSON, B. 2011. Bloggers and readers blogging together: Collaborative co-creation of political blogs. In *Computer Supported Cooperative Work (CSCW): International Journal of Collaborative Computing and Work Practices*, 20(1-2), 1-36. ISSN 0925-9724.
- Bbonline.sk 2017. *Kaštieľ v Dolnej Mičinej stále chátra, láka bezdomovcov i dobrodruhov*[online].[cit. 2020-01-25].Dostupné na internete:<https://bbonline.sk/video-kastiel-v-dolnej-micinej-stale-chatra-laka-bezdomovcov-i-dobrodruhov/>
- Bbonline.sk 2020. *Amfiteáter* [online].[cit. 2020-01-22].Dostupné na internete: <https://bbonline.sk/tag/amfiteater-banska-bystrica/>
- BECK U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. New Delhi: Sage. (Preložené z the German Risikogesellschaft pôvodne publikovné v 1986). ISBN 978-0803983465.
- BECK, U. 1999. *World Risk Society*, Cambridge, Polity Press. 192 s. ISBN 0745622216.
- BECK, U. 2006. *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press. 201 s. ISBN978-0745633992.
- BETTENCOURT L., LOBO J., HELBING D., KÜHNERT C., WEST, G. 2007. Growth, Innovation, Scaling, and the Pace of Life in Cities.In *Proceedings of the National Academy of Sciences*104(17):7301-6. DOI: 10.1073/pnas.0610172104. ISSN 10916490.
- BOĎA, M., COLE, D., SVIDROŇOVÁ, M. M., GUBALOVÁ, J. 2020. Prevailing narratives versus reality of a small and medium town decline in a CEE country. V recenznom konaní.
- BORINS, S. 2008. *Innovations in Government*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. 231 s. ISBN 9780815713777.
- BORIS, ELIZABETH T., STEUERLE, C.E. 2006. *Scope and dimensions of the nonprofit sector*. In Powell, W. W., & Steinberg, R. (Eds.) *The nonprofit sector: A research handbook* s. 66-88, New Haven, CT: Yale University Press. ISBN 978-0300109030.

- BORSEKOVÁ K., PETRIKOVÁ K., PRIMOŽ P. 2014. Creativity and intangibles in the public sector: Sources and socio-economic importance. In *Mednarodna revija za javno upravo*, 11(3–4), s. 103 – 120. ISSN 2335-3414.
- BORSEKOVÁ, K., VAŇOVÁ, A. 2011. Competitive Advantage of Slovak Republic. In *International Journal of Multidisciplinary Thought* 1(4), s. 237 – 257. ISSN 2156-6992.
- BOYM, S. 2001. *The future of nostalgia*. New York: Basic books. 432 s. ISBN9780465007080.
- BRISCOE, G., KERÄNEN, K., PARRY, G. 2012. Understanding complex service systems through different lenses: An overview. In *European Management Journal*, 30(5), 418-426. doi:10.1016/j.emj.2012.06.004. ISSN 02632373.
- BROWNFIELDY.EU 2016. *National Brownfield Regeneration Strategy 2016-2020* [online]. [cit. 2019-07-17]. Dostupné na internete: <http://www.brownfieldy.eu/en/national-brownfield-regeneration-strategy/>
- BULLEN, P., LOVE, P. 2011. A new future for the past: a model for adaptive reuse decision-making. In *Built Environment Project and Asset Management* 1 (1): s. 32–44. doi:10.1108/20441241111143768. ISSN 2044-124X.
- CAIRNS, G. 2013. Evolutions in food marketing, quantifying the impact, and policy implications. In *Appetite*, 62, 194-197. doi:10.1016/j.appet.2012.07.016. ISSN 01956663.
- CALINESCU, M. 1987. *Five Faces of Modernity: Modernism, Avant-garde, Decadence, Kitsch, Postmodernism*. Durham: Duke University Press. ISBN 0822307677.
- CARR P., KEFALAS M. 2009. *Hollowing Out the Middle: The Rural Brain Drain and What It Means for America*. Beacon Press. ISBN 0807042390.
- CARRIER, M., NORDMANN, A. 2011. *Science in the Context of Application*. Dordrecht, London, New York: Springer. ISBN 9789048190508.
- COHEN, J. 2001. Abandoned Housing: Exploring Lessons from Baltimore. In *Housing Policy Debate*, 12(3), s. 415-416. ISSN 10511482.

- COLE D. 2013. *Migrácie, mobility a európske občianstvo*. A study of Internal Migration Patterns and their Consequences in Slovakia, Dizertačná práca. Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici.
- CONN, S. 2014. *Americans Against the City: Anti-urbanism in the Twentieth Century*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-997366-8.
- COX W, LOVE, J. 1996. *The Best Investment a Nation Ever Made*. Diane Publishing. ISBN-10: 0788141864.
- ČERVENĀNSKÝ, S., ROHÁČEK, F. 2019. *Slovenka2 má prvý problém, kontajnery pre dočasnú kaviareň a bistro stopli pamiatkari* [online]. [cit. 2020-01-22]. Dostupné na internete: <https://bbonline.sk/slovenka2-ma-prvy-problem-kontajnery-pre-docasnu-kaviaren-a-bistro-stopli-pamiatkari/>
- DÍAZ-MÉNDEZ, M., GUMMESSON, E. 2012. Value co-creation and university teaching quality: Consequences for the european higher education area (EHEA). In *Journal of Service Management*, 23(4), s. 571-592. doi:10.1108/09564231211260422. ISSN 17575818.
- DIVÍN oficiálne stránky obce. *Zichyho kaštieľ - Múzeum histórie obce Divín* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete: <https://www.divin.sk/zichyho-kastiel-muzeum-historie-obce-divin.html>
- DOLK., HEGEDÜS J, HORSEWOOD N., RONALDR., SZEMZO H., TELLER N., TOUSSAINT J. 2012. *Demographic Change and Housing Wealth: Home-owners, Pensions and Asset-based Welfare in Europe*. Springer Science & Business Media. 164 s. ISBN 940074384X.
- Dolná Mičina 2020. *Kaštieľ v Dolnej Mičinej* [online]. [cit. 2020-01-25]. Dostupné na internete: <https://dolnamicina.sk/obec/zaujímavosti/>
- Dolná Mičina 2020. *Parcela registra C 175/I* [online]. [cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete: https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/kataster?bm=zbgis&z=19&c=19.223717,48.672263&sc=n&it=point&dt=owners#/detail/kataster/parcela-c/811718/175_1?zoom=false

- DURANTON, G. 2015. *Growing through Cities in Developing Countries*[online]. Oxford University Press on behalf of the World Bank. © World Bank. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na internete:<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24808> License: CC BY-NC-ND 3.0 IGO.
- DUŽÍ, B., JAKUBÍNSKÝ, J. 2013. Brownfield Dilemmas in the transformation of Post-Communist Cities: A Case Study of Ostrava, Czech Republic. In *Journal of Studies and Research in Human Geography*. 7 (2), s. 53–64. doi:10.5719/hgeo.2013.72.53. ISSN1843-6587.
- ESPON, 2013. *Gender imbalances in European Regions* [online]. European Grouping on Territorial Cooperation [cit. 2020-01-14]. Dostupné na internete: <https://www.espon.eu/topics-policy/publications/maps-month/gender-imbalances-european-regions>.
- EUROFOUND, 2019. Is rural Europe being left behind?, European Quality of Life Survey 2016, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Bez ISBN.
- EUROSTAT, 2016. *Urban Europe, statistics on cities, towns, and suburbs*. ISBN 978-92-79-60139-2.
- EU-RUSSIA CIVIL SOCIETY FORUM, 2019. *The 2019 Report on the State of Civil Society in the EU and Russia*[online]. [cit. 2020-02-13]. Dostupné na internete: https://eu-russia-csf.org/wp-content/uploads/2020/01/20200116_RU-EU_Report2019_online_covers.pdf
- FAJČÍKOVÁ, K. 2011. *Smútok železničných staníc*[online]. [cit. 2020-01-25]. Dostupné na internete:<https://domov.sme.sk/c/6133764/smutok-zeleznicnych-stanic.html>
- FEDERAL INSTITUTE FOR RESEARCH ON BUILDING, URBAN AFFAIRS, AND SPATIAL DEVELOPMENT, 2013. *Growing and shrinking regions in Europe*[online]. [cit. 2020-01-10]. Dostupné na internete: <http://www.wesjones.com/eoh.htm>
- FORGÁCS, J. 2016. *Známa bystrická budova v prúde času: Po niekdajšej fabrike Slovenky zostal iba skelet, ticho okolo nej je už 5 rokov* [online]. [cit. 2020-01-25]. Dostupné na internete:

<https://bystrica.dnes24.sk/znama-bystricka-budova-v-prudecasu-po-niekdajsej-fabrike-slovenky-zostal-iba-skelet-ticho-okolo-nej-je-uz-5-rokov-232554>

- GAWDIAK, I. 1989. *Czechoslovakia: A Country Study*[online]. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress: For sale by the Supt. of Docs., U.S. G.P.O. [cit. 2020-02-15].Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/item/88600487/>
- GEBAUER, H., JOHNSON, M., ENQUIST, B. 2010. Value co-creation as a determinant of success in public transport services. A study of the swiss federal railway operator (SBB). In *Managing Service Quality*, 20(6), s. 511-530. ISSN 0960-4529.
- GIANNONE, E. 2017. Skill-Biased Technical Change and Regional Convergence, 2017 Meeting Papers 190, Society for Economic Dynamics. Bez ISBN.
- GIDDENS A. 1990. *The consequences of modernity*, Cambridge: Polity Press. 188 s. ISBN 9780804718912.
- GIDDENS, A. 1984. *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*, Cambridge: Polity Press. 417 s. ISBN 9780520057289.
- GIDDENS, A. 1991. *Modernity and Self-Identity*. Stanford, California: Stanford University Press. ISBN 0-8047-1943-8.
- GIDDENS, A. 1998. *Conversations with Anthony Giddens: Making Sense of Modernity*. Stanford, Calif.: Stanford University Press. ISBN 0-8047-3568-9.
- GOLDFINGER, C. 2000. The Intangible Economy, In *Euromoney Conference*, Bahrain, April 3, 2000. Bez ISBN.
- Gov.uk, 2015. *Arrangements for handling heritage applications Direction 2015*[online]. [cit. 2019-07-20].Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/government/publications/arrangements-for-handling-heritage-applications-direction-2015>
- GRAY, C. 1992. *The Legal Framework for Private Sector Activity in the Czech and Slovak Federal Republic*, Working Papers, The World Bank, Nov. 1992.

- GRUNER, R. 1991. Of Czechoslovakia and Ourselves: Essential Legal Supports for a Free Market Economy. In *Hastings International and Comparative Law Review* 15(1), ISSN 0149-9246.
- HAN, H. 2014. The impact of abandoned properties on nearby property values. In *Housing Policy Debate*, 24(2), s. 311-334. ISSN 10511482.
- HISTORIC ENGLAND-a, b.d., *Find historic places near you* [online].[cit. 2020-01-15]. Dostupné na internete: <https://historicengland.org.uk/>
- HISTORIC ENGLAND-b, b.d., *Living in a Grade I, Grade II* or Grade II Listed Building*[online].[cit. 2020-01-15]. Dostupné na internete://historicengland.org.uk/advice/your-home/owning-historic-property/listed-building/
- HISTORIC ENGLAND-c, b.d., *Priority Category* [online].[cit. 2020-01-15]. Dostupné na internete: <https://historicengland.org.uk/advice/heritage-at-risk/search-register/key-to-terms-and-abbreviations/>
- HOJČKOVÁ A. et al 2015. *Pamiatková zóna Dobrá Niva*[online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete:https://www.pamiatky.sk/Content/PZ_ZASADY/Dobra_Niva/011_zopu_pz_dobra_niva_textova_cast.pdf
- HOWELL, A. 2013. *Raised Up Down Yonder: Growing Up Black in Rural Alabama*, University Press of Mississippi. ISBN 1617038822
- Hrady a zámky na Slovensku 2020. *Dolná Mičiná* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete:<https://www.hrady-zamky.sk/dolna-micina/>
- HUD, s.a., *Aggregated United States Postal Service Administrative Data on Address Vacancies*. [online]. U.S. Department of Housing and Urban Development [cit. 2020-01-15]. Dostupné na internete: <https://www.huduser.gov/portal/datasets/usps.html>
- ILLNER, M., ANDRLE, A. 1994. The Regional Aspect of Post-Communist Transformation in the Czech Republic. In *Czech Sociological Review*, II, (1/1994), s. 107-127. ISSN 12103861.

- ISTAT. 2019. Resident population still decreasing, statistiche report, Istituto Nazionale di Statistica [online].[cit. 2020-03-20]. Dostupné na internete: https://www.istat.it/it/files/2019/07/Bilancio-demografico_anno-2018_EN.pdf
- JULIEN, B., LANOIE, P. 2007. The Effect of Noise Barriers on the Market Value of Adjacent Residential Properties. In *International Real Estate Review*, 10. s. 113-130. ISSN 2154-8919.
- KAMPOURIS, N. 2018. *Ready to Go? Greek Island Will Pay You to Live There*, Greek reporter [online].[cit. 2020-06-08]. Dostupné na internete: <https://greece.greekreporter.com/2018/12/21/ready-to-go-greek-island-will-pay-you-to-live-there/>
- KAPLAN G., SCHULHOFER-WOHL S. 2017. Understanding the Long-Run Decline in Interstate Migration, In *International Economic Review*, 58(1), s. 57-94. ISSN14682354.
- KÁROLY, M. 2013. *Záhadná havária nemeckého transportu: Nemci o nej nič nevedia*[online].[cit. 2020-02-17].Dostupné na internete:<https://ziar.dnes24.sk/zahadna-havaria-nemeckeho-transportu-nemci-o-nej-nic-nevedia-154718>
- KITSON, M., MARTIN, R. & TYLER, P. 2004. Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept? In *Regional Studies*, 38(9), s. 991 – 999. ISSN 13600591.
- KOSTERS, M., HEIJDEN, J. 2015. From mechanism to virtue; evaluating nudge theory. In *Evaluation* 21 (3), s. 276-291. doi: 10.1177/1356389015590218. ISSN 13563890.
- KOVÁR, F. 2012. *Náučný chodník Kamenica Stará Kremnička*[online].[cit. 2019-07-20].Dostupné na internete:<http://naucnehodniky.eu/wp-content/uploads/2018/12/kamenica1.pdf>
- KOŽIAK, R. 2011. Regional disparities in Slovak republic at NUTS 3 level from direct foreign investments point of view. In *Studia Universitatis Vasile Goldiș, Arad-Seria Științe Economice*, 21(1), s.112-125.SSN 1584-2339.
- KROŠLÁK, J. 2018. Športovú halu vo Zvolene začali stavať pred 15 rokmi, zápasy v nej nebudú[online].[cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete:<https://myzvolen.sme.sk/c/20867302/>

sportovu-halu-vo-zvolene-zacali-stavat-pred-15-rokmi-
zapyasy-v-nej-nebudu.html

- KRUGMAN, P. 2017. *The Gambler's Ruin of Small Cities* [online]. The New York Times, [cit. 2019-12-30]. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2017/12/30/opinion/the-gamblers-ruin-of-small-cities-wonkish.html>
- KUHLMANN, S. 2010. Between the state and the market: Assessing impacts of local government reforms in Western Europe. In *Lex localis-Journal of Local Self-Government* 8(1):1-21. ISSN 1855363X.
- KUKLIK, J. 2018. Restitution of Jewish property in the Czech Republic. In: *The Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 41(3), s. 583-606. ISSN 0277-5417.
- LEARY J. 2011. *Detroitism*. [online]. *Guernica Magazine of Arts & Politics*. [cit. 2020-02-30]. Dostupné na internete: http://www.guernicamag.com/features/2281/leary_1_15_11.
- Life in Rural America, 2019, NPR Robert Wood Johnson Foundation and Harvard T.H. Chan School of Public Health, PDF [online]. [cit. 2019-10-10]. Dostupné na internete: https://media.npr.org/documents/2019/may/NPR-RWJF-HARVARD_Rural_Poll_Part_2.pdf
- LIZON P. 1996. *East Central Europe: The Unhappy Heritage of Communist Mass Housing* In *Journal of Architectural Education* 50(2), s. 108-09. ISSN 10464883.
- LOGAN, J. R., MOLOTCH, H. L., FAINSTEIN, S., & CAMPBELL, S. 2013. The city as a growth machine. In BROWN-SARACINO, J. (ed.) *The Gentrification Debates: A Reader*. London: Routledge, s. 87-102. ISBN 0-415-80165-6.
- LONGWORTH, R. 1991. *Czechoslovakia's Rush to Reform Becomes a Perilous Free-for-all*, Chicago Tribune, z dne 22.10. 1991, část 1 C. ISSN 1085-6706.
- LUCAS, R. 1990. Why doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?. In *American Economic Review*, 80 (2), s. 92-96. ISSN 0002-8282.
- LYOTARD, J. 1979. *La Condition Postmoderne: Rapport sur le Savoir*. Les Editions de Minuit. 128 s. ISBN 9782707302762.

- MALLACH, A. 2006. *Bringing Buildings Back: From Abandoned Properties to Community Assets*. Rutgers University Press. ISBN: 0813538750.
- MARANS, R. 2015. Quality of urban life & environmental sustainability studies: future linkage opportunities. In *Habitat International* 45, s. 47-52. ISSN 01973975.
- MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
- MARSHALL, A. 1920. *Principles of Economics*. London: MacMillan. Bez ISBN.
- MARTIN, R. 2002. A study on the factors of regional competitiveness[online]. [cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete: [http:// ec.europa.eu/ regionalpolicy/ sources/ docgener/ studies/ pdf/ 3cr/ competitiveness.pdf](http://ec.europa.eu/regionalpolicy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf)
- MARTIN, R. 2005. *Thinking about regional competitiveness: Critical issues*. [online]. Nottingham: East Midlands Development Agency. [cit. 2020-03-10]. Dostupné na internete: [http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/519/1/202832_ thinkingaboutregionalcompetitiveness2005.pdf](http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/519/1/202832_thinkingaboutregionalcompetitiveness2005.pdf)
- MATEČNÁ, G. 2018. Pozemkové úpravy pomôžu priniesť poriadok do vlastníckych vzťahov [online]. Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR [online]. [cit. 2020-07-16]. Dostupné na internete: <https://www.mpsr.sk/sk/index.php?navID=2&navID2=2&SID=23&id=13464>
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R., MUŠINKA, A., ŽIDOVÁ, A. 2012. The Roma population in Slovakia. Basic characteristics of the Roma population with emphasis on the spatial aspects of its differentiation. In Penczes, J. Radics, Z. (eds.) *Roma popuation on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and social challenges*. Debrecen: Didakt, s. 77-104. ISBN 978-615-5212-10-9.
- MCCARTER, R. 2005. *Louis I Kahn*, Phaidon Press; 1. vydanie, 512 s. ISBN-10: 0714840459.
- MCMMASTER, I. 2001. *Privatization in Central and Eastern Europe: What made the Czech Republic So Distinctive?*, European Policy Study Centre, University of Strathclyde. ISBN 1-871130-55-7.

- MELOSI, M. V. 1983. Dallas-Fort Worth: marketing the metroplex. In Bernard, R. M., Rice, B. R. (eds.) *Sunbelt cities: Politics and Growth since World War II*. Austin: University of Texas Press, s. 162 - 195. ISBN 978-0292775800.
- MERTON, R. 1968. The Matthew Effect in Science. In *Science*, 159 (3810), s. 56–63. ISSN 10959203.
- MICHALSKI, G., BLENDINGER, G., ROZSA, Z., CIERNIAK-EMERYCH, A., SVIDRONOVA, M., BULECA, J., BULSARA, H. 2018. Debt to equity levels in Polish nonprofit organisations. In *Engineering Economics*, 29(5), 526-535. ISSN 13922785.
- MIKESZOVÁ, M. 2007. Socio-Economic Research on Housing in the Czech Republic, In *Czech Sociological Review*, 43(3), s.637-646. ISSN 0038-0288.
- MULGAN, G., TUCKER, S., ALI, R., SANDERS, B. 2007. *Social Innovation: What it is, why it matters and how it can be accelerated*. Skoll Centre for Social Entrepreneurship. Bez ISBN.
- MURILLO, D.,BUCKLAND, H. 2015. The Quest for Precision: the search for a common framework and recent examples of successful social innovations. Institute for Social Innovation. Bez ISBN.
- MURRAY SVIDROŇOVÁ, M. 2019. On Relations between Government and Non-profits: The Case of Slovakia. In Horvat, T. (ed.) *Nonprofit Organisations*. IntechOpen. DOI: 10.5772/intechopen.89482.ISBN: 978-1-78985-628-6.
- MURRAY SVIDROŇOVÁ, M., VACEKOVÁ G., KUBIŠOVÁ, L. 2020. The role of social innovations in building the nonprofit sustainability: new approaches to marketing. V zborníku Efektivní marketing jako nástroj konkurenceschopnosti neziskových organizací poskytujících sociální služby, 20.11.2020, Plzeň.
- Muzeum.SK 2020. *Divin*[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://www.muzeum.sk/divin.html>
- NAKAKEETO, G., POPE J., SHAIKH, R., ASARE E. 2017. *The Impact of Highway Noise Barriers on the Housing Prices of Neighborhoods*, Southern Agricultural Economics

- Association (SAEA) Annual Meeting, Mobile, Alabama Texas, 4-7th, 2017.
- NEMEC, J. 2008. The third sector and the provision of public services in Slovakia. In Osborne, S. P. (ed.) *The Third sector in Europe. Prospects and Challenges*. London: Routledge, s.118-133. ISBN 9780415620338.
- NEMEC, J., MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., SVIDROŇOVÁ, M. 2015. Co-creation in local public services delivery innovation: Slovak experience. In *Lex localis - Journal of Local Self-Government* 13 (3): 521 – 535. ISSN 1855363X.
- NEWPORT, F. 2018. Americans Big on Idea of Living in the Country, Gallup [online]. [Cit. 2020-01-16]. Dostupné na internete <https://news.gallup.com/poll/245249/americans-big-idea-living-country.aspx>
- NIGRIN, T. 2018. Planned stagnation? The economic plan vs. reality in the Czechoslovak railway sector of the 1970s and 1980s. In *Review of Economic Perspectives*, 18(1), s. 61-76, <http://dx.doi.org/10.1515/revecp-2018-0004>. ISSN 1804-1663.
- NOBLE, T. 2000. *Social Theory and Social Change*. Palgrave Macmillan. 194 s. ISBN-10: 0312233299, ISBN-13: 978-0312233297.
- NORONHA VAZ, E., LEEUWEN, E., NIJKAMP, P. 2013. *Towns in a Rural World*, Ashgate, Aldershot. ISBN: 978-1-4094-0692-1.
- Nové múzeum približuje dejiny obce Divín, jej hradu i okolitého regiónu 2016. In *Obecné noviny* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete: <https://www.obecne-noviny.sk/clanky/nove-muzeum-priblizuje-dejiny-obce-divin-jej-hradu-i-okoliteho-regionu>
- OMASTOVÁ, D. 2010. *Novú Slovenku začnú stavať v novom roku* [online]. [cit. 2020-01-22]. Dostupné na internete: <https://bbonline.sk/novu-slovenku-zacnu-stavat-uz-o-niekoľko-tyzdnov/>
- OSBORNE, S. BROWN, K. 2005. *Managing change and innovation in public service organizations*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203391129. ISBN 9780203391129.

- OSWALD, A. 1996. *A conjecture on the explanation for high unemployment in the industrialised nations: Part I*. Economics Research Paper no 475, University of Warwick.
- OSWALD, A. 1999. *The housing market and Europe's unemployment: A non-technical paper* [online] Department of Economics University of Warwick, United Kingdom. [cit. 2019-01-09]. Dostupné na internete <http://andrewoswald.com/docs/homesnt.pdf>
- OZ Kamenica, Stará Kremnička 2013. *Železničná zastávka Stará Kremnička má pohnutú históriu i budúcnosť*[online]. [cit. 2020-01-22]. Dostupné na internete: <http://www.ozkamenica.wbl.sk/Stanica-v-minulosti.html#.XlO52Uoo-70>
- OZ Za amfiteáter, 2015. *Amfiteáter* [online]. [cit. 2020-01-22]. Dostupné na internete: <http://www.bbamfiteater.sk/amfiteater.php>
- PARKINSON, J., ECCLES, K., GOODMAN, A. 2014. Positive impact by design: the Wales centre for behaviour change. In *The Journal of Positive Psychology*, 9 (6), 517–522. doi:10.1080/17439760.2014.936965. ISSN 1743-9779.
- PARKS, S. 1993. *Mothballing Historic Buildings, Preservation Briefs* no. 31. In *Cultural Resources*, 31 US Department of the Interior, National Park Service. ISSN 0885-7016.
- PATTI, D. 2015. Temporary use European good practices [online]. [cit. 2019-01-08] Dostupné na internete: <https://urbact.eu/temporary-use-european-good-practices>
- PATTI, D., POLYAK, L. 2015. From practice to policy: frameworks for temporary use. In *Urban Research & Practice*, 8(1), 122-134. ISSN 17535069.
- PATTI, D., POLYÁK, L. 2017. Funding the cooperative city: community finance and the economy of civic spaces. Viedeň: Cooperative City Books. ISBN: 978-3-9504409-0-4
- PETERSON, H. 2018. *A tsunami of store closings is about to hit the US — and it's expected to eclipse the retail carnage of 2017* [online]. businessinsider.com [cit. 2019-01-08]. Dostupné na internete: <https://www.businessinsider.com/store-closures-in-2018-will-eclipse-2017-2018-1>.

- PHILLIPS, R., DENT, M. 1991. *Privatizing Eastern Europe: A Challenge for the Nineties*, Practicing Law Institute, April 15-16, 1991.
- PHILLS, J., DEIGLMEIER, K., MILLER, D. 2008. Rediscovering social innovation. In *Stanford Social Innovation Review*, 6(4), s. 34-43. ISSN 1542-7099.
- PITTINI A., KOESSI G., DIJOL J. LAKOTOS E., GHEKIERE L. 2017. *The State of Housing in the EU 2017*. Brussels. Bez ISBN.
- POLLIT, C., GEERT, B. 2011. *Public Management Reform: A Comparative Analysis new public management, governance, and the neo-weberian state*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0199595099.
- POTANČOK, M. 2016. *Schátranú stanicu pri Starej Kremničke chceli obnoviť aktivisti, i tak jej hrozí zburanie*[online]. [cit. 2020-02-17].Dostupné na internete:<https://zvonline.sk/schatranu-stanicu-pri-starej-kremnicke-chceli-obnovit-aktivisti-i-tak-hrozi-jej-zburanie/>
- PRŮCHA, V. 1996. 'Economic Development and Relations 1918-89'. In Musil, J. (ed.) *The End of Czechoslovakia*, Budapest London New York, Central European University Press, s294 s., ISBN 978-1-85866-019-6
- REMETA, J., PERRET, S., JAREŠ, M., BRYNS, B. 2015. *Moving Beyond the Flat Tax – Tax Policy Reform in the Slovak Republic*. OECD Taxation Working Papers, No. 22, OECD Publishing. DOI 10.1787/5js4rtzr3ws2-en
- RIMAJ, Š. 2011. *Tisovec zaplatí tisíce za budovu, ktorú zbúra*[online]. [cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/211183-tisovec-zaplati-tisice-za-budovu-ktoru-zbura/>
- ROHÁČEK, F. 2014. *V areáli Slovenky chcú začať stavať do konca roka* [online]. [cit. 2020-01-22]. Dostupné na internete: <https://bbonline.sk/v-areali-slovenky-chcu-zacat-stavat-do-konca-roka/>
- ROHÁČEK, F. 2017. *Na mieste bývalej Slovenky má vzniknúť moderná mestská štvrť “Strieborná”* [online]. [cit. 2020-01-

- 22]. Dostupné na internete: <https://bbonline.sk/na-mieste-byvalej-slovenky-ma-vzniknut-moderna-mestska-stvrtstrieborna/>
- ROCHOVSKÁ, A., RUSNÁKOVÁ, J. 2018. Poverty, segregation and social exclusion of Roma communities in Slovakia. In *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 42(42), 195-212. DOI: <http://doi.org/10.2478/bog-2018-0039>. ISSN 1732-4254.
- ROSS L. 1996. Housing Code Enforcement and Urban Decline. In *Journal of Affordable Housing & Community Development Law*, 6(1), s. 29-46. ISSN1084-2268.
- ROSSI, U. 2004. The multiplex city - the process of urban change in the historic centre of Naples. In *European Urban and Regional Studies*, 11(2), s. 156-169. doi:10.1177/0969776404041421. ISSN 0969-7764.
- ROWE, M. 2010. *America Must Return to Dirty Jobs to Solve Unemployment*. [online]. [cit. 2020-05-06]. Dostupné na internete: <http://www.usnews.com/opinion/articles/2010/10/13/mike-rowe-america-must-return-to-dirty-jobs-to-solve-unemployment>
- RUANO, J., PROFIROIU, M. 2017. *The Palgrave Handbook of Decentralization in Europe*. Palgrave Macmillan, . ISBN 978-3-319-32437-1.
- RUSNÁKOVÁ, J. 2007. Chudoba ako životný štýl v marginalizovaných rómskych komunitách. In: Čambáliková, M. and Šedová, T., (eds.) *Exklúzia a sociálna situácia na Slovensku*. Bratislava: Vysoká škola Sládkovičovo, VEDA, vydavateľstvo SAV, 233-239. ISBN 9788089267071.
- Russia Today. 2016. Putin offers free land for citizens & foreigners in Russia's Far East. . [online]. [cit. 2020-06-08]. Dostupné na internete: <https://www.rt.com/business/341892-far-east-land-infrastructure/>
- RŮŽIČKA, M. 2012. *Continuity or rupture? Roma/Gyp-sy communities in rural and urban environments under post-socialism*. In *Journal of Rural Studies*, 28 (2), 81-88. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.01.019> . ISSN 0743-0167.

- S detmi.com 2020. *Zichyho kaštieľ - Múzeum histórie obce Divín*[online].[cit. 2020-02-17].Dostupné na internete:<https://www.sdetmi.com/podujatia/detail/48251/zichyho-kastiel---muzeum-historie-obce-divin/>
- SAGHAI, Y. 2013. Salvaging the concept of nudge. In *Journal of Medical Ethics*, 39(8), 487–493. doi:10.1136/medethics-2012-100727. ISSN 14734257.
- SALAMON, L.M., SOKOLOWSKI, W. 2016a. The Size and Scope of the European Third Sector, TSI Working Paper No. 12, Seventh Framework Programme (grant agreement 613034), European Union. Brussels: Third Sector Impact.
- SALAMON, L.M., SOKOLOWSKI, W. 2016b. Beyond Nonprofits: Re-conceptualizing the Third Sector. In *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* (27), s. 1515-1545. doi:10.1007/s11266-016-9726-z. ISSN 09578765.
- SAMUELSON, P. 1948. Consumption theory in terms of revealed preference. In *Economica. New Series*, 15(60), s. 243–253. doi:10.2307/2549561. ISSN 0013-0427.
- SASAKI ASSOCIATES, 2014. The state of the city experience [online]. [cit. 2019-12-15]. Dostupné na internete: <http://www.sasaki.com/blog/view/487/>
- SAWYER, K., JOHN-STEINER, V., MORAN, S., STERNBERG, R., FELDMAN, D., NAKAMURA, J., CSIKSZENTMIHALYI, M. 2012. *Creativity and Development*. Oxford Scholarship, 244 s. ISBN 9780195149005.
- SCOTT, J. C. 1998. *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven: Yale University Press. ISBN 9780300078152.
- SHAFFER, J. 2010. *Discovering the Magic Kingdom: An Unofficial Disneyland Vacation Guide*, Author House. ISBN 9781452063126.
- SCHAROUN, L. & HOYOS, C.M. 2012. Nature in repurposed post-industrial environments. In *International Journal of Architectonic, Spatial, and Environmental Design*, 6(3), s. 25-35. ISSN 2325-1662.

- SCHILLING, J. 2002. *The revitalization of Vacant properties: Where Broken Windows Meet Smart Growth*. [online]. [cit. 2019-07-30]. Dostupné na internete: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.188.9674&rep=rep1&type=pdf>
- SCHNITZER, M. 2005. Disorganization and Financial Collapse. In *European Economic Review*, 49(2), s. 387-408. ISSN0014-2921.
- SCHUMPETER, J. 1942. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper & Row, 1942, s. 381. ISBN 0061561614.
- SKLENKA, V. 2016. *História textilného závodu Slovenka v Banskej Bystrici*[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://www.bystricoviny.sk/titulka/vladimirsklenka-historia-textilneho-zavodu-slovenka-banskej-bystrici/>
- SLÁDEK, J. 2013. The Privatisation of State Housing Stock in the Czech Republic - a Path Dependent Process? In *Sociológia* 45(3), 267-289,ISSN 0049 - 1225.
- SLOSIARIK, J. 2020. *Obec Dobrá Niva budovu železničnej zastávky nekúpi*[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://www.obecne-noviny.sk/clanky/obec-dobraniva-budovu-zeleznicnej-zastavky-nekupi>
- Slovenský cestovateľ 2020. *Kaštieľ Dolná Mičiná*[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://slovenskycestovatel.sk/item/kastiel-dolna-micina>
- Sobotnik.sk 2016. *Tisovec je bránou do malebného kraja, jeho stanica však vyzerá ako z vojnovnej zóny*[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://sobotnik.sk/2016/10/tisovec-chatrajuca-stanica/>
- SOŇTA, W. 2014. Trh s bývaním v Poľsku a na Slovensku. In *Problems of Urban Development*, 2014(1), s. 21 – 31. Bez ISSN.
- Stará Kremnička: Železničná stanica by mohla slúžiť na kultúru*[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://www.cas.sk/clanok/357936/stara-kremnicka-zeleznicna-stanica-by-mohla-sluzit-na-kulturu/>

- STONE, C. N. 1993. Urban regimes and the capacity to govern: A political economy approach. In *Journal of urban affairs*, 15(1), s. 1-28. ISSN 0735-2166.
- SULLIVAN, L. 1896. The Tall Office Building Artistically Considered. In *Lippincott's Magazine* (March 1896): 403–409. ISSN 2578-5605.
- TAXFOUNDATION.ORG- How Much Does Your State Collect in Property Taxes Per Capita?[online]. [cit. 2019-07- 30]. Dostupné na internete: <https://taxfoundation.org/property-taxes-per-capita-2019/>
- THALER R., SUNSTEIN C. 2008. *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. New Haven, CT, Yale press. ISBN 9780300197860.
- THEODOULIDES, L., KORMANCOVÁ G., COLE D. 2019. *Leading in the Age of Innovations: Change of Values and Approaches*. New York: Routledge, 262 s. ISBN 9781351119429.
- TIROLE, J. 1988. *The Theory of Industrial Organization*. The MIT Press, s. 66, ISBN-10: 0262200716.
- TOMAN, M. 2011. *Aj prestavba kina Hviezda má zatiaľ červenú*[online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete: <https://www.bystricoviny.sk/uncategorized/aj-prestavba-kina-hviezda-ma-zatial-cervenu/>
- TORRE A., WALLET F. 2016. *Regional Development in Rural Areas. Analytical tools and Public policies*. Springer Briefs in Regional Science, Springer, 110 s. ISBN 978-3-319-02372-4.
- TUTUR project 2013 – 2015[online]. [cit. 2020-04-11]. Dostupné na internete: <https://urbact.eu/tutur>.
- TVRDOŇ, J. 2013. *Trh nehnuteľností*. Vydavateľstvo Ekonóm, Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta. ISBN 978-80-225-3569-4.
- UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2018. *The World's Cities in 2018 -Data Booklet (ST/ESA/ SER.A/417)*. [online] [cit. 2020-06-01]. Dostupné na internete: https://www.un.org/en/events/citiesday/assets/pdf/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf

- URBAN SPOT 2020. @URBNSPT *Umenie a zábava*[online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete:https://www.facebook.com/pg/URBNSPT/about/?ref=page_internal
- VAGAC, L. 2013. *European Employment Observatory- Ad hoc request- Internal Labour Mobility in Slovakia*. [online]. Centre for Economic Development, Slovakia. [cit. 2020-03-10]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12068&langId=en>.
- VALLASTER, C., VON WALLPACH, S. 2018. Brand Strategy Co-creation in a Nonprofit Context: A Strategy-as-practice Approach. In *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47(5), s. 984–1006. DOI: 10.1177/0899764018776373. ISSN 15527395.
- VAŇO, B. 2011. *Projection of roma population in Slovakia until 2025*. [online]. Infostat – Institute Of Informatics And Statistics Demographic Research Centre. [cit. 2020-03-10]. Dostupné na internete: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/projection2025rom.pdf>
- VAŠUTA, T. 2018. *Vo Zvolene pripravujú nové obchodné centrum*[online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete:<https://reality.etrend.sk/komerčne-nehnutelnosti/vo-zvolene-pripravuju-nove-obchodne-centrum.html>
- VEBLEN, T., 1857-1929. 1994. *The theory of the leisure class*. New York, N.Y., U.S.A. : Penguin Books. ISBN 0486280624.
- VEČERNÍK, J. 1999. *Communist and Transitory Income Distribution and Social Structure in the Czech Republic*. [online]. WIDER Research for Action Working Paper No. 51. [cit. 2020-05-10]. Dostupné na internete SSRN: <https://ssrn.com/abstract=323201>.
- VESS, M., ARNDT, J., ROUTLEDGE C., SEDIKIDES, C. & WILDSCHUT, T. 2012. Nostalgia as a resource for the self. In *Self and Identity*, 11(3), s. 273-284. ISSN 1529-8868.
- VLAKY.NET 2020. *Stará Kremnička – zastávka* [online]. [cit. 2020-02-17]. Dostupné na internete:<https://www.vlaky.net/trate/objekt/467/zastavka-stara-kremnicka/>

- Vo vlaku 2019. *Obec Dobrá Niva chce pre spolky získať budovu železničnej zastávky*[online].[cit. 2020-02-14]. Dostupné na internete:<https://vovlaku.teraz.sk/obec-dobra-niva-chce-pre-spolky-ziskat-budovu-zeleznicnej-zastavky/>
- Vo vlaku 2019. ŽSR budovu zastávky nedajú Dobrej Nive zdarma, chcú za ňu 18.000 eur[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://vovlaku.teraz.sk/zsr-budovu-zastavky-nedaju-dobrej-nive-zdarma-chcu-za-nu-18-000-eur/>
- VOLLET, D. 2002. Multifonctionnalité et territoires, in D. Vollet (ed.) Multifonctionnalité et territoires : justification et modalités de la territorialisation des politiques publiques, Paris : Cemagref. Bez ISBN.
- VON HIPPEL, E. 2007. Horizontal innovation networks – by and for users. In *Industrial and Corporate Change*, 16(2), s. 1-23. ISSN 0960-6491.
- VOORBERG, H., VIKTOR, J., BEKKERS J., AND TUMMERS, L. 2015. A Systematic Review Of Co-Creation And Co-Production: Embarking On The Social Innovation Journey. In *Public management review*, 17(9): 1333-1357. DOI: 10.1080/14719037.2014.930505. ISSN 1471-9037.
- VYMENNIKY, b.d., [online]. [cit. 2020-04-14].Dostupné na internete: <http://www.vymenniky.sk>
- Výpis z katastra nehnuteľností 2007. [online].[cit. 2020-01-25]. Dostupné na internete:<https://kataster.skgeodesy.sk/Portal/api/Bo/GeneratePrfPublic?prfNumber=24&cadastralUnitCode=811718&outputType=pdf>
- Výpis z katastra nehnuteľností 2016. [online].[cit. 2020-01-25]. Dostupné na internete: <https://kataster.skgeodesy.sk/Portal/api/Bo/GeneratePrfPublic?prfNumber=3059&cadastralUnitCode=811190&outputType=pdf>
- WAŃCZYK D. 2016. Real and imagined problems of the Roma community in Slovakia, *New Eastern Europe*, July 2016. [online]. [cit. 2020-08-10]Dostupné na internete: <http://www.neweasterneurope.eu/interviews/2061-real-and-imagined-problems-of-the-roma-community-in-slovakia>

- WILSON, J. Q., KELLING, G. L. 1982. Broken windows. In: *The Atlantic Monthly*, March, ISSN 1072-7825.
- WIND B., DEWILDE C. & DOLING J. 2019. Secondary property ownership in Europe: contributing to asset-based welfare strategies and the 'really big trade-off'. In *International Journal of Housing Policy*, 20(1), s. 25-52. DOI: 10.1080/19491247.2019.1573961. ISSN 19491247.
- Zákon č. 22/1958 Zb. o kultúrnych pamiatkach vznp. [online]. [cit. 2020-04-14] Dostupné na internete <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1958-22>
- Zákon o dani z príjmov č. č. 595/2003 Z. z. vznp. [online]. [cit. 2020-04-14] Dostupné na internete <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2003-595>
- ZARECOR, K. 2010. The Local History of an International Type: The Structural Panel Building in Czechoslovakia. [online]. In *Architecture Publications*. 44. [cit. 2020-02-24]. Dostupné na internete: https://lib.dr.iastate.edu/arch_pubs/44
- ZARECOR, K. 2011. *Manufacturing a Socialist Modernity: housing in Czechoslovakia, 1945–1960*, University of Pittsburgh Press. ISBN-13: 978-0-8229-4404-1
- ZHOU, X., SEDIKIDES C., WILDSCHUTT T., GAO D. 2008. Counteracting loneliness: On the restorative function of nostalgia. In *Psychological Science*, 19(10), s. 1023-1029. DOI: 10.1111/j.1467-9280.2008.02194.x. ISSN 09567976.
- ZIGOVÁ, I. 2013. *Boj o záchranu historickej železničnej stanice nevzdali*[online].[cit. 2020-02-14].Dostupné na internete:<https://myziar.sme.sk/c/6978644/boj-o-zachranu-historickej-zeleznicnej-stanice-nevzdali.html>

Studia oeconomica má za cieľ publikovanie výsledkov vedeckého výskumu pedagogických a výskumných zamestnancov Ekonomickej fakulty UMB a ich sprístupnenie odbornej verejnosti. Kritériom výberu je originalita, vedecká kvalita a praktické zameranie navrhovaných prác.

V edícii Studia oeconomica vyšli:

1. ĎAĎO, J. 1997. Marketingová analýza. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1997. 117 s. ISBN 80-8055-066-2.
2. ŠVANTNEROVÁ, L. 1997. Predpoklady rozvoja municipálnej ekonomiky. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1997. 100 s. ISBN 80-8055-078-6.
3. KUVÍKOVÁ, H. 1998. Ekonomické aspekty viaczdrojového zabezpečenia zdravotníckych služieb. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1998. 108 s. ISBN 80-8055-120-0.
4. MARKOVÁ, V. 1998. Faktory ovplyvňujúce rozvoj malých a stredných podnikov. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1998. 124 s. ISBN 80-8055-166-9.
5. LOPUŠNÝ, J. 1998. Environmentálne problémy hospodárskeho rozvoja Slovenska. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1998. 98 s. ISBN 80-8055-203-7.
6. HOREHÁJ, J. 1998. Paternalizmus a transformácia. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1998. 68 s. ISBN 80-8055-215-0.
7. RAŠIOVÁ, M. 1999. Možnosti optimalizácie vzťahov subjektov v zdravotnom poistení. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1999. 72 s. ISBN 80-8055-225-8.

8. KUČEROVÁ, J. 1999. Trvalo udržateľný rozvoj cestovného ruchu. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1999. 83s. ISBN 80-8055-307-6.
9. PITEKOVÁ, J. 1999. Príspevok ku skúmaniu vývoja cestovného ruchu na Slovensku do roku 1945. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 1999. 93 s. ISBN 80-8055-330-0.
10. VETRÁKOVÁ, M. 2000. Analýza pracovného miesta a jeho hodnotenie. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2000. 92 s. ISBN 80-8055-382-3.
11. RAŠI, Š. 2000. Predpoklady a aktivity manažmentu strediska cestovného ruchu. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2000. 112 s. ISBN 80-8055-451-X.
12. LESÁKOVÁ, E. 2001. Metodológia finančnej analýzy v malých a stredných podnikoch. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2001. 158 s. ISBN 80-8055-478-1.
13. GLOS, J. 2001. Prínos kresťanstva do rozvoja ekonomického myslenia. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2001. 128 s. ISBN 80-8055-578-8.
14. VALACH, E. 2002. Determinanty vývoja štruktúry hospodárstva. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2002. 210 s. ISBN 80-8055-658-X.
15. MALACHOVSKÝ, A. 2002. Strategický manažment cestovného ruchu a predpoklady jeho uplatňovania na Slovensku. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2002. 127 s. ISBN 80-8055-698-9.

16. KMECO, Ľ. 2003. Sociálno-ekonomické účinky mestského cestovného ruchu na Slovensku. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2003. 148 s. ISBN 80-8055-765-9.
17. MURGAŠ, M. 2004. Ekonómia zdravotníckych služieb. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 170 s. ISBN 80-8055-891-4.
18. LESÁKOVÁ, Ľ. 2004. Metódy hodnotenia výkonnosti malých a stredných podnikov. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 124 s. ISBN 80-8055-914-7.
19. ŠVIHLOVÁ, D. 2004. Trvalo udržateľný rozvoj na miestnej úrovni. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 90 s. ISBN 80-8055-925-2.
20. KUVÍKOVÁ, H. 2004. Neziskové organizácie v Európskej únii. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 104 s. ISBN 80-8055-937-6.
21. PATÚŠ, P. 2004. Problémy manažmentu strediska cestovného ruchu. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 182 s. ISBN 80-8055-949-5.
22. ČAPKOVÁ, S. 2004. Rozvoj miestnej ekonomiky. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 96 s. ISBN. 80-8055-994-5.
23. URAMOVÁ, M. 2004. Trh práce a jeho nedokonalosti. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2004. 127 s. ISBN. 80-8083-011-8.
24. URAMOVÁ, M. 2004. Sociálno-ekonomické súvislosti nezamestnanosti. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2005. 98 s. ISBN. 80-8083-057-6.

25. ZÁVADSKÝ, J. 2005. Riadenie výkonnosti podnikových procesov. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 2005. 120 s. ISBN 80-8033-077-9.
26. HUDECOVÁ, E. 2005. Ekonomicko-právne aspekty zakladania obchodných spoločností v legislatíve SR. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2005. 124 s. ISBN 80-8083-095-9.
27. ŠVANTNEROVÁ, L., KOŽIAK, R. 2005. Teoreticko-metodologické aspekty skúmania municipálneho majetku. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2005. 124 s. ISBN 80-8083-108-4.
28. MARÁKOVÁ, V. 2005. Finančné a nefinančné nástroje podpory podnikania v cestovnom ruchu. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2005. 188 s. ISBN 80-8083-166-1.
29. MERIČKOVÁ, B. 2005. Alternatívne prístupy k poskytovaniu miestnych verejných služieb. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2005. 132 s. ISBN 80-8083-167-X.
30. ZIMKOVÁ, E. 2006. Inštitucionálne usporiadanie regulácie finančných trhov a dohľadu nad nimi. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2006. 136 s. ISBN 80-8083-279-X.
31. VAŇOVÁ, A. 2006. Strategické marketingové plánovanie rozvoja územia. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2006. 140 s. ISBN 80-8083-301-X.
32. SEKOVÁ, M. 2007. Ľudské zdroje v neziskových organizáciách. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2007. 118 s. ISBN 978-80-8083-372-5.

33. KORIMOVÁ, G. 2007. Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2007. 192 s. ISBN 978-80-8083-399-2.
34. KOŽIAK, R. 2008. Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. 138 s. ISBN 978-80-8083-573-6.
35. ČIERNA, H. 2008. Spoločensky zodpovedné podnikanie a model výnimočnosti. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. 104 s. ISBN 978-80-8083-585-9.
36. LIPTÁKOVÁ, K. 2008. Ľudský potenciál ako faktor endogénneho regionálneho rozvoja. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. 124 s. ISBN 978-80-8083-601-6.
37. MARASOVÁ, J. 2008. Vnútoraná a vonkajšia dimenzia sociálnej funkcie podniku. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. 150 s. ISBN 978-80-8083-600-9.
38. HRONEC, Š. 2008. Verejné výdavky na vzdelávanie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. 204 s. ISBN 978-80-8083-654-2.
39. ŠEBO, J., MACEJÁK, Š. 2008. Záujmové organizácie a lobing. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. 308 s. ISBN 978-80-8083-653-5.
40. MARTINKOVIČOVÁ, M. 2009. Etika ako súčasť profesionalizácie zamestnancov verejnej správy. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2009. 172 s. ISBN 978-80-8083-729-7.

41. ŠVIHLOVÁ, D. A KOLEKTÍV. 2011. Environmentálna politika a regionálne disparity. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2011. 139 s. ISBN 978-80-557-0322-0.
42. MUSOVÁ, Z. 2013. Spoločenská zodpovednosť v marketingovej praxi podnikov. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2013. 228 s. ISBN 978-80-557-0516-3.
43. POMPUROVÁ, K. 2013. Atraktivnosť Slovenska ako cieľového miesta cestovného ruchu. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2013. 158 s. ISBN 978-80-557-0529-3.
44. MINÁROVÁ, M. 2014. Emocionálna inteligencia ako súčasť kompetentnosti manažéra. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, Ekonomická fakulta, 2014. 142 s. ISBN 978-80-557-0755-6.
45. HRONCOVÁ VICIANOVÁ, J. 2014. Uplatňovanie koncepcie spoločensky zodpovedného podnikania vo vybraných odvetviach národného hospodárstva na Slovensku. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, Ekonomická fakulta, 2014. 168 s. ISBN 978-80-557-0780-8.
46. POMPUROVÁ, K. 2014. Organizované podujatia ako nástroj dynamizácie cestovného ruchu. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, Ekonomická fakulta, 2014. 198 s. ISBN 978-80-557-0779-2.
47. KUČEROVÁ, J. 2015. Plánovanie a politika v cieľových miestach cestovného ruchu. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, 2015. 130 s. ISBN 978-80-557-0871-3.

48. HVOLKOVÁ, L. 2015. Sociálne zodpovedné investovanie podnikov v Slovenskej republike. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta,2015. 132 s. ISBN 978-80-557-0872-0.
49. GUNDOVÁ, P. 2015. Metódy predikovania finančnej situácie podnikov. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta,2015. 178 s. ISBN 978-80-557-0922-2.
50. VITÁLIŠOVÁ, K. 2015. Marketing vzťahov v miestnej samospráve. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta,2015. 228 s. ISBN 978-80-557-0924-6.
51. MARÁKOVÁ, V., ŠIMOČKOVÁ, I. 2015. Integrovaná marketingová komunikácia ako predpoklad formovania pozitívneho imidžu štátu v cestovnom ruchu. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta,2015. 210 s. ISBN 978-80-557-1066-2.
52. VALLUŠOVÁ, A. 2016. Spoločensky zodpovedné riadenie ľudských zdrojov v podniku. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta,2016. 130 s. ISBN 978-80-557-1072-3.
53. MURRAY SVIDROŇOVÁ, M. 2016. Mimovládne neziskové organizácie – nositelia inovácií verejných služieb. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta,2016. 132 s. ISBN 978-80-557-1101-0.
54. VAŇOVÁ, A. A KOL. 2016. Kreatívne odvetvia ako zdroj nehmotných aktív v kontexte inteligentného rozvoja a inovácií.

Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, 148 s. ISBN 978-80-557-1173-7.

55. MALÁ, D. 2017. Zelená logistika a jej uplatňovanie v praxi malých a stredných podnikov. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, 162 s. ISBN 978-80-557-1234-5.
56. ĎAĎO, J., TÁBORECKÁ, J., NAGYOVÁ, Ľ., ZAJKOVÁ, D. 2017. Etnocentricky zamerané marketingové stratégie. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, 246 s. ISBN 978-80-557-1203-1.
57. ŠEBOVÁ, Ľ. 2017. Dlhodobý vývoj finančnej situácie odvetvia ubytovacích a stravovacích služieb na Slovensku. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, 2017. 140 s. ISBN 978-80-557-1280-2.
58. THEODOULIDES, L. 2018. Reflective leadership: a process – relational approach to enhance organizational change. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2018. 156s. ISBN 978-80-557-1389-2.
59. VINCZEOVÁ, M. 2018. Možnosti financovania malých a stredných podnikov z cudzích zdrojov. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2018. 164 s. ISBN 978-80-557-1418-9.
60. LACO, P. 2018. Hodnotenie podnikových internetových stránok. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2018. 118 s. ISBN 978-80-557-1524-7.

61. BENČIKOVÁ, D. 2018. Cultural intelligence: its assessment and enhancement in Slovak enterprises. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2018. 188 s. ISBN 978-80-557-1507-0.
62. KOLOŠTA, S. 2019. Formovanie a podoby učiacich sa regiónov. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2019. 156 s. ISBN 978-80-557-1537-7.
63. PISÁR, P. a kol. 2019. Regionálne inovácie v Európskej únii a na Slovensku. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2019. 250 s. ISBN 978-80-557-1606-0
64. VESELOVSKÁ, L. 2019. Achieving flexibility: a new trend in supply chain management. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2019. 110 s. ISBN 978-80-557-1651-0
65. GAJDOŠÍK, T. 2019. Manažérske organizácie v cieľových miestach cestovného ruchu. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2019. 110 s. ISBN 978-80-557-1663-3
66. MUSOVÁ, Z. 2020. Vnímanie zodpovedných marketingových aktivít spotrebiteľmi. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2020. 136 s. ISBN 978-80-557-1678-7

67. MARASOVÁ, J. 2020. Historické a súčasné premeny manažmentu ľudských zdrojov. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2020. 152 s. ISBN 978-80-557-1695-4
68. GAJDOŠÍKOVÁ, Z., 2020. Udržateľný rozvoj cestovného ruchu v horských strediskách. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2020. 180 s. ISBN 978-80-557-17009-8
69. ZÁVADSKÁ, Z., ZÁVADSKÝ, J. 2020. Industry 4.0 a inteligentné technológie v rozvoji manažmentu výroby podniku. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2020. 158 s. ISBN 978-80-557-1732-6
70. POVAŽANOVÁ, M. 2020. Produkčné činnosti slovenských domácností a možnosti ich outsourcingu. Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta, 2020. 156 s. ISBN 978-80-557-1738-8
71. MARČEKOVÁ, R., ŠEBOVÁ, I. 2020. Ponuka cestovného ruchu pre zdravotne znevýhodnených návštevníkov na Slovensku. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta 2020. 294 s. ISBN 978-80-557-1785-2
72. BARTKOVÁ, L. 2020. Dvojitá kvalita tovarov dennej potreby v EU a jej vplyv na spotrebné správanie. Vydavateľstvo univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Ekonomická fakulta 2020. 100 s. ISBN 978-80-557

PRÍLOHA: TABUĽKY BODOVÉHO HODNOTENIA MIEST A OBCÍ

V tejto časti sme každej zo 115 analyzovaných obcí pridelili hodnotiacu tabuľku s nasledovnými základnými údajmi:

- Všeobecne prijatý rok založenia obce
- Počet obyvateľov v r. 1991, kedy sa konalo prvé sčítanie po revolúcii
- Počet obyvateľov v súčasnosti
- Rok s najvyšším počtom obyvateľov
- Jedna fotka objektu vyvolávajúceho nostalgické pocity, či už chátrajúceho alebo zrekonštruovaného
- 3 metódy prideľovania skóre:
 - o Zaradenie obce podľa Vymedzených sociálnych sídelných typov (VSST)
 - o MCDA skóre obce I (jednoduchá verzia)
 - o MCDA skóre obce II (rozšírená verzia)

Pôvodne sme plánovali zaradiť aj rozsiahlejšiu fotomontáž viacerých budov z každej obce, kde sa nachádza množstvo zaujímavých objektov. Toto síce nie je možné vzhľadom na rozsah publikácie, no ďalšie fotografie sa nachádzajú na webovej stránke <http://www.ef.umb.sk/index.asp?uid=1664>.

V ďalšej časti uvádzame informácie o tom, ako sa prideľovali body za jednotlivé kritériá, ako aj návod na čítanie dát v hodnotiacich tabuľkách.

Skóre 1. Vymedzené sociálne sídelné typy

Gajdoš a kol. (2009) skúmali socio-priestorové aspekty obcí vidieckeho aj mestského charakteru so zameraním na faktory ako veľkosť, miera nezamestnanosti, počet uchádzačov o zamestnanie, počet ľudí zamestnaných v priemysle, poľnohospodárstve a službách, vzdelávanie, počet bytov, počet dochádzajúcich občanov, pôrodnosť (natalita), migrácia obyvateľov a veková štruktúra. Výsledkom bola nasledovná klasifikácia (tabuľka 8).

Tabuľka 8 Vymedzené sociálne sídelné typy

Typ/číslo	Sociálny sídelný typ
1	obce s mestskou štruktúrou obyvateľov
2	zázemia miest
3	obce s nadpriemernou zamestnanosťou v priemysle
4	populačne staré priemyselné obce s neobývaným bytovým fondom
5	obce s nadpriemernou zamestnanosťou v poľnohospodárstve
6	výrazne poľnohospodárske obce s úbytkom obyvateľstva
7	obce s vysokou nezamestnanosťou, vysokou natalitou a nízkym vzdelaním
8	obce s prevahou predproduktívneho obyvateľstva a s vysokou natalitou
9	upadajúce obce

Zdroj: Gajdoš a kol., 2009

Výsledky ich výskumu sa v hodnotiacich tabuľkách nachádzajú v kolónke VSST (vymedzené sociálne sídelné typy).

Skóre 2. Jednoduchá multikriteriálna dátová analýza

Toto skóre sme vypočítali na základe merania 5 faktorov: 1) zmeny počtu obyvateľov, 2) koncentrácie Rómov, 3) doprava v zmysle cestnej siete, 4) nákupné možnosti a 5) estetický vzťah obce. Motivácia na využitie práve týchto faktorov je vysvetlená v kapitole 5.2. Skóre sme vypočítali vzhľadom na pozitívne a negatívne atribúty mesta, a preto sme využili škálu od - 1 do + 1 (- 1 najhoršie a + 1 najlepšie). Toto skóre sme následne normalizovali na porovnateľné skóre od 0 do 1 (0 najhoršie a 1 najlepšie). Faktory pre výpočet skóre sú uvedené v tabuľke 9.

Tabuľka 9 Faktory jednoduchej MCDA

Merané faktory	Váha
<p>Zmena počtu obyvateľov (v číslach)</p>	20%
<p>Koncentrácia Rómov</p>	25%
<p>Vzdialenosť od 4-prúdovej diaľnice</p> <p>+ 1 - do 5 km od 4-prúdovej diaľnice Odpočítava sa pol bodu za každý ďalší kilometer - 1 - najnižšie skóre sa prideliť obciam so vzdialenosťou viac ako 45km</p> <p>Ďalšie body sa strhávajú za x 1,5 (km) za cestu nižšej ako 1. triedy (neexponovanú) a x2 (km) za exponovanú cestu¹.</p> <p>¹ Za exponovaný sa považuje úsek cesty, ktorý má nasledovné charakteristiky: a) strmé stúpanie, b) ostré zákruty, c) úzke krajnice a ostré odbočky. Úseky ciest sa rátali ako exponované vtedy, ak vyššie uvedené vlastnosti dominovali v určitej časti z bodu A do bodu B. Mimo týchto úsekov sa exponovanosť nezaráta, ani pokiaľ šlo o tú istú cestu.</p>	20%
<p>Nákupné príležitosti</p> <p>+ 1 - do 20km od krytého nákupného centra, Hyper Tesca, Lidlu, Kauflandu, Merkury Marketu a pod. + 0,5 - do 15km od vonkajšieho nákupného centra, Hyper Tesca, Lidlu, Kauflandu, spotrebných reťazcov 0 - 10 km od Hyper Tesca, Lidlu - 0,5 - do 10km od štandardného Tesca, Lidlu - 1 - bez väčších obchodov do 10 km.</p> <p>Skóre sme vypočítali zistením lokality a vzdialenosti k Hyper Tescu, štandardnému Tescu, Lidlu, Merkury Marketu, Kauflandu, spotrebným reťazcom (Takko, Pepco, Kik, Sportisimo)</p>	15%

Vzhľad	
<p>Ide o súčet pozitívnych aj negatívnych hodnôt vysvetlených v kapitole 5.2.5.</p> <p>Medzi pozitívne hodnoty patria: nostalgický pocit z malej obce; veľký počet historických pamiatok; prístup k okolitej prírode; obec s vyváženou ponukou bývania.</p> <p>Negatívne hodnoty: dominancia priemyslu; vysoká miera hospodárskeho úpadku; dominancia socialistickej modernity; hlavná cesta je zároveň hlavnou ulicou v obci, čo spôsobuje problémy v oblasti bezpečnosti, hlučnosti a kvality života. Výpočet bol nasledovný:</p>	20%

Zdroj: vlastné spracovanie

Skóre 3. Rozšírená multikriteriálna dátová analýza

Pre rozšírenú analýzu sme vybrali spolu 8 hlavných oblastí kritérií. Následne sme ich niekoľkými spôsobmi odmerali a určili ich agregát, váhu a priemer. Výsledkom bol priemer daných atribútov životaschopnosti obcí normalizovaný v intervale $[0,1]$. Využili sme na to tri metódy. Najprv sme rozdielne systémy merania agregovali do atribútu (často vyjadreného zloženým indexom) v rámci modelu obáľkovej analýzy dát (DEA) s využitím CSS DEA-WEI (spoločného súboru váh DEA bez explicitných vstupov). Potom sme tam, kde to bolo vhodné, druhou metódou priestorového spriemerovania vzali do úvahy priestorovú blízkosť iných obcí. Treťou metódou stochastickej analýzy akceptovateľnosti viacerých kritérií sme pre rôzne atribúty simulovali váhy foriem občianskej vybavenosti. Výsledkom sú faktory uvedené v tabuľke 10.

Tabuľka 10 Faktory pre rozšírenú MCDA

Prvky atribútov životaschopnosti	Spôsob agregácie
[ŠO] Štruktúra obyvateľstva	
(i.) podiel hospodársky závislých osôb, (ii.) pomer zmeny # osôb pod 40 rokov k # osôb nad 40 rokov --- Zdroj dát: DataCube.	CSW DEA-WEI (bez priestorového spriemerovania)
[Ne] Nezamestnanosť	
pomer # registrovaných uchádzačov o zamestnanie k celkovej populácii --- Zdroj dát: DataCube.	bez agregovania a priestorového spriemerovania
[KR] Koncentrácia Rómov	
Percentuálne zastúpenie rómskej populácie --- Zdroj dát: Matlovičová a kol. (2012)	bez agregovania a priestorového spriemerovania
[CK] Cestné komunikácie	
(i) vzdialenosť k 4-prúdovej rýchlostnej ceste, (ii) časť vzdialenosti k 4-prúdovej rýchlostnej ceste po cestách nižšej ako 1. triedy, (iii) časť vzdialenosti k 4-prúdovej rýchlostnej ceste po exponovaných cestách. Zdroj dát: Google mapy	CSW DEA-WEI (bez priestorového spriemerovania)
[Na] Nákupy	
(i) # vnútorných a vonkajších nákupných centier v pomere k trvaniu cesty v minútach, (ii) # veľkých maloobchodných reťazcov (Tesco, Lidl, Kaufland, Terno) v pomere k trvaniu cesty v minútach --- Zdroje dát: Google mapy, Halás a kol. (2017)	CSW DEA-WEI a priestorové spriemerovanie
[Zd] Zdravníctvo	
(i) # nemocníc a polikliník, (ii) # ambulancií všeobecných lekárov pre dospelých, (iii) # ambulancií všeobecných lekárov pre deti a dorast, (iv) # ambulancií odborných lekárov, (v) # lekární a predajní zdravotníckych pomôcok, (vi) # pohotovostných služieb --- Zdroj dát: DataCube.	CSW DEA-WEI a priestorové spriemerovanie
[Šk] Školstvo	
(i.) # materských škôl (ii.) # základných škôl, (iii.) # základných umeleckých škôl, (iv.) # špeciálnych základných škôl, (v.) # gymnázií, (vi.) # stredných odborných škôl a konzervatórií, (vii.) # mládežníckych centier, (viii.) # internátov --- Zdroj dát: DataCube.	CSW DEA-WEI a priestorové spriemerovanie
[Ku] Kultúra	
(i.) # divadiel, (ii) # galérií, (iii) # kín, (iv) # knižníc, (v) # múzeí --- Zdroj dát: DataCube. ⁵⁾	CSW DEA-WEI a priestorové spriemerovanie

AKO ČÍTAŤ TABUĽKY BODOVÉHO HODNOTENIA

Brezno			Rok založenia 1265		
Obyv.-1991 22 469		Obyv.-2017 21 082		Najviac Obyv. r. 2001	
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.30		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.40		
Cesty (20%)	0.05	Cesty (9.4%)	0.61		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.51		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.15		
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.24	
VSS	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.19	
1	0.49	0.43	Nezamest. (23.9%)	0.88	

Hotel Dumbier

↑ Skóre rozšírenej MCDA

↑ Skóre jednoduchej MCDA

↑ Definované typy sociálneho osídlenia

Výsledky pre každý faktor pomocou jednoduchej aj rozšírenej analýzy MCDA.
Skóre sú hodnotené na stupnici od 0 do 1, pričom 0 je najhoršie a 1 je najlepšie.

Poznámka: Našou snahou bolo vybrať opustené objekty z celého kraja. Niektoré z nich preto možno nie sú najlepšou ukážkou reprezentujúcou danú obec. Úprimne sa ospravedlňujeme, ak sa nám nepodarilo nájsť budovu „najvyššieho kalibru“ v danej lokalite.

VÝSLEDKOVÉ TABUĽKY MIEST A OBCÍ V ABECEDNOM PORADÍ

Bacúch			Rok založenia 1563	
Obyv.-1991 1163		Obyv.-2017 946		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.27	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.62	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.46	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.25	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.06	
Výsl.	▼	Zdravot. (9.4%)	0.01	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.00
4	0.51	0.18	Nezamest. (23.9%)	0.88
				←
Tajch				

Badín			Rok založenia 1232	
Obyv.-1991 1477		Obyv.-2017 2006		Najviac Obyv. v súčasnosti
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.52	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	1.00	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.79	
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.16	
Výsl.	▼	Zdravot. (9.4%)	0.11	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.13
2	0.98	0.83	Nezamest. (23.9%)	0.97
				←
Dom v rekonštrukcii				

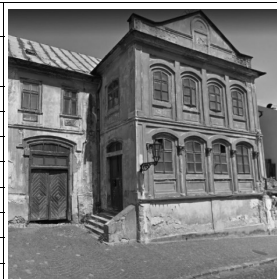
Banská Belá			Rok založenia 1453	
Obyv.-1991 1241		Obyv.-2017 1171		Najviac Obyv. r. 1961
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.38	Štruk. obyv. (9.3%)	0.61	
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.69	
Cesty (20%)	0.58	Cesty (9.4%)	0.86	
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.28	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.16	
Výsl.	▼	Zdravot. (9.4%)	0.05	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.07
3	0.58	0.59	Nezamest. (23.9%)	0.86
				←
Zrekonštruovaná stodola				

Banská Bystrica			Rok založenia 1255	
Obyv.-1991 83 698		Obyv.-2017 78 484		Najviac Obyv. r. 1991
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.		Faktor (v %)	Výsl.
Obyv. (20%)	0.25		Štruk. obyv. (9.3%)	0.33
Róm. (25%)	1.00		Róm. (25.1%)	0.86
Cesty (20%)	1.00		Cesty (9.4%)	1.00
Obch. (15%)	1.00		Obch. (9.4%)	0.97
Vzhľad (20%)	0.88		Kult. (4.0%)	1.00
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	1.00
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	1.00
1	0.83	0.81	Nezamest. (23.9%)	0.98
←				
Stará Perla –viac ako 15 rokov nepoužívaný pivovar				

Banská Štiavnica			Rok založenia 1255	
Obyv.-1991 10 756		Obyv.-2017 10 097		Najviac Obyv. r. 1930
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (x %)	Výsl.		Faktor (v %)	Výsl.
Obyv. (20%)	1.00		Štruk. obyv. (9.3%)	0.41
Róm. (25%)	1.00		Róm. (25.1%)	0.71
Cesty (20%)	0.15		Cesty (9.4%)	0.81
Obch. (15%)	0.75		Obch. (9.4%)	0.30
Vzhľad (20%)	1.00		Kult. (4.0%)	0.45
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.12
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.22
1	0.79	0.60	Nezamest. (23.9%)	0.89
←				
Stará budova				

Beňuš			Rok založenia 1380	
Obyv.-1991 1 163		Obyv.-2017 1 157		Najviac Obyv. r. 1921
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.		Faktor (v %)	Výsl.
Obyv. (20%)	0.63		Štruk. obyv. (9.3%)	0.55
Róm. (25%)	1.00		Róm. (25.1%)	0.62
Cesty (20%)	0.00		Cesty (9.4%)	0.52
Obch. (15%)	0.75		Obch. (9.4%)	0.30
Vzhľad (20%)	0.88		Kult. (4.0%)	0.06
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.02
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01
5	0.66	0.36	Nezamest. (23.9%)	0.82
←				
Jedáľeň				

Biskupice			Rok založenia 1320		
Obyv.-1991 1 046	Obyv.-2017 1 147	Najviac Obyv. v súčasnosti			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.88	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.62		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.60		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.59		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.32		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.06		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04	
5	0.48	0.37	Nezamest. (23.9%)	0.56	
				←	Zrekonštruovaný obchodný dom

Brehy			Rok založenia 1283		
Obyv.-1991 1 046	Obyv.-2017 1 157	Najviac Obyv. r. 1970			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.19		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.68		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.07		
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.07		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04	
2	0.69	0.48	Nezamest. (23.9%)	0.92	
				←	Hrnčiarske múzeum

Brezno			Rok založenia 1265		
Obyv.-1991 22 469	Obyv.-2017 21 082	Najviac Obyv. r. 2001			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.30		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.40		
Cesty (20%)	0.05	Cesty (9.4%)	0.61		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.51		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.15		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.24	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.19	
1	0.49	0.43	Nezamest. (23.9%)	0.88	
				←	Hotel Ďumbier

Brusno		Rok založenia 1424	
Obyv-1991 2 086	Obyv-2017 2 148	Najviac Obyv. r. 1970	
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.
Obyv. (20%)	0.88	Štruk. obyv. (9.3%)	0.43
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.86
Cesty (20%)	0.75	Cesty (9.4%)	1.00
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.52
Vzhľad (20%)	1.00	Kult. (4.0%)	0.09
Výsl. ▼		Zdravot. (9.4%)	0.03
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)
	0.81	0.64	Nezamest. (23.9%)
		←	

Historické kúpele

Budča		Rok založenia 1254	
Obyv-1991 22 469	Obyv-2017 21 082	Najviac Obyv. v súčasnosti	
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.68
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.60
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.68
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.15
Výsl. ▼		Zdravot. (9.4%)	0.10
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)
2	0.89	0.70	Nezamest. (23.9%)
		←	

Obchodný dom

Bušince		Rok založenia 1248	
Obyv-1991 1 302	Obyv-2017 1 379	Najviac Obyv. r. 2013	
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.66
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.45
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.39
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.17
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.03
Výsl. ▼		Zdravot. (9.4%)	0.03
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)
NA	0.40	0.27	Nezamest. (23.9%)
		←	

Stará budova

Bzovík			Rok založenia 1135		
Obyv-1991 1 302	Obyv-2017 1 149	Najviac Obyv. v súčasnosti			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.65		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.58		
Cesty (20%)	0.20	Cesty (9.4%)	0.68		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.23		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.11		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.04		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04	Hrad Bzovík
8	0.48	0.48	Nezamest. (23.9%)	0.87	
←					

Čakanovce			Rok založenia 1276		
Obyv-1991 927	Obyv-2017 1 171	Najviac Obyv. r. 1970			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	1.00		
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.31		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.56		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.25		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.05		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.01		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01	Nevyužitá budova v centre
7	0.15	0.21	Nezamest. (23.9%)	0.41	
←					

Čebovce			Rok založenia 1330		
Obyv-1991 1 100	Obyv-2017 1 076	Najviac Obyv. r. 1991			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	1.00		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.59		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.44		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.19		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.07		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.03		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	Rezbárske umenie na streche domu
5	0.50	0.39	Nezamest. (23.9%)	0.87	
←					

Čierny Balog			Rok založenia 1565		
Obyv.-1991 5 099	Obyv.-2017 5 132		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.		Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.75		Štruk. obyv. (9.3%)	0.60	
Róm. (25%)	0.50		Róm. (25.1%)	0.56	
Cesty (20%)	0.00		Cesty (9.4%)	0.53	
Obch. (15%)	.75		Obch. (9.4%)	0.37	
Vzhľad (20%)	0.63		Kult. (4.0%)	0.08	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.05	
VSST	Jedn.	Rozšir.	Vzdel. (9.4%)	0.07	
8	0.51	0.47	Nezamest. (23.9%)	0.83	
←					Materská škola

Cinobaňa			Rok založenia 1279		
Obyv.-1991 2 400	Obyv.-2017 2 254		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.		Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25		Štruk. obyv. (9.3%)	0.44	
Róm. (25%)	0.25		Róm. (25.1%)	0.63	
Cesty (20%)	0.65		Cesty (9.4%)	0.86	
Obch. (15%)	1.00		Obch. (9.4%)	0.24	
Vzhľad (20%)	0.63		Kult. (4.0%)	0.08	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšir.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
3	0.48	0.36	Nezamest. (23.9%)	0.71	
←					Stará reštaurácia / krčma

Detva			Rok založenia 1636-38		
Obyv.-1991 15 039	Obyv.-2017 14 751		Najviac Obyv. r. 2001		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.		Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.63		Štruk. obyv. (9.3%)	0.35	
Róm. (25%)	0.75		Róm. (25.1%)	0.58	
Cesty (20%)	1.00		Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.50		Obch. (9.4%)	0.47	
Vzhľad (20%)	0.25		Kult. (4.0%)	0.12	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.09	
VSST	Jedn.	Rozšir.	Vzdel. (9.4%)	0.15	
1	0.64	0.55	Nezamest. (23.9%)	0.88	
←					Opustená stavba

Dívín			Rok založenia 1246	
Obyv.-1991 2 045		Obyv.-2017 2 254		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.55	
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.62	
Cesty (20%)	0.75	Cesty (9.4%)	0.88	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.35	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.08	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
			0.01	
2	0.56	0.40	Nezamest. (23.9%)	
			0.75	

Prestavané námestie

Dobrá Niva			Rok založenia 1254	
Obyv.-1991 1 773		Obyv.-2017 1 874		Najviac Obyv. v súčasnosti
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.55	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.78	
Cesty (20%)	0.78	Cesty (9.4%)	0.87	
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.48	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.12	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
			0.06	
2	0.87	0.73	Nezamest. (23.9%)	
			0.96	

Bývalá železničná stanica

Dolná Strehová			Rok založenia 1251	
Obyv.-1991 947		Obyv.-2017 1 054		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.61	
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.34	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.50	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.21	
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.07	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
			0.02	
5	0.45	0.29	Nezamest. (23.9%)	
			0.77	

Obnovený kaštieľ

Dúbravy			Rok založenia ~1828		
Obyv.-1991 1 026	Obyv.-2017 928		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.13	Štruk. obyv. (9.3%)	0.62		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.53		
Cesty (20%)	0.93	Cesty (9.4%)	0.93		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.42		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04	
4	0.57	0.54	Nezamest. (23.9%)	0.91	
←					Starý dom

Dudince			Rok založenia 1284		
Obyv.-1991 1530	Obyv.-2017 1422		Najviac Obyv. 1991		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.50		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.55		
Cesty (20%)	0.0	Cesty (9.4%)	0.61		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.31		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.14		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.07	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.09	
1	0.44	0.40	Nezamest. (23.9%)	0.59	
←					Starý Bufet vedľa kúpaliska

Fil'akovo			Rok založenia ~13. stor.		
Obyv.-1991 10 165	Obyv.-2017 10 654		Najviac Obyv. r. 2011		
Jednod. (hodnot. 0-1)		Rozšírený (hodnot. 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.50		
Róm. (25%)	0.45	Róm. (25.1%)	0.55		
Cesty (20%)	0.05	Cesty (9.4%)	0.61		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.31		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.14		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.07	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.09	
1	0.35	0.40	Nezamest. (23.9%)	0.59	
←					Nevyužitá vlaková stanica

Hajnáčka		Rok založenia 1245		
Obyv-1991 1 200	Obyv-2017 1 170	Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.49	
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.35	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.49	
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.13	
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.01	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.00
5	0.30	0.16	Nezamest. (23.9%)	0.43
←				Starý dom

Halič		Rok založenia ~12. stor.		
Obyv-1991 1 200	Obyv-2017 1 668	Najviac Obyv. r. 2011		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.75	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.52	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.47	
Cesty (20%)	0.28	Cesty (9.4%)	0.68	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.38	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.08	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03
2	0.69	0.39	Nezamest. (23.9%)	0.83
←				Halič múzeum

Hel'pa		Rok založenia 1551		
Obyv-1991 3 148	Obyv-2017 2 614	Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.33	
Róm. (25%)	0	Róm. (25.1%)	0.50	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.37	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.16	
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.05	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02
3	0.39	0.20	Nezamest. (23.9%)	0.79
←				Starý zrubový dom

Hliník nad Hronom			Rok založenia 1075		
Obyv.-1991 3 004	Obyv.-2017 2 860	Najviac Obyv. r. 1991			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.38	Štruk. obyv. (9.3%)	0.35		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.68		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.28		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl. ▼		Zdravot. (9.4%)		0.05	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.06	
1	0.74	0.58	Nezamest. (23.9%)	0.92	
←					Obnovené domy

Hnúšťa (Hnúšťa-Likier)			Rok založenia 1438		
Obyv.-1991 7 146	Obyv.-2017 7 490	Najviac Obyv. r. 2011			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.47		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.44		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.52		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.16		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl. ▼		Zdravot. (9.4%)		0.08	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.10	
1	0.18	0.31	Nezamest. (23.9%)	0.68	
←					Stará budova

Hodejov			Rok založenia 1280		
Obyv.-1991 1 358	Obyv.-2017 1 599	Najviac Obyv. r. 2013			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.64		
Róm. (25%)	0.45	Róm. (25.1%)	0.18		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.41		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.19		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.06		
Výsl. ▼		Zdravot. (9.4%)		0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
8	0.19	0.21	Nezamest. (23.9%)	0.32	
←					Opustený dom

Hodruša - Hámre			Rok založenia 1286 (zlúčené obce)		
Obyv.-1991 2 415	Obyv.-2017 2 195		Najviac Obyv. r.1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.13	Štruk. obyv. (9.3%)	0.35		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.59		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.16		
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.11		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.06	
4	0.54	0.43	Nezamest. (23.9%)	0.85	
←					Stará budova

Hontianske Nemce			Rok založenia 1256		
Obyv.-1991 2 415	Obyv.-2017 2 195		Najviac Obyv. r. 1980		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.55		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.57		
Cesty (20%)	0.15	Cesty (9.4%)	0.65		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.17		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.09		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
5	0.49	0.40	Nezamest. (23.9%)	0.88	
←					Železničná stanica

Hriňová			Rok založenia 1863		
Obyv.-1991 8 534	Obyv.-2017 7 535		Najviac Obyv. r. 1991		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.39		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.72		
Cesty (20%)	0.83	Cesty (9.4%)	0.93		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.30		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.12		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.07	
5	0.72	0.54	Nezamest. (23.9%)	0.85	
←					Opustená stavba

Hrnčiariska Ves			Rok založenia 1515		
Obyv.-1991 940	Obyv.-2017 960		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.13	Štruk. obyv. (9.3%)	0.57		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.49		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.59		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.17		
Vzhľad (20%)	0.25	Kult. (4.0%)	0.07		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
7	0.18	0.26	Nezamest. (23.9%)	0.57	
←					Starý dom

Hrochot'			Rok založenia 1424		
Obyv.-1991 1 355	Obyv.-2017 1 488		Najviac Obyv. r. 1980		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.60		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.75		
Cesty (20%)	0.25	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.50		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.11		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.05	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.05	
3	0.48	0.70	Nezamest. (23.9%)	0.93	
←					Starý dom

Hronec			Rok založenia 1357		
Obyv.-1991 1 225	Obyv.-2017 1 216		Najviac Obyv. r. 1940		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyv. (9.3%)	0.87		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.46		
Cesty (20%)	0.08	Cesty (9.4%)	0.64		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.44		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.09		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04	
4	0.57	0.45	Nezamest. (23.9%)	0.87	
←					Budova v rekonstrukcii

Hronský Beňadik			Rok založenia 1075	
Obyv.-1991 1 241		Obyv.-2017 1 166		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.52	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.47	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.02	
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.07	
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.01
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01
2	0.64	0.31	Nezamest. (23.9%)	0.90
				←

Kláštor v rekonštrukcii

Jasenie			Rok založenia 1424	
Obyv.-1991 1 184		Obyv.-2017 1 176		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyv. (9.3%)	0.41	
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.71	
Cesty (20%)	0.28	Cesty (9.4%)	0.71	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.37	
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.09	
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.01
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01
3	0.54	0.46	Nezamest. (23.9%)	0.92
				←

Dom v rekonštrukcii

Jelšava			Rok založenia 1243	
Obyv.-1991 2 508		Obyv.-2017 3 216		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.60	
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.18	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.05	
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.07	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.05	
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.05
7	0.19	0.19	Nezamest. (23.9%)	0.52
				←

Kaštieľ Koburgov v rekonštrukcii

Jesenské			Rok založenia 1274		
Obyv.-1991 2 150	Obyv.-2017 2 235		Najviac Obyv. r. 2001		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.13	Štruk. obyv. (9.3%)	0.57		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.35		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.39		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.19		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.05		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.05	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.05	
7	0.20	0.26	Nezamest. (23.9%)	0.49	
←					Opustený dom

Kalinovo			Rok založenia ~1279		
Obyv.-1991 2 277	Obyv.-2017 2 189		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.50		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.70		
Cesty (20%)	0.35	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	.75	Obch. (9.4%)	0.23		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.09		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.05	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04	
5	0.66	0.51	Nezamest. (23.9%)	0.78	
←					Budova v rekonštrukcii

Klenovec			Rok založenia 1438		
Obyv.-1991 3 470	Obyv.-2017 3 146		Najviac Obyv. r. 1910		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.13	Štruk. obyv. (9.3%)	0.55		
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.46		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.58		
Obch. (15%)	0.48	Obch. (9.4%)	0.17		
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.06		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
8	0.21	0.27	Nezamest. (23.9%)	0.68	
←					Dom služieb

Kokava nad Rimavicou			Rok založenia ~ 15. stor.	
Obyv-1991 2 277		Obyv-2017 2 849		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv.(9.3%)	0.59	
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.58	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.65	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.15	
Vzhľad(20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.06	
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.03
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02
5	0.38	0.32	Nezamest.(23.9%)	0.64
←				
Opustený obchod				

Korytárky			Rok založenia 1993	
Obyv-1991 1 039		Obyv-2017 966		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.43	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.80	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	0.98	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.36	
Vzhľad(20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.09	
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.02
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03
2	0.68	0.54	Nezamest. (23.9%)	0.90
←				
Zrekonštruovaná stodola				

Kováčová			Rok založenia 1346	
Obyv-1991 1 393		Obyv-2017 1 552		Najviac Obyv. v súčasnosti
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.30	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.93	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.86	
Vzhľad(20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.17	
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.14
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.17
1	0.98	0.77	Nezamest. (23.9%)	0.98
←				
Opustený hotel				

Kremnica			Rok založenia 1328	
Obyv-1991 6 299		Obyv-2017 5 358		Najviac Obyv. r. 1940
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.31	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.36	
Cesty (20%)	0.80	Cesty (9.4%)	0.88	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.26	
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.20	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
1	0.62	0.48	Nezamest. (23.9%)	
			←	

Chátrajúca budova v centre mesta

Kriváň			Rok založenia 1955	
Obyv-1991 1 627		Obyv-2017 1 710		Najviac Obyv. v súčasnosti
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.38	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.80	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.40	
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.09	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
2	0.83	0.58	Nezamest. (23.9%)	
			←	

Opustený dom

Krupina			Rok založenia 1238	
Obyv-1991 7 971		Obyv-2017 7 890		Najviac Obyv. r. 2011
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyv. (9.3%)	0.46	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.68	
Cesty (20%)	0.40	Cesty (9.4%)	0.74	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.30	
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.17	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
1	0.63	0.61	Nezamest. (23.9%)	
			←	

Mlyn

Lieskovec			Rok založenia 1401		
Obyv-1991 1 459	Obyv-2017 1 450	Najviac Obyv. r. 1991			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.50		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.62		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.67		
Vzhľad (20%)	0.13	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.08		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.09	
2	0.69	0.68	Nezamest. (23.9%)	0.95	
←					
Starý dom					

Lovčica - Trubín			Rok založenia 1487		
Obyv-1991 1 453	Obyv-2017 1 594	Najviac Obyv. r. 1921			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.56		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.62		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.31		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.05		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
3	0.86	0.61	Nezamest. (23.9%)	0.96	
←					
Zrekonštruovaná budova					

Lovinobaňa			Rok založenia 1336		
Obyv-1991 2 077	Obyv-2017 2 055	Najviac Obyv. r. 1991			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.57		
Róm. (25%)	0.5	Róm. (25.1%)	0.52		
Cesty (20%)	0.55	Cesty (9.4%)	0.86		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.36		
Vzhľad (20%)	-1	Kult. (4.0%)	0.08		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.03		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
1	0.56	0.39	Nezamest. (23.9%)	0.78	
←					
Opustená budova					

Lubeník			Rok založenia 1427	
Obyv.-1991 1 245		Obyv.-2017 2 055		Najviac Obyv. r. 1980
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.66	
Róm. (25%)	0.45	Róm. (25.1%)	0.21	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.00	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.09	
Vzhľad (20%)	0.25	Kult. (4.0%)	0.05	
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.02
VSSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02
7	0.24	0.10	Nezamest. (23.9%)	0.49
				←
Starý dom				

Lubietová			Rok založenia 1379	
Obyv.-1991 980		Obyv.-2017 1212		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.64	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.83	
Cesty (20%)	0.68	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.52	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.10	
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.03
VSSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04
2	0.81	0.70	Nezamest. (23.9%)	0.95
				←
Dom Márie Terézie				

Lučenec			Rok založenia 1262	
Obyv.-1991 28, 580		Obyv.-2017 27 991		Najviac Obyv. r. 1991
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.40	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.70	
Cesty (20%)	0.38	Cesty (9.4%)	0.73	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.53	
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.31	
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.40
VSSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.35
1	0.61	0.57	Nezamest. (23.9%)	0.80
				←
Kaštieľ				

Lutíla			Rok založenia 1487		
Obyv-1991 1 077	Obyv-2017 1 341		Najviac Obyv. v súčasnosti		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.44		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.72		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.41		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.11		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.10	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.06	
2	0.86	0.71	Nezamest. (23.9%)	0.98	
←					Dom v rekonštrukcii

Malachov			Rok založenia 1291		
Obyv-1991 801	Obyv-2017 1 095		Najviac Obyv. v súčasnosti		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.22		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.79		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.62		
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.19		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.13	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.14	
2	0.98	0.73	Nezamest. (23.9%)	1.00	
←					Nevyužitá budova v centre mesta v rekonštrukcii

Málinec			Rok založenia 1514		
Obyv-1991 1 695	Obyv-2017 1 494		Najviac Obyv. r. 1940		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.69		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.62		
Cesty (20%)	0.0	Cesty (9.4%)	0.72		
Obch. (15%)	0.13	Obch. (9.4%)	0.21		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.07		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
8	0.34	0.35	Nezamest. (23.9%)	0.64	
←					Zrekonštruovaný dom

Medzibrod			Rok založenia 1455	
Obyv.-1991 1 346		Obyv.-2017 1 390		Najviac Obyv. r. 2013
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.88	Štruk. obyv. (9.3%)	0.72	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.86	
Cesty (20%)	0.70	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.54	
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.10	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.03
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02
3	0.75	0.69	Nezamest. (23.9%)	0.97
←				
Nevyužitý dom služieb				

Michalová			Rok založenia 1786	
Obyv.-1991 1 330		Obyv.-2017 1 361		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.75	Štruk. obyv. (9.3%)	0.62	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.65	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.50	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.34	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.05	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.01
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.00
3	0.64	0.34	Nezamest. (23.9%)	0.82
←				
Historická budova				

Modrý Kameň			Rok založenia 1290	
Obyv.-1991 1 374		Obyv.-2017 1 597		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.86	
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.54	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.56	
Obch. (15%)	0.63	Obch. (9.4%)	0.29	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.09	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	0.08
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.06
2	0.24	0.47	Nezamest. (23.9%)	0.81
←				
Hotel Hrad				

Muráň			Rok založenia 1321		
Obyv-1991 1 173	Obyv-2017 1 229	Najviac Obyv. r. 1961			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.51		
Róm. (25%)	0.45	Róm. (25.1%)	0.28		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.32		
Obch. (15%)	0.38	Obch. (9.4%)	0.12		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.06		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.03		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
5	0.29	0.20	Nezamest. (23.9%)	0.67	
←					
Nevyužitá budova v centre					

Mýtna			Rok založenia 1393		
Obyv-1991 1 230	Obyv-2017 1 195	Najviac Obyv. r. 2001			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.47		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.55		
Cesty (20%)	0.85	Cesty (9.4%)	0.90		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.36		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.08		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.02		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01	
2	0.61	0.36	Nezamest. (23.9%)	0.81	
←					
Železničná stanica bez posádky					

Nemce			Rok založenia 1473		
Obyv-1991 1 075	Obyv-2017 1 156	Najviac Obyv. r. 1991			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.72		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.90		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.78		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.29		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.23		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.23	
1	0.93	0.87	Nezamest. (23.9%)	0.99	
←					
Dom v rekonštrukcii					

Nemecká			Rok založenia 1281		
Obyv.-1991 1 676	Obyv.-2017 1 790	Najviac Obyv. r. 1970			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.44		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.58		
Cesty (20%)	0.53	Cesty (9.4%)	0.78		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.40		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.09		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.02		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
3	0.71	0.47	Nezamest. (23.9%)	0.95	
				←	Poradňa pre matky a deti

Nenince			Rok založenia 1135		
Obyv.-1991 1 370	Obyv.-2017 1 373	Najviac Obyv. r. 2011			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.75	Štruk. obyv. (9.3%)	0.69		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.58		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.40		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.17		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.03		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.03		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
NA	0.39	0.38	Nezamest. (23.9%)	0.87	
				←	Starý dom

Nová Baňa			Rok založenia 1337		
Obyv.-1991 7 400	Obyv.-2017 7 364	Najviac Obyv. r. 2013			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyv. (9.3%)	0.46		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.67		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.07		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.07		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.09		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.09	
1	0.69	0.56	Nezamest. (23.9%)	0.93	
				←	Obchod v rekonštrukcii

Očová			Rok založenia 1263		
Obyv.-1991 2 644	Obyv.-2017 2 603		Najviac Obyv. r. 1930		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyv. (9.3%)	0.49		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.59		
Cesty (20%)	0.85	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.53		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.14		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.08	
2	0.76	0.61	Nezamest. (23.9%)	0.93	
			←		Starý dom

Ožďany			Rok založenia ~1332-37		
Obyv.-1991 1 505	Obyv.-2017 1 652		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.49		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.50		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.59		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.23		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.06		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
5	0.54	0.29	Nezamest. (23.9%)	0.59	
			←		Kaštieľ

Pliešovce			Rok založenia 1332		
Obyv.-1991 2 235	Obyv.-2017 2 365		Najviac Obyv. r. 1900		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.66		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.81		
Cesty (20%)	0.48	Cesty (9.4%)	0.80		
Obch. (15%)	0.48	Obch. (9.4%)	0.41		
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.04	
2	0.79	0.66	Nezamest. (23.9%)	0.91	
			←		Hotel Jeleň v renovácii

Podbrezová			Rok založenia 1406 (z Lopej)	
Obyv-1991 4 176		Obyv-2017 3882		Najviac Obyv. r. 1990
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.47	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.65	
Cesty (20%)	0.48	Cesty (9.4%)	0.68	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.41	
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.15	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
1	0.62	0.58	Nezamest. (23.9%)	
			←	

Starý obchodný dom

Pohorelá			Rok založenia 1612	
Obyv-1991 2 942		Obyv-2017 2 212		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.20	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.25	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.71	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.13	
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.05	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
5	0.36	0.18	Nezamest. (23.9%)	
			←	

Starý dom

Pohronská Polhora			Rok založenia 1786	
Obyv-1991 1 605		Obyv-2017 1 730		Najviac Obyv. r. 1961
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.67	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.50	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.88	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.33	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.03	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
3	0.61	0.33	Nezamest. (23.9%)	
			←	

Stará Jednota

Polomka			Rok založenia 1551		
Obyv-1991 3 210	Obyv-2017 2 982	Najviac Obyv. r. 1970			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.48		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.60		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.45		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.23		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.06		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.01	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
5	0.33	0.34	Nezamest. (23.9%)	0.82	
				←	Starý obchod

Poltár			Rok založenia 1330		
Obyv-1991 5 823	Obyv-2017 5 693	Najviac Obyv. r. 2001			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.40		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.40		
Cesty (20%)	0.08	Cesty (9.4%)	0.63		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.21		
Vzhľad (20%)	0.13	Kult. (4.0%)	0.07		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.06	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.07	
1	0.33	0.30	Nezamest. (23.9%)	0.68	
				←	Knižnica

Polniky			Rok založenia 1282		
Obyv-1991 1 525	Obyv-2017 1 572	Najviac Obyv. r. 1900			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.88	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.65		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.82		
Cesty (20%)	0.68	Cesty (9.4%)	0.96		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.56		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.12		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.06	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.06	
2	0.84	0.77	Nezamest. (23.9%)	0.96	
				←	Zachovalý dom

Predajná			Rok založenia 1284		
Obyv.-1991 1 290	Obyv.-2017 1 328		Najviac Obyv. r. 1980		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.88	Štruk. obyv. (9.3%)	0.60		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.77		
Cesty (20%)	0.55	Cesty (9.4%)	0.76		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.39		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.09		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.01	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
2	0.71	0.56	Nezamest. (23.9%)	0.95	
←					Farský úrad

Radzovce			Rok založenia 1246		
Obyv.-1991 1 655	Obyv.-2017 1 551		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.70		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.47		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.56		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.27		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.03		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.01	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01	
5	0.30	0.24	Nezamest. (23.9%)	0.49	
←					Zrekonštruovaný obecný úrad

Rapovce			Rok založenia 1312		
Obyv.-1991 856	Obyv.-2017 950		Najviac Obyv. r. 2011		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.60		
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.34		
Cesty (20%)	0.08	Cesty (9.4%)	0.66		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.34		
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.06		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.07	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.05	
7	0.24	0.33	Nezamest. (23.9%)	0.59	
←					Vandalizovaná železničná stanica

Revúca			Rok založenia 1357		
Obyv-1991 13 773	Obyv-2017 12 249	Najviac Obyv. r. 1991			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.28		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.35		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.24		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.17		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.17		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.16	
1	0.34	0.27	Nezamest. (23.9%)	0.70	
				←	Kaštieľ

Rimavská Seč			Rok založenia 1289		
Obyv-1991 1 677	Obyv-2017 2 104	Najviac Obyv. r. 1948			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.43		
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.00		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.31		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.08		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.00		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.02		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
8	0.08	0.05	Nezamest. (23.9%)	0.00	
				←	Zrekonštruovaná budova

Rimavská Sobota			Rok založenia 1270		
Obyv-1991 24 771	Obyv-2017 24 010	Najviac Obyv. r. 1991			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.41		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.43		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.50		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.34		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.13		
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.36		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.33	
1	0.46	0.34	Nezamest. (23.9%)	0.63	
				←	Nevyužitá budova

Rimavské Janovce			Rok založenia 1221		
Obyv.-1991 1 189	Obyv.-2017 1 347	Najviac Obyv. r. 1948			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.89		
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.34		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.44		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.25		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.02		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.05	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
7	0.20	0.27	Nezamest. (23.9%)	0.47	
			←		

Sása			Rok založenia 13. storočí		
Obyv.-1991 915	Obyv.-2017 932	Najviac Obyv. r. 1961			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.75	Štruk. obyv. (9.3%)	0.62		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.84		
Cesty (20%)	0.55	Cesty (9.4%)	0.82		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.41		
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.10		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
2	0.75	0.68	Nezamest. (23.9%)	0.94	
			←		

Sebechleby			Rok založenia 1135		
Obyv.-1991 1 156	Obyv.-2017 1 217	Najviac Obyv. r. 1980			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.57		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.35		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.62		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.15		
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.05		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
8	0.54	0.31	Nezamest. (23.9%)	0.89	
			←		

Selce			Rok založenia 1332		
Obyv.-1991 1 912	Obyv.-2017 2 159		Najviac Obyv. v súčasnosti		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.38		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.88		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.71		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.21		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.15	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.15	
2	0.90	0.76	Nezamest. (23.9%)	0.99	
←					Základná škola

Šíd			Rok založenia 1365		
Obyv.-1991 1 106	Obyv.-2017 1 306		Najviac Obyv. r. 2017		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.66		
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.39		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.57		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.23		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.03		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01	
7	0.11	0.22	Nezamest. (23.9%)	0.49	
←					Starý dom

Sielnica			Rok založenia 1250		
Obyv.-1991 1 087	Obyv.-2017 1 456		Najviac Obyv. v súčasnosti		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.59		
Róm. (25%)	1.0	Róm. (25.1%)	0.94		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.83		
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.13		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.11	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.11	
2	0.95	0.81	Nezamest. (23.9%)	0.94	
←					Družstvo

Sirk			Rok založenia 1421		
Obyv.-1991 995	Obyv.-2017 1 254		Najviac Obyv. r. 1961		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.95		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.35		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.29		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.10		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.02		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.03	
8	0.16	0.23	Nezamest. (23.9%)	0.51	
←					Starý dom

Sliač			Rok založenia 1244		
Obyv.-1991 3 821	Obyv.-2017 4 980		Najviac Obyv. r. 2011		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.43		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.91		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.83		
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.16		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.16	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.16	
1	0.98	0.78	Nezamest. (23.9%)	0.97	
←					Kúpeľná budova

Slovenská Ľupča			Rok založenia 1250		
Obyv.-1991 2 848	Obyv.-2017 3 253		Najviac Obyv. r. 1980		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.42		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.79		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.59		
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.13		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.08	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.08	
1	0.98	0.73	Nezamest. (23.9%)	0.96	
←					Lekáreň

Stará Kremnička		Rok založenia 1442		
Obyv-1991 954	Obyv-2017 1 143	Najviac Obyv. v súčasnosti		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.46	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.72	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.38	
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.12	
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.06
3	0.85	0.66	Nezamest. (23.9%)	0.92
←				Starý dom

Šumiac		Rok založenia 1573		
Obyv-1991 1 272	Obyv-2017 4 980	Najviac Obyv. r. 1930		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.51	
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.25	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.62	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.08	
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.01	
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.01
6	0.20	0.14	Nezamest. (23.9%)	0.55
←				Stará budova

Svätý Anton (Antol)		Rok založenia 1415		
Obyv-1991 1 123	Obyv-2017 1 192	Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.70	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.70	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.74	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.25	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.18	
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.05
2	0.68	0.58	Nezamest. (23.9%)	0.88
←				Stará budova

Tekovská Breznica			Rok založenia 1276	
Obyv.-1991 1 366	Obyv.-2017 1 229	Najviac Obyv. r. 1961		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.10	Štruk. obyv. (9.3%)	0.48	
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.59	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.08	Obch. (9.4%)	0.04	
Vzhľad (20%)	0.10	Kult. (4.0%)	0.07	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.02
5	0.73	0.40	Nezamest. (23.9%)	0.93
				Obnovený dom

Telgárt(Švermovo)			Rok založenia 1326	
Obyv.-1991 1 650	Obyv.-2017 1 532	Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.54	
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.17	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.70	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.06	
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.05	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.00	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.00
7	0.13	0.09	Nezamest. (23.9%)	0.48
				Stará budova

Tisovec			Rok založenia 1334	
Obyv.-1991 4 430	Obyv.-2017 4 168	Najviac Obyv. r. 1980		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.38	Štruk. obyv. (9.3%)	0.52	
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.31	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.06	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.14	
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.10	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.08
3	0.38	0.25	Nezamest. (23.9%)	0.74
				Starý dom

Tomášovce			Rok založenia 1247	
Obyv.-1991 1 455	Obyv.-2017 1360	Najviac Obyv. r. 2001		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.57	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.75	
Cesty (20%)	0.48	Cesty (9.4%)	0.77	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.40	
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.09	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%) 0.03	
2	0.67	0.54	Nezamest. (23.9%) 0.82	
←				

Starý dom

Tornaľa (Šafárikovo)			Rok založenia 1245	
Obyv.-1991 8 185	Obyv.-2017 7 252	Najviac Obyv. r. 1991		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.52	
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.19	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.26	
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0	
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.11	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.13	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%) 0.13	
1	0.28		Nezamest. (23.9%) 0.52	
←				

Starý sklad

Trná vá Hora			Rok založenia 1388	
Obyv.-1991 1 140	Obyv.-2017 1 239	Najviac Obyv. r. 1980		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.48	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.70	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.35	
Vzhľad (20%)	0.63	Kult. (4.0%)	0.12	
Výsl.		Zdravot. (9.4%)	0.06	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%) 0.07	
2	0.85	0.67	Nezamest. (23.9%) 0.94	
←				

Zrekonštruované domy

Utekáč			Rok založenia 1536		
Obyv.-1991 1 249	Obyv.-2017 946		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.00		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.62		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.42		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.15		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.03		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšir.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
4	0.43	0.14	Nezamest. (23.9%)	0.65	
			←		

Valaská			Rok založenia 1470		
Obyv.-1991 3 898	Obyv.-2017 3 726		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.38	Štruk. obyv. (9.3%)	0.37		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.47		
Cesty (20%)	0.33	Cesty (9.4%)	0.67		
Obch. (15%)	0.50	Obch. (9.4%)	0.44		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.09		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.03	
VSST	Jedn.	Rozšir.	Vzdel. (9.4%)	0.07	
NA	0.50	0.40	Nezamest. (23.9%)	0.87	
			←		

Veľká Lehota			Rok založenia 1355		
Obyv.-1991 1 338	Obyv.-2017 1 090		Najviac Obyv. r. 1961		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.41		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.45		
Cesty (20%)	0.63	Cesty (9.4%)	0.91		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.02		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.02		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.02	
VSST	Jedn.	Rozšir.	Vzdel. (9.4%)	0.02	
4	0.55	0.26	Nezamest. (23.9%)	0.88	
			←		

Veľký Blh		Rok založenia 1331			
Obyv.-1991 1 192	Obyv.-2017 1 178	Najviac Obyv. r. 1961			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.38	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.67		
Róm. (25%)	0.00	Róm. (25.1%)	0.23		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.37		
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.14		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.01		
Výsl.	▼	Zdravot. (9.4%)	0.04		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)		0.01
7	0.18	0.20	Nezamest. (23.9%)		0.52
←					Starý dom

Veľký Krtíš		Rok založenia 1245			
Obyv.-1991 13 686	Obyv.-2017 12 115	Najviac Obyv. r. 2001			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.37		
Róm. (25%)	0.25	Róm. (25.1%)	0.54		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.50		
Obch. (15%)	0.25	Obch. (9.4%)	0.34		
Vzhľad (20%)	0.25	Kult. (4.0%)	0.11		
Výsl.	▼	Zdravot. (9.4%)	0.20		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)		0.10
1	0.25	0.44	Nezamest. (23.9%)		0.86
←					Nová / stará priemyselná zóna

Vidiná		Rok založenia 1335			
Obyv.-1991 1 668	Obyv.-2017 1 800	Najviac Obyv. r. 2011			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyvn. (9.3%)	0.40		
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.78		
Cesty (20%)	0.45	Cesty (9.4%)	0.77		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.46		
Vzhľad (20%)	0.50	Kult. (4.0%)	0.12		
Výsl.	▼	Zdravot. (9.4%)	0.09		
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)		0.07
2	0.79	0.58	Nezamest. (23.9%)		0.83
←					Dom v rekonštrukcii

Vígpaš			Rok založenia 1393	
Obyv-1991 1 628		Obyv-2017 1 620		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.63	Štruk. obyv. (9.3%)	0.53	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.57	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.44	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.10	
Výsl.			Zdravot. (9.4%) 0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%) 0.05	
2	0.78	0.59	Nezamest. (23.9%) 0.94	
←				

Most z vlakového vagóna

Vinica			Rok založenia 1135	
Obyv-1991 2 037		Obyv-2017 1 792		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.56	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.48	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.41	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.11	
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.08	
Výsl.			Zdravot. (9.4%) 0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%) 0.02	
5	0.53	0.32	Nezamest. (23.9%) 0.85	
←				

Kaštiel'

Vlkanová			Rok založenia 1511	
Obyv-1991 786		Obyv-2017 1 320		Najviac Obyv. v súčasnosti
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.78	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.97	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.78	
Vzhľad (20%)	0.88	Kult. (4.0%)	0.18	
Výsl.			Zdravot. (9.4%) 0.13	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%) 0.14	
2	0.83	0.85	Nezamest. (23.9%) 0.96	
←				

Obnovený Kaštiel' Bocian

Vyhne			Rok založenia 1256	
Obyv.-1991 1 279		Obyv.-2017 1 198		Najviac Obyv. r. 1980
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.50	Štruk. obyv. (9.3%)	0.30	
Róm. (25%)	1.00	Róm. (25.1%)	0.71	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.24	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.11	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
3	0.70	0.56	Nezamest. (23.9%)	
			0.93	

Starý dom v turistickej oblasti

Závodka nad Hronom			Rok založenia 1611	
Obyv.-1991 2 516		Obyv.-2017 2 326		Najviac Obyv. r. 1970
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	0.13	Štruk. obyv. (9.3%)	0.38	
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.49	
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.61	
Obch. (15%)	0.00	Obch. (9.4%)	0.19	
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.02	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
5	0.23	0.23	Nezamest. (23.9%)	
			0.78	

Vzdel. centrum financované EÚ

Zvolen			Rok založenia 1135	
Obyv.-1991 41 984		Obyv.-2017 42 476		Najviac Obyv. r. 2001
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)	
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.	
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.39	
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.72	
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00	
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	1.00	
Vzhľad (20%)	0.75	Kult. (4.0%)	0.35	
Výsl.			Zdravot. (9.4%)	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	
1	0.89	0.75	Nezamest. (23.9%)	
			0.98	

Opustený dom pod Pustým hradom

Zvolenská Slatina			Rok založenia 1332		
Obyv.-1991 2 567	Obyv.-2017 2 864		Najviac Obyv. v súčasnosti		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	1.00	Štruk. obyv. (9.3%)	0.60		
Róm. (25%)	0.50	Róm. (25.1%)	0.72		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	1.00	Obch. (9.4%)	0.56		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.11		
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.05	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.06	
2	0.75	0.72	Nezamest. (23.9%)	0.94	
			←		Starý dom

Žarnovica			Rok založenia 1332		
Obyv.-1991 6 532	Obyv.-2017 6 284		Najviac Obyv. r. 2001		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.25	Štruk. obyv. (9.3%)	0.44		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.36		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.48	Obch. (9.4%)	0.14		
Vzhľad (20%)	0.38	Kult. (4.0%)	0.09		
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.07	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.09	
1	0.58	0.43	Nezamest. (23.9%)	0.92	
			←		Nová / stará priemyselná zóna

Želovce			Rok založenia 1327		
Obyv.-1991 1 367	Obyv.-2017 1 249		Najviac Obyv. r. 1970		
Jednoduchá (hodnoty 0-1)			Rozšírená (hodnoty 0-1)		
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.10	Štruk. obyv. (9.3%)	0.64		
Róm. (25%)	0.13	Róm. (25.1%)	0.52		
Cesty (20%)	0.00	Cesty (9.4%)	0.41		
Obch. (15%)	0.07	Obch. (9.4%)	0.18		
Vzhľad (20%)	0.05	Kult. (4.0%)	0.07		
Výsl. ▼			Zdravot. (9.4%)	0.04	
VSST	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.09	
NA	0.35	0.39	Nezamest. (23.9%)	0.80	
			←		Kaštieľ

Žiar nad Hronom			Rok založenia 1075		
Obyv.-1991 19 612	Obyv.-2017 19 188	Najviac Obyv. r. 2001			
Jednoduchá (hodnoty 0-1)		Rozšírená (hodnoty 0-1)			
Faktor (v %)	Výsl.	Faktor (v %)	Výsl.		
Obyv. (20%)	0.75	Štruk. obyv. (9.3%)	0.38		
Róm. (25%)	0.75	Róm. (25.1%)	0.59		
Cesty (20%)	1.00	Cesty (9.4%)	1.00		
Obch. (15%)	0.75	Obch. (9.4%)	0.49		
Vzhľad (20%)	0.25	Kult. (4.0%)	0.14		
Výsl.	▼		Zdravot. (9.4%)	0.25	
VSS	Jedn.	Rozšír.	Vzdel. (9.4%)	0.13	
1	0.70	0.64	Nezamest. (23.9%)	0.97	
←					Bývalé jasle

Autori: David Cole, MFA, PhD.
doc. Ing. Mária Murray Svidroňová, PhD.
Ing. Jolana Gubalová, PhD.
doc. Ing. Radoslav Kožiak, PhD.

Názov diela: Opustené budovy v kontexte rozvoja samospráv
na Slovensku

Náklad: 150 výtlačkov

Rozsah: 280 strán, 10,19 AH; 11,37 VH;

Formát: A5

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Edícia: Ekonomická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

ISBN: 978-80-557-1820-0